Poštnina plačana v gotovini.

LETO XLIX. ŠTEV. 11.—12.

Slovenski Pravnik

Glasilo društva „Pravnika" v Ljubljani

Slavnostna številka

posvečena Gregorju Kreku, Radu Kušeju, Milanu Škerlju in Metodu Dolencu

ob njih šestdesetletnici

V LJUBLJANI 1935

Urednik: Dr. Rudolf Sajovic

Natisnila Narodna tiskarna — Predstavnik Franc Jezeršek

Rokopisi naj se pošiljajo: Uredništvo »Slovenskega Pravnika« v Ljubljani, Bleiweisova cesta 16/I

Izhaja mesečno. Naročnina 60 Din na leto.

Članarina (naročnina) naj se nakazuje na čekovni račun Poštne hranilnice, podružnice v Ljubljani št. 11.870 (Društvo »Pravnik« v Ljubljani).

Vsebina:

BESNIER

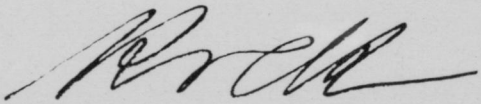

Slovenski Pravnik

Leto XLIX. Ljubljana, decembra 1935. Št. 11. – 12.

Gregorju Kreku, Milanu Škerlju, Radu Kušeju in Metodu Dolencu ob šestdesetletnici.

V teku letošnjega leta so po vrsti, kakor navedeno, dopolnili šestdeseto leto življenja profesorji ljubljanske juridične fakultete: dne 27. junija Gregor Krek, dne 22. julija Rado Kušej, dne 4. septembra Milan Škerlj in te dni, 19. decembra ga doživlja najmlajši med njimi Metod Dolenc.

Kdo izmed naših pravnikov ne pozna dodatka znanemu Neumannovemu komentarju civilnopravdnih zakonov, ki sta ga napisala Krek in Škerlj? Ta knjiga je obdelala prva naše civilnopravdno pravoznanstvo in prva uporabila izsledke domačega pravosodstva. Po vsebini in načinu obdelave prekaša daleč glavno delo. In še danes, ko uporabljamo že nekaj let domači civilni postopnik, ko so nam drugi napisali že sisteme in tolmače civilnega postopka, se neredko vračamo k tej knjigi, saj je pravcata zakladnica naše raznolike zakonodaje. Njen pomen presega daleč ozke meje civilnopravdnega prava.

Krek nam je dal poleg tega pregledno in dovršeno knjigo o našem bivšem ustavnem pravu in je obrazložil načrt zakona o ureditvi rednih sodišč s širokimi razgledi, ki obravnavajo vse probleme in teze modernega civilnega sodstva.

Škerlj je pisec sistema meničnega prava, v njem razloženi osnovni pojmi veljajo tudi še za novo ureditev. Danes posegajo vsi naši praktični pravniki po njegovem komentarju

meničnega in čekovnega zakona, nepreveliki knjigi, katere vsebina pa je v obratnem razmerju z njenim obsegom.

Kušej nam je predstavil najnovejše katoliško cerkveno pravo. Ta široko zasnovani učbenik je pri nas edini sistem veljavnega cerkvenega prava, prav tako tudi edini našega državnega cerkvenega prava, ki izpolnjuje ali nadomešča prvo.

Jugoslovansko kazensko pravo, materijalno in formalno, nam je obrazložil Dolenc. Njegov tolmač in oba sistema, tako kazenskega postopka kakor tudi celokupnega kazenskega prava, ki ga je napisal v družbi s profesorjem Maklecovom, so šli po vsej državi in ne bo ga pravnika, ki bi jih ne poznal. Načela modernega kazenskega prava, ki jih je povzela naša zakonodaja, so prikazana prvič v sostavni obliki. Razen tega se je Dolenc poglobil z veliko ljubeznijo v naše nekdanje slovensko običajno pravo, to nam je rešil in ga nam odkriva še danes.

Ta najvažnejša dela vseh štirih profesorjev bi zadoščala, da se jih spominjamo ob tem življenskem dogodku. Zato smemo preiti neštevilna druga dela, čestokrat prav obsežna, velepomembna in morda za tvorce celo značilnejša, ki so jih objavili imenovani v tuzemstvu in zunaj mej naše države, po veliki meri v najrazličnejših pravniških časopisih. Zlasti so sodelavci »Slovenskega Pravnika«, njih prispevki so utemeljili njegov sloves tudi izven naših ozkih krogov. Navedena dela so stebri naše pravniške literature, okoli katerih se razvrstavajo druga. Kakor se je slovenska pravniška literatura razvijala pred veliko vojno razveseljivo, tako je razcvela sedaj in se postavila na lastne noge. Trdno podlago so ji dali imenovani s svojimi temeljnimi deli, ti so daleč vidni mejniki na tem polju. Njih slavlje je zato praznik tudi za društvo »Pravnik«, ki vodi vse naše pravniško življenje, a predsednik tega društva je že dolgo profesor Dolenc.

A niso pomnožili pravoznanstva le s temi deli, oni so tudi sotvorci našega novega prava, najvidnejši predstavniki svojih strok v zakonodavnih komisijah. Pri delu za preoblikovanje domačega prava imajo za to največje zasluge.

Slučaj, da pada doživetje šestdesetega rojstnega dne vseh v isto leto, ni osamljen. Vsi štirje delujejo tudi od istega časa dalje zaeno na ljubljanski pravniški fakulteti in to daje dogodku še posebno obiležje. Neštetim našim mladim pravnikom so vcepljali prve nauke o pravu, jim utirali pot v veličastno stavbo prava, ponazarjajoč jim ta mogočni činitelj človeške kulture. Učitelji so bili vse naše mlajše pravniške generacije, prve, ki je dorastla v svobodni domovini, obenem pa tudi domala vse.

Po tej prodira pojmovanje prava učiteljev v naš svet, v našo sredino, postaja s tem vseobčna last. Zato je vzgajanje mlajše pravniške generacije še prav posebno znamenito, prav nič manj važno kakor literarno delovanje.

Ni torej golo naključje, ako izražajo zahvalnost učiteljem v prvi vrsti njih učenci in to za delovanje, ki ni bilo namenjeno samo njim, marveč celokupnosti. »Slovenski Pravnik« ni mogel biti nimalo v zadregi, komu naj da besedo v tej številki, ki naj bo v počastitev njegovim najodličnejšim sodelavcem. Njih učencem, delom mlajšem generacije, ti so sad večno obnavljajočih se dreves, obenem kal novih rodnih debel.

V prvem in glavnem delu te slavnostne številke »Slovenskega Pravnika« so dobili besedo zato izključno absolventi ljubljanske juridične fakultete. Naj govori mladina v imenu občnosti, ona nadaljuje delo svojih učiteljev, v njenih delih se zrcalijo tudi najverneje uspehi in zasluge slavljencev.

»Slovenski Pravnik«

Novo nemško delovno pravo.

Dr. Stojan Bajič.

Nacijonalnosocijalistični preobrat v Nemčiji ni spremenil zgolj političnega ustroja, marveč je odjeknil globoko v vsem nemškem duhovnem življenju. Zatrjujoč, da se bori za pravo nemštvo zoper liberalizem, marksizem in materijalizem, je uspelo Hitlerju pokreniti mogočno gibanje, ki je zajelo vso Nemčijo in ki skuša ustvarjati novo na vseh poljih človeškega dejstvovanja.

Tudi v pravu uveljavljajo novi reformatorji svoje nazore in stremljenja. Prav posebno pomembno je to za delovno pravo, ker je Nemčija reševala socijalno vprašanje doslej vedno s sredstvi zakonodaje in sicer v dveh smereh: predvojna Nemčija s svojim socijalnim zavarovanjem, povojna pa s kolektivnimi pogodbami in z razrednimi zastopstvi, z obratnimi sveti. Nacijonalni socijalizem je našel pred seboj pravno stavbo, ki je temeljila na liberalističnem B. G. B., obrtnem in trgovinskem zakonu, ki so urejali grajanskopravno stran službenega razmerja. Ta gmota je ostala nespremenjena tekom vse povojne dobe, ko so se liberalističnim vplivom pridružili močni marksistični, ne da bi jih mogli nadvladati. Ustvarjalna nemoč marksizma, zgrajenega na kritičnih, ne na pragmatičnih osnovah, se je prilagodila na formalno mišljenje napotenemu liberalizmu: oba sta ustvarila presenetljivo malo. Zato ni bilo težko pokreniti borbo zoper ta preživeli svet in ga zrušiti. Težje je sedaj opraviti zgodovinsko poslanstvo z večjim uspehom.

Hitler je pred nedavnim (21. marca 1935) sam povedal, kaj je doslej nacijonalni socijalizem storil: odstranil je razredno borbo, razpršil borbene organizacije delavcev in podjetnikov; na to mesto je stopila narodna skupnost; ustvarjena je nova socijalna ustava, ki jo imenuje socijalna samouprava; temelji na nemški delovni fronti (DAF),[1] na zakonu o ureditvi nacijonalnega dela (Gesetz zur Ordnung

[1] DAF ni sindikalna organizacija, ker združuje delavce in podjetnike vseh strok zgolj v namenu »ustvariti resnično narodno in proizvajalno zajednico vseh Nemcev« (§ 2 uredbe o DAF z dne 24. oktobra 1934; prim. D. A. R. 1934, 348). Ima torej v prvi vrsti vzgojne, poleg tega pa tudi nekaj prezentacijskih nalog in je sestavni del stranke. V njo je m. dr. vključena nacijonalnosocijalistična delavska organizacija (izpred preobrata) Nationalsozialistische Betriebszellenorganisation (NSBO), ki naj bo sedaj politični živec DAF. Prim. Zängel, Die Stellung der NSBO, D. A. R. 1933, 75 in Bertin, Die NSBO und die DAF, D. A. R. 1935, 197.

der nationalen Arbeit z dne 20. januarja 1934, cit. A. O. G.), na organizaciji obrtnega gospodarstva[2] in na zvezi med njo in nemško delovno fronto. Svojega dela nacijonalni socijalizem še ni dokončal; trdi, da ga je komaj dobro začel. Vendar se kažejo v dosedanjih ukrepih že obrisi smeri njegovega dela, v katerem se jasno zrcalijo odsevi sodobnih socijalnih reform v Evropi.

I. Načela novega reda.

1. Obratna skupnost. A. O. G. ureja razmerje med delavci in nameščenci ter podjetniki s stališča, da njihovi medsebojni interesi sicer niso istovetni,[3] marveč si celo nasprotujejo, a da so navzlic temu njihove naloge napram narodni skupnosti,[4] katere interesi so prvenstveni, skladne; zato se morajo podrediti občnim narodnim interesom, ki so pretežnejši od posamičnih. V gospodarsko-

[2] Stanovska organizacija nemške industrije in obrti po prvi uredbi za izvedbo zakona o pripravi organične izgraditve nemškega gospodarstva z dne 27. novembra 1934. K temu Pohl, Neue Formen der Gemeinschaftsarbeit, D. A. R. 1935, 91. — Izmed ostalih delovnopravnih zakonov naj samo omenim: o domačem delu z dne 8. junija 1933 (prim. Kalkbrenner, Das Gesetz . . ., D. A. R. 1934, 131) o novinarjih z dne 4. oktobra 1933 (prim. Richter, Arbeitsrechtliche Auswirkungen des . . ., D. A. R. 1934, 64) in o zaposlovanju z dne 15. maja 1934 (prim. Zschukke, Das Gesetz . . ., D. A. R. 1934, 166). — O AOG je izšla doslej ogromna literatura; najbolj znane komentarje so napisali Mansfeld, Dersch in Hueck - Nipperdey.

[3] »Nur eine Betätigung muss er ihnen unmöglich machen, die Austragung der natürlichen Gegensätzlichkeiten von Verband zu Verband und die dadurch bedingte Vertiefung dieser Verschiedenheiten. Nicht die Tatsache allein, dass verschiedenartige Interessen bestehen, bedeutet den Klassenkampf und die Entfremdung der zusammengehörigen Partner, sondern die Organisierung dieser Verschiedenheiten in Verbänden, die das Bestehen der divergierenden Interessen zur Grundlage ihrer ganzen Betätigung machen.« Mansfeld, Organisierung des Vertrauens, D. A. R. 1933, 79. Bärwinkel. Gedanken zum Gesetz zur Ordnung . . . J. W. 1934, 596, naglaša kot glavno nalogo tega zakona odpraviti predstavo, da sta podjetnik in delavec nasprotnika. Tako tudi Hedemann. D. J. Z. 1934, 161.

[4] »Gemeinsame Arbeit aller an der Erhaltung und Sicherung unseres Volkes und seines Staates, entsprechend der dem einzelnen angeborenen und durch Volksgemeinschaft zur Ausbildung gebrachten Fähigkeiten und Kräfte.« Hitler, Mein Kampf, 681. Prim. tudi S. B., Filozofske osnove nacionalnega socializma, Misel in delo 1935, 124.

socijalnem življenju ne stoji posamezen delavec kot poedinec napram narodni skupnosti, marveč kot član posameznega obrata, na katerega ni vezan samo v tehničnem in gospodarskem, marveč tudi v socijalnem oziru. Nacijonalni socijalizem priznava samo solidarnost interesov v posameznem obratu združenega podjetnika in zaposlenih službojemnikov, ne priznava pa solidarnosti delavcev kot stanu, ker gradi svojo socijalno ustavo na načelu solidarnosti podjetnika in delavcev v posameznem obratu ter konstruira pravice in dolžnosti tako osnovane edinice napram narodu na trditvi, da je treba ne samo kot dejstvo, marveč tudi kot gonilo za izboljšanje storilnosti obratov upoštevati to, da ni samo podjetnik, marveč tudi vsak delavec neposredno in izključno navezan na uspeh obrata, v katerem je zaposlen, če nima opore v kaki izvenobratni stanovski organizaciji, ki bi mogla izenačiti gospodarske uspehe po raznih obratih zaposlenih delavcev na neko občno mero, ki ne bi ustrezala toliko gospodarskim uspehom posameznih obratov, kakor bi bila plod socijalnih, če ne celo političnih borb izvenobratnih ali celo izvengospodarskih činiteljev, n. pr. sindikatov. Zato odreka nacijonalni socijalizem posebnim interesom delavcev upravičenost priti do samostojno organiziranega izraza v novi socijalni ustavi, ki proglaša n a č e l o g o s p o d a r s k e i n s o c i j a l n e e n o t n o s t i o b r a t a. A. O. G. sam določa, da »delajo podjetnik kot vodja obrata ter delavci in nameščenci kot Gefolgschaft skupno za pospeševanje obratnega namena in v občo korist naroda in države«. (§ 1). Potemtakem ni obrat samo edinica v gospodarskem oziru kot proizvajalna (tehnična) enota, marveč tudi v socijalno-ustavnem pogledu. Samo v tej osnovni, zasebno gospodarsko odrejeni celici je urejeno razmerje med podjetnikom in službojemniki in je le v njenem obsegu organizirano sodelovanje poleg zgolj obratnogospodarskega še v socijalno-ustavnem oziru; v tej edinici se rešujejo namreč tudi socijalna vprašanja, dasi v najožji zvezi in skoro determinirana po podjetnikovem interesu. Višjih stopenj odločujoče, zgolj socijalne organizacije nacijonalni socijalizem ni ustanovil, temveč celo odklonil. Nacijonalni socijalizem je na ta način atomiziral socijalno vprašanje: iz antagonizma dveh velikih plasti, ki sta se v zadnjih desetletjih organizirali za borbo, a kasneje našli navzlic vsemu oblike in možnost sodelovanja po svojih prostih predstavništvih, najprej mimo, potem pa pod rastočim vplivom državne oblasti, je napravil vprašanje sodelovanja v posameznem obratu; s tem naj bi izgubil problem svojo obsežnost ter usodnost kolek-

tivnega reševanja, obenem pa dobil pretežno poedinski, zasebnogospodarski značaj. Poleg tega je omejil borbo na osnovno gospodarsko-organizacijsko stopnjo, ker je težišče medsebojnega trenja, ki se ga v načelu sploh ne loti, potisnil v posamezen obrat,[5] s tem, da je vezal usodo posameznega delavca, to je uspeh njegove delavnosti potom podjetnikove premoči na obratni uspeh. Na ta način je borbo tudi odločil. Dal je v obratu nadoblast podjetniku; nanj se je nacijonalni socijalizem naslonil, ker je spoznal v njem konservativnega, tehtnejšega činitelja. Zaradi tega se v višjih (izven — ali nadobratnih) socijalnih tvorbah socijalno vprašanje (delo —kapital) v organizirani obliki sploh ne more pojaviti.[6]

---

[5] » . . . man hat die bisherige überbetriebliche Form der kollektiven Regelung der Arbeitsbedingungen aufgegeben. Im Grundsatz sollen diese nach dem neuen Gesetz im Betrieb geregelt werden.« Bohnstedt, Grundzüge der neuen Sozialverfassung, Soz. Prax. 1934, 99. »Der Grundgedanke des nationalsozialistischen Arbeitsrechts, alle Fragen der Arbeit in erster Linie in der Betriebsgemeinschaft zu ordnen, soll den Willen zu freiwilliger Mitarbeit wecken und fördern«. Golz, Arbeitsrecht und Wirtschaft, D. A. R. 1935. 7.

[6] Tudi italijanska korporacijska ustava je zasnovana na enakih izhodnih mislih; izražene so v programatični karti dela (Carta del lavoro) z dne 21. aprila 1927. Po njej je italijanski narod organizem s samostojnim življenjem (čl. I.), napram kateremu je delo socijalna dolžnost (čl. II): poudarja solidarnost vseh činiteljev proizvajanja (čl. IV). a jo organizira na povsem drugačen način nego nacijonalni socijalizem, namreč na sindikalističen način, ker prizna podjetnikom in delavcem pravico, torej tudi socijalnofunkcijsko utemeljenost, združevati se vsak v svoje sindikate, ki naj zastopajo njihove interese napram državi in napram drugim sindikatom (čl. IV). Priznane sindikate podjetnikov in delavcev iste gospodarske panoge poveže nato v korporacije, v katerih postanejo sindikalni zastopniki državni organi z določenim delokrogom (čl. VI ter zakon o korporacijah z dne 5. februarja 1934). Solidarnost raznih faktorjev proizvajanja, ki jih zastopajo sindikati, se izraža v kolektivnih delovnih pogodbah, ki jih sklepajo delavski in podjetniški sindikati prve stopnje. Na ta način se izravnajo nasprotni interesi delavcev in podjetnikov ter podredijo višjim interesom proizvajanja (čl. III, XI; zakon o kolektivnih pogodbah, nazvan Disciplina giuridica dei rapporti colletivi del lavoro, z dne 3. aprila 1926). Izrečno proglaša zasebno inicijativo v proizvajanju za najuspešnejše in najkoristnejše sredstvo; zasebni organizaciji proizvajanja kot funkcijo v narodnem interesu pa nalaga odgovornost napram državi (čl. VII). K temu prim. Šćetinec, Socijalna organizacija fašizma, Mjesečnik 1934, 419; M. G. V. Korporacijska država v Italiji, Misel in delo 1935, 95, oboje z obsežnim slovstvom.

Kot taka socijalna in gospodarska edinica naj se razvija obrat čim prostejše, posebno naj podjetnik kot njegov vodja (spodaj 2) sprosti vse svoje ustvarjalne sile in udejstvi pri tem vso svojo osebnost.[7] To stremljenje izzveni končno v liberalističnem načelu svobodne tekme; nacijonalni socijalizem poudarja namreč potrebo izbere[8] (Ausleseprozess) prav tako kot v svoji rasni politiki tudi v gospodarstvu. V gospodarski borbi naj odstrani izbera šibke ali nepotrebne gospodarske tvorbe. Poudarja se, da je tako izbero dosedanji gospodarski sestav zadrževal, kar je le mogel, zlasti s

---

Iz miselnih prvin obeh sestavov, namreč nemškega in italijanskega, izhaja Avstrija, ki skuša združiti fašistični državni sindikalizem in nacijonalnosocijalistično zamisel o enotnosti obrata kot osnovni (»usodni«) edinici gospodarskega in socijalnega življenja. To stremljenje se zrcali v zakonu o obratnih skupnostih (Gesetz über die Werksgemeinschaften) z dne 12. julija 1934. Potom tega zakona »soll der berufsständische Grundgedanke, dass die dem gleichen Berufsstande angehörigen Arbeitgeber und Arbeitnehmer eine durch den Beruf bedingte Schicksalsgemeinschaft bilden und ihre gemeinsamen Angelegenheiten im Rahmen der geltenden Vorschriften selbstständig regeln sollen, schon in den einzelnen Betrieben so weit als möglich zur Geltung gebracht werden... Die Werkgemeinschaften sollen infolge des ihnen zukommenden Wirkungskreises zugleich die Urzelle für den berufsständischen Aufbau bilden, in dem sie die Verbindung zwischen den Betrieben und den zunächst übergeordneten berufsständischen Körperschaften herzustellen haben« (Heider, cit. Heindl, Zum Gesetz über die Werksgemeinschaften, Z. Bl. 1935, 241). Vendar se je ta zakon omejil samo na delno reformo zaupniških svetov (prim. spodaj op. [31]). Prim. Šćetinec, Korporativno uredjenje države s obzirom na novi austrijski ustav, 1935.

[7] ...»freie Entfaltung der Persönlichkeit«, Mansfeld v uvodu h komentarju A. O. G., 1934, 13. »Nicht mehr ein überspitzter Kollektivismus, ein Versinken des einzelnen in der Masse, sondern überall das Herausheben der kraftvollen Einzelpersönlichkeit. Mutig ist fast alles auf die Person abgestellt«. Mansfeld, D. A. R. 1934, 34. »Der N. S. sieht in der freien Unternehmerpersönlichkeit den entscheidenden Faktor der deutschen Wirtschaft.« Rauecker, Vom Wesen des Standes, R. A. Bl. 1933, II, 477.

[8] »Ebensowenig darf vergessen werden, dass die unbedingte Erhaltung jedes einzelnen Betriebes keineswegs im Interesse einer Volkswirtschaft liegen kann. Denn jeder volkswirtschaftliche Fortschritt baut sich auf einem ständigen Ausleseprozess, der in einer Wirtschaftskrise nur beschleunigt oder nachgeholt wird, auf, wobei leistungsschwächere oder durch die gewandelten Bedürfnisse eines Volkes überflüssig gewordene Betriebe ausgeschaltet werden«. Mansfeld, l. c. 14.

pomočjo činiteljev, ki niso bili v neposredni zvezi z obrati samimi. V vplivu teh izvenobratnih činiteljev, ki so v pretekli dobi »demokratskih obratnih svetov in pretiranega kolektivizma«[9] odločali o ureditvi socijalnih, pa tudi gospodarskih razmerij med delavci in podjetniki (na primer funkcijonarji raznih sindikatov, ki so sklepali kolektivne pogodbe in s tem vplivali na mezde, političen vpliv marksizma v obratnih svetih) ter v povezanosti, niveliranju in kolektiviziranju gospodarskega in socijalnega življenja, ki je iz tega nastalo, vidi nacijonalni socijalizem enega izmed vzrokov za propad nemškega blagostanja.[10]

Nacijonalni socijalizem odločno odklanja zamisel družbe in gospodarstva na razredni osnovi in s tem marksistično načelo razredne borbe kot osnovno gibalo razvoja človeške družbe. Svojo zamisel je nacijonalni socijalizem izvedel na ta način, da je zgradil socijalno ustavo na gospodarski resničnosti posameznega obrata in mu postavil samo enega gospodarja z vso oblastjo: podjetnika, ki mu je dal v obratu položaj Führerja. Zato je odstranil z nekaterimi malenkostnimi izjemami dvotirni sistem delavec — podjetnik[11] in vse izvenobratne tvorbe socijalnoustavnega značaja[12] ter priznal javnogospodarske funkcije podjetniku in njegovim gospodarskim zastopstvom. To je prišlo do izraza v pripravah za organično izgraditev nemškega gospodarstva,[13] ki temelji na podjetniških gospodarskih zastopstvih in ne daje enakopravnega mesta drugemu činitelju proizvajanja, odvisnemu

[9] Krause, Die Arbeitsverfassung im neuen Reich, 1934, 8.

[10] »Der Unternehmer, dem wichtige soziale und wirtschaftliche Funktionen durch Kollektivverträge, durch Preisbindungen, Kartelle und Syndikate, durch verbandsmässige Beschaffung von Aufträgen und Regelung der Absatzbedingungen von überbetrieblichen Organisationen abgenommen werden, ist zweifellos ein psychologisch und politisch geschwächtes Objekt.« Mansfeld, 1. c. 13.

[11] Prim. strokovne svete poverjenikov za delo in sodišča socijalne časti.

[12] Razen posvetovalnih teles poverjenikov za delo, v katerih vidi Steinmann, Die Entwicklung der sozialen Selbstverwaltung, R. A. Bl. 1935, II, 122, nastavek za nadaljnji razvoj v tej smeri.

[13] Prim. zakon »zur Vorbereitung des organischen Aufbaues der deutschen Wirtschaft« z dne 24. februarja 1934 in izvršilno naredbo z dne 27. novembra 1934.

delu.[14] To delo pride do izraza samo kot organ podjetnika na osnovni stopnji socijalnogospodarske ustave, v zaupnih svetih v posameznih obratih, dočim izven njih ali nad njimi sploh ni samostojno organizirano.

2. Vodja. Vsakemu obratu načeluje vodja, ki »odloča napram Gefolgschaft o vseh obratnih stvareh« (§ 2/1 A. O. G.). S tem je sprovedeno v socijalni ustavi glavno nacijonalnosocijalistično organizacijsko načelo, načelo vodje (Führerprinzip), ki je povzeto po političnem,[15] še bolj pa po vojaškem pruskem vzgledu.[16] Vodja obrata je podjetnik sam. Njegova kvalifikacija je torej zgolj imovinskopravne, torej grajanskopravne narave. To dejstvo sprejema nacijonalni socijalizem kot da je dano od narave in vidi zato v

[14] Prim. neoživljeni čl. 165 weimarske ustave ,ki je proglasila enakopravnost delavcev in podjetnikov v urejevanju delovnih pogojev in pri gospodarskem udejstvovanju; v ta namen naj bi se osnovali delavski sveti od obratnih vse do državnega z obsežnim delokrogom.

[15] Tako posebno Kühn, Der Führergedanke in der neuen Arbeitsverfassung, Festschrift für Richard Schmidt, 1935; nasprotno Brauweiler Der Führergedanke in der Betriebsgemeinschaft, R. A. Bl. 1935, II, 177, češ da vodja obrata nima stališča vodje v političnem življenju, pa tudi ne v vojaškem kakor »se mu je v poljudnih orisih zakona včasih pripisovalo« (178).

[16] Mansfeld l. c. 8 vidi vendar »eine gewisse Problematik in der Übertragung des Führersprinzips aus der politischen und militärischen Ebene auf rein wirtschaftliche und soziale Vorgänge.« »Der Staat muss in seiner Organisation, bei der kleinsten Zelle der Gemeinde angefangen bis zur obersten Leitung des gesammten Reiches, das Persönlichkeitsprinzip verankert haben. Es gibt keine Majoritätsentscheidungen, sondern nur verantwortungsvolle Personen, und das Wort »Rat« wird wieder zurückgeführt auf seine ursprüngliche Bedeutung. Jedem Manne stehen wohl Berater zur Seite, allein die Entscheidung trifft ein Mann. Der Grundsatz, der das preussiche Heer seinerzeit zum wundervollsten Instrument des deutschen Volkes machte, hat im übertragenem Sinne dereinst der Grundsatz das Aufbaues unserer ganzen Staatauffassung zu sein: Autorität jedes Führers nach unten und Verantwortlichkeit nach oben«. Hitler, Mein Kampf, 501, cit. pri Mansfeld, l. c. 23. »Ist doch das Führerprinzip kein Kreaturenprinzip, wie seine Gegner behaupten möchten, und hat mit »Kadavergehosam« ebensowenig zu tun wie einst das Führerprinzip der alten Armee, dem es entstammt. Innerhalb des Gesetzes, innerhalb gegebener Richtlinien und in wichtigen Fragen auch Einzelweisungen handelt der Einzelne, nahe den zu behandelden Verhältnissen, auf eigene Verantwortung — und Gefahr«. Golz, Arbeitsrecht und Wirtschaft, D. A. R. 1935, 8.

podjetniku rojenega vodjo obrata.[17] Če je podjetnik skupnost, n. pr. pravna oseba, vršijo vodstvene posle njeni zakoniti zastopniki (§ 3 A. O. G.).

Razmerje med vodjo obrata ter delavci in nameščenci skuša nacijonalni socijalizem z dosedanje imovinskopravne podlage preosnovati na novo nemško, osebnopravno, nravno podlago[18] medsebojne zvestobe.[19] A. O. G. določa (§ 2/2), da mora skrbeti vodja obrata za dobrobit svoje Gefolgschaft, ki mu je s svoje strani dolžna »v obratni skupnosti utemeljeno zvestobo«. To razmerje se izvaja iz srednjeveškega Treudienstvertrag kot pristno nemške pravne ustanove;[20]

[17] (A. O. G.) ». . . geht von dem das ganze Staatsleben beherrschenden Führergedanken aus und verschafft dem Unternehmer als dem geborenem Führer des Betriebes die ihm als solchem zukommende Stellung«. Mansfeld, Das Gesetz zur Ordnung... D. A. R. 1934, 35; Brauweiler l. c. 177 opaža, da »dessen Geburtsrecht allein im Vermögensrecht besteht«.

[18] »Vor allem stellt es (A. O. G.) die Betriebsgemeinschaft unter sittliche Nonmen.« Richter, Arbeitsvertrag und Arbeitsordnungsgesetz, Soz. Prax. 1934, 255. »Damit ist auf einem bedeutsamen Rechtsgebiet die naz. soz. Forderung nach grösserer Durchdringung von Recht und Moral... verwirklicht«. Andres, R. A. Bl. 1934, 37.

[19] Mansfeld, Der Führer des Betriebes, J. W. 1934, 1004. Vodji se pripisuje javnopraven položaj, prim. Jans, Unternehmer und Führer des Betriebes, D. J. Z. 1934, 1058; Gerstner, Vom Unternehmer zum Betriebsführer, 1935; Hagemeister, Neue Probleme des Arbeitsschutzes, Soz. Prax. 1934, 483.

[20] »Der nationalsozialistische Gesetzgeber knüpft damit an die eigenartige Auffassung des alten deutschen Rechts von der beiderseitigen Treuepflicht des Gefolgsmannen und des Gefolgsherrn an und giesst sie in eine der heutigen Wirtschafts- und Staatsverfassung angepasste, für Generationen gedachte eherne Form.« Kausen, Das Treueverhältnis als Ausgangspunkt des neuen Arbeitsrechts, D. A. R. 1934, 71. »Ihr Vorbild ist in den manigfachen sozialen Bindungen des deutschen Mittelalters zu suchen: in dem vielfach gegliederten Ständewesen, in Lehnrecht, und Hofrecht, in Agrargemeinschaften, Zünften usw. — jenen Bindungen, »in denen unsere Väter die Breite und Tiefe unserer Kultur erarbeiteten« (Gierke, Die soziale Aufgabe des Privatrechts, 8)«. Oppermann, Deutsche Rechtsgedanken in der neuen Arbeitsverfassung, D. A. R. 1934, 337.« ...Wiederaufgreifen des deutschrechtlichen Persönlichkeitsgedankens, der im alten deutschen Recht im Treudienstvenhältnis, im Werhältnis von Gefolgsherr und Gefolgsmann lebte...« Dersch, Der Kleinbetrieb in der neuen Arbeitsverfassung, D. A. R. 1934, 176. Prim. Herbst, Der Treudienstvertrag, D. A. R. 1935, 181.

na ta način se hoče odstraniti nemškemu pravu baje kvaren vpliv rimskega prava,[21] poleg tega pa zasnovati razmerje, ki naj se ne imenuje več službeno, marveč zaposlitveno,[22] ne več na imovinskopravni osnovi zamene plačila za delo, marveč na pretežno osebnopravni[23] osnovi medsebojne zvestobe, ki izvira iz usodne povezanosti[24] v obratu v vsenarodnem interesu. Takemu pojmovanju se skuša dati poudarka tudi s tem, da se mu išče civilnopravne posledice,[25]

[21] Kausen l. c. 72. Celo program NSDAP zahteva v točki 19: »...Ersatz für das der materialistischen Weltordnung dienende römische Recht durch ein deutsches Gemeinrecht.«

[22] Kausen, l. c. 73.

[23] »Nicht der Austausch von Vermögenswerten ist die Hauptsache, sondern das ethische Verbundensein aus gemeinsamer Arbeit zum Besten des Betriebes und zum gemeinsamen Nutzen von Volk und Staat«. Denecke, Vermögensrechtliches oder personenrechtliches Arbeitsverhältnis. D. A. R. 1934, 222. Tako tudi Oppermann l. c. 337, sklicujoč se na Gierkeja op. cit. 41. Siebert, Das Arbeitsverhältnis als personenrechtliches (sozialrechtliches) Rechtsverhältnis, D. A. R. 1935, 95, prišteva službeno razmerje k osebnopravnim razmerjem, ki obsegajo tri skupine: rodbinskopravna, društvena in službena razmerja.

[24] »Die Grundlage der neuen Arbeitsverfassung ist... die Schicksalsverbundenheit aller in einer Arbeitsstätte zusammengeschlossenen Werktätigen... diese Schicksalsgemeinschaft...« Krause l. c. 17. Obrat je Klotzu (Grundformen werdenden Arbeitsrechts, D. A. R. 1935, 230) »nicht nur Lebensraum, sondern auch Lebensquelle! So umschliest der Betrieb Schicksal in seinem stahlharten Gehäuse und wird gleichzeitig zum Schicksal.«

[25] Tako glede vprašanja obratnega rizika (Dersch, Der Arbeitsvertrag im neuen Staat, D. A. R. 1933, 9; Stoll, Die Lehre vom Betribsrisiko und die Neuordnung des Arbeitsrechts, D. A. R. 1934, 253; Weigelt, Wandlungen des Arbeitsvertrags, Soz. Prax. 1934, 1253), dolžnosti vršenja prekopogodbenega in prekočasnega dela, dopusta, (Brust, Der Urlaubsanspruch der Betriebsgefolgschaft, D. J. 1935, 846.), konkurenčne prepovedi in odrečenja prejemkov (Westermann, Zur Verwirkung im Arbeitsrecht, D. J. Z. 1935, 397. Westermann, Gibt es nach dem neuen Arbeitsrecht noch Verwirkung von Forderungen aus Dienstvertrag, Naz. Soz. Soz. Pol. 1935, 164. Hagemann, Der Tariflohnverzicht und das Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit, D. A. R. 1935, 42.) — Proti mnenju, da spričo § 35/3 A. O. G. ustanova službene pogodbe sploh ni več potrebna, češ da ureja to določilo razmerje med vodjem obrata in delavcem docela, brani Richter l. c. 252 službeno pogodbo trdeč, da je funkcija službene pogodbe slejkoprej utemeljena v tem, da določi osebo zaposlenca ter začetek in vsebino dela; poleg tega

vendar s skromnimi uspehi, ker so nova določila nacijonalno socijalističnega delovnega prava pretežno javnopravnega značaja. Ona le posredno odsevajo na zasebnopravno plat službenega razmerja, ki se mora zadovoljiti slejkoprej z določili starega B. G. B., trgovinskega in obrtnega zakona.

Izraz tako zasnovane medsebojne povezanosti med podjetnikom in delavcem je socijalna čast, ki jo mora vsak član obratne skupnosti čuvati in se »s tem izkazati za vrednega zaupanja, ki se poda iz njegovega položaja v obratni skupnosti« (§ 35 A.O.G.). Ta čast torej ni obstoječe stanje, marveč je z nravnostjo in pravom prepojen socijalen in gospodarski ideal,[26] ki ga hoče nacijonalni socijalizem uresničiti. Socijalna čast je posebej zaščitena (spodaj 3). Ena izmed kazni za vodjo, ki jo krši, je tudi izguba sposobnosti biti vodja obrata (§ 38 A.O.G.); vendar podjetnik zaradi te kazni ne izgubi svojega civilnopravnega položaja kot lastnik obrata, marveč je samo dolžan imenovati drugo osebo, da namesto njega vrši posle vodje, ki so ustanovljeni v A. O. G., predvsem skrbi za osebni stik z Gefolgschaft.[26a]

Podjetnik ima kot vodja obrata vso oblast:[27] on mu določa gospodarski namen in načrt, on ga tudi konkretno

pa tudi v sprejemu v obratno skupnost, ki ga osnuje, s čimer so združene posebne pravne posledice; tako ostane službena pogodba ustanovitveni oz. vsebino določujoč akt, ki je izpremenil samo svojo notranjo vsebino, posebno glede odpovedne zaščite in podreditve pod nravna načela (255). Dersch, Werdendes Arbeitsrecht, D. A. R. 1935, 190, priznava pravno konstrukcijo službene pogodbe za »potrebno jedro« in naglaša, da naj da nova ureditev čim večje področje posameznemu dogovoru; glede vpliva na novo pravo opozarja na delovno dolžnost, problem rizika in na ureditev službojemnikovih izumov. Weigelt (Die Umgestaltung des Arbeitsvertragsrechts durch das Arbeitsordnungsgesetz, Soz. Prax. 1935, 554) trdi, da vsebine posameznega službenega razmerja A. O. G. sploh ni prizadel in se je nanj ozirati samo pri razlagi. Zanimivo sodbo v tej miselnosti prinaša Soz. Prax. 1935, 559 k § 618 BGB. Glede judikature prim. Meisinger, Grundsätze des Arbeitsrechts in der Rechtssprechung des Reichgerichts, J. W. 1935, 1898.

[26] »Das Gesetz will... die sozial ehrenhafte Gesinnung aller schaffenden Deutschen in den Mittelpunkt des wirschaftlichen Handelns stellen...« Doerner, Die Verletzungen der sozialen Ehre, D. A. R. 1934, 242.

[26a] Reus, Das Verhältnis zwischen dem nach § 3 III AOG ernannten Führer des Betriebes und dem Unternehmer, D. A. R. 1935, 221.

[27] »Der nationalsozialistische Führer, dessen grösstes Vorbild Adolf Hitler darstellt, will nicht diktieren und nur befehlen, wünscht keinen blinden Gehorsam, sondern will durch Wort und Tat überzeugen. Nicht

uresničuje.[28] Spričo nevarnosti, da bi podjetnik to oblast napram Gefolgschaft izrabljal, se s posebnim poudarkom naglaša s podjetnikovim položajem združena odgovornost, ki je pa zakon ne ureja tako, da bi se dalo iz njega do dobra posneti, komu podjetnik odgovarja, niti kako odgovarja, niti za kaj, ker obsega pravno, s sankcijami organizirana odgovornost (kršitve socijalne časti, spodaj 3) le drobec tega, kar bi morala biti ta odgovornost po nacijonalnosocijalistični zamisli, namreč garancija za to, da bo vsak član obratne skupnosti, torej podjetnik in delavec, »vso svojo moč posvetil službi obrata in se podredil skupnemu blagru« (§ 35 A.O.G.). Organizirane so naslednje varnosti:[29] obratni zaupni sveti, državni poverjeniki za delo, sodišča socijalne časti, prigovorna tožba zoper neprimerno kruto odpoved; proglašeno je tudi načelo državne določitve mezde, a ni docela uresničeno.

II. Varnosti novega reda.

1. Zaupni svet. Ker nacijonalni socijalizem delavstvu ne priznava pravice, da bi se samostojno organiziralo v obrambo svojih posebnih interesov, so bili že kmalu po nacijonalno socijalističnem preobratu ukinjeni ne samo vsi službojemniški sindikati, razven NSBO, marveč ustavljeno tudi delovanje obratnih svetov, izvoljenih po zakonu z dne 4. februarja 1920, ki je dal delavstvu v obratih znatno moč; obratni sveti so med drugim pogodili s podjetnikom poslovni red in soodločali pri odpovedih. Vendar nacijonalni socijalizem ni povsem ukinil te ustanove. Povzel jo je kot organ podjetnika, ki ga sklicuje in vodi. Skladno novi miselnosti ima zaupni svet (Vertrauensrat) namen »poglobiti medsebojno zaupanje znotraj obratne skupnosti« (§ 6 AOG). V tem svetu »stopijo vodji obrata ob stran zaupniki« (§ 5

auf Buchstaben des Gesetzes oder der Anwendung der Gewalt, sondern auf der inneren Autorität eines verantwortlichen, vorbildlichen Menschen, auf der höheren Leistung, beruht das Geheimnis echten Führertums... Wenn die Lage des Betriebes oder höhere wirtschaftliche Rücksichten es verlangen, muss der Führer auch einmal hart sein, und die Gefolgschaft muss sich einer gerechten Ablehnung ihrer Wünsche fügen.« Mansfeld, Kommentar... 13.

[28] »Was der »gemeine Nutzen von Volk und Staat« erheischt, bestimmt sich nicht allein durch selbstherrliche Entscheidung des Unternehmers, sondern ist aus der Gesammtordnung der deutschen Wirtschaft abzuleiten«. Brauweiler l. c. 179.

[29] Andres, Gesetz zur Ordnung . . . R. A. Bl. 1934, II. 37.

A. O. G.). Ta svet ima samo nalogo posvetovati se o ukrepih, ki služijo izboljšanju storilnosti v obratu, oblikovanju in provedbi delovnih pogojev in delavske zaščite, ojačanju povezanosti vseh pripadnikov obrata in dobrobiti vseh članov narodne skupnosti. Ima torej zgolj posvetovalno, ne pa odločevalno nalogo.[30] Določbe o kvalifikaciji za zaupnika izražajo zakonodavčevo stremljenje po osebnostni izberi: za zaupnika je sposoben samo tisti, ki ima potrebno strokovno, človeško in politično kvalifikacijo, namreč, da je nad eno leto zaposlen v dotičnem obratu in najmanj dve leti v dotični stroki ter je član DAF; poleg tega mora imeti »vzgledne človeške lastnosti in jamčiti, da se zavzame vsak čas brez oklevanja za nacijonalno državo« (§ 8 A. O. G.). Zaupniki se ne volijo, ker nacijonalni socijalizem to organizacijsko metodo odklanja, marveč sestavita obratni načelnik NSBO in vodja obrata listo kandidatov, o kateri se nato Gefolgschaft zgolj izjavi v tajnem glasovanju. Če lista ne dobi priznanja, imenuje zaupnike poverjenik za delo (§ 9 AOG.). Zaupniki obljubijo na dan nacijonalnega dela (1. maja) slovesno, da bodo v svoji funkciji služili koristim obrata in naroda pred svojimi (§ 10. A. O. G.). Zanimivo je, da pozna zakon navzlic vsemu na dveh mestih večinsko odločitev v zaupnem svetu namreč, da more večina zaupnikov zahtevati od podjetnika, naj skliče zaupni svet (§ 12 A. O. G.), in da se sme večina sveta pritožiti na poverjenika za delo, če misli, da ukrepi vodje obrata, tičoči se splošnih delovnih pogojev ali obratnega reda, niso v skladu z gospodarskimi ali socijalnimi razmerami v obratu (§ 16 A. O. G.).[31]

[30] Dietz, Die Stellung des Führers des Betriebes und des Vertrauensrates, D. A. R. 1934, 104, poudarja, da mnenja zaupnega sveta sploh ni, marveč samo posameznih zaupnikov, ker »kot tak« zaupni svet sploh ne dejstvuje.

[31] Dočim so obratni sveti v Italiji zatrti, jih je avstrijski zakon o obratnih skupnostih (prim. op.[6]) prikrojil za sedanje razmere iz obratnih svetov po zakonu o obratnih svetih z dne 15. maja 1919. Po zakonu o obratnih skupnostih sta v vsakem obratu, ki zaposluje povprečno več kot 20 oseb, dve telesi, namreč obratna skupnost (Werksgemeinschaft), ki jo sestavljajo podjetnik in zaupniki (Vertrauensmänner), in telo, ki ga tvorijo sami zaupniki. V prvem se izraža vpliv nacijonalno socijalistične zamisli o obratni skupnosti; novi avstrijski državni red jo je vzidal v stanovsko ureditev kot njeno osnovno celico. Vendar ne ukine po nemškem vzgledu delavskih sindikatov, marveč se zadovolji s tem, da jih pretvori v režimske organizacije (Gewerkschaftsbund), ter ohrani tudi dosedanji kolektivnopogodbeni sistem brez bistvenih izprememb. Nalog

2. Poverjeniki za delo. Ko je prevzela nacijonalno socijalistična stranka državno oblast, ni imela razen politične NSBO nobenega delavskega ali nameščenskega sindikata. Če je torej hotela poseči v obstoječi kolektivnopogodbeni sistem, bi morala ustanavljati svoje sindikate in iti po stopnjah sindikalizma ali pa dosedanje sindikate in na njih osnovani kolektivno pogodbeni red ukiniti in postaviti namesto tega nekaj novega. Ker bi prvi ukrep ne ustrezal nacijonalno socijalistični miselnosti, je šla stranka, ki je istovetna z državo, drugo pot: ukinila je vse službojemniške sindikate in praznino, ki je nastala zaradi tega v kolektivnih pogodbah (prestal je namreč pogodbenik na službojemniški strani), izpolnila s tem, da je poverila določanje mezd z učinkom dosedanjih kolektivnih[32] pogodb državnemu mezdnemu diktatorju, nazvanemu poverjenik za delo[33] (Treuhänder der Arbeit, zakon z dne 19. maja 1933).

Po tej prehodni dobi je A. O. G. delokrog poverjenika za delo znatno skrčil.[34] Po § 19 A. O. G. je poverjenikova naloga, da skrbi »za delovni mir v svojem področju«. Njegove naloge zakon (§19) izčrpno našteva; tičejo se zaupnikov, katerih poslovanje nadzirajo, jih po potrebi imenujejo ali odpuščajo in na njihov poziv (v sm. § 16 A. O. G.) odločajo (pri tem smejo ukiniti sami zadevne ukrepe vodij obratov ali pa izdati kar sami ukrepe). Poleg tega imajo vpliv na številnejše odpuste delavcev (§ 20 A. O. G.), nadzirajo izvr-

obratne skupnosti, ki so napram nalogam zaupnikov samostojne, zakon ne očrta jasno, ker samo določa »hat die aus der Verbundenheit der Arbeitnehmer mit dem Betrieb sich ergebenden Interessen wahrzunehmen« (§ 4). Poleg tega so primeroma naštete te naloge: dopolnjevati kolektivne pogodbe, kolikor je to po teh pogodbah mogoče; določati akordne in druge mezde; izdati delovni red, če tega ne branijo določbe kolektivne pogodbe (§ 5). Obratna skupnost sklepa pod vodstvom podjetnika z njegovim glasom in večino glasov zaupnikov (§ 17). Zaupniki poslujejo pod vodstvom svojega načelnika, ki si ga izvolijo (§ 20) ter so dolžni (§ 6) ugotavljati in pospeševati delovnopravne, gospodarske in socijalne interese službojemnikov v obratu, posebno posredovati med podjetnikom in delavci, dajati pobude za sklepanje kolektivnih pogodb, stremiti za izvajanjem zaščitne zakonodaje. Razmerja med obema ustanovama zakon podrobneje ne pojasnuje. Prim. Heindl, Z. Bl. 1935, 241.

[32] Molitor, Tarifrecht und Treuhänder der Arbeit, D. A. R. 1934, 10.

[33] Anthes, Aufgaben und Befugnisse der Treuhänder der Arbeit, D. A. R. 1933, 17; Richter, Treuhänder der Arbeit, N. Z. f. A. R. 1933, 286.

ševanje poslovnih redov in izdajajo smernice in tarifne rede (spodaj 4). Sodelujejo tudi pri socijalnem častnem sodstvu kot tožilci. Njihove odločbe razen tarifnih redov, ki imajo učinek prisilnega prava, niso izvršljive, kajti samo ponovno namerno protivljenje pismenim naredbam poverjenikov se kaznuje na njihov predlog z denarnimi kaznimi, v težjih primerih tudi z zaporom (§ 22 A. O. G.); to sodstvo izvršujejo redna sodišča, ne morda sodišča socijalne časti.

Poverjeniki za delo si imenujejo strokovni sosvet, da se z njim posvetujejo o splošnih ali načelnih vprašanjih svojega območja (§ 23 A. O. G.). Tri četrtine članov vzamejo iz predlogov DAF, po »približno enakem številu« vodje obratov in zaupnike; ostalo tretjino imenujejo izmed primernih oseb svojega okrožja. S tem naj se pač zakrije paritetni sestav tega sveta, ki bi spominjal preveč na stare čase. Za posvetovanja o kakem posameznem vprašanju, na pr. o konkretnem tarifnem redu, skličejo poverjeniki za delo strokovni odbor, v katerega pozovejo člane po svojem preudarku, ker pri tem niso vezani na določila o sestavljanju strokovnih sosvetov. Vendar odločajo v svojem delokrogu poverjeniki po posvetovanju s sosvetom oziroma odborom, ki je pred izdajo tarifnega reda obvezno, sami. Zoper njihove ukrepe ni pravnih sredstev. Imajo položaj državnih upravnih uradnikov, so podrejeni ministru za delo in vezani na naloge državne vlade[35] (§ 18 A. O. G.).

3. Socijalno častno sodstvo. Nova nemška delovna ustava je zgrajena na posebno poudarjenih nravnih načelih, po katerih naj se ravna posameznik v svojem razmerju napram tovarišu v obratu in napram narodni skupnosti. Te dolžnosti imenuje zakon socijalno čast.[36] Vendar je zakon njene kršitve zavestno omejil, ker jih v zakonu izčrpno našteva, hoteč se s tem izogniti pretiravanju nove ureditve.[37] Tako pozna A. O. G. samo štiri primere

[34] Krause, Der Aufgabenkreis des Treuhänders der Arbeit in der sozialen Ehrengerichtsbarkeit, D. A. R. 1934, 210. Poudarjajo se tudi njegove vzgojne naloge, Daeschner, Treuhänder der nationalen Arbeit, D. A. R. 1935, 5.

[35] Uradniška neodvisnost bi bila škodljiva, trdi Herschel, Rechtlicher und staatlicher Sinn der Bekanntmachung von Richtlinien und Tarifordnungen im Reichsarbeitsblatt, D. A. R. 1935, 41.

[36] Klausing, Die Ehre im Sozialrecht, D. R. 1934, 400, trdi, da je s tem čast prvič v zgodovini stopila kot pravna ustanova v središče pridobitnega gospodarstva.

[37] Mansfeld l. c. 11.

kršitve socijalne časti[38] in sicer eno s strani vodje obrata, tri pa s strani službojemnikov. Podjetnik krši socijalno čast, če izrabljajoč svojo oblast v obratu zlobno izkorišča delovno silo službojemnikov ali žali njihovo čast. Člani Gefolgschaft pa kršijo socijalno čast, če motijo delovni mir s hujskanjem, posebno če si kot zaupniki lastijo prevelike pravice, če pošiljajo poverjeniku za delo ponovno in lahkomiselno neosnovane pritožbe in če izdajo obratne tajnosti, ki so za nje zvedeli kot zaupniki (§ 36 A. O. G.). Pregon predlaga poverjenik za delo; on zastopa tudi obtožbo. Za to sodstvo so ustanovljena posebna sodišča socijalne časti, ki jim predseduje na prvi stopnji državni sodnik, člana sta dva prisednika: en podjetnik in en službojemnik, ki ju imenuje predsednik sodišča iz predloga DAF. Na drugi in obenem zadnji stopnji sodi državno častno sodišče v Berlinu, ki se po sestavi razlikuje od prvostopnega po tem, da je v njem kot član tudi zaupnik vlade (§ 50 A. O. G.). Postopek[39] je povzet po nemškem odvetniškem disciplinskem postopku. Kazni so: opomin, ukor, denarna kazen do 10.000 M, za podjetnike izguba sposobnosti biti vodja in za službojemnike odstranitev z dela (§ 38 A. O. G.)[40] Kazni izvršuje poverjenik za delo (§ 53 A. O. G.).

4. Določanje mezde. Nacijonalni socijalizem je sicer proglasil načelo državnega določanja mezd[41] v nasprotju z zasebnim pogodbenim, a tega načela v A. O. G. ni izvedel: o mezdah odloča v glavnem posamezen

[38] O razmerju napram kazenskemu zakonu Herschel, Strafrechtlicher Schutz der Arbeitskraft und soziale Ehrengerichtsbarkeit. Soz. Prax. 1934, 1142.

[39] Na kaznovalni predlog poverjenika za delo lahko odloči predsednik sam s tem, da predlog zavrne (§ 45 A. O. G.) ali pa obsodi na opomin, ukor ali denarno kazen. Proti prvi odločbi more predlagati poverjenik za delo razpis glavne razprave pred častnim sodiščem, proti drugi odločbi imata on in obdolženec pravico zahtevati odločbo častnega sodišča samega (§ 46 A. O. G.). Proti sodbi častnega sodišča pristoji poverjeniku neomejen priziv, obdolžencu pa omejen, ker nima priziva zoper sodbo, s katero je bila izrečena kazen opomina, ukora ali v denarju izpod 100 M. — Zanimivo je, da sme predsednik izključiti javnost po svojem preudarku (§ 47 A. O. G.). Prim. Kraegloh, Der Gang des sozialen Ehrengerichtsverfahrens, R. A. Bl. II, 1935, 29; tudi Doerner, J. W. 1934, 1214.

[40] O praksi teh sodišč prim. Socialni Arhiv 1935, 76.

[41] »Grundsatz der staatlichen Lohnfindung,« Mansfeld, D. A. R. 1934, 37.

podjetnik. Težišče urejevanja službenega razmerja je prešlo od kolektivnih ustanov na podjetnike v posameznih obratih. Tako naj bi prenehalo določanje mezd po »izvenobratnih vidikih,« ki so bili merodajni v dobi »pretirane kolektivizacije,« ko je prevladovala ureditev s kolektivnimi pogodbami, v škodo boljšemu delavcu in sposobnejšemu podjetniku, ker so kolektivne pogodbe nivelirale prejemke ter delavca in podjetnika okovale v spone, v katerih na škodo narodne skupnosti nista mogla razviti vseh svojih sil. Plača naj se nasprotno ravna po uspešnosti dela (Leistungsprinzip)[41a] posameznega delavca (§ 29 A. O. G.) in po razmerah, torej tudi po donosnosti posameznega obrata (§ 16 A. O. G.)

V obratih, ki zaposlujejo nad dvajset delavcev, mora podjetnik po posvetovanju s svojim zaupnim svetom, izdati obratni red (Betriebsordnung, § 20 A. O. G.), ki ima moč prisilnega prava (§ 30 A. O. G.). Njegova vsebina se domala strinja s § 340 našega obrtnega zakona. Potemtakem ureja v manjših obratih službeno razmerje pogodba, v večjih pa obratni red kot avtonomna odredba podjetnika;[42] on določa na ta način tudi prejemke, sicer po gospodarskih in socijalnih razmerah svojega obrata (§ 16 A. O. G.), ki jih pa sam ugotavlja. Samo če določbe splošnih delovnih pogojev, posebno obratnega reda, »niso v skladu z gospodarskimi ali socijalnimi razmerami obrata,« more na pritožbo večine zaupnega sveta poseči vmes poverjenik za delo. Drugih državnih posegov v mezdno politiko podjetnikov A. O. G. ne ustanavlja, ker označuje tarifne rede, ki jih izdajajo poverjeniki za delo, za izjemne ukrepe; smernice v smislu § 32/1 A. O. G. so pa itak samo nasveti. Zakon priznava namreč državi pravico, da izdajo poverjeniki za delo »smernice

[41a] Moll, Der Begriff der Leistung und die Wirtschaftswissenschaft, Soz. Prax. 1935, 914.

[42] Dietz, Stellung des Führers des Betriebes und des Vertrauensrates, D. A. R. 1934, 103, imenuje obratni red »autonome Satzung« vodje obrata. — »In Wirklichkeit ist also die Betriebsordnung eine Betriebssatzung, die den Ausdruck einer vom Staat selbst anerkannten und durch das A. O. G. in die Hände des Führers des Betriebes gelegten Autonomie des Betriebes ist.« Dersch, Die Rechtsnatur der Tarifordnung und der Betriebsordnung und ihre praktischen Auswirkungen, D. A. R. 1934, 71 pripominja, da je njegov izvor »in den Herrschaftsverbänden des alten deutschen Rechts, bei denen ebenfals eine enge personenrechtliche Verbundenheit bestand, und bei denen eine Persönlichkeit Träger der Personengemeinschaft als Herrschender war« (ibid. 70).

(Richtlinien) za vsebino obratnih redov in za posamične službene pogodbe,« ki pa niso prisilno pravo, ampak so samo »predlogi države, ki naj socijalno politiko, posebno pa oblikovanje delovnih pogojev, dovedejo v pravo smer.«[43]

Kolektivnega urejevanja službenih razmerij v pogodbah med prostimi ali državno priznanimi stanovskimi zastopstvi nova Nemčija ne pozna; tudi DAF nima te naloge. Ne samo zato, ker so ukinjene vse organizacije, ki bi mogle tako nalogo vršiti, marveč tudi iz razloga, ker se tak način urejevanja iz načelnih razlogov odklanja. Nacijonalni socijalizem skuša v svojem mezdnem sistemu združiti dva nasprotujoča si načina: onega po uspevku posameznega delavca v zvezi z gospodarsko uspešnostjo posameznega obrata, ki veže podjetnika in delavca v »usodno skupnost,« in pa državnega določevanja mezde. Prvi način bolj ustreza nacijonalnosocijalističnemu pojmovanju obrata in podjetnika ter njune vloge v družbi in gospodarstvu; nasprotno pa vodi državno določevanje mezd v kolektivizem, proti kateremu se nacijonalni socijalizem sam bori. Zato je po besedilu zakona samo v skrajnem primeru,[44] namreč »če to nujno zahteva zaščita oseb, zaposlenih v skupini obratov,« poverjeniku za delo na prosto dano, da izda za svoje področje minimalne delovne pogoje v obliki pismenega tarifnega reda[45] (Tarifordnung, § 32/2 A. O. G.), čigar določila so prisilna. V zakonu poudarjeni izjemni značaj urejevanja mezd s tarifnimi redi se umika tradiciji nekdanjih kolektivnih pogodb, na katerih mesto stopa tarifni red. To priča številnost ter stvarna in osebna obsežnost tarifnih redov, ki se objavljajo v R. A. Bl.

5. Odpovedna zaščita. A. O. G. je povzel izmed razlogov za prigovor zoper odpoved t. 4. zakona o obratnih svetih in priznal službojemniku pravico ugovarjati samo v primeru, če je odpoved neprimerno trda (»unbillig hart«) in ni utemeljena v razmerah obrata (§ 56 A. O. G.). Iz postopanja je izločil obratni, pa tudi zaupni svet, ki samo obvezno posreduje; službojemnik mora sam tožiti na preklic take odpovedi pri delovnem sodišču.

---

[43] Mansfeld, D. A. R. 1934, 37.

[44] Nasprotno vidi italijanski fašizem v kolektivnih pogodbah, ki jih sklepajo državno priznani (fašistični) sindikati, najvažnejše sredstvo nove ureditve; tudi ameriška NRA skuša z njimi zgraditi nov gospodarski red.

[45] Dersch, D. A. R. 1934, 67, smatra tarifni red za javnopraven državni akt, ki ima značaj pravne uredbe; tako tudi Huber, Der Treuhänder der Arbeit, D. J. Z. 1935, 202.

Materijalna pravnomočnost upravnih aktov po našem pravu.

Dr. Joso Jurkovič.

I.

Pojem materijalne pravnomočnosti v teoriji sicer ni enoten, vendar se dajo strniti različne opredelitve v ta-le povprečni obrazec: materijalna pravnomočnost pomeni vsestransko nespremenljivost pravnega akta, dočim pomeni formalna pravnomočnost neizpodbojnost akta po privatnem interesentu.[1] Materijalna pravnomočnost naj bi se nanašala na vsebino, formalna pa na obstoj akta.[2] Dasi je formalna pravomočnost pogoj materijalne, nista formalna in materijalna pravnomočnost dela skupnega višjega pojma: pravnomočnost.[3]

Materijalna pravnomočnost sodnih aktov je vobče priznana povsod. Drugače je z materijalno pravnomočnostjo upravnih aktov.

Vobče se smatra, da ni mogoče priznati materijalne pravnomočnosti upravnim aktom, ker utegnejo biti s tem oškodovani javni interesi. Drugačno stališče je zavzela predvojna in povojna avstrijska teorija in praksa ter povojno avstrijsko pozitivno pravo kakor tudi tista prava, ki so se naslonila na novo avstrijsko pravo.

Razlog, da se je začela zavzemati avstrijska predvojna upravno-pravna teorija za materijalno pravnomočnost upravnih aktov, je bilo materijalno pojmovanje sodstva oziroma uprave. Po tem pojmovanju je sodstvo izrekanje prava (Rechtsprechung), to je podvedba konkretnega dejanskega stanu pod abstraktno normo, uprava pa ostvarjanje državnih nalog: akti izrekanja prava so deklarativni, akti uprave konstitutivni. Ker pa upravni organi ne vršijo samo upravne funkcije, ampak tudi sodno, t. j. izrekajo tudi pravo, mo-

[1] Merkl, Allgemeines Vervaltungsrecht, str. 201.

[2] Unger, System des oesterreichischen allgemeinen Privatrechtes, 2. zv. 5. izd. str. 617, opomba: »Rechtskräftig ist überhaupt dasjenige, was unanfechtbar zurecht besteht; bei der formellen Rechtkraft steht das Urteil als solches, der Rechtsspruch seiner Existenz nach (sententia indubitata), bei der materiellen Rechtskraft der Inhalt dieses Spruchs fest (res judicata quae finem contraversiarum pronunciatione judicis accipit): dort die Entscheidung, hier das Entschiedene unangreifbar«

[3] Ipsen, Widerruf gültiger Verwaltungsakte, 1932, str. 28.

rajo biti ti sodni akti prav tako materijalno pravnomočni, kakor bi bili, če bi jih izrekala sodišča.

Ta sklep pa ni pravilen. Po tem materijalnem pojmovanju je neka norma vedno ali absolutno sodna ali absolutno upravna. In če se da sodna norma izjemoma v pristojnost upravi oziroma upravna sodišču, ne spremeni norma s tem svojega bistva in ostane še dalje sodna oziroma upravna. In tudi akti, ki se izdajo na osnovi te norme, obdrže isto lastnost, kot jo ima norma. Če je torej dalo avstrijsko pravo v pristojnosti upravnim oblastvom sodne norme, so ostale te norme še nadalje po svoji vsebini sodne in akti, ki jih izdajajo upravna oblastva na podlagi teh norm, so po vsebini sodbe.

Toda absolutnih sodnih oziroma upravnih norm ni. Norma je sodna ali upravna po tem, ali je dana v pristojnost sodiščem ali upravnim oblastvom. In če je dana danes v pristojnost sodiščem in jutri v pristojnost upravnim oblastvom, je danes upravna in jutri sodna. Kajti pri pojmu sodstva in uprave niso merodajne norme, temveč organi, ki te norme izvršujejo, in postopek, po katerem jih vrše. Iz tega torej, če so materijalno pravomočni akti, ki jih izdajajo sodišča na osnovi določenih norm, ne sledi še prav nič glede pravnomočnosti aktov, ki bi jih izdala na podlagi enakih ali istih norm upravna oblastva.

Na tem materijalnem razlikovanju uprave in sodstva je zgradil svojo teorijo pravomočnosti upravnih aktov Bernatzik, ki je prvi sprožil to vprašanje.[4] Po njegovem mnenju je vezana materijalna pravnomočnost na deklarativno funkcijo izrekanja prava. Funkcija izrekanja prava je mišljenska funkcija, ki se nahaja tako v sodstvu kot v upravi, v upravi se izraža ta funkcija v posvedočbah in odločbah. Ostali del upravnega delovanja pa je funkcija volje, ki se izraža v konstitutivnih odredbah. Ker je možen proti posvedočbam nasproten dokaz, morajo biti materijalno pravnomočne samo odločbe. In te so v upravi materijalno pravnomočne do te meje, da sme oblastvo v javnem interesu uradoma razveljaviti odločbo samo, če je odločbo izdal stvarno nepristojen organ, ali so se zagrešile pri izdaji bistvene napake pri postopanju.

Tezner[5] je ločil materijalno pravnomočnost od vezanosti oblastva na akt. Materijalna pravnomočnost upravnega

[4] Rechtsprechung und materielle Rechtskraft, 1886.

[5] Handbuch des österreichischen Administrativverfahrens, 1896, str. 339. ss

akta mu pomeni, da je akt dokončno ugotovil ali osnoval nek materijalnopravni odnos. Materijalno pravnomočni pa niso samo deklarativni, ampak tudi konstitutivni akti, torej ne samo odločbe, ampak tudi odredbe. Nekaj drugega kot materijalna pravnomočnost je vezanost upravnega oblastva na akt. S tem namreč, da je postal akt materijalno pravnomočen, še ni rešeno vprašanje, ali in kdaj sme oblastvo akt uradoma razveljaviti. Tezner meni, da se mora akt razveljaviti v javnem interesu tedaj, če nasprotuje prisilnim normam.

Praksa avstrijskega upravnega sodišča, ki je bila v tem vprašanju precej omahljiva,[6] je ločila na eni strani upravne stvari, »v katerih se priznava ali odklanja stranki zahtevana pravica,« in splošne upravne stvari, »s katerimi se izvaja na splošno ureditev javnopravnih obveznosti in pravic.« Materijalno pravnomočnost je priznavala samo prvonavedenim stvarem. Pri tem je bilo upravno sodišče naziranja, da se mora pravnomočnost upravnega akta umakniti vedno prisilnim normam, da se ne perpetuira nezakonito stanje. Upravna praksa pa je priznavala materijalno pravnomočnost odločbam, torej deklarativnim aktom, tako da je sledila praksa upravnega sodišča bolj Teznerjevemu, praksa upravnih oblastev pa Bernatzikovemu stališču.

To je bilo stanje teorije in prakse do prvih povojnih let.

L. 1921. je Herrnritt ponovno zavzel stališče do materijalne pravnomočnosti upravnih aktov.[7] Priključil se je nekdanjemu stališču Bernatzika, samo da ga je formuliral še ostreje namreč, da so zmožne materijalne pravnomočnosti samo odločbe, ne pa tudi odredbe. Leta 1923. je izdal Merkl svojo knjigo o pravnomočnosti.[8] Po njegovem naziranju je pravnomočnost imanentna vsaki pravni normi, konkretni ali abstraktni. Zato je vsaka pravna norma spremenljiva samo, če to odreja neka višja pravna norma. Pravilo je torej, da so pravne norme pravnomočne, nespremenljive, spremenljivost, nepravnomočnost je izjema. Proti Merklu je nastopil Pitamic v dveh razpravah.[9] Pitamic poudarja, da ustvarjajo pravo organi. Iz tega, da je organ

[6] Herrnritt, Grundlehren des Verwaltungsrechtes, 1921, str. 317.

[7] O. c. str. 306—326.

[8] Die Lehre von der Rechtskraft, entwickelt aus dem Rechtsbegriff.

[9] Zur neuen Rechtskraftlehre, Zeitsch. für öff. Recht, IV. zv. 1925, str. 160—164; Nova teorija o pravnoj moči, Arhiv za pravne i društvene nauke, let. XIII, knj. VIII. št. 2, str. 81—91.

pristojen, ustvarjati pravo in da ni določeno, kolikokrat sme uporabiti svojo kompetenco, sledi, da sme uporabiti svojo kompetenco poljubno. Tako pravi na strani 88. »Arhiva«: »Kompetenca za stvaranje prava, izdana bez odredjivanja koliko puta se može stvarati, opseže sama po sebi več kompetenciju za promenu stvorenog prava putem stvaranja novega prava, koje tada bezuslovno važi, ako su propisi više norme, merodajne za stvaranje prava, ispunjeni.« Po tem naziranju je nepravnomočnost pravilo in pravnomočnost izjema. Stališči Pitamica in Merkla sta, kakor se vidi, mnogo širši od stališč Bernatzika, Teznerja in Herrnritta: dočim se zadnji omejuje samo na konkretne upravne in sodne akte, upoštevata prva dva vse pravne norme brez izjeme.

Takšno je bilo stanje teorije in prakse, ko je pristopil avstrijski zakonodajec l. 1925. k rešitvi vprašanja materijalne pravnomočnosti upravnih aktov. Vprašanje je uredil v § 68. zakona o občem upravnem postopku. Motivno poročilo vlade pravi pri tem §: »Ta paragraf skuša rešiti izredno težavno, doslej splošno ne rešeno vprašanje pravnomočnosti in nadzorne pravice na način, da bi se na eni strani kolikor moči vzdržala pravna varnost in se na drugi strani vendarle dala tudi pravna sredstva za popravo storjene krivice.«[10] Na ta avstrijski postopnik so se več ali manj naslonile Češkoslovaška, Poljska in Jugoslavija. Češkoslovaška določb o materijalni pravnomočnosti ni prevzela in sploh ni uredila tega vprašanja, kakor bomo videli pozneje.

Mi se bomo bavili samo z določbami našega zakona o občem upravnem postopku (Zup).

II.

Akte, ki morejo postati materijalno pravnomočni, označuje Zup. kot »odločbe«. Samo odločbe so torej lahko materijalno pravnomočne. Vendar kaj pomeni odločba?

Za označbo vseh aktov, ki jih izdajajo upravna oblastva, se uporablja izraz: akt upravnega oblastva. Ožji pojem je upravni akt. Pod upravnim aktom razumejo v smislu danes obče veljavne formulacije Otona M a y e r j a »oblastven izrek uprave, ki določa državljanu v posameznem primeru, kaj naj bo njegova pravica in dolžnost«.

Ali je istovetna odločba po Zup. s tako pojmovanim upravnim aktom?

[10] Mannlicher, Coreth. Des Verwaltungsverfahren, druga, na novo predelana izdaja, 1927, str. 210.

Prvi odst. § 106. Zup. določa: »Odločba je vsaka rešitev ali odredba, ki jo izda oblastvo v postopku.«

Kaj pomeni »rešitev ali odredba«? Očividno je tukaj vnešeno v definicijo odločbe zopet staro razlikovanje med deklarativnimi in konstitutivnimi akti, ki se je izražalo v oznakah »odločba« in »odredba«, in ki ga je hotel Zup. namenoma zabrisati s skupno označbo »odločba«. Približno enako je formuliral stvar avstrijski zakonodajec v § 56. občega upravnega postopka: »Der Erlassung eines Bescheides (Entscheidung oder Verfügung) hat . . . . . voranzugehen«.

K temu razlikovanju med deklarativnimi in konstitutivnimi upravnimi akti bi bilo pripomniti to-le: razlikovanje bi bilo važno, če bi bilo v praksi izvedljivo, kajti samo konstitutivni akti vsebujejo konkretne pravne norme, ker ustvarjajo pravno nekaj novega, ne pa tudi deklarativni. Vendar čistih konstitutivnih in čistih deklarativnih aktov ni, ampak sta to samo abstrakciji. Vsak konstitutivni akt vsebuje tudi deklarativne in vsak deklarativni konstitutivne sestavine. Če določa n. pr. § 17. zakona o občinah, da je potrebno za sprejem v članstvo druge občine, da uživa prosilec častne pravice, da ni v sodni preiskavi ali pod obtožbo za dejanja, ki imajo za posledico izgubo častnih pravic, da lahko vzdržuje sebe in svojo rodbino, in če se sedaj izda akt, s katerim je sprejet prosilec v članstvo druge občine, je to konstitutiven in deklarativen akt. Konstitutiven v toliko, ker daje prosilcu članostvo občine, ki ga do sedaj ni imel, deklarativen pa v toliko, ker vsebuje akt podelitve članstva implicite ugotovitev, da so izpolnjeni zakoniti pogoji, brez katerih izpolnitve prosilec ne bi mogel biti sprejet za člana občine. Na drugi strani pa vsebuje tudi deklarativni akt vedno konstitutivne sestavine, kakor rok izpolnitve, izvršnost, pravnomočnost.

Iz določbe torej, da je »odločba vsaka rešitev ali odredba«, se ne da posneti, kaj je odločba.

Tudi nadaljnja določba, da je odločba vsaka rešitev ali odredba, ki jo izda oblastvo »v postopku,« ne pove mnogo. Kajti vsak državni akt: zakonodajni, sodni ali upravni se izda »v postopku,« povsod je potreben nek postopek, pa naj bo ta samo v tem, da preskusi organ, ali je za izdajo akta kompetenten. Za pojem postopanja ne more biti odločilno, ali je to bolj ali manj obsežno. Če izda višji upravni organ nižjemu služben nalog, če poziva upravno oblastvo osebe v smislu §§ 32, 33 Zup. imamo vsaj tako obsežen »postopek« kot takrat, ko izdaja oblastvo odločbe po 2. odst. 2. točke § 70. Zup. in vendar ne smatramo niti službenega naloga ni-

ti poziva za »odločbo,« pač pa je odločba akt, ki je izdan v smislu 2. odst. 2. točke § 70. Zup.

Pojma odločbe torej Zup. ni opredelil in je samo s tem, da jo opredeljuje s pomočjo rešitve in odredbe, posredno povedal, da je razumeti pod odločbo dosedanje deklarativne in konstitutivne upravne akte. Tukaj bodo možni dvomi.

Ker je pogoj materijalne pravnomočnosti formalna pravnomočnost akta, se je treba vprašati: kdaj postane odločba formalno pravnomočna? Zup. namreč pojma formalne pravnomočnosti ne definira.

Strogo teoretično bi bila odločba formalno pravnomočna šele takrat, ko ne bi imela več stranka niti rednega niti izrednega pravnega leka, da bi jo izpodbijala. S tem bi zgubil pojem formalne pravnomočnosti vsako vsebino, kajti stranka more zahtevati obnovo postopka v roku petih let in postavitev v prejšnji stan v roku 15 dni potem, ko prejme pravnomočno razsodbo upravnega sodišča o zavrnitvi tožbe — kar utegne trajati lepo dobo. Sicer pa sledi že iz pojma: »izredni pravni lek,« da postavitev v prejšnji stan in obnova postopanja ne moreta vplivati na formalno pravnomočnost akta.

Kako je z upravnosodno tožbo oziroma tožbo pri držav. nem svetu?

Upravnosodna tožba oziroma tožba pri državnem svetu sploh ni upravni pravni lek, zato ne pride v poštev glede formalne pravnomočnosti upravnega akta.

Odločba je torej formalno pravnomočna, če stranka ni uporabila rednih upravnih lekov, ali jih je sicer uporabila, pa ni z njima uspela. Redna pravna leka sta prigovor in pritožba. Ker pa je možen prigovor samo zoper odločbo, ki je izdana v smislu 2. točke2. odst. § 70. iz nujnih ozirov na javni interes brez predhodnega postopanja, in ima namen, da prisili oblastvo, da uvede naknadno redno postopanje, ker zgubi sicer izdana odločba pravno veljavnost, je jasno, da pride prigovor kot pravni lek izjemoma v poštev. Obči redni pravni lek je samo pritožba. Zato se da reči, če se ne oziroma na prigovor, da je odločba formalno pravnomočna, ko je potekel rok za pritožbo, ali ko stranka s pritožbo ni uspela.

Kateri formalno pravnomočni akti postanejo materijalno pravnomočni? Materijalno pravnomočni postanejo tisti formalno pravnomočni akti, ki dajejo pravice in pri katerih ni razlogov za postavitev v prejšnji stan in obnovo postopanja ter ki se ne dajo spremeniti ali razveljaviti po §§ 133, 134 in 135 Zup. Ker nista postavitev v prejšnji stan in obno-

va postopanja specifična instituta uprave, ampak jih pozna tudi sodstvo, nas zanima tukaj samo spreminjanje in razveljavljanje upravnih aktov po §§ 133, 134 in 135 Zup.

III.

Formalne pravnomočne akte, ki smejo biti razveljavljeni in spremenjeni po §§ 133., 134. in 135., delimo v dve skupini: v veljavne in nične. Veljaven akt je tak, ki sploh nima nobene hibe ali pa ima sicer hibo, vendar ta hiba ne povzroča ničnosti in stranka proti aktu ali ni uporabila pravnega leka, ali ga je sicer uporabila, pa ni uspela in je postal akt formalno pravnomočen. Ničen pa je akt, ki ima hibe, naštete v § 135. Ali more postati ničen akt vsaj formalno pravnomočen, bomo videli pozneje.

Razlogi, iz katerih se lahko spremenijo veljavni formalno pravnomočni akti, so našteti v §§ 133. in 134.

Po § 133. more spremeniti ali razveljaviti pravnomočno odločbo tisto oblastvo, ki je odločbo izdalo, če pristanejo na spremembo osebe, ki so pridobile z odločbo pravice. Iz tega § sledi, da sme oblastvo vedno spremeniti ali razveljaviti formalno pravnomočno odločbo, s katero se nalagajo samo dolžnosti. Ker morajo v primeru, če se hočejo vzeti strankam pravice, stranke pristati na to, in ker stranke po navadi na to ne bodo pristale, je praktična vrednost te določbe v tem oziru precej dvomljiva.

Po § 134. pa sme najvišje oblastvo, ki je v neki stvari stopnja, zaradi zaščite javnega interesa v potrebnem obsegu razveljaviti ali spremeniti pravnomočno odločbo, kolikor je to neizogibno potrebno, da se odvrne silna nevarnost za življenje in zdravje ljudi, za državno varnost, za javni mir in red, za javno varnost in moralo ali za narodno gospodarstvo.

Pri izdaji takih določb je treba čim bolj varovati pridobljene pravice. O povračilu škode zaradi uničenja pridobljene pravice razsojajo po svobodnem preudarku upravna sodišča na prvi, državni svet na drugi stopnji. Pravica do odškodnine zastara čez leto dni po prejemu končne odločbe upravnega oblastva odnosno upravnega sodišča ali državnega sveta, če je stranka vložila tožbo.

Razlogi, iz katerih se sme spremeniti ali razveljaviti akt, se krijejo vobče s policijskim območjem, kakor je začrtan v čl. 66. zakona o notranji upravi. Pri tem ne sme motiti, da se navaja med razlogi tudi nevarnost za narodno gospodarstvo, kajti kakor se čudno sliši, navaja tudi čl. 66. zakona o notranji upravi med nalogami policije pospeševanje narod-

nega gospodarstva. Vendar ne opravičuje k razveljavljanju akta že vsako stanje, ki bi bilo sicer razlog za policijsko poseganje; razlog je samo »silna nevarnost.« Skladno s tem sme razveljaviti akt samo najvišja stopnja. S tem je kolikor toliko utesnjeno sicer silno raztegljivo policijsko območje.

Dočim so določbe glede veljavnih aktov dosti jasne, je pa drugače glede ničnih aktov, ki so našteti v § 135. Ta § se glasi:

Izvrševaje pravico nadzora proglasi nadzorno oblastvo za nično odločbo, zoper katero ni pravnega leka:

1) če jo je izdalo oblastvo, ki za dotični predmet ni stvarno pristojno, ali jo je izdal organ, ki v nobenem primeru ni mogel biti upravičen, izdajati tak akt;

2) če utegne povzročiti s svojo izvršbo zločin ali pregrešek;

3) če vsebuje pogrešek, ki povzroča ničnost po kakšni izrečni zakonski določbi.

Posamezna ministrstva smejo ob pričujočih pogojih proglasiti za nične tudi lastne pravnomočne odločbe.

Odločba izdana po tem paragrafu, kakor tudi po §§ 133 in 134, velja glede pravnih lekov za nov predmet.

Kaj je ničen upravni akt? (Tukaj se omejim samo na nične upravne akte.) Pod ničnim upravnim aktom razumejo tak akt, ki nima pravnih pogojev in zato ne sme obstojati ter se mora uradoma uničiti. Do uničbe pa so stranke vezane na akt. To sicer ni čisto logično, pa nič ne pomaga: strankam se praviloma ne more prepustiti dokončna odločitev o tem, ali je kak akt ničen in s tem neobvezen. Vendar naletimo izjemoma na upravne akte, katerim je, kakor pravijo teoretiki, na čelu vtisnjen pečat ničnosti, kjer je ničnost vsakomur vidna: taki akti niso obvezni za nikogar, tudi če niso razveljavljeni. Takih aktov sicer ni mnogo, a taki akti so. In ker določa § 135., da proglasi vse akte, naštete v tem §, nadzorno oblastvo za nične, da torej veljajo vsi, dokler niso proglašeni za nične, nastane vprašanje: ali ni med akti, naštetimi v tem §, tudi takih, ki niso obvezni za nikogar, čeprav niso razveljavljeni?

Vzemimo najprej primer 1. točke, ko je izdal akt organ, »ki v nobenem primeru ni mogel biti upravičen izdati tak akt.« Koga je razumeti pod takim organom? K r b e k[11] navaja kot primer takega akta odločbo, ki je ni izdal koncept ni uradnik ampak služitelj ali zvaničnik. Vprašam: če poznam natančno organe n. pr. nekega sreskega načelstva in

[11] Zakon o opštem upravnom postopku, 1931, str. 180.

dobim odločbo, iz katere se čisto nedvoumno vidi, da jo je izdal služitelj, ali sem navzlic temu vezan na to odločbo, dokler se ne proglasi za nično? In če je v odločbi rečeno, da je takoj izvršna in nima pravni lek odložne moči, ali se ne smem upreti izvršbi? Ker je kompetenca najprej dolžnost in še-le nato pravica, ni mogel prenesti niti sreski načelnik niti kak drug konceptni uradnik svoje pristojnosti na služitelja: zato je akt ničen in zame neobvezen in se smem upreti izvršbi s fizično silo, ne da bi mi bilo potrebno čakati, da se proglasi akt za ničen. Nekaj drugega je, če iz akta ni razvidno, da ga je izdal služitelj: v tem primeru sem seveda vezan na akt, dokler se ne proglasi za ničen.

In sedaj vzemimo 2. točko: akt lahko povzroči s svojo izvršbo zločin ali pregrešek. Če smatramo, da je tudi tak očitno ničen akt obvezen, dokler se ne proglasi za ničen, ga moram seveda izvršiti: z izvršitvijo pa zagrešim delikt in me bo sodišče kaznovalo. Kaj naj naredim v tej dilemi?

V tej dilemi bom rekel: nihče ni in logično ne more biti pravno obvezan, da izvrši nezakonito dejanje, in bom smatral akt za neobvezen. (Nekaj drugega je, če je sicer nezakonitemu dejanju za posamezen primer odvzet znak nezakonitosti: vojak ne samo sme, ampak mora v vojni streljati na sovražnika.)

Da je to stališče pravilno, sledi posredno tudi iz sledečega razmisleka. V smislu § 70. Č. Z. mora uslužbenec izvrševati službene naloge, tudi če jih smatra za nezakonite. Uslužbencu je torej dopuščena ocena zakonitosti službenega naloga, ni mu pa dopuščeno odločanje o zakonitosti.

Drugače pa je glede nalogov, ki bi vsebovali izvršitev kaznivega dejanja. Glede teh ni dopuščena uslužbencu samo ocena, ampak mu je naravnost zapovedano tudi odločanje, to se pravi: če vsebuje nalog po uslužbenčevem mnenju kaznivo dejanje, ne sme uslužbenec naloga izvršiti. Zato določa zakon: »Samo tega, kar je z zakoni kot kaznivo dejanje prepovedano in kaznivo, ne sme nižji uslužbenec nikoli izvršiti na zapoved višjega uslužbenca ter mora svojemu višjemu oblastvu poročati o tako prejetem nalogu.« Če pa se ne sme pokoravati nalogu, ki bi zapovedoval kaznivo dejanje, sicer strogo podrejeni upravni organ, velja to tem bolj za državljana izven upravne hierarhije. Dalje: v 1. točki je tudi določeno, da je ničen akt, ki ga je izdalo stvarno nepristojno oblastvo. Če torej izda akt sreski načelnik, a je za izdajo stvarno pristojen ban, bo ban oz. minister proglasil akt sreskega načelnika za ničen. To je razumljivo. Kako pa je, če izda sreski načelnik akt, za katerega izdajo bi bila stvarno

pristojna davčna uprava? Kdo bo sedaj proglasil akt za ničen: ban ali finančni direktor? Ban je resda nadzorno oblastvo nad sreskim načelnikom, vendar menda samo za posle, ki tvorijo načelnikovo stvarno pristojnost; na drugi strani je finančni direktor nadzorno oblastvo nad posli, za katere je stvarno pristojna davčna uprava, ni pa nadzorno oblastvo nad sreskim načelnikom. Ker pa se v smislu § 1. Zup. ne nanaša na finančna oblastva je razumeti v tem primeru pod nadzornim oblastvom tisto oblastvo, ki nadzira organa in ne tisto, ki nadzira posle: za to bo proglasil akt za ničen ban. Tako pridemo do tega, da poslujeta v neki stvari namesto enega kar dve stvarno nepristojni oblastvi: kajti tudi ko proglasi ban akt sreskega načelnika za ničen, posluje v stvari, za katero sicer ni stvarno pristojen.

Točka 3. določa, da je ničen akt, ki vsebuje pogrešek, kateri povzroča ničnost po kaki izrečni zakonski določbi. Ali mora biti v dotični določbi ničnost izrečno izražena ali pa zadostuje, da sledi samo posredno iz bistva določila? Smatra se, da mora biti ničnost izrečno izražena [12]. K tej točki se še povrnemo.

Pri delitvi aktov v veljavne in nične se v vprašanje formalne pravnomočnosti ničnih aktov nismo spuščali. Sedaj moramo rešiti to vprašanje: kajti če ti akti ne postanejo formalno pravnomočni in jih morejo stranke vedno izpodbijati s pritožbo, potem vprašanje njih materijalne pravnomočnosti sploh ne pride v poštev. Kajti vprašanje materijalne pravnomočnosti se lahko pojavlja samo pri formalno pravnomočnih aktih. (Mimogrede omenim, da avstrijski postopnik v 7. odst. § 68. izrečno priznava ničnim aktom možnost, da so formalno pravnomočni.)

Prvi odst. § 135. se glasi, kakor že navedeno: »Izvrševaje pravico nadzora proglasi nadzorno oblastvo za nično odločbo, zoper katero ni pravnega leka.« Formalno pravnomočna pa je vprav odločba, zoper katero ni pravnega leka. S tem se torej izrečno ugotavlja, da je nična odločba pravnomočna. Na drugi strani pa je zopet rečeno: »proglasi (proglasiće) nadzorno oblastvo.« Ali pomeni to, da oblastvo lahko proglasi odločbo za nično, ali da jo mora proglasiti? Kakor bo razvidno iz določbe o proglasitvi ministrskih odločb za nične, mora oblastvo proglasiti odločbo za nično. Če pa oblastvo mora proglasiti odločbo za nično, ali ne sledi

[12] Mannlicher, Coreth, o. c. str. 107, Krbek, o. c. str. 180., Stefanović. Zakon o opštem upravnom postupku (sa komentarom) 1931, str. 199.

iz tega pravica stranke, da zahteva proglasitev odločbe za nično? Mislim, da bi bilo moči stranki odreči to pravico samo takrat, kadar bi bila zahteva stranke istovetna z actio popularis. To pa v tem primeru gotovo ni.

Da pa je oblastvo dolžno proglasiti odločbo za nično, se mi zdi, da sledi iz 2. odst. § 135, ki se nanaša na nične ministrske odločbe in se glasi: »Posamezna ministrstva smejo ob pričujočih pogojih proglasiti za nične tudi lastne pravnomočne odločbe. »Pri ministrstvih se torej ne pravi da »proglasijo«, ampak »da smejo proglasiti«. Nadaljnji razliki, da se imenujejo odločbe nižjih oblastev »odločbe zoper katere ni pravnih lekov«, ministrske odločbe pa »pravnomočne odločbe«, mislim, ni pripisovati večjega pomena, ker je pri nas terminologija še precej neustaljena.

Če pa smatramo navzlic temu, da morejo postati formalno pravnomočni vsi nični akti v smislu § 135. ne glede na to, katero oblastvo jih je izdalo, imamo naslednjo končno sliko materijalne pravnomočnosti oziroma nepravnomočnosti upravnih aktov:

Formalno pravnomočen akt sme oblastvo vedno spremeniti, če nalaga akt samo dolžnosti. Če pa daje akt pravice, more to samo, če pristane na spremembo upravičena stranka, ali če je sprememba nujna iz važnih javnih interesov, ali če je akt ničen. K temu je prišteti še postavitev v prejšnji stan in obnovo ter primere, ko dajejo posebni zakoni oblastvom pravico, da lahko razveljavljajo razne formalno pravnomočne koncesije, dovolitve itd.

IV.

Sedaj poglejmo odločbo splošne seje državnega sveta z dne 30. septembra 1932, št. 30.253.[13]

Dejanski stan je bil ta-le:

Minister za gradbe je pooblastil z odločbo št. 33.026 z dne 9. decembra 1924. B. J. iz O. kot gradbenega inženjerja, da sme izvrševati prakso gradbenega inženjerja. Na osnovi odločbe ministra za zgradbe je dovolil minister za finance z odločbo št. 347 z dne 22. januarja 1925, da sme vršiti B. J. tudi civilno geometersko prakso. Ko je pozneje minister za gradbe dognal, da tožilec nima kvalifikacije za gradbenega inženjerja, ampak za inženjerja kemije, je z odločbo št. 37.852 z dne 5. novembra 1931 na osnovi točke 3. § 135. Zup. razveljavil svojo odločbo. Nato je tudi minister za finance na podlagi iste določbe razveljavil svojo odločbo.

[13] Odluke opšte sednice i načelne odluke državnog saveta 1923—1933. Sredili i objasnili A. Davinić i B. Majstorović, str. 459-464.

Na tožbo zoper drugo odločbo ministra za gradbe, s katero je bilo vzeto tožitelju pooblastilo za izvrševanje prakse gradbenega inženjerja, je III. oddelek državnega sveta razveljavil to odločbo iz razloga, ker se v konkretnem primeru ne da uporabiti točka 3. § 135 Zup., kajti »tudi če bi imelo pooblastilo za vršitev javne prakse hibo, ki bi delala pooblastilo nično, bi vzlic temu ne bilo nično, (!) ker ni z nobeno določbo niti začasnega pravilnika o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih niti s kako drugo zakonsko določbo izrečno predvidena ničnost zaradi te hibe, kakor se to zahteva po točki 3. § 135. Zup«.

Pri pretresu tožbe proti odločbi ministra za finance, s katero je bilo vzeto tožitelju pooblastilo, da vrši geometersko prakso, pa se je postavil VI. oddelek na stališče, da je bila v tem primeru pravilno uporabljena točka 3. § 135. Zup. in bi morala biti tožba zavrnjena. Ker pa bi bilo to stališče protivno prej omenjenemu stališču III. oddelka, je VI. oddelek odložil izrek sodbe in predložil stvar predsedniku državnega sveta, da spravi stvar na splošno sejo.

Državni svet je na splošni seji proučil vprašanje in odločil:

»Po zakonu o občem upravnem postopku se ne more pravnomočna odločba niti razveljaviti niti spremeniti (§ 136.) To je pravilo. Toda zakonodajec je naredil izjemo v teh primerih: v primeru postavitve v prejšnji stan (poglavje I. odseka V.), obnove postopanja (poglavje II. odseka V.) in v posebnih primerih §§ 133., 134. in 135. (poglavje III. odseka V.) t. j. s pristankom stranke, ki je z odločbo dobila pravico (§ 133.), če to zahteva javni interes (§ 134.) in v primerih, predvidenih v § 135. istega zakona. To so torej izjeme prej omenjenega pravila in se morajo razlagati utesnjevalno.

Po § 135 toč. 3. omenjenega zakona proglasi nadzorno oblastvo pri izvrševanju nadzorne pravice za nično odločbo, proti kateri ni pravnega leka, če vsebuje odločba pogrešek, ki povzroča ničnost po kaki izrečni zakonski določbi. Pogrešek, ki je bil storjen pri izdaji odločbe, mora biti tak, da povzroča po samem zakonu ničnost odločbe. Ne zahteva se torej, da je v samem zakonu predpisano, da je odločba v takem primeru nična, ampak da povzroča to ničnost, t. j. dovolj je, da odločba nima bistvene sestavine, ki jo zahteva dotični zakon in na katerem mora biti osnovana, pa se sme proglasiti za nično. Z drugimi besedami, kadar dobi stranka na osnovi te odločbe kakšno pravico ali pooblastilo, za katero je po zakonu potrebno, da izpolni neke pogoje, brez katerih ta pravica ali pooblastitev sicer po tem zakonu ne more biti dana,

pa se pozneje ugotovi, da ti pogoji niso izpolnjeni, pa se je z odločbo ta pravica ali pooblastilo dalo, potem je to pogrešek, ki po tem zakonu povzroča, odnosno ustvarja pogoje za ničnost te odločbe. Tako n. pr. če se po čl. 2. začasne uredbe o pooblaščenih inženjerjih in arhitektih zahteva, da mora imeti stranka diplomo o dovršenih študijah iz stroke, za katero zahteva pooblastilo, in se ji izda pooblastilo pod predpostavko, da ima to diplomo, pozneje pa se ugotovi, da nima te diplome, potem ima ta odločba nedostatek po čl. 2. omenjene uredbe, ki se mora smatrati kot pogrešek po toč. 3. § 135. Zup., ki povzroča ničnost odločbe, in pooblašča ta predpis tudi nadzorno oblastvo odnosno ministrstvo, da proglasi tako odločbo za nično«.

Ali je ta odločba splošne seje v skladu z naziranjem državnega sveta, da se morajo izjeme pravnomočnosti utesnjevalno razlagati? Mislim, da ne. To čutita tudi komentatorja odločbe, ko pišeta: »Če bi se razlagal predpis toč. 3. § 135. Zup. čisto gramatično, tako, kakor je to izrazil zakon, ne bi bila odločba splošne seje pravilna, ker je v zakonu rečeno, da se more proglasiti pravnomočna odločba za nično, če ima pogrešek, ki povzroča ničnost po kaki izrečni zakonski določbi. Predpis bi bilo lahko uporabiti samo na primer pogreška, za katerega je v zakonu izrečno rečeno, da povzroča ničnost odločbe«. Tudi Krbek in Stefanovič menita, kakor smo videli, da je akt po toč. 3. § 135. ničen samo, če je to v zakonu izrečno rečeno. Da je to določilo tako pojmoval tudi avstrijski zakonodajec, razvidimo iz poročila avstrijskega ustavnega odbora, ki pravi:[14] »Bodoča upravna zakonodaja se bo morala prilagoditi danemu pravnemu položaju na ta način, da bo izrečno zagrozila z ničnostjo pri prekršitvi posebno važnih formalnih ali materijalnih predpisov, da prepreči konvalidacijo takih pogrešnih aktov«.

Dasi torej ne moremo reči, da bi odločba državnega sveta popolnoma ustrezala toč. 3. § 135, občutimo vendar vsi, da je odločba vsebinski pravilna, kajti nevzdržno je, da bi inženjer kemije izvrševal prakso gradbenega inženjerja in geometra. S tem je tudi že povedano, kje je napaka. Napaka je v tem, da je poskusil zakonodajec taksativno našteti primere ničnosti in je hotel strniti to ničnost v samo štiri primere. Primerov ničnosti pa je nerazmerno več: to nam kažejo prakse tujih upravnih sodišč in upravnih oblastev, pri čemer je treba poudariti, da so prakse v tem vprašanju zelo omahljive. Če ne bi bil državni svet odločil tako, kakor je,

[14] Mannlicher, Coreth, o. c. str. 107

bi si uprava pomagala najbrže tako, da bi se izdal nov zakon, ki bi dal upravi večjo svobodo za razveljavljenje ničnih aktov. V tem oziru imamo simptomatičnih primerov v novejši avstrijski zakonodaji. Čl. XXV. obrtne novele z dne 10. julija 1928. določa: »Odločbe obrtnih oblastev, ki jim manjka tak zakonit predpogoj, čigar presoja ni prepuščena svobodnemu preudarku, so nične«. Če naj ubere upravna zakonodaja to pot, potem je bilo normiranje materijalne pravnomočnosti upravnih aktov naravnost škodljivo: kajti na ta način bi upravna oblastva lahko proglasila za ničen vsak akt, ki ima kakršnokoli najmanjšo hibo. Vse to je bilo najbrže merodajno za češkoslovaškega uredbodavca, da je določil v § 83. uredbe o upravnem postopku glede materijalne pravnomočnosti upravnih aktov: »Dosedanja pravica oblastva, da uradoma razveljavi ali spremeni pravnomočno odločbo, ostane nespremenjena«. K tej določbi pravi Weyer:[15] »K temu je treba pripomniti, da v resnici ni nobenih splošnih dosedanjih norm, ki bi urejale institut pravnomočnosti (v materijalnem smislu) in ki bi lahko »ostale nespremenjene«. Avtorji upravnega postopnika gojijo tukaj — kakor v drugih analognih primerih — upanje, da bo tisto, česar se sami niso upali urediti, uredila praksa (judikatura) oziroma drugi predpisi.« Zato je razumljivo, da je imenovalo, kakor že omenjeno, motivno poročilo avstrijske vlade vprašanje materijalne pravnomočnosti »izredno težavno«.

Vendar vrnimo se k domačemu pravu. Tudi pri nas, kakor se vidi, vprašanje materijalne pravnomočnosti upravnih aktov še ni dokončno rešeno, kajti primerov ničnosti bo več, kakor jih je naštetih v § 135. Zup. Vendar do danes ni opaziti, da bi normirali posamezni upravni zakoni nove primere ničnosti. Zato smemo upati, da se bo rešilo vprašanje na ta način, da se bodo dali podvesti novi primeri ničnosti z malo širšo interpretacijo pod 3. toč. § 135, to se pravi, da bo rešila vprašanje praksa. Če se obdrži materijalna pravnomočnost v tem obsegu, smo lahko zadovoljni. Pri vsem tem pa si ne smemo prikrivati, da je materijalna pravnomočnost v upravi tako različna po obsegu od materijalne pravnomočnosti v sodstvu, da je vendarle vprašanje, ali ima večji pomen, označevati ta dva pojma z isto besedo, ne glede na to, da se poudarja vobče v sodstvu pri materijalni pravnomočnosti drug moment kot v upravi.

---

[15] Die Verfahrensordnung der politischen Verwaltung in der Čechoslovakei, 1930, str. 78.

Zakaj je lahko ostvarjena materijalna pravnomočnost v sodstvu v nerazmerno širšem obsegu kot v upravi? Prvi vzrok je ta, da je v sodstvu postopek pri izdajanju aktov mnogo temeljitejši kot v upravi: s tem je možnost pravnih pogreškov občutno zmanjšana. Nadaljnji vzrok pa je naslednji: upravni akti so vobče pravno manj določeni kot sodni, svobodni preudarek je pri njih večji, zato je večja tudi možnost, da so nesmotreni. Ker zadeva poleg tega nesmotrenost sodnih aktov vobče samo interes poedinca, nesmotrenost upravnih aktov pa vobče javne interese, se mora nesmotren upravni akt uradoma razveljaviti, sodni pa ne. Vse to je torej vsaj v glavnem posledica organizacije obeh oblasti. V podrobnejšo razpravo se na tem mestu ni mogoče spuščati.

Kar pa se tiče vprašanja materijalne pravnomočnosti pravnih norm v splošnem, je nujno, da morajo biti pravne norme načeloma nepravnomočne: kajti skušnja nam kaže, da niso odvisne posamezne pozitivne norme samo od kraja in časa, ampak tudi od vsakokratnih razmer, kar ima za posledek prilagoditev norm vsakovrstnim razmeram, to se pravi: njih poljubno spremenljivost. Iz tega sledi, kar poudarja Pitamic, da sme organ vedno spreminjati norme, če mu ni to izrečno prepovedano.

Položaj žene po pravu asirske pravne knjige.

Dr. Viktor Korošec, univ. prof.

I. Pravna orientalistika. Njeno področje.

Razvozlanje hieroglifne[1] in klinopisne[2] pisave spada med največja kulturnozgodovinska odkritja devetnajstega stoletja. V novi luči vstaja pred našimi očmi zgodovina

---

Kratice:

AO = Der Alte Orient, Gemeinverständliche Darstellungen, Leipzig.

ASGW = Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse, Leipzig.

KAV = Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen Inhalts, Autographien von O. Schroeder, Leipzig 1920.

LRwSt = Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, herausgegeben von der Leipziger Juristen-Fakultät.

Egipta in Prednje Azije tja do četrtega tisočletja pred Kristusovim rojstvom. Nova odkritja imajo velik pomen tudi za pravno zgodovino. Zlasti[3] velja to za deset- in desettisoče pravnih virov, ki so napisani v klinopisni pisavi. Z njimi se bavi pravna orientalistika.

Klinopis so iznašli Sumerci,[4] ki so bili gospodarji Mezopotamije v četrtem in tretjem tisočletju pr. Kr. Od njih so ga

MVAeG = Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft, Leipzig.
RHA = Revue Hittite et Asianique, Paris.
RLA = Reallexikon der Assyriologie, izdajata E. Ebeling in B. Meissner, Berlin-Leipzig.
Sitz-Ber. = Sitzungsberichte.
SZ = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, (kadar je citirana brez dostavka:) romanistische Abteilung, Weimar.
UM = University Museum, Babylonian Section, Philadelphia.
VAB = Vorderasiatische Bibliothek, Leipzig.
ZA = Zeitschrift für Assyriologie, Berlin-Leipzig.
ZDMG = Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig.

[1] Ključ za razvozlanje egipčanskih hieroglifov sta našla: Angež Thomas Young (1819) in Francoz Jean François Champollion (1822). — O zgodovini razvozlanja prim. Erman-Ranke, Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum, 2. izd, Tübingen 1923, str. 8 ss.; Erman, Die Hieroglyphen (Göschen 608), 2. izd. 1923, str. 1-13. — Od egipčanskih hieroglifov je treba razlikovati hetitske, katerih razvozlanje se vrši v naših dneh; prim. Hrozný, Les Inscriptions Hittites hiéroglyphiques, Praga 1934.

[2] Ključ za razvozlanje perzijskega (črkovnega) klinopisa je našel Nemec Jurij Friderik Grotefend (1802), neodvisno od njega Angež Henry Rawlinson (1835). Sredi devetnajstega stoletja se je sodelovanju učenjakov različnih narodov posrečilo najti ključ tudi za babilonski in elamski klinopis. — Kratko, pa zelo pregledno poroča o zgodovini razvozlanja Meissner, Die Keilschrift (= Göschen 708), Leipzig - Berlin 1922, str. 5 ss.

[3] Najstarejše egipčansko pravo do incl. šeste dinastije (c. 2300 pr. Kr.) je obdelal J. Pirenne v svojem monumentalnem delu Histoire des institutions et du Droit privé de l'Ancienne Égypte, I—III, Bruxelles 1932—35.

[4] Za uvod v sumersko pisavo in jezik prim. Gadd, A Sumerian Reading - Book, Oxford 1924; Poebel, Grundzüge der sumerischen Grammatik, Rostock 1923. — Leksikalno najbolj popolno delo je sedaj Deimel, Sumerisches Lexikon (= Scripta Pontificii Instituti Biblici), Rim 1925—1934 (doslej dovršen do prvega zvezka tretjega dela).

prevzeli semitski Akadijci (Babilonci in Asirci), od njih pa Elamci, Subarejci in Peržani na vzhodu, Urartejci na severu, prebivalci Ugarita (= Ras Šamra) ter Hetiti na zapadu. Ko je Hammurabijeva dinastija[5] izbrala za svojo prestolico Babilon, je s tem ustvarila za skoro dve tisočletji tudi največje kulturno žarišče Prednje Azije. Babilonščina je postala mednarodni diplomatski jezik, ki so ga celo faraoni uporabljali v svoji korespondenci ne le z babilonskimi in asirskimi, ampak tudi z mitanskimi in hetitskimi vladarji, da, celo z lastnimi palestinskimi in sirskimi vazali.[6] V babilonščini je bila sestavljena tudi obširna zavezniška pogodba med faraonom Ramzesom II. in hetitskim kraljem Hattušilišem III. l. 1292 pr. Kr.; kakor ugotavljajo egiptologi, je bil tudi izvod pogodbe, ki ga je na srebrni plošči poslal Ramzes II. Hattušilišu III., v originalu babilonski in ne morda egipčanski.[7] V zadnjih stoletjih pred Kristusom se je klinopisna pisava polagoma umikala praktičnejši črkovni aramejski, glinaste ploščice pa papirom. Vendar pa segajo pravne listine še v pričetek zadnjega predkrščanskega stoletja,[8] najmlajši dozdaj znani klinopisni tekst, ki je astronomske vsebine, pa je iz leta 7 ali 6 pr. Kr.[9]

— Prim. tudi A. Jeremias, Die Weltanschauung der Sumerer (= AO 27, 4). Leipzig 1929.

[5] 2057-1758 pr. Kr. — Glede datiranja sledim Weissbachu, Babylonien v R.L.A. I, str. 359 ss., oz. Assyrien, R.L.A. I, 228 ss. — Za zgodovinski pregled prim.: Ebeling, Geschichte des alten Morgenlandes (= Göschen 43) 1929; H. Junker in Louis Delaporte, Die Völker des antiken Orients (= Geschichte der führenden Völker, 3) Freiburg 1933. Za kulturno zgodovino prim. Meissner, Babylonien und Assyrien, I—II, Heidelberg 1920—1925; v krajši obliki pa Meissner Die Kultur Babyloniens und Assyriens (= Wissenschaft und Bildung, 207), Leipzig 1925; dalje Meissner, Könige Babyloniens- und Assyriens, Leipzig 1926.

[6] Izdano obenem s prevodom: J. A. Knudtzon. Die El-Amarna-Tafeln, I—II (= VAB, 2) Leipzig 1915.

[7] Prim. Korošec, Hethitische Staatsverträge (= L Rw ST 60) Leipzig 1931, str. 17 in op. 4.

[8] Kohler - Ungnad, Hundert ausgewählte Rechtsurkunden aus der Spätzeit des babylonischen Schrifttums, von Xerxes bis Mithridates II. (485 — 93 v. Chr.), Leipzig 1911, navaja kot zadnjo (str. 100) listino iz leta 93 pr. Kr.

[9] P. Schnabel, Der jüngste datierbare Keilschrifttext v Z A 36, str. 66 ss.

Pravni spomeniki,[10] ki tvorijo znaten del doslej najdenih klinopisnih tekstov, so po vsebini zelo različni. Za javno pravo prihajajo v poštev obširni napisi in anali sumerskih, babilonskih, asirskih in hetitskih vladarjev, njihova pisma višjim upravnim uradnikom in poročila le-teh vladarju,[11] i. dr. Zelo mnogo nudijo v tem pogledu hetitski klinopisni teksti.[12] V njih je ohranjena najstarejša indoevropska in sploh najstarejša pisana ustava; izdal jo je kralj *(tabarna)* Telipinuš okoli 1650 pr. Kr.[13] Dalje je omeniti mednarodno pogodbo, ki sta jo sklenila Hattušiliš III. in faraon Ramzes II. (1292 pr. Kr.). Doslej še neobdelano gradivo obsegajo obširni in številni predpisi in navodila, ki so jih hetitski vladarji izdajali za posamezne fevdalne stanove in za pokrajine in mesta v svoji državi. Končno naj navedemo obsežno diplomatsko korespondenco faraonov

[10] Za splošni uvod in pregled prim. M. San Nicolò, Beiträge zur Rechtsgeschichte im Bereiche der keilschriftlichen Rechtsquellen, Oslo 1931; P. Koschaker, Cuneiform Law, v Encyclopaedia of the Social Sciences, s. v. str. 211 ss.: Koschaker, Keilschriftrecht v ZMDG 89, 1935, str. 1—39; prim. tudi J. Klíma, K právním pramenům babylonsko-assyrským, Všehrd XV. Praga 1933. — Prevod ohranjenih pravnih zbirk podaja G. Furlani, Leggi dell' Asia Anteriore antica, Rim 1929. Od že precejšne pravniške literature naj navedemo vsaj É. Cuq, Études sur le droit babylonien, Paris 1929.

[11] Prim. E. Klauber, Assyrisches Beamtentum nach Briefen aus der Sargonidenzeit (= Leipziger semitistische Studien V, 3), Leipzig 1910; A. Ungnad, Babylonische Briefe aus der Zeit der Hammurapi-Dynastie (= V A B 6), Leipzig 1914; P. Kraus, Altbabylonische Briefe aus der Vorderasiatischen Abteilung der Preussischen Staatsmuseen zu Berlin (= MVAe G 35, 2 in 36, 1), I—II, Leipzig 1931—1932; E. Klauber, Keilschriftbriefe (= A O 12, 2) Leipzig 1911.

[12] Najboljši splošni pregled nudi sedaj Kulturgeschichte des alten Orients. III. Abschnitt, 1. Lieferung, v kateri je A. Götze obdelal Malo Azijo (cit.: Götze, Kleinasien), A. Christensen pa Irance (cit.: Christensen, Iranier), München 1933. Že prej je očrtal Götze v zbirki A O (27, 2) hetitsko zgodovino: Das Hethiter - Reich. Seine Stellung zwischen Ost und West 1928; kulturnozgodovinski pregled nudi G. Contenau, La Civilisation des Hittites et des Mitanniens, Paris 1934. — Glede starejše literature prim. navedbe v članku V. Korošec, Sistematika prve hetitske pravne zbirke, v Zborniku znanstvenih razprav VII, Ljubljana 1930, str. 65 ss., zlasti str. 70.

[13] Tekst v Keilschrifttexte aus Boghazköi III, 1, II, 34; prevod pr. Friedrich, Aus dem hethitischen Schrifttum, 1. H. (= AO 24, 3) str. 21 s.; prim. Götze, Kleinasien, str. 81.

Amenofisa III. (1410—1375) in Amenofisa IV. (1375—1357), ki je bila najdena v El-Amarni in ki nam odkriva marsikatero podrobnost glede tedanjih mednarodnih odnošajev.[14]

Še več pa je ohranjenih spoznavnih virov za zasebno pravo. Po svoji obliki so to zakoniki, pravna knjiga, zbirke (serije) pogodbenih formularjev, predvsem pa listine o pravnih poslih. Iz slednjih lahko opazujemo, v koliki meri so se zakonodajčevi predpisi uveljavljali v praksi.

Nihče pač ne bo pričakoval, da bi pravni spomeniki, ki so časovno, krajevno in kulturno tako različni, vsebovali enotno zasebno pravo. Izraz »klinopisno pravo« je le skupno potrebno ime za precejšno število prav, katerih pravni spomeniki so napisani v klinopisni pisavi. — Vrh tega ne smemo prezreti dejstva, da so se vkljub orientalski konservativnosti prava posameznih narodov organično razvijala. Zato razlikujemo pri asirskem in pri babilonskem pravu, katerih zgodovina obsega več tisočletij, po tri razdobja: staro, srednje in novo.

V naslednjem naj na kratko navedemo glavne skupine klinopisnih prav.

Najstarejše[15] zasebno pravo, ki je doslej znano, je sumersko. Sumerci so z nekaterimi presledki gospodovali v Mezopotamiji do konca tretjega tisočletja pr. Kr. Živeli so v malih mestnih državicah, med katerimi so različna mesta (n. pr. Kiš, Uruk, Mari, Lagaš, Ur), menjaje se, imela vodilno vlogo. Kakor pričajo ohranjeni napisi o vladarjih, Urukagini in Gudei iz Lagaša, Ur-Nammu iz Ura,[16] so le-ti smatrali ure-

[14] Knudtzon, o. c. (gl. op. 6); kratek pregled nudi C. Niebuhr, Die Amarna-Zeit, Aegypten und Vorderasien um 1400 v. Chr. nach dem Tontafelfunde von El-Amarna, Leipzig 1913.

[15] Po Koschakerjevem mnenju (Keilschriftrecht, str. 13) so najstarejši pravni spomeniki iz prvih stoletij tretjega tisočletja pr. Kr.—G. A. Barton, Sumerian Business and Administrative Documents from the Earliest Times to the Dynasty of Agade (= Publications of the Babylonian Section, IX, 1), Philadelphia 1915, str. 7, datira najstarejšo listino okoli 4000 pr. Kr.

[16] Urukagina (c. 2670) in Gudea (c. 2500) sta vladala v Lagašu; citati v Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Königs von Babylon, Leipzig 1917, str. 4, op. 8. — Ur-Nammu (c. 2280) je vladal v Uru; prim. F. Thureau-Dangin, Die sumerischen Königsinschriften (V A B 1), str. 188, i., I, 15 ss. — Tudi babilonski kralj Hammurabi se hvali, da je s svojim zakonikom zagotovil zaščito bednim in slabotnim. Bogovi so ga določili, »da uveljavi v deželi pravičnost, da hudobnega in zlobnega uniči, da mogočni ne škoduje sla-

ditev notranje pravne organizacije državic in zagotovitev socialne pravičnosti (zaščita vdov in sirot) za odlično vladarsko nalogo. Ohranjeni so nam odlomki mestnih prav iz Nippurja in Uruka.[17] Kot iznajditelji klinopisa so Sumerci pričenjali zapisovati sodnikove sodbe in druge odločbe; takih *di-til-la* listin je ohranjenih približno 250.

Politični in kulturni dediči Sumercev so bili semitski Akadijci. Izmed Akadijcev so bili severni Asirci mnogo manj pod sumerskim kulturnim vplivom kakor Babilonci, ki so bivali bolj na jugu in prišli tako s Sumerci v ožje stike.

Medtem ko je prvi poskus, ustanoviti v Mezopotamiji akadsko državo pod Sargonom I. in njegovimi nasledniki uspel za pičli dve stoletji (2630—2460), najdemo že nekako istodobno v Mali Aziji, ob gornjem Halisu cvetočo asirsko trgovsko kolonijo[18] *(karum)* v mestu Kaniš (dandanes Kül-Tepe). Asirska kolonija je bila nastanjena zunaj mesta, kakor je pri svojih izkopavanjih dognal Hrozný.[19] Najdene listine, tzv. kapadoške ploščice, pričajo o živahnih stikih z drugimi kolonijami in z domačim osrednjim mestom Aššurjem, marsikaj izvemo tudi o zelo razvitih trgovinskih poslih. Kolonija je imela široko samoupravo in lastno sodstvo. Listine so tem bolj pomembne, ker so proste sumerskih vplivov, v čemer se razlikujejo od babilonskih. Najvažnejše pravne listine sta izdala s prevodom Eisser

---

botnemu« (I, 32-39). Svoj zakonik je napisal »da mogočni ne škoduje slabotnemu, v zaščito sirote in vdove« (XXIV d. 59-62).

[17] A. T. Clay, Miscellaneous Inscriptions in the Yale Babylonian Collection, New Haven 1915, No. 28; H. F. Lutz, Selected Sumerian and Babylonian Texts, UMI, 2, Philadelphia 1919, No. 100—102. Oba teksta je prevedel v S Z 41, 186 Ungnad, komentiral pa ravnotam str. 278 Koschaker. Nadaljnji fragment je objavil Schröder, K A V, št. 8; prevedel ga je Koschaker v SZ 41, 286. — Že dolgo pa so znani tzv. sumerski rodbinski zakoni (Rawlinson, The Cuneiform Inscriptions of Western Asia, V, 25, 23 c, d); P. Haupt, Die sumerischen Familiengesetze, Leipzig 1879. O njihovem zakonskem značaju Koschaker. S Z 41, 237. — Glede *di-til-la* listin prim. Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Leipzig 1917, str. 154, op. 14; Keilschriftrecht, str. 14; San Nicolò, Beiträge, str. 155, op. 2.

[18] Götze, Kleinasien, str. 64 ss.; da gre za trgovske naselbine asirske države, je prvi dognal Landsberger, Assyrische Handelskolonien in Kleinasien aus dem dritten Jahrtausend (= AO 24, 4), Leipzig 1925, str. 5 s.

[19] Götze, Kleinasien, str. 67, op. 7.

in Lewy.[20] Razen listin so ohranjeni, žal zelo poškodovani, odlomki pravdnega prava.[21] Medtem ko spočetka prvačijo med akadskimi pravnimi viri asirski pravni spomeniki z navedenimi kapadoškimi ploščicami, zaostajajo v poznejših dobah asirski za babilonskimi po številu in po pomenu.

Za spoznavanje srednjeasirske dobe nam je najvažnejši vir precej obsežna asirska pravna knjiga,[22] zlasti za spoznavanje zakonskega prava: pomembne določbe vsebuje tudi o nepremičninskem pravu.[23] Zbirka je nastala med leti 1450 in 1250 pr. Kr.[24] Razen tega imamo iz te dobe še znatno število listin o pravnih poslih med zasebniki.[25]

Za proučavanje novoasirske dobe so nam na razpolago

---

[20] Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe, (= M V Ae G 33 in 35, 3), Leipzig 1930, 1935.

[21] Eisser-Lewy, o. c. I, str. 334-340; J. Lewy, Fragmente altassyrischer Prozessgesetze aus Kaniš (v Altorientalische Studien, II) Leipzig 1929, str. 122 ss.; G. Eisser, Altassyrische Prozessgesetze unter den kappadokischen Urkunden, SZ 48, 579 ss.

[22] V avtografski (klinopisni) ediciji jo je objavil l. 1920 O. Schröder v zbirki »Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen Inhalts« (= 35. Wiss. Veröff. d. Deutschen Morgenländ. Ges.), št. 1—6, 143, 144, 193. — Prevodi (ki so mi bili dostopni): V. Scheil, Recueil de lois assyriennes, Paris 1921; H. Ehelolf-P. Koschaker, Ein altassyrisches Rechtsbuch (samo prva plošča), Berlin 1922; The Assyrian Laws, edited with translation and commentary by G. R. Driver and John C. Miles Kt., Oxford 1935. — Da imamo vsaj v prvih dveh najbolje ohranjenih ploščah pred seboj pravno knjigo, je dokazal Koschaker: Ehelolf-Koschaker, o. c., str. 14; Quellenkritische Untersuchungen zu den »altassyrischen Gesetzen« (= M V Ae G 26, 3), Leipzig 1921, str. 83. Z njim soglaša San Nicolò, Beiträge, str. 87; glede drugih prim. Koschaker, Neue keilschriftliche Rechtsurkunden aus der El Amarna Zeit (= ASGW, 39, 5) Leipzig 1929, str. 2, op. 1. — Prim tudi Cuq, Les Lois assyriennes, sedaj v njegovih Études, str. 432-455.

[23] Prim. Koschaker, SZ, 41, 290 ss.

[24] Driver-Miles, The Assyrian Laws, str. 12.

[25] Ebeling, Keilschrifttexte aus Assur juristischen Inhalts, (avtografirana izdaja) (= 50. wiss. Veröff. d. Deutschen Orient-Ges.) Leipzig 1927; 95 listin sta izdala M. David in E. Ebeling kot Assyrische Rechtsurkunden (= Zeitschrift f. vergl. Rechtswiss. 44) v transkripciji in prevodu; juristično obdelavo (obenem s transkripcijo in prevodom 19 listin) nudi Koschaker, Neue keilschriftliche Rechtsurkunden, str. 149 ss.

le listine iz osmega in sedmega stoletja pr. Kr.,[26] kolikor ne najdemo različnih drobtinic v drugih virih (napisih, pismih, i. dr.).

Tudi babilonsko pravno zgodovino delimo najbolj smotreno v tri dobe. Babilonci so zavladali v pokrajinah, ki so bile prej sumerske, pri tem pa so v mnogih pogledih sami ostali pod sumerskim kulturnim vplivom. Še dolgo potem, ko so Sumerci izgubili že ves politični pomen, se je njihov jezik še ohranil v bogoslužju, sumerske pravne formule najdemo večkrat v pogodbah, ki so drugače babilonsko sestavljene.

V dobi prve akadske dinastije se pojavijo najstarejši akadsko (babilonsko) pisani pravni dokumenti (Maništusov obelisk). Vse pa presega zakonik babilonskega kralja Hammurabija (1955—1913).[27] V babilonščini napisani zakonik pomeni, da je semitski element zavzel prvo mesto v kulturnem in pravnem pogledu. Vendar je bila ta emancipacija bolj zunanja. Vsebinsko je namreč Hammurabi prevzel mnogo določb iz sumerskega prava in jih uvrstil s potrebnimi spremembami v svoj zakonik.[28] Zakonik, ki je obsegal kakih 280 paragrafov, nam je skoro popolnoma ohranjen. Sistematika je malo pregledna, v zakonodajni tehniki pa predstavlja že precejšno stopnjo napredka. — O živahnem pravnem prometu Hammurabijeve dobe pričajo listine, katerih je mnogo ohranjenih.[29]

Vpad indoevropskih Hetitov v Babilon l. 1758 pr. Kr. je povzročil padec Hammurabijeve dinastije. Oslabljena

---

[26] J. Kohler-A. Ungnad, Assyrische Rechtsurkunden, Leipzig 1913.

[27] Editio princeps: Scheil v Mémoires de la Délégation en Perse IV. (1902). Najnovejši prevodi: W. Eilers, Die Gesetzesstele Chammurabis (= AO 31, 3—4), Leipzig 1932; A. Deimel, Codex Hammurabi, 2. ed., Rim 1930; prevoda Luckenbill-Chiera (1931) in Ch. Edwards-a (1934) mi žal nista dostopna. — Glede literature je temeljno delo Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Königs von Babylon, Leipzig 1917; prim. tudi Cuq, Études; San Nicolò, Beiträge.

[28] To je dognal Koschaker, Rechtsvergleichende Studien, str. 3 s. in passim.

[29] Zbirka Kohler-Ungnad-Koschaker, Hammurabi's Gesetz, III—VI, Leipzig 1909—1923, obsega v nemškem prevodu 1993 listin iz dobe Hammurabijeve dinastije. — V starobabilonsko pravo tudi lepo uvaja na podlagi 317 listin, ki jih podaja v transkripciji in prevodu, delo M. Schorr, Urkunden des altbabylonischen Zivil- und Prozessrechts (= VAB 5), Leipzig 1913.

babilonska država je kmalu nato podlegla navalu Kasitov. Njihovo 576 letno gospodstvo je doba vsestranskega propadanja; najbrž že izza začetka njihove vlade je poseben dolžni odpust, ki kaže, kako slabo je bilo tedanje gospodarstvo.[30] Razen redkih listin so značilni pravni spomeniki te dobe tzv. kuduri (*kudurru* = mejnik);[31] v dobi splošne pravne nestalnosti so namreč predvsem kralji skušali zagotoviti svojim odredbam (n. pr. daritvam zemljišč zaslužnim velikašem) trajno veljavo tako, da so nad napis o pravnem poslu vklesali like različnih božanstev in v posebnih dostavkih stavili pravni posel pod njihovo varstvo.

Babilonska pravna zgodovina se zaključuje z novobabilonsko renesanso, ki se kaže tudi v pravnem razvoju. Od sedmega stoletja dalje se pojavljajo zopet listine[32] (ca 8000), ki segajo preko perzijske in macedonske dobe še v dobo Arsakidov. Šele v začetku zadnjega predkrščanskega stoletja izginejo novobabilonske listine in z njimi tudi zadnji klinopisni pravni viri. — Iz novobabilonske dobe so nam ohranjeni tudi odlomki zakonika, ki se v marsičem razlikuje od Hammurabijevega.[33]

Klinopisne pravne vire najdemo tudi izven Mezopotamije. Predvsem je to na vzhodu. Pokrajina Elam je bila

---

[30] M. Schorr, Eine babylonische Seisachthie aus dem Anfang der Kassitenzeit (= Sitz.-Ber. der Heidelberger Akad. d. Wiss., phil.-hist. Kl. 1915, 4), Heidelberg 1915.

[31] Franz X. Steinmetzer, Die babylonischen Kudurru (Grenzsteine) als Urkundenform, Paderborn 1922; Isti, Über den Grundbesitz in Babylonien zur Kassitenzeit (= AO 19, 1—2), Leipzig 1919.

[32] Doslej izišli prvi zvezek zbirke San Nicolò-Ungnad, Neubabylonische Rechts- und Verwaltungsurkunden, I. B., Leipzig 1929 — 1935, podaja v prevodu 902 listini. — Izmed starejših publikacij naj navedem: Peiser-Kohler, Babylonische Verträge des Berliner Museums in Autographie, Transcription und Übersetzung, Berlin 1890; J. Augapfel, Babylonische Rechtsurkunden aus der Regierungszeit Artaxerxes I. und Darius II. (Akademie d. Wiss., Wien, phil.-hist. Kl., Denkschriften 59, 3) Dunaj 1917; Kohler-Ungnad, Hundert ausgewählte Rechtsurkunden (prim. zg. op. 8). Prim. tudi Kohler-Peiser, Aus dem babylonischen Rechtsleben, I—IV, Leipzig 1890—1898.

[33] Za osnutek zakonika ga smatra Meissner, Ein Entwurf zu einem neubabylonischen Gesetzbuch (= Sitz.-Ber. d. Preuss. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Kl. 1918, XV), Berlin 1918, str. 281, 296 s. — San Nicolò, Beiträge, str. 85, op. 3 poudarja, po mojem mnenju pravilno, da stilistične in druge hibe ne zadoščajo, da bi smatrali tekst samo za osnutek zakonika.

prišla že pod Sargonom I. pod akadski kulturni vpliv.[34] Zato ni presenetljivo, da so tam našli veliko zasebnih listin, ki so pisane sumersko-akadsko. Šele v trinajstem stoletju pr. Kr. pričenja elamščina uspešno izpodrivati akadiščino.[35] Drugo mnogo manjše kulturno središče, ki je bilo pod asirskim pravnim vplivom, je bilo subarejsko mesto Nuzi (današnji Kerkuk), kjer je bilo najdenih zelo veliko število zasebnih listin (15. in 14. stoletje), ki so pisane akadsko.[36]

Medtem ko smo našli na vzhodu listine, ne pa zakonika, najdemo na daljnem zapadu v Hatušašu (sedaj Boghazköi), prestolici nekdanje hetitske države le zakonik,[37] toda nobenih zasebnih listin. Zakonik je za nas tem bolj zanimiv, ker vsebuje najstarejše doslej znano indoevropsko pravo, ki je za 1000 let starejše od zakona XII plošč. Razlikuje pa se od doslej naštetih klinopisnih virov tudi v tem, da je pisan v hetitščini, ki je po svojem bistvu indoevropski[37a] jezik.

Ohranjeni klinopisni napisi Urartejcev (ob jezeru Van) v njihovem lastnem in v akadskem jeziku nimajo nobenega pomena za zasebno pravo.[38]

---

[34] Scheil, Actes juridiques Susiens, v zbirki Mémoires de la mission archéologique en Perse XXII—XXIV, Paris 1930—1933; prim. Cuq, Le Droit élamite d'après les actes juridiques de Suse, (= Revue d'Assyriologie 29, 4) Paris 1932; San Nicolò, Die Keilschrifturkunden aus Elam und dessen Randgebiet im Westen, v SZ 53, str. 477 ss.; Koschaker, Über einige griechische Rechtsurkunden aus den östlichen Randgebieten des Hellenismus (= Abhandl. d. phil.-hist. Klasse d. Sächsischen Akademie d. Wiss., 42, 1), Leipzig 1931; Koschaker, Fratriarchat, Hausgemeinschaft und Mutterrecht in Keilschriftrechten (= ZA 41, 1933, str. 1 ss., zlasti str. 46 ss.).

[35] Koschaker, Keilschriftrecht, str. 11.

[36] Koschaker, Keilschriftrecht, str. 7; Neue keilschriftliche Rechtsurkunden, str. 9 ss.

[37] Hrozný, Code Hittite, Paris 1922; Walther-jev prevod v Powis Smith, The Origin and History of Hebrew Law (1931) mi ni bil na razpolago.

[37a] Prim. Götze, Kleinasien, str. 51ss., str. 56: Bei dieser Sachlage scheint es mir das Gegebene, das Luwisch-Hethitische . . . als indogermanische Einzelsprache neben den anderen anzuerkenen.

[38] Koschaker, Keilschriftrecht, str. 8 s.; Friedrich, Einführung ins Urartäische (= MVAe G 37, 3), Leipzig 1933.

Klinopisni teksti, ki so jih našli v kraju Ras Šamra (stari Ugarit), so skoro vsi le religiozne vsebine.[39]

Zanimivo je vprašanje, ali in v koliki meri so navedena klinopisna prava vplivala drugo na drugo, deloma je sicer to dognano za razmerje med sumerskim in babilonskim pravom,[40] le malo pa je raziskano razmerje med ostalimi pravi.[41]

Spričo tako bogatega pravnozgodovinskega gradiva se ne bomo čudili, da sega zanimanje za klinopisne pravne vire nazaj do prvih desetletij asiriologije,[42] ko je francoski asiriolog Jules Oppert l. 1877 izdal »Documents juridiques de l' Assyrie et de la Chaldée«. V naslednjih treh desetletjih so se bavili s pravnozgodovinskimi napisi skoro samo asiriologi (Anglež Th. Pinches in C. H. W. Johns, Nemci Strassmeier, Peiser, Meissner, Ungnad in Schorr, Francoza brata Revillout); izmed juristov sta se jim pridružila Nemec Jožef Kohler in Francoz Edvard Cuq. V sodelovanju z asiriologi (Kohler[43] s Peiserjem in z Ungnadom, Cuq[44] s Scheilom) sta utirala pot za osamosvojitev pravne orientalistike. Nova epoha klinopisnopravnih proučevanj pa je nastopila, ko je Pavel Koschaker l. 1911 postavil v svojem delu »Babylonisch-assyrisches Bürgschaftsrecht« kot osnovno pravilo načelo: pravni orientalist mora biti toliko asiriološko izobražen, da more uporabljati tekste v izvirniku, vsaj tran-

---

[39] Friedrich, Ras Schamra, str. 17 s., str. 28. Babilonski teksti vsebujejo nekaj pisem in gramatičnih tekstov; v domačem jeziku napisani teksti pa so zgolj religiozne vsebine (str. 28: gehören ausschliesslich der religiösen Sphäre an).

[40] Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, str. 3, 28 ss., 33 ss., 66 ss., 78 ss., 98 ss., 101 ss., 210 ss.

[41] Korošec, Beiträge zum hethitischen Privatrecht, v SZ 52 (1932) str. 156 ss., zlasti 164 ss. — Pred prenaglim domnevanjem recepcij svari Koschaker, Keilschriftrecht, str. 29 ss., zlasti str. 32.

[42] Prim. San Nicolò, Beitrage, str. 26; Koschaker, Keilschriftrecht, str. 1 s.

[43] Prim. zg. op. 8, 26, 29, 32.

[44] Monografije, ki obravnavajo: zakonsko pravo po Hammurabijevem zakoniku, adopcijo, oprostitev, zemljiško lastnino, pogodbe, družbe, sodno organizacijo po babilonskem pravu, kontrakte iz Kerkuka (Nuzi), asirsko in hetitsko, je odlični francoski orientalist še sam dopolnil in zbral kot Etudes sur le droit Babylonien, Paris 1929; delo je posvetil za sedemdesetletnico svojemu sodelavcu, p. Vincencu Scheilu, prvemu prevajalcu Hammurabijevega zakonika.

skribirane.[45] Na tem temelju je ustanovitelj pravne orientalistike gradil naprej in odkril metodične posebnosti Hammurabijevega zakonodajnega dela.[46] Kmalu pa je postal okvir »babilonsko-asirske pravne zgodovine« pretesen, raziskovanja Koschakerjeva[47] in njegove šole[48] so zajemala vedno bolj prava vseh narodov, ki so zapustili pravne spomenike v klinopisni pisavi: Subarejcev, Elamcev, Hetitov. Iz babilonsko-asirske pravne zgodovine se je tako razvila zgodovina »klinopisnih prav«. Koschakerjeva šola je vzbudila podobne šole tudi v Franciji (Boyer) in Italiji (Furlani). Bolj kakor kjerkoli drugje, pa velja za pravno orientalistiko dandanes še vedno: žetev je ogromna, delavcev pa zelo malo.

II. Položaj žene po asirski pravni knjigi.

Po tem, žal skrajno sumarnem pregledu klinopisnih pravnih virov naj nam konkretno pravno vprašanje omogoči vsaj majhen vpogled v orientalsko pravno miselnost. V ta namen hočemo v glavnih potezah označiti pravni položaj žene, kakor ga določa asirska pravna knjiga. To vprašanje se mi zdi primerno iz dveh razlogov. Ekstremno uveljavljenje

[45] Babylonisch-assyrisches Bürgschaftsrecht, Leipzig-Berlin 1911, str. IX. s.

[46] Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Königs von Babylon, Leipzig 1917.

[47] Prim. (da omenim le troje najbolj značilnih razprav v zadnjih letih, izmed katerih je vsaka razširila dotedanje področje): Neue keilschriftliche Rechtsurkunden aus der El-Amarna Zeit (= ASGW 39, 5), Leipzig 1928 (srednjeasirsko in subarejsko pravo); Über einige griechische Rechtsurkunden aus den östlichen Randgebieten des Hellenismus (= ASGW 42, 1), Leipzig 1931 (babilonsko-asirsko, sumersko, subarejsko in elamsko pravo, da popolnoma molčimo o grških pravnih virih, zlasti listinah iz Dura); Fratriarchat, Hausgemeinschaft und Mutterrecht in Keilschriftrechten (= ZA 41, 1933, str. 1-89) (hetitsko, subarejsko, elamsko, asirsko in babilonsko pravo).

[48] Na Koschakerjevo pobudo in pod njegovimi avspiciji so nastala: San Nicolò, Die Schlussklauseln der altbabylonischen Kauf- und Tauschverträge, (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, 4), München 1922; J. G. Lautner, Die richterliche Entscheidung und die Streitbeendigung im altbabylonischen Prozessrechte (= LRw St, 3), Leipzig 1922; David, Die Adoption im altbabylonischen Recht (= LRw St, 23), Leipzig 1927; V. Korošec, Hethitische Staatsverträge (= LRw St, 60), Leipzig 1931; W. Eilers, Gesellschaftsformen im altbabylonischen Recht, Leipzig 1931.

moževe superiornosti, ki jo normira asirska pravna knjiga, nas najbolje uvaja v posebnosti orientalskega kulturnega in pravnega pojmovanja. Hkrati pa nam klinopisni in drugi[1] pravni viri omogočajo primerjavo s pravno ureditvijo te materije v drugih pravih, zlasti v babilonskem pravu.

Asirska pravna knjiga[2] vsebuje v svoji prvi plošči, ki je najbolje ohranjena, skoro samo določbe o pravnem položaju žensk, zlasti zakonskih žena; Koschaker jo naravnost imenuje »pravno zrcalo za ženske, posebej za žene.«[3] Večina določb je kazuistična; pleonastično in nepregledno podajajo konkretne razsodbe v posplošeni obliki. Nekateri predpisi pa se odlikujejo po abstraktnem in jasnem besedilu: redaktor jih je najbrže povzel iz prava mesta Aššurja.[4]

Kakor druge stare pravne zbirke (n. pr. Hammurabijev in hetitski zakonik, gortinsko pravo, zakonik XII plošč), tudi asirska pravna knjiga ne obravnava snovi sistematično. Predvsem pogrešamo predpisov glede najpogostejših navadnih primerov; kot splošno znanih jih avtor ni sprejel v svojo zbirko, ampak je uvrstil le one, ki so urejali kake posebnosti.

Splošno lahko ugotovimo, da je bila po asirski pravni knjigi žena napram možu v izredno neugodnem položaju. Posamezne določbe skušajo zagotoviti moževo superiornost v vsakem oziru. Pravni položaj asirske žene je bil mnogo slabši kakor pa pravni položaj babilonske ali hetitske žene.

Moževa superiornost se kaže: ob sklepanju zakona, med zakonom in ob prenehanju zakona, zlasti radi ločitve.

1. Sklenitev zakona.

Asirska pravna knjiga omenja tri načine sklenitve zakona; rednega in dva izredna. Pri redni sklenitvi je bila najprej sklenjena zaroka. Le-te nista sklenila ženin in nevesta,

---

[1] Za grško pravo stare in klasične dobe prim. W. Erdmann, Die Ehe im alten Griechenland (= Münch. Beiträge zur Papyrusforschung u. antik. Rechtsgesch., 20) München 1934. — Za sasanidsko pravo Chr. Bartholomae, Die Frau im Sasanidischen Recht (= Kultur u. Sprache, 5) Heidelberg 1924.

[2] Prim. op. 22 k prvemu poglavju. — Citiram po Driver-Milesu, Assyrian Laws, ki se do vštetega § 47 ujema s štetjem po Ehelolfovem prevodu.

[3] Ehelolf - Koschaker, o. c. str. 14; Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 14, 68.

[4] Prim. n. pr. §§ 32, 34, 37. — Prim. Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 24, 73 ss.

ampak jo je sklenil ženinov oče ali ženin sam z očetom neveste, kateremu je moral izročiti za nevesto kupnino *(tirhatu)*[5] in posebna zaročna darila *(biblu, zubullu)*.[5] Z zaroko je postala nevesta žena *(aššatu)*,[6] čeprav jo je ženin morda odpeljal šele kasneje na svoj dom *(traditio puellae)*. Asirska zaročenka ni bila pravno zavezana le z zaročencem samim, ampak tudi z vso njegovo rodbino. To se je pokazalo, če je zaročenec umrl pred poroko. Njegov oče je smel tedaj omožiti zaročenko s kakim drugim svojim sinom (levirat),[7] ali pa je zahteval od njenega očeta, da mu je vrnil zaročna darila razen konsumptibilij (§ 30). Ni pa mogel ženinov oče prisiliti očeta neveste, da bi bil po smrti zaročenke dal ženinu namesto nje katero drugo svojo hčer v zakon. Ako nevestin oče tega ni storil prostovoljno, je moral vrniti ženinovemu očetu prejeta darila razen konsumptibilij (§ 31). Kadar je umrl zaročenec, ki je imel vsaj deset let starega sina, se je le-ta oženil z nevesto svojega pokojnega očeta (§ 43), iz česar sklepamo, da je moral imeti Asirec ob sklenitvi zakona vsaj deset let.

Po tej pravni ureditvi je bila nevesta le objekt, ne pa subjekt zaroke. Posebno drastično se je to pokazalo, kadar je šlo za nevesto, ki jo je bil oče zastavil upniku za svoj dolg. V tem primeru jo je smel upnik oddati v zakon, za kar mu je ženin plačal kupnino *(šimu)* (§ 39). Upnik sam pa jo je smel vzeti za ženo le, če je njen oče privolil. Ako oče ni več živel, je bilo potrebno privoljenje bratov; brat je mogel rešiti sestro iz upnikove oblasti, ako je v teku enega meseca plačal očetov dolg (§ 48).

Posebnost asirskega prava je bila tudi določba § 42, da se slovesno sklenjena zaroka ni mogla razdreti. S tem je bilo predvsem onemogočeno, da bi oče zaročenke razdrl za-

---

[5] O pojmih *tirhatu, biblu, zubullu* prim. Koschaker, Rechtsvergleichende Studien, str. 132, 136, 178; Quellenkritische Untersuchungen, str. 56 ss. — Kot predmete za *biblu* oz. *zubullu* navaja § 30: svinec, srebro, zlato, kar loči od konsumptibilij, h katerim prišteva § 31 tudi žito in ovce.

[6] § 31, vv. 41, 44; § 43, v. 21; napram ženinovemu očetu se imenuje že *kallatu* = sinaha (§ 30, v. 34); prim. Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 52 s.; isto velja po Hammurabijevem zakoniku: Koschaker, Rechtsvergleichende Studien, str. 143.

[7] O leviratu po asirskem pravu prim. Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 41 ss.; Zum Levirat nach hethitischem Recht (= RHA 10, 1933) str. 80 ss.; E. Ring, Israels Rechtsleben im Lichte der neuentdeckten assyrischen und hethitischen Gesetzesurkunden, Stockholm-Leipzig 1926, str. 40 ss.

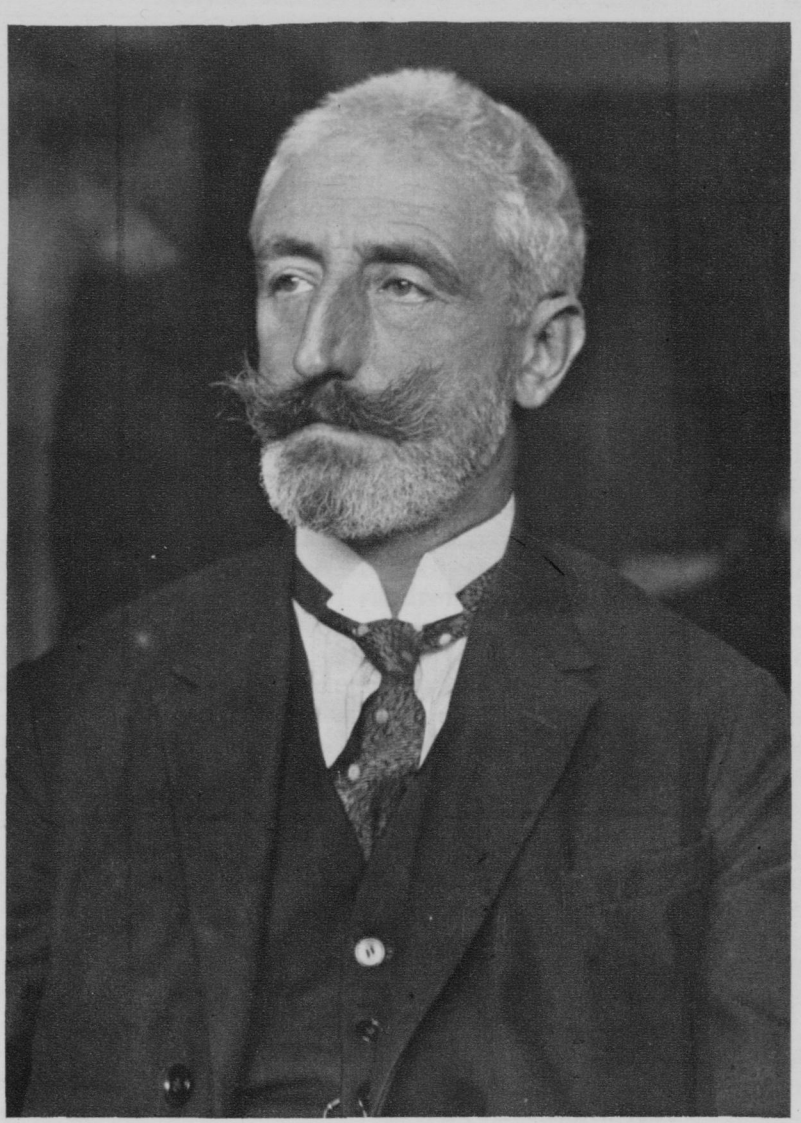

Dr. Milan Hodža

roko. Zaročencu taka omejitev ni škodovala, saj je v zakonu imel pravico, da ženo odslovi (§ 37), kakor bomo še omenili.

Tudi po Hammurabijevem zakoniku je bila nevesta le predmet zaročne pogodbe, v kateri si je ženin z darili *(biblum)* in s kupnino *(tirhatum)* nevesto kupil[7a] od njenega očeta.[8] Vkljub enakemu pojmovanju zaroke in sklepanja zakona sploh, pa najdemo v podrobnostih mnogo razlik med babilonskim in asirskim pravom. V Babilonu ni zaroka ustanavljala nikakih vezi med zaročenko in rodbino zaročenca, ki bi bile trajale preko zaročenčeve smrti.[9] Zaroko samo je bilo mogoče razdreti. Ako je to storil nevestin oče, je moral vrniti ženinu prejeta darila v dvojni vrednosti § 160 K H); ako pa je razdrl zaroko ženin, ni mogel zahtevati nazaj ničesar, kar je bil izročil očetu zaročenke (§ 159 K H). Hetitski zakonik pozna vsaj v svoji mlajši redakciji[10] zaroko, ki se je sklenila na ta način, da je izročil ženin za nevesto zaročno darilo *(kušata)*. Enako kakor po Hammurabijevem zakoniku sta smeli obe stranki: starši[11] neveste (§ 29 het. zak.) in zaročenec (§ 30) razdreti zaroko. Ako so to storili starši, so morali vrniti dvojni *kušata*, ako jo je razdrl ženin, ni mogel ničesar zahtevati nazaj.[12] Zakonik ne navaja nobenih podrobnosti o sklepanju zakona; zato tudi ne vemo, ali in v koliki meri so Hetiti morda upoštevali tudi voljo zaročenke same. Hetitski historični teksti (vazalne pogodbe, anali) pa kažejo, da odloča le oče ali brat o usodi hčere, oz.

[7a] Ženin je kupil nevesto za zakon *(ana aššuti*, da mu bo zakonska žena); po tem namenu se je sklenitev zakona bistveno razlikovala od navadne kupne pogodbe glede sužnje. Prim. Koschaker, Z A 41, 24: der Kauf der Frau... verschafft dem Erwerber Eigentum an der Frau, aber dieses Eigentum ist kein Volleigentum, das ihn zu beliebiger Verfügung über sie berechtigen würde, sondern ein zweckgebundenes Eigentum, das ihm nur gestattet, die Frau zur Ehe zu verwenden.

[8] Za starogrško pravo prim. Erdmann, o. c. str. 197 ss. — Glede sklepanja zakona s kupovanjem neveste prim. C. W. Westrup, Über den sogenannten Brautkauf des Altertums, Kopenhagen 1926.

[9] Hammurabijev zakonik ne pozna levirata.

[10] Prim. Korošec, Beiträge zum hethitischen Privatrecht (= SZ 52, 1932), str. 161 ss.; Raub- und Kaufehe im hethitischen Recht (= Studi Riccobono I) 1932, str. 551 ss., zlasti 560 ss.

[11] Zakonik govori o očetu *(attaš)* in materi *(annaš)*; § 29, v. 12, enako tudi § 28, vv. 7, 8, 9.

[12] Da gre tu za recepcijo iz Hammurabijevega zakonika, sem skušal dokazati v razpravicah, citiranih v op. 10.

sestre, ko jo oddaja v zakon;[13] seveda gre tu za ženitve med vladarskimi rodbinami, o drugih primerih ne vemo ničesar, ker doslej pri Hetitih niso našli zasebnih listin.

Izredna načina sklenitve zakona sta po asirski pravni knjigi veljala za svojepravno vdovo *(almattu)* in za tzv. *esirtu*.

Kakor že omenjeno, je bila zaročenka od zaroke dalje vezana ne le na moža, ampak tudi na njegovo rodbino. Ta vez je ostala tudi po moževi smrti, zlasti če je vdova imela otroke; ako pa ni bilo otrok, je bila pod tastovo oblastjo. Tast jo je smel vnovič (§ 33, prim. § 43) omožiti in je dobil tako pač povrnjeno, deloma ali v celoti, to, kar je bil svoj čas dal za nevesto svojega sina.

Samo ona vdova, ki ni imela otrok in tudi njen tast ni več živel, je bila vdova v pravnem smislu. Pravna knjiga jo imenuje *almattu*, svojepravno vdovo,[14] medtem ko za druge vdove uporablja izraz *»sinništu ša mu-us-sa me-tu-u-ni«*, »ženska, katere mož je umrl« (§ 46).

Pravni položaj svojepravne vdove označuje § 33 asirske pravne knjige z besedami: »šla bo, kamor hoče.« Zanjo ni več rodbinskih vezi, zato naj odloča sama o svoji osebi. Najvažnejše je bilo pri tem vprašanje preskrbe. Zato je *almattu* uporabila pač prvo priliko, ki se ji je nudila, da je začela novo zakonsko skupnost. Če je bila le-ta sklenjena brez zakonske pogodbe *(riksu)*, je bila skupnost pravno samo konkubinat in ne zakon. Ker je tako skupnost tudi vdova lahko vsak hip razdrla, je asirska pravna knjiga določila (§ 34), da se po dveletnem obstoju taka zgolj dejanska zakonska skupnost spremeni v veljaven zakon.[15] Ta določba nas spominja na rimskopravno ureditev, po kateri je mož zadobil (takorekoč s priposestvovanjem) oblast *(manus)*, nad ženo, če je zakon trajal nepretrgoma leto dni.[16] Hammurabijev zakon dovoljuje molče, da se vsaka vdova vnovič

---

[13] Prim. Korošec, Raub- und Kaufehe, str. 569, op. 60.

[14] O pojmu *almattu* prim. Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 50.

[15] O tem podrobneje v mojem referatu na 19. mednar. orientalističnem kongresu »Die Ususehe nach assyrischem Recht«, ki izide v kratkem v reviji *Orientalia*.. — Prim. Herbert Meyer, Friedelehe und Mutterrecht, v SZ, germ. Abt. 47, 1927, str. 198 ss., zlasti str. 253.

[16] Gai. 1, 111: *Usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta perseverabat: quia enim velut annua possessione usu capiebatur, in familiam viri transibat filiaeque locum optinebat.* — Prim. C. W. Westrup, Mariage par »usus«, Paris 1926.

omoži. Le od vdove, ki ima še majhne otroke, zahteva, da se prej obrne do sodnikov, ki poskrbe, da ne bodo trpeli zaradi drugega zakona imovinski interesi otrok iz prvega zakona, (§ 177).[17] Novobabilonski zakonik (§ 13) pa dovoljuje vdovi, ki ima otroke, da sklene drugi zakon brez vseh ovir, kadar sama hoče.

Posebna oblika je veljala tudi za sklenitev zakona s tzv. *esirtu*. To so bile najbrž vojne ujetnice,[18] morda iz uglednejših rodbin premaganih in podjarmljenih narodov; bivale so na domovih posameznih Asircev in so bile redno podrejene gospodinji.[19] Srečavamo jih tudi pri Hetitih[20] in pri Mitancih[21] in sicer celo kot kraljeve žene druge vrste; njihovi sinovi so imeli pravico do prestola, če ni bilo sinov iz enakorodnega zakona.[22]

S svojo *esirtu* se je Asirec oženil tako, da jo je vpričo več svojih »tovarišev« (»vojakov«) zastrl in je slovesno izjavil, da mu je odslej (zakonska) žena: *ma aššati šit* — »zares, ona (je) moja žena« (§ 41). Ta obličnost je bila ute-

[17] § 177 K H nalaga sodnikom dolžnost, da ugotove zapuščino prvega moža in jo nato prepuste v uporabo vdovi in drugemu možu. Oba pa se morata v posebni listini zavezati, da bosta varovala zaupano imovino, vzredila otroke pokojnikove in ne bosta odsvajala »orodja.« Končno določa zakonodajec, da je vsaka odsvojitev takih predmetov nična, kupec pa izgubi svoj denar.

[18] Glagol *eseru* = zapreti, obdati, obkoliti (n. pr. prebivalce obleganih mest, sovražnika kakor ptiča v kletki): Fr. Delitzsch, Assyrisches Handwörterbuch, Leipzig 1896, s. v., str. 110 s; isti pomen v Assurbanipalovih napisih, prim. M. Streck, Assurbanipal (= VAB 7), Leipzig 1917, v registru (III. del) s. v. str. 465 citirana mesta. — Ehelolf, o. c., str. 35 op. 2 pravilno poudarja, da gre za ženske, ki so sredi med svobodnimi in nesvobodnimi.

[19] § 40, v. 58 s. omenja, da v javnosti spremlja gospodinjo.

[20] Prim. Götze, Kleinasien, str. 88 s.; Götze, Über die hethitische Königsfamilie (= Archiv Orientální, Praga 2, 1930, 153—163); Friedrich, Hethitische Staatsverträge, II (= MVAe G 34, 1) Leipzig 1930, str. 91.

[21] Omenja jih pogodba med hetitskim vladarjem Šupiluliumo in njegovim mitanskim vazalom ter hkrati zetom Mattivazo; slednji je smel obdržati žene druge vrste (*esirtu*); glej E. Weidner, Politische Dokumente aus Kleinasien (Boghazköi Studien, 8), Leipzig 1923, str. 18, v. 60, in op. 2.

[22] Tako je bil kralj Urhi-Tešup rojen iz zakona Muvatalliša z ženo, ki je bila *esirtu*, gl. Götze, MVAe G 34, 2, str. v. 41; Götze, Kleinasien, str. 88.

meljena v predpisu, da so morale zakonske žene v javnosti nastopati zastrte (§ 40), kakor bomo še omenili. Pri tej obliki je šlo torej za enostransko proglasitev podrejene ženske za ženo. Kakor vdova tako tudi vojna ujetnica ni imela nikogar, ki bi bil za njo sklenil zakonsko pogodbo *(riksu)*. Zato tudi v Asiriji tak zakon ni veljal kot popolnoma enakoroden. Otroci iz takega zakona so namreč dedovali po očetu le tedaj, če ni zapustil sinov iz enakorodnega zakona (§ 41). — Hammurabijev in hetitski zakonik take posebne oblike ne poznata.

2. Med zakonom.

Še očitneje kakor ob sklenitvi zakona, se je kazala moževa pravna superiornost med zakonom. To velja v osebnopravnem in v imovinskopravnem pogledu. Primeroma zelo obsežna prva plošča nima niti ene določbe, ki bi izrečno dajala ženi kake pravice napram možu; žena je zaščitena le toliko, kolikor ogroža njene pravice tretji. Pač pa stremi večina določb izrazito za tem, da zaščiti moževe koristi napram ženinim.

Zakonsko zvestobo je bila dolžna le žena možu; nikjer pa ni ista dolžnost normirana za moža. Ako je žena prekršila svojo zvestobo, je zadela njo in sokrivca smrtna kazen (§ 13, § 15). Ako je mož zalotil svojo ženo pri prešestvovanju, je smel ubiti sokrivca[23] in ženo, Ako pa jih je peljal pred kralja ali pred sodnike in je tam dokazal, da sta prešestvovala, tedaj je bila usoda krivcev v moževi oblasti. Če je on ubil svojo nezvesto ženo, je zadela smrtna kazen tudi sokrivca. Ako pa je mož ženi odrezal za kazen nos, ali pa če ji je odpustil, je veljalo isto za sokrivca (§ 15). — Po Hammurabijevem zakoniku vržejo nezvesto ženo obenem s sokrivcem v vodo; če mož odpusti svoji ženi, tedaj odpusti tudi kralj sokrivcu (§ 129 K H). — Po hetitskem pravu sme soprog, ki zaloti ženo *in flagranti* pri prešestvovanju, ubiti njo in sokrivca (§ 197 het. zak.). Ako pa mož oba pelje pred kraljevo sodišče (»vrata palače«), odloča o njunem življenju ali smrti (§ 198), podobno kakor po asirskem pravu.[24]

[23] § 15 določa, da mora mož »dokazati« (vv. 42 s. *ubtaeruš uktainuš*) ženinemu sokrivcu krivdo; Driver-Miles, Assyrian Laws, str. 45 s. domnevata, da je moral soprog s pokrikom prej privabiti priče.

[24] Za staro rimsko pravo nam je Gellius *(Noctes Atticae*, 10, 23, 5) ohranil Katonov izrek: *In adulterio uxorem tuam si prehendisses, sine iudicio inpune necares; illa te, si adulterares sive tu adulterarere, digito non auderet contingere, neque ius est.* — Različna grška prava (atensko,

Brez paralel v doslej znanih antičnih pravih pa so določbe asirske pravne knjige, ki dajejo možu izredno veliko kaznovalno in strahovalno oblast nad ženo. Naj navedemo za svojo trditev le najbolj značilne predpise!

Asirec je smel ženi odrezati ušesa, če je n. pr. njegove (?) stvari podarila sužnjem (§ 4), ali če je v tuji hiši ukradla kako stvar, ki je bila vredna več kakor 5 min (mina = 0·5 kg) svinca in je mož plačal za ženo odškodnino,[25] ali če je žena samovoljno odšla od njega in se je za več (tri ali štiri) noči naselila v tuji hiši; pri tem je zadela enaka kazen tudi gospodinjo, ki jo je sprejela v hišo (§ 24). Večkrat pooblašča pravna zbirka moža, »da ženi naloži kazen *(hitu)*« (§ 3), »da ji naloži kazen po svoji volji (svojem srcu)« (§ 16, § 23), ali z njo »napravi« pač po svoji volji (§ 14, § 22, § 23).[26] Na kakšne kazni je redaktor pravne knjige pri tem mislil, moremo sklepati iz § 58, ki določa, da je treba obvestiti in poklicati svečenika, preden je bila žena kaznovana s katero izmed naslednjih kazni: odrezanjem prsi, nosu ali ušes.[27] Z obvestitvijo svečenika je hotela pravna knjiga zagotoviti vsaj neko kontrolo zoper samovoljne zlorabe moževe kaznovalne pravice. Pri izvršitvi nekaterih drugih kazni, ki nam vsled poškodovanega besedila §-a 57 niso podrobneje znane, so vršili podobno kontrolo sodniki.[27]

Brez vsake kontrole in popolnoma po svojem preudarku pa je smel mož svojo ženo bičati, ji izruvati lase, ji prebosti ali potrgati ušesa (§ 59). Pravna knjiga nikakor ne predpostavlja za tako brutalno strahovanje določene ženine krivde, pač pa skrbno pristavlja, da za tako strahovanje mož ni kazniv. Pri tem je zanimivo ugotoviti, da je imel po § 44 enako strahovalno oblast tudi asirski upnik nad svojim dolžnikom, ki je radi dolga »bival« v njegovi hiši. Redaktor pravne knjige je hotel z določbo § 44 pač postaviti skrajne meje

gortinsko) normirajo kazen le za sokrivca; mož pa je smel po splošnih načelih kaznovati ženo; nekatera grška prava pa določajo za prešestnico in sokrivca isto kazen, predvsem nečastne posledice. Prim. Erdmann, Die Ehe im alten Griechenland, str. 287 ss. Busolt-Swoboda, Griechische Staatskunde (= Handb. d. klass. Altertumswiss. IV, 1, 1) München 1920, 1926, str. 376, 536 s. et passim.

[25] Kadar pa mož ni plačal za ženo odškodnine, je okradeni obdržal ženo, pač kot sužnjo in ji je smel odrezati nos (§ 5).

[26] Prim. Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen, str. 13.

[27] Glede besedila in prevoda § 57 in § 58 sledim Driver-Miles-u, Assyrian Laws, str. 424 s.

upnikovi oblasti; isto smemo s Koschakerjem[28] domnevati tudi glede § 59. S tem, da je redaktor izčrpno naštel strahovalne oblike, je hotel preprečiti, da ne bi mož samovoljno uporabljal napram ženi še hujših kazni (usmrtitve, odrezanja nosu, i. dr.), če mu jih izrečno ne dovoljuje kako določilo pravne knjige. Formalno je služil § 59 tako vsaj indirektno[29] nekoliko tudi ženinim interesom, vsebinsko pa spada med najbrutalnejše določbe, ki jih je sploh kdaj kak pravni sistem vseboval.

Brez moževega dovoljenja žena ni smela za dalje časa (tri, štiri noči, § 24) zapustiti svojega domovališča; kršitev te dolžnosti kaznuje § 24 zelo strogo (odrezanje ušes). Tolika strogost je pač v zvezi z dejstvom, da asirska žena ni imela pravice, da bi se ločila od moža; s takimi drakoničnimi kaznimi skuša asirska pravna knjiga v kali zatreti vsako možnost, da bi se taka pravica razvila po običaju. — Tudi svojepravna vdova *(almattu)* je imela svobodo gibanja le dotlej, dokler ni po dveh letih zakonske skupnosti *ex lege* (§ 34) postala zakonska žena *(aššatu);* to izpremembo v njenem pravnem položaju izrečno ugotavlja drugače redkobesedni § 34: »ne sme več oditi«.

Kakor po drugih pravih, je tudi po asirskem mož navadno odpeljal ženo na svoj dom (»vstopila je v moževo hišo«, § 29). Razen tega pa pozna asirska pravna knjiga tudi zakon, v katerem »žena stanuje v hiši svojega očeta« (§§ 25-27, 32, 33, 36 in 38), kjer jo mož obiskuje (§ 27). Pravna knjiga se s to obliko zakona celo bolj bavi kakor z navadno; razumljivo je to, ker gre za posebnost. Iz asirskih pravnih virov[30] samih ne dobimo jasne slike o posebnostih takega zakona.[31] Gotovo pa je, da pravna knjiga ne normira za to zakonsko obliko nobene omejitve moževe oblasti.

Medtem ko asirska pravna knjiga ne daje ženi nobenih pravic napram možu, pa skuša varovati njen ugled napram drugim osebam.

---

[28] Quellenkrit. Untersuchungen, str. 12 s.

[29] Da gre primarno za moževe interese, dokazuje ugotovitev §-a 59, da je tako strahovanje zanj nekaznivo.

[30] Pač pa prihajajo za primerjavo v poštev podobni zakoni nekaterih bibličnih osebnosti: očaka Jakoba, Gen. 29, 13-13, 21; dalje Samsona, Jud. 14, 1-15, 8, Gedeona, Jud. 8, 29-32; prim. Driver-Miles, Assyrian Laws, str. 137 s.

[31] O razliki med obema vrstama razpravljata sedaj obširno Driver-Miles, Assyrian Laws, str. 134 ss.

Asirska žena in vdova je morala v javnosti nastopati zastrta. To ni bila le njena dolžnost, ampak tudi predpravica. Vlačugam in sužnjam je bilo namreč zastiranje obraza strogo prepovedano; kazniv je bil tudi oni, ki ne bi naznanil vlačuge ali sužnje, ki jo je videl zastrto (§ 40).

Ženino čast varuje pravna knjiga (§ 17, § 18) vsaj toliko, da strogo kaznuje obrekovalca, ki jo je napram možu krivično obdolžil prešestvovanja. Ne smemo pa prezreti, da gre pri tej določbi primarno za žalitev moževe družinske časti. Podobno določbo pozna tudi Hammurabijev zakonik (§ 127).

Kazniv je bil tudi, kdor je udaril tujo nosečo ženo in ji je s tem povzročil splav (§ 50, § 51).

O imovinskem pravu med zakoncema ima asirska pravna knjiga le malo določb. Najbolj splošna je norma §-a 32: žena, ki ji je bil mož dal jutrno *(nudunnu)*, je bila soodgovorna za vse moževe dolgove, kontraktne in deliktne. Iz tega sledi, da je žena obdržala v zakonu svojo imovino in da je vsaj v neki meri z njo lahko razpolagala.

Nasprotno pa mož ni bil dolžan plačati denarne kazni ali odškodnine radi ženinih deliktov; enako tudi niso bili za to odgovorni njeni otroci. Asirska pravna knjiga to izrečno ugotavlja glede kazni radi ženinih hujših verbalnih[32] deliktov (§ 2). Možu je bilo popolnoma prepuščeno, ali hoče plačati odškodnino za svojo ženo, ki je v tuji hiši ukradla kako večjo stvar (§ 5), ali ki je prenočevala tujo ženo, katera je zapustila svojega moža (§ 24); ako mož ni plačal odškodnine, je žena ostala v tuji hiši sužnja in jo je zadela poleg tega še huda kazen (odrezanje nosu § 5; odrezanje ušes § 24).

Hammurabijev zakonik ustanavlja ženino odgovornost samo za kontraktne dolgove. Za dolgove, ki nastanejo med zakonom, odgovarjata oba zakonca (§ 152). S posebno listino, ki jo ji je mož izdal, pa si je mogla žena zagotoviti, da ni jamčila za moževe dolgove, ki so nastali pred zakonom; obratno tudi mož (v tem primeru?) ni bil odgovoren za ženine predzakonske dolgove (§ 151).[33]

Singularnopravno določbo glede zakona s svojepravno vdovo *(almattu)* vsebuje § 35. Kadar se je vdova naselila v moževi hiši (»je vstopila v moževo hišo«), je postalo »vse,

---

[32] Vrsta delikta ni popolnoma jasna; Driver-Miles, o. c., str. 381, § 2 prevajata: If a woman,... has uttered blasphemy or spoken sedition,...

[33] Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurabis, str. 216 ss. smatra, da sta § 152 kakor tudi določba § 151 o neodgovornosti moža za ženine predzakonske dolgove interpolirana.

kar je prinesla s seboj«, moževa last. Kadar pa se je mož naselil (»vstopil«) pri ženi(!), je postalo ženina last vse, kar je prinesel s seboj. Pri tem pa je negotovo, ali je nastopila združitev imovine v rokah gospodarsko močnejšega takoj ob sklenitvi zakona, ali pa je veljalo to pravilo samo ob smrti enega zakonca. Lahko tudi domnevamo, da je zakonec, ki se je vselil v tujo hišo, komaj kdaj imel kako pomembnejšo imovino.[34] Zato pač ne smemo te določbe posploševati.

Značilno je, da asirska pravna knjiga nikjer izrečno ne omenja ženine pravice do preskrbe, čeprav je imela zagotovitev preskrbe velik pomen za obstoj zakona. To se je pokazalo tedaj, če je mož dolgo časa — več let — izostal od doma, bodisi da je šel na vojno in bil ujet (§ 45), bodisi da je iz drugih razlogov odšel v tujino (»šel je na polje«,[35] § 36).

Žena vojnega ujetnika, ki ni imela sinov in ki njen tast tudi ni več živel, je morala čakati na moževo vrnitev dve leti. Ako ni bila preskrbljena, predpisuje § 45 pravne knjige različne načine javne preskrbe[36] med čakalno dobo. Čez dve leti so izdali ženi vdovsko listino, da se je mogla vnovič omožiti (§ 45) in tako v drugem zakonu najti potrebno preskrbo.

Ako pa je bil mož odšel »na polje« (§ 36), se je smela njegova žena, ki ni imela sinov,[37] vnovič omožiti šele čez pet

---

[34] Določba, da žena pridobi moževo imovino, je morda poznejši dostavek. Formalno je značilno, da ne govori več o »vdovi«, ampak o »ženi«; vsebinsko pa bi bilo za asirsko pravno knjigo pravi *unicum*, ako naj bi ob sklenitvi zakona žena pridobila moževo imovino.

[35] Izraz ni jasen. Isti § 36 predvideva kot poseben primer, da je mož odsoten na kraljevem odposlanstvu (da so taka odposlanstva včasih trajala tudi šest let, izvemo iz El-Amarnske korespondence; cf. Knudtzon, Die El-Amarna-Tafeln, str. 70, v. 13 s.). Kolikor morem ugotoviti po tekstih, ki so mi na razpolago, se izraz »polje« *(eqlu)*, ne uporablja za bojno polje. — Morda bi mislili na odsotnost po trgovskih poslih.

[36] Tekst žal ni dobro ohranjen. Izmed vsaj treh možnosti preskrbe je prva ta, da vstopi žena kot dekla v dvorno službo; zadnja pa ta, da ji sodniki, sporazumno z mestnimi velikaši in z županom prepustijo kako hišo in zemljišče kot fevd.

[37] Tasta § 36 ne omenja, kar je najbrž izostalo pomotoma. Določba § 36 je nastala pač tako, da je redaktor pravne knjige imel pred očmi razsodbo v kakem konkretnem primeru, pri tem pa je prezrl, da tam tast ni bil omenjen, morda, ker ni več živel.

let, pa tudi to le tedaj, če ji ni bila zagotovljena potrebna preskrba.[38]

V obeh primerih tako lahko nedvomno ugotovimo tesno zvezo med ženino preskrbo in njeno čakalno dolžnostjo. Podobno naziranje srečujemo tudi v Hammurabijevem zakoniku (§§ 133a, 134, 135).

3. Prenehanje zakona.

Preskrba vdove po moževi smrti je največja ugodnost, ki jo zagotavlja asirska pravna knjiga ženi; prezreti pa ne smemo, da gre ta ženina pravica v breme dedičev, ne pa moža samega. — Mož je mogel za vdovo poskrbeti v naprej s tem, da ji je naklonil (»zapisal«) določeno imovinsko naklonitev.[39] Če tega ni storil, nalaga asirska pravna knjiga (§ 46) sinovom dolžnost, da ji dajejo stanovanje, hrano in pijačo, »kakor nevesti, ki jo ljubijo« (§ 46, v. 97). Kadar vdova ni imela lastnih sinov, so morali skrbeti zanjo njeni pastorki. Isti § 46 pa predvideva možnost, da jo eden izmed pastorkov (»sinov njenega soproga«, v. 109) vzame za ženo in ji tako zagotovi preskrbo (levirat).[40]

Brez izrečne moževe pismene odredbe žena ni prihajala v poštev pri delitvi moževe zapuščine, kar sklepamo iz dejstva, da pravna knjiga govori samo o sinovih, ki si delijo dediščino (»sin naj vzame dedni delež« § 28, § 41).

Zelo skrbno pa je redaktor pravne knjige skušal varovati interese moževe rodbine ob smrti enega zakonca, zlasti če je šlo za zakon, kjer je »žena bivala v hiši svojega očeta« (§§ 25 ss.).

Ako je zakon prenehal radi moževe smrti, je postal nakit *(dumaqi)*, ki ga je bil pokojni podaril ženi, last sinov (§ 25, § 26). Kadar ni bilo sinov, so ga smeli zahtevati nazaj pokojnikovi bratje, ako so živeli z njim v nerazdeljeni *(la zi-e-zu*, § 25, v. 84) dediščinski skupnosti. Šele, če tudi teh ni bilo, je nakit ostal vdovi (§ 26). — Ako je zakon prenehal radi ženine smrti, je mož vzel nazaj jutrno *(nudunnu)*, ako ne sploh

[38] § 36, v. 86 ss.: (mož) »ji ni zapustil ne olja, ne volne, ne obleke, ne hrane, ne česa drugega« in ji tudi ničesar ni »pošiljal s polja«.

[39] Približno istodobne listine iz subarejske naselbine Nuzi navajajo različne primere za tako preskrbo; prim. E. A. Speiser, New Kirkuk Documents relating to Family Laws, No. 19, No. 20, No. 22.

[40] Prim. Koschaker, Levirat (= RHA 10, 1933) str. 80 ss.

vsega,[41] kar ji je bil dal; vzeti pa seveda ni smel ničesar, kar je bilo last njegovega tasta (§ 27).

Kadar je žena bivala v moževi hiši, je ostala njena imovina, obstoječa iz stvari, ki jih je prinesla »iz hiše svojega očeta«, in iz stvari, ki jih ji je njen tast podaril, rezervirana za njene sinove; moževi bratje niso imeli do teh stvari nobene pravice (§ 29).

Enostransko, zgolj v moževem interesu je bilo urejeno tudi ločitveno pravo (§ 37). Asirec je smel svojo ženo odsloviti *(ezebu* = pustiti), kadar je hotel; ni bilo potrebno, da bi bila žena karkoli zagrešila; brez pomena je bilo tudi, če mu je že rodila otroke[42] ali ne. Od moževe volje je bilo tudi odvisno, ali je dal ženi kako odpravnino[43] *(ezibtum)* ali ne (§ 37). Ako je žena bivala še pri svojem očetu, ji je smel mož ob ločitvi odvzeti podarjeni nakit *(dumaqi);* le *tirhatu,* kupnine, ki jo je bil ob zaroki izročil njenemu očetu, ni smel vzeti nazaj. Ako je oče podaril kupnino ženi, je tudi po ločitvi njej ostala (§ 38). — Znatno drugače ureja Hammurabijev zakonik[44] ločitev zakona. Tudi po babilonskem pravu je mož imel primarno, ne pa izključno[45] pravico, enostransko ločiti zakon. Ženi pa načeloma daje zakonik pravico do odpravnine in subsidiarno celo normira zakonito odpravnino;[46] brez odpravnine ostane žena le tedaj, če je bil zakon ločen po njeni krivdi.[47]

---

[41] *nudunnu* = »jutrna« v Hammurabijevem pravu; prim. Koschaker, Rechtsvergleichende Studien, str. 165. ss. — V našem §-u 27 (»katerikoli *nudunnu* ji je mož dal«) pa najbrže pomeni vsa moževa darila ženi.

[42] To okolnost naglaša Hammurabijev zakonik v §§ 137, 138.

[43] Pač pa omenjajo odpravnino kapadoške plošče iz staroasirske dobe; prim. Eisser-Lewy, Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe, I (= MVAe G 33), No. 4: žena dobi mesto odpravnine vse premičnine in otroke (sužnje?); No. 276: žena dobi mino srebra kot odpravnino; ne omenja pa odpravnine listina št. 5.

[44] §§ 137—142, § 148—149.

[45] § 142 in fine.

[46] § 139: mino srebra.

[47] § 141. — Tudi v drugih pravih se priznava ločitvena pravica prej možu, kakor pa ženi; ženina pravica se šele polagoma uveljavi. Za rimsko pravo *(divortium)* prim. Jörs-Kunkel-Wenger, Römisches Recht, Berlin 1935, str. 281, 2; za grška prava, ki razlikujejo brezoblično moževo odslovitev (ἀποπομπή) od težavnejše in oblične ženine zapustitve moža (ἀπόλειψις), prim. E. Weiss, Griechisches Privatrecht, I, Leipzig 1923, str. 309 ss.; Busolt-Swoboda, Griechische Staatskunde, str. 241 s., 1084; Erdmann, Die Ehe im alten Griechenland, str. 388 ss.

Žena ni smela samovoljno zapustiti moža (§ 24), kakor smo že ugotovili. — Celo drugi zakon, ki ga je sklenila žena vojnega ujetnika, potem ko je po končani dveletni čakalni dobi že dobila vdovsko listino, je bil veljaven le, če se prvi mož ni vrnil. Če se je vrnil, je smel vzeti svojo ženo nazaj; drugemu možu so ostali otroci, ki mu jih je žena medtem rodila (§ 45). — Ni pa mogel zahtevati nazaj svoje žene mož, ki je bil odšel »na polje« in se je vrnil šele potem, ko se je po petletni čakalni dobi njegova žena veljavno vnovič omožila. Vendar je po poznejšem dodatku tudi on smel razdreti drugi zakon svoje žene, ako je dokazal, da se je brez svoje krivde tako dolgo zamudil v tujini (§ 36).

Ob sklepu moramo ugotoviti, da se je avtorju asirske pravne knjige posrečilo, da je z vso asirsko brezobzirnostjo in krutostjo[48] uredil pravni položaj žene izključno z vidika moževih interesov. Le redko se je zavzel tudi za ženine interese (preskrba žene vojnega ujetnika, preskrba vdove), pa tudi to se je zgodilo vedno tako, da pri tem ni kršil moževih. Že zgolj priložnostna primerjava z drugimi klinopisnimi pravnimi viri pa nam je pokazala, da je tudi med orientalskimi pravi zavzemalo asirsko pravo v tem vprašanju ekstremno stališče.

O pravni naravi Epanagoge.

Dr. Ciril Kržišnik.

I

Justinijan je v svoji zakonodaji zbral iz številnih pravnih virov vse one določbe, ki naj še nadalje ostanejo veljavno pravo. V kodeks (Codex Justinianus 529, Codex repetitae praelectionis 534) je zakonodajna komisija uvrstila cesarske konstitucije, digeste (533) vsebujejo pravniško pravo in v institucijah (533), ki so učbenik in zakonik obenem, je zbrana za študij prava najpotrebnejša snov. Te tri zbirke pa so po Justinijanovi volji le deli enotnega zakonika.[1] S poznejšimi zakoni, z novelami (535—565), je Justinijan določbe prejšnjih zbirk v marsičem spremenil. K svojim zakoni-

[48] Prim. J. Jelitto, Die peinlichen Strafen im Kriegs- und Rechtswesen der Babylonier und Assyrer, Breslau 1913.

[1] Const. Tanta § 12, 13; const. Omnem § 7; const. Cordi § 5.

kom pa je Justinijan prepovedal pisati komentarje, ker se je bal, da ne bi dolgovezne in nasprotujoče si razlage zabrisale jasnega pomena njegovih določb.[2] Dovolil je le dobesedne prevode, izvlečke iz posameznih določb (indices) ter navedbe paralelnih mest in dodatkov k posameznim naslovom.[3] Toda kljub Justinijanovi prepovedi so bila k prej imenovanim zbirkam že v 6. stol. spisana številna dela in komentarji. Institucije je komentiral Theophilus (Paraphrasis Institutionum), izvlečke (indices) iz digest so sestavili Dorotheus, Stephanus in Cyrillus. Komentarje h kodeksu so pisali Thalelaeus, Isidorus, Anatolius in Theodorus. Ti komentarji so imeli pred Justinijanovimi zbirkami to prednost, da so bili pisani v grščini; dasi je namreč latinščina v Justinijanovem času bila še uradni jezik pri sodiščih, je vendar ljudstvo samo ni več razumelo.[4] Za praktično uporabo pri sodiščih niso bili primerni niti Justinijanovi zakonik niti poznejši komentarji, ker so bili preobširni. Zato sta Leon Izavrijski (717—741) in njegov sin Konstantin Kopronimos izdala okrog l. 740 priročnik, Eklogo (Ἐκλογή τῶν νόμων)[5]. Dasi je Ekloga po besedilu naslova le izvleček iz Justinijanovih zakonikov in novel, je vendar v njej uzakonjeno veliko novega prava.[6] Povratek k Justinijanovemu pravu pa pomeni zakonodaja prvih dveh cesarjev makedonske dinastije, Bazilija I. (867—886) in Leona VI. Modrega (886—911). Bazilij I. je dal sestaviti v l. 870—879 priročni zakonik in učbenik, Prohiron (ὁ πρόχειρος νόμος).[7] Najvažnejša pravna zbirka 9. stoletja, ki je bila izdana že za vlade Leona Modrega okrog l. 890, pa so Bazilike (τὰ βασιλικά).[8] V Bazilike so bile

---

[2] Const. Deo auctore § 12; const. Tanta § 21.

[3] B. Kübler: Geschichte des römischen Rechts. Leipzig-Erlangen 1925. S. 434.

[4] Prim. Nov. VIII, 1.

[5] Zachariea a Lingenthal: Collectio librorum iuris Graeco—Romani ineditorum. Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri. Lipsiae 1852.

[6] B. Kübler: Geschichte des röm. Rechts. S. 442.

[7] Zachariae a Lingenthal: Imperatorum Basilii Constantini et Leonis Prochiron. Heidelbergae MDCCCXXXVII.

[8] C. G. E. Heimbach: Basilicorum libri LX. Lipsiae 1833—1870. 6. vol. Zachariae: Supplementum editionis Basilicorum Heimbachianae (Lib. XV—XIX). Lipsiae 1846.

E. C. Ferrini, J. Mercati: Editionis Basilicorum Heimbachianae supplementum alterum. Lipsiae 1897.

sprejete one določbe Justinijanovih institucij, digest kodeksa in novel, ki so bile v 9. stol. še veljavne.

V istem času kot Prohiron je bila sestavljena še ena zbirka, ki nam je ohranjena pod imenom Epanagoge (Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων).[9] Postanek in pravni značaj te zbirke je še sporen. Aldo Albertoni[10] je sestavil lep načrt, kako naj bi bila pri bodoči izčrpni obdelavi bizantinskega prava Epanagoge razmotrivana. Ta sestavek pa bi bil predvsem poskus, pokazati, katero izmed dveh mišljenj je verjetnejše, ali je namreč bila Epanagoge od cesarja Bazilija I. izdana kot oficijalen zakonik, ali pa je ostala le oblikovno popolnoma dovršen zakonski osnutek.

II.

Naslov zakonika ἡ ἐπαναγωγή tolmači Zachariae takole: »Ex quibus (scl. mss) quum appareat enchiridium juris, de quo hoc loco sermo est, re vera nihil aliud esse, quam editionem Prochiri emendatam atque auctam. Nam verbum ἐπανάγειν significat reducere i. e. sub incudem revocare: itaque ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου est repetita praelectio legis, illius nimirum quam paulo ante Basilius ediderat.[11] Po tej Zachariae-vi razlagi je torej Epanagoge druga, pomnožena in popravljena izdaja Prohirona. Istega naziranja so bili pozneje skoro vsi pravni zgodovinarji, ki so se bavili z zgodovino bizantskega prava, tako Mortreuil,[12] Heimbach,[13] Siciliano-Villanueva,[14] Ferrari[15] in Freshfield.[16] Zachariae pa pri svoji trditvi, da je Epanagoge druga izdaja Prohirona, ni vztrajal. V »Zgodovini grško-rimskega prava« je postavil hipotezo, da sta Bazilike sestavljali dve komisiji ali dva učenjaka.[17] Prva komisija je sestavila Prohiron in Epanagoge je

[9] Izdana v Zachariae-vi Collectio librorum iuris Graeco—Romani ineditorum.

[10] Aldo Albertoni: Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all' Italia. Imola 1927. S. 54—55.

[11] Zachariae: Prochiron. S. LXXXII.

[12] J. A. B. Mortreuil: Histoire du droit byzantin. Paris 1844. Tome II. S. 40.

[13] Heimbach: Prolegomena Basilicorum. Lib. II. cap. III. § 6. Ersch und Gruber: Encyklopädie. Bd. 86. S. 305.

[14] Enciclopedia giuridica italiana. IV, v. S. 55—56.

[15] Enciclopedia italiana VII, S. 145.

[16] E. H. Freshfield: A provincial manual of later roman law. The Calabrian Procheiron. Cambridge 1931. S. 46, op. 1.

[17] Zachariae: Geschichte des griechisch-römischen Rechts. 3. Aufl. Berlin 1892. S. 23.

delo druge komisije. Prohiron in Epanagoge sta bila torej sestavljena istočasno. Da Epanagoge ni druga izdaja Prohirona, je učil tudi Sokolskij: Epanagoge je povsem samostojen zakonik, ker vsebuje v primeri s Prohironom veliko novih določb, zlasti cerkveno-politični nauk o diarhiji cesarja in patrijarha.[18] Sokolskijevemu mnenju se je pridružil tudi Vasiliev v svoji zgodovini bizantinske države.[19]

Avtor Epanagoge ni znan. Domneva Zachariaeva, da je Epanagoge delo ene komisije ali enega učenjaka, ki so sestavljali Bazilike, se zdi da ni povse brez podlage. Epanagoge vsebuje namreč veliko določb, ki so bile sprejete tudi v Bazilike, medtem ko istih v Prohironu ni moči najti. In razvrstitev snovi v Bazilikah odgovarja mnogo bolj Epanagogi kot Prohironu. Prav verjetno pa je, da je bil patrijarh Fotij avtor predgovora ter 2. in 3. naslova Epanagoge. Poglavja 2. in 3. naslova so povsem nove določbe Epanagoge in niso morda prevzete iz kake prejšnje zakonske zbirke. Na Fotijeve spise proti Manihejcem spominja nauk predgovora, da je Bog v človeku združil dve različni počeli, tako da more človek spoznati, da je Bog stvarnik vseh stvari.[20] Značilno je dalje, da primerja avtor predgovora odnos države do cerkve z odnosom materije do forme. Vsebina in jezik predgovora kažeta na učenega in zgovornega bogoslovca-pravnika, kar je Fotij tudi bil. V Epitome legum, zasebni pravni zbirki iz začetka 10. stol. (okrog l. 920.), je v prvem naslovu kot 20. ter 21. sholion (σχόλιον = opomba) navedena definicija cesarja iz Epanagoge (II, 1, 3,) in zraven je zapisano Φωτίου. Na podlagi teh indicijev Fotijevo sodelovanje pri sestavljanju Epanagoge skoraj ni več dvomljivo.[21]

---

[18] V. Sokolskij: O harakterě i značenii Epanagogi. Vizantijskij Vremennik, I (1894) 17 —54. Zlasti s. 27.

[19] A. Vasiliev: Histoire de l' Empire byzantin. Paris 1932 Tome I. s. 450 450.

[20] a) Epanagoge, prooem:... τὸ μὲν γὰρ ἐκ δύο ἑτερουσίων ἐν σύνθεσιν δημιουργῆσαι τὸν ἄνθρωπον, διδάσκει αὐτὸν τοῦτον εἶναι καὶ τῶν ὁλοτήτων ἐκείνων ποιητήν, ἐξ ὧν αἱ μοῖραι αὐταῖ κατὰ συγγένειαν ἐλογίσθησαν.

b) Photii ad Amphilochium quaestio LXXXVII. Migne, P. G. 101 S, 560. B: Τὸ γὰρ ἐκείνῃ τῇ ἀσωμάτῳ καὶ ἀσχεματίστῳ φύσει μορφάς τινας καὶ τοιδυτα, σχήματα παρυποδείξαι οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ ἕνα τε καὶ τὸν αὐτὸν ἁπάντων Ποιητὴν ὑπάρχειν ἐπιδεδειχέναι.

Prim. tudi: Eiusdem sanctissimi Photii narratio de Manichaeis recens repullulantibus. Migne, P. G. 102, s. 16—264.

[21] Prim. Sokolskij, op. c. S. 31 — 36; Zachariae: Geschichte, s. 22, op. 21.

Epanagoge je enako kot Prohiron sestavljena iz 40 naslovov in naslovi se dele v poglavja. Naslovi 1—11, katerih v Prohironu ni, obsegajo določbe o svetnih in cerkvenih dostojanstvenikih: o cesarju, mestnem prefektu, kvestorju, o patrijarhu, škofih in duhovščini. V ostalih naslovih (11—40) je zbrano pravo Prohirona: ženitno, obligacijsko, dedno in kazensko pravo.

III.

Vprašanje, ali je Epanagogo publiciral cesar Bazilij I. ali pa je ostala le zakonski osnutek, je v tesni zvezi s problemom o razmerju države do cerkve v Bizancu. Vprašanje o pravnem značaju Epanagoge je postalo sporno sredi preteklega stoletja. Dotlej so pravni zgodovinarji menili, da je bila Epanagoge oficijalni zakonik tako kot Prohiron. To misel so izrazili Biener,[22] Zachariae[23] in Mortreuil.[24] Zadnje dva imenovana pravna zgodovinarja sta učila, da je bila Epanagoge publicirana kot oficijalni zakonik, a ta nam ni ohranjen v prvotni obliki, temveč kot Epanagoge s sholiji (Epanagoge cum scholiis), ki se razlikuje od oficijalnega izvirnika le malo. Pozneje pa je Zachariae v zgodovini grško-rimskega prava[25] postavil nasprotno hipotezo o pravni naravi Epanagoge. Povod zanjo je dal 19. naslov Epanagoge, ki obsega določbe o imovinskem pravu med zakoncema. V tem naslovu vsebujejo poglavja 5—9 določbe o imovinskem pravu med zakoncema, ki so prevzete iz Ekloge. V poglavja 12—17 pa je sholiast uvrstil določbe Prohirona, ki so zbrane iz justinijanskih virov, tako da sta tu postavljena drug poleg drugega dva različna pravna sistema.[26] Sholiast pripomnja, da je on pripisal poglavja 12—17 (pravo Prohirona) οὐχ ὡς ἐγκριθέντα, t. j. ne kot zakonito potrjena, marveč zato, ker nasprotujejo poglavjem 8—9.[27] Sholiast pripoveduje dalje, da so določbe Epanagoge bistveno različne od justinijanskega prava in da tudi pravo Prohirona ni dejansko ve-

[22] F. A. Biener: Geschichte der Novellen Justinians. Berlin 1824. S. 123.

[23] Zachariae: Prochiron, s. LXXXII. Historiae iuris graeco-romani delineatio. Heidelbergae 1839. S. 40.

[24] Mortreuil: Histoire du droit byzantin, II, s. 40.

[25] Zachariae: Innere Geschichte des griechisch-römischen Rechts. I. Personenrecht. Leipzig 1856. S. 36 — 39.

[26] Ekloga in Epanagoge normirata nek način imovinske skupnosti med zakoncema. Prim. Zachariae, Geschichte, § 11.

[27] Zachariae: Collectio. S. 130.

ljavno pravo. Iz teh sholiastovih pripomb sklepa Zachariae to-le:

Če sta bila oba, Prohiron prej in Epanagoge pozneje, publicirana, kako je mogel Bazilij potem, ko je že v Prohironu in Bazilikah uzakonil justinijansko pravo, sprejeti v Epanagogo povsem različno pravo Ekloge, kako je mogel sholiast reči, da pravo Prohirona ni uzakonjeno, kako je mogel Leon Modri v svojih novelah Epanagogo popolnoma prezreti, ko je vendar v njih tudi to upošteval.[28] Iz teh razlogov sklepa Zachariae, da Epanagoge ni bila nikdar oficijalno publicirana, temveč je ostala le zakonski osnutek in opombe sholiastove so spreminjevalni revizorjevi predlogi zakonskega osnutka, namenjeni zakonodajcu. Temu Zachariaevemu mnenju se je pridružil tudi Heimbach[29] in še dostavil, da je iz prav tega razloga razumljivo, zakaj je bil uporabljan kot vir Bazilik le Prohiron in zakaj tvori Prohiron osnovo Harmenopulovega Šestokružja (Heksabiblos). Zachariaevo hipotezo o pravnem značaju Epanagoge je sprejela večina pravnih zgodovinarjev kot zelo verjetno, toda ne vsi. Že Vorré[30] in pozneje bolj obširno Sokolskij[31] sta skušala dokazati, da je bila Epanagoge oficijalni zakonik. Sokolskijevi dokazi proti izvajanjem Zachariae so naslednji:

Imovinsko pravo med zakoncema, prevzeto iz Ekloge, je bilo v Epanagogi zato zopet uzakonjeno, ker je bilo kot staro običajno pravo v ljudstvu tako zelo vkoreninjeno, da je bil Bazilij po brezuspešnem poskusu, da bi zopet uveljavil justinijansko pravo (Prohiron), prisiljen, da poskusi s kompromisno rešitvijo in je moral deloma priznati veljavnost prava Ekloge. Ta Sokolskijeva trditev pa ni prepričevalna. Ne le, da ni verjetno, da bi bilo v razmeroma kratkem razdobju tako različno pravo uzakonjeno, v Prohironu[32] in Bazilikah[33] Justinijanovo pravo, v Epanagogi[34] pravo Ekloge

[28] Prim. G. S. Maridakis: Τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἐν ταῖς νεαραῖς τῶν βυσαντινῶν αὐτοκρατόρων, Atene 1922. S. 3.

[29] Ersch und Gruber: Encyklopädie, Bd. 86. S. 305.

[30] D. Vorré: Περὶ προ αμιαίας δωρ ᾶ; κατὰ τὸν ῥομοϊκὸν καὶ ἰδίως κατὰ τὸν βυσαντιακὸν νόμον. Atene 1884. S. 58. ss. (Citirano v J. et P. Zepos: Jus Graecoromanum, II, s. XIII—XIV); prim. tudi Konstantinos E. Poligenes: Πρα ματεία περὶ προικός Atene 1930 (3. izdaja). S. 63. op. 1.

[31] V. Sokolskij: O harakterě i značenii Epanagogi. (Glej zgoraj op. 18).

[32] Prochiron, tit. V, VI.

[33] Basilica, lib. XVIII, XXIX.

[34] Epanagoge, XIX, 5—9.

in v novelah Leona Modrega[35] mešan sistem imovinskega prava med zakoncema, nam pojasni tudi 20. novela Leona Modrega to navidez tako zamotano vprašanje. Leon pripoveduje v tej noveli, da sta njegov oče Bazilij in on sam[36] razveljavilo pravo Ekloge in potrdila zopet staro, t. j. justinijansko pravo. Toda običajno pravo je bilo močnejše in je ostalo dejansko še nadalje v veljavi, dasi je bilo formalno razveljavljeno. Dalje omenja tu Leon neko uredbo (διάταξις) svojega očeta, s katero je Bazilij zopet potrdil staro pravo o ženitnih pogodbah. Dasi nam ta uredba ni ohranjena, vendar ni razloga dvomiti, da bi je Bazilij ne bil izdal. Vse to pa izpričuje Bazilijev namen, dati zopet prednost Jutinijanovemu pravu pred običajnim pravom. V 20. noveli se izraža Leon tako, kakor da bi bil napravil on šele nekak kompromis med justinijanskim in običajnim pravom. Ta novela torej nič ne ve o uzakonitvi običajnega prava v Epanagogi.

Kot drugi dokaz proti Zachariaei izvaja Sokolskij:

Zmotno je Zachariaevo mnenje, da je sholiast kot revizor zakonskega osnutka uvrstil poglavja 5—9 (pravo Ekloge) in poglavja 12—17 (pravo Prohirona) v XIX. naslov Epanagoge in s tem prepustil zakonodajcu izbero, da se odloči ali za prvi ali drugi pravni sistem. Sholiast ni bil revizor zakonskega osnutka, ker mu je znana novela 106 Leona Modrega, kar priča o tem, da so bila sholija pozneje pripisana in ne, ko so sestavljali Epanagogo. V nadpisu k poglavljem 12—17: ταῦτα τὰ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ τίτλου κεφάλαια οὐχ ὡς ἐγκριθέντα ἐτέθησαν, ἀλλ' ὡσανεὶ μαγόμενα τῷ ε' καὶ σ' καὶ ζ' καὶ η' καὶ θ' παρετέθησαν, pa hoče sholiast povedati, da naslednja poglavja ne spadajo k zakonskemu besedilu Epanagoge.

Sokolskijevo mnenje, da sholiast omenja v Epanagogi XIX, 9. shol. 106. novelo Leona Modrega, pa ni pravilno. V XIX. naslovu so v poglavjih 9 in 17 določbe, koliko pripade ženi po moževi smrti moževa imovina. Justinijan je v noveli 117, V, določil, da pripade siromašni vdovi, ki v zakon ni prinesla dote, po moževi smrti ena četrtina moževe imovine, če iz tega ali morebitnega prejšnjega moževega zakona ni bilo rojenih več kot troje otrok. Če mora deliti vdova moževo zapuščino z več kot tremi otroki, ji pripade enak delež kot enemu izmed otrok. Na tej četrtini ima vdova le užitek, lastnina je pridržana njenim otrokom. Če vdova nima

[35] Leonove novele 20, 22, 85.

[36] Prim. C. A. Spulber: Les novelles de Léon le Sage. Cernauți 1934. S. 166. op. c), d).

otrok, je lastnica omenjene četrtine. Vrednost te četrtine pa ne sme presegati 100 funtov zlata.

Prohiron ponavlja določbe Justinijanove novele z edino izjemo, da priznava vdovi, ki ima otroke, pa se v drugo ne poroči, na oni četrtini lastnino.

Epanagoge pa ne pozna omejitve vdovske četrtine do vrednosti 100 funtov zlata, dalje ima vdova z otroki na že omenjeni četrtini le užitek in ne lastnino kot po pravu Prohirona. Epanagoge prisoja vdovi četrtino ne glede na njene imovinske razmere, Prohiron pa priznava to ugodnost le revni vdovi, ki ni imela dote.

Epan. XIX, 9: Περὶ τῆς ἀπροίκου γυναικός, εἴτε εὔπορος εἴτε ἄπορος εἴη.. K tej formulaciji pripomni sholiast: Ἡ νεαρὰ τὴν ἄπροικον οὐ τὴν εἰ τύχοι καὶ εὔπορόν φησι, ἀλλὰ τὴν ἄπορον. τῇ γὰρ εὐπόρῳ καὶ ἀπροίκῳ οὐδὲν δίδωσιν. V tem sholiju vidi Sokolskij Leonovo novelo 106, ki res vsebuje slične določbe.[37] V resnici pa je sholiast imel pred očmi Justinijanovo novelo 117, kar izrečno pove v sholiju k 17. poglavju, ko našteva zgoraj omenjene razlike med pravom Epanagoge in Prohirona. Ta sholion se glasi takole:

Καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον διαφέρεται τοῦ θ', κατά τε τὸ ὡρισμένον μέτρον τοῦ τετάρτου τῶν ρ λιτρῶν, καὶ κατὰ τὸ παίδων ὄντων ἔχειν τὴν μητέρα μὴ δευτερογαμοῦσαν καὶ κατὰ δεσποτείαν τὸ τέταρτον· καὶ τρίτον, ὅτι ἐκεῖνο μὲν περὶ ἀπροίκου φησὶ γυναικός, εἴτε εὔπορός ἐστιν εἴτε ἄπορος, τοῦτο δὲ τῆς ριζ' νεαρᾶς ὂν περὶ μόνης ἀπόρου διαλαμβάνει· τῇ γὰρ εὐπόρῳ κἂν ἄπροικός ἐστιν, διότι προῖκα οὐκ ἐπέδωκεν, οὐδὲν ὅλως ἡ νεαρὰ δίδοσιν. εἰ οὖν ἐκεῖνο ἐγκρίνεται, τοῦτο, κἂν ἐγράφη, μάταιον.

Zadnji stavek tega sholija — εἰ οὖν ἐκεῖνο ἐγκρίνεται . . . — pač izpričuje, da je moral pisati sholiast to, še preden je bil Prohiron publiciran, sicer ne bi mogel reči, da pravo Prohirona ne bo veljalo, če bodo uzakonjeni predpisi Epanagoge.[38]

Zato je mogel sholiast tudi v nadpisu k 12. poglavju zapisati: ταῦτα τὰ . . . κεφάλαια οὐχ ὡς ἐ κριθέντα ἐτέθησαν, česar sicer ne bi bil mogel potem, ko je bil Prohiron že publiciran, razen če bi bila Epanagoge s svojo poznejšo uzakonitvijo derogirala Prohiron. A za tako razveljavljenje Prohirona nimamo nobenega dokaza.

Da poglavja 12—17 res ne spadajo k osnovnemu tekstu

---

[37] Nov. 106: Περὶ τοῦ τὰς ἀπόδρους γυναῖκας καὶ προῖκα μὴ εἰσενεγκούσας, καὶ περὶ τοῦ λαμβάνειν παιδὸς μοῖραν αὐτάς.

[38] Primerjaj slično sholiastovo misel, ko je v Epan. XIX, 12. shol. po primerjavi določb Epanagoge in Prohirona zapisal: πλὴν καὶ ἀμφότερα τῷ ε' καὶ η' κεφαλαίῳ διαφέρεται, καὶ εἰ ἐκεῖνα ἰσχυρά, τοῦτο κἂν ἐγράφη, μάταιον.

Epanagoge, kot je poudaril Sokolskij, je iz sholiastovega nadpisa k omenjenim poglavjem povse jasno.

Najvažnejši dokaz, da Epanagoge ni bila oficijalen zakonik, pa je dejstvo, da je Leon Modri v svojih novelah Epanagogo popolnoma prezrl. V eni svojih takozvanih ekstravagantnih novel,[39] ki je bila sprejeta tudi v τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον[40] je Leon VI. notarskim kandidatom predpisal, da morajo za svoj izpit znati na pamet Prohiron in poznati vsebinke določbe Bazilik.[41] Epanagoge tu ni omenjena. V vojaški zakonodaji Leona VI., v zakonu nazvanem Tactica,[42] se da zaslediti neka sličnost z Epanagogo. V Taktikah podaja Leon Modri definicijo generala na isti način, kot jo je Fotij sestavil za cesarja in patrijarha v Epanagogi.[43] G. Vernad-

[39] V Zachariaevi izdaji natisnjena kot 117. Jus graecoromanum III. S. 221—22. Ekstravagantne imenujemo one Leonove novele, ki niso bile sprejete v njegovo zbirko 113. novel.

[40] J. Nicole: Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον. Le livre du Préfet ou l' édit de l' Empereur Léon le Sage sur les corporations de Constantinople. Genève 1893.

[41] Ἐπαρ. βιβλίον, 1, 2.

[42] R. Vári: Leonis imperatoris Tactica. Budapestini 1917.

[43] Sličnost v definicijah cesarja, patrijarha in generala je v tem, da Epanagoge, in Taktika navajata najprej splošno definicijo vsakega zvanja, naštevata nato dolžnosti (σκοπός) teh dostojanstvenikov, označita dalje kaj je namen teh zvanj in končno določata kakšne lastnosti morajo imeti cesar, patrijarh in general.

Epanagoge

Βασιλεύς ἐστιν ἔννομος ἐπιστασία... (Epan. II, 1).

Πατριάρχης ἐστὶν εἰκὼν ζῶσα Χριστοῦ (Epan. III, 1).

Σκοπὸς τῷ βασιλεῖ τῶν τε ὄντων καὶ ὑπαρχόντων δυνάμεων δι' ἀ.αθότητος ἡ φυλακὴ χαὶ ἀσφάλεια... (Epan. II, 2).

Σκοπὸς τῷ πατριάρχῃ, πρῶτον μέν, οὓς ἐκ Θεοῦ παρέλαβεν εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι βίου διαφυλάξαι... (Epan. II, 2).

Τέλος τῷ βασιλεῖ τὸ εὐεργετεῖν... (Epan. II, 3).

Τέ.ος τῷ πατριάρχῃ ἡ τῶν κατα πεπιστευμένων αὐτῷ ψυχῶν σωτηρία... (Epan. III, 3).

Ἴδια πατριάρχου τὸ εἶναι διδακτικὸν... (Epan. III, 4).

Ἐπισημότατος ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ ὀφείλει εἶναι ὁ βασιλεύς... (Epan. II, 5).

Tactica

Στρατη.ός ἐστιν ὁ τοῦ ὑπὸ χεῖρα στρατιωτικοῦ θέματος κορυφαῖος ἄρχων... (T. I, 10; I, 9).

Σκοπὸς τῷ στρατηγῷ τὸ μὲν ὑπ' αὐτὸν θέμα αὐξῆσαι... (T. I, 14).

Τέλος τῷ στρατη.ῷ τῷ εὐδοκιμήσαντι διὰ πάντων τῆς τε θείας καὶ βασιλικῆς ἀπολαύειν εὐνοίας ἢ κατολιγωρίσαντι τῶν πρεπόντων καὶ ἁρμοζόντων πραγμάτων τεύξεσθαι τοῦ ἐναντίου... (T. I, 15).

Ἴδιον δὲ στρατηγοῦ τὸ κρείττονα εἶναι πάντων τῶν ὑπὸ χεῖρα φρονήσει καὶ ἀνδρίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ σωφροσύνῃ... (E. I, 11—13).

skij, ki je opozoril prvi na to zanimivo vzporednost,[44] misli, da je bila Epanagoge vendar oficijalen zakonik, ker jo je Leon VI. posnemal pri sestavi Taktik. Toda med Taktikami in Epanagogo ni druge zveze, le opredelitveno načelo je obema zbirkama skupno. Avtor drugega in tretjega naslova Epanagoge je bil Fotij. Da je Leon VI. posnemal Fotijeve definicije, je razumljivo, saj je bil Fotij učitelj in vzgojitelj mladega Leona[45] in je uporabljal pač ista opredelitvena načela, ko je poučeval bodočega vladarja. Odtod torej neka sličnost v definicijah cesarja in patrijarha v Epanagogi in generala v Taktikah.

Dalje dokazuje Sokolskij oficijalni značaj Epanagoge s tem, da so sestavitelji Bazilik uporabljali Epanagogo kot pravni vir, da so bila nekatera poglavja Epanagoge sprejeta v Synopsis maior (Syn. Basilicorum), v Synopsis minor, v Sintagmat Mateja Vlastara in v Harmenopulov Heksabiblos. Krmčija vsebuje nekaj odlomkov iz Epanagoge in predgovor k Epanagogi sam dokazuje dovolj jasno njen oficijalni značaj.

Koliko je bila Epanagoge sprejeta v poznejše zbirke? V Bazilike, ki so bile sestavljene verjetno le nekaj let kasneje kot Epanagoge, ni bila sprejeta nobena povse nova določba Epanagoge, temveč le one, ki jih je že uzakonil bodisi Justinijan bodisi Bazilij v Prohironu.[46] Ni pa dvoma, da so sestavitelji Bazilik Epanagogo uporabljali. Mnogo poglavij iz Epanagoge namreč (katerih v Prohironu ni) je bilo prevzetih v Bazilike, nekatera celo v spremenjeni obliki Epanagoge, ki ne odgovarja Justinijanovi formulaciji.[47] Toda to še ni dokaz za oficijalni značaj Epanagoge; znano je namreč, da sestavitelji Bazilik niso uporabljali izvirnega besedila Justinijanove kodifikacije, temveč poznejše zasebne komentarje. Heimbach pripominja v Prolegomena Basilicorum,[48] da sholiasti Bazilik navajajo le Prohiron in ne Epanagogo.

V Epitome legum[49] v zasebni zbirki iz začetka 10. stol.

---

[44] G. Vernadskij: »The Tactics« of Leo the Wise and the Epanagoge. Byzantion, VI (1931) 333-335.

[45] Prim. A. Vogt: La jeunesse de Léon VI le Sage. Revue historique 174 (1934) 389—428. Zlasti s. 404.

[46] Prim. Zacharias: Collectio. S. 224—235 (Indices).

[47] Glej Dig. I, 3, 14 in 37; Epan. II, 7; Basilica II, 1, 24. Sokolskij op. c. s. 30—31.

[48] Prolegomena Basilicorum. Lib. II. cap. III. § 6.

[49] Zachariae: Jus Graeco-Rom. II. Tit. I. — XXIII. Lipsiae 1856. Jus Graeco-Rom. VII. Tit. XXIV-L. Lipsiae 1884.

(okrog l. 920.) so navedena le 4 mesta iz Epanagoge. Kot 20. in 21. sholion k I. naslovu Epitome je navedena opredelitev cesarja iz Epanagoge (II, 1, 3,). Codex Bodleianus 3399 (rokopis Epitome) navaja Epanagogo XIX, 23—29 kot razlago k Epitome XXXII, 33. V pravi tekst Epitome sta bila sprejeta le dva poglavja iz Epanagoge:

Epan.: XL, 63 = Epit.: XXIV, 49
Epan.: XL, 81 = Epit.: XL, 29.

Synopsis Basilicorum[50] je izvleček iz Bazilik v alfabetskem redu iz druge polovice 10. stol. Rokopisa tega izvlečka Codex Lipsinus in Codex Parisiensis 1351 navajata iz Epanagoge pri črki B, III, 2 kot notae marginales poglavja o cesarju (Epan. II. 1—7,) in pri črki Π, X, 1 poglavja o patrijarhu (Epan. III. 1—6). Codex Labbaeus navaja pri črki B. III, 2 Epanagogo II, 1—4, kot sholion.

Pira (πεῖρα)[51] je zbirka odločb Evstatija Romaja, sodnika cesarskega sodišča pri hipodromu v Bizancu. Sestavljena je bila ta zbirka v 11. stoletju, a njen avtor nam ni znan. Epanagoge v tem delu ni omenjena in zato smemo sklepati, da je sodniki cesarskega sodišča niso uporabljali.

Synopsis minor,[52] slična zbirka kot Synopsis maior (iz 13. stol.), vsebuje že več citatov iz Epanagoge:

Epan.:	II, 1—5	=	Syn. min.	B, 21—25
„	III, 1—4, 8	=	„ „	Π, 63—66
„	VII, 1, 2	=	„ „	A, 59, 60
„	VIII, 1	=	„ „	E, 59
„	XI, 9	=	„ „	A, 61
„	XI, 11. 12	=	„ „	K, 56, 57
„	XIII, 13	=	„ „	M, 64.

Tu je treba pripomniti, da so v Synopsis minor poglavja o cesarju in patrijarhu uvrščena v pravi tekst te zbirke, medtem ko jih Epitome in Synopsis maior navajata le kot sholija oziroma kot notae marginales.

Sintagmat Mateja Vlastara[53] ponavlja zopet Fotijeve določbe o cesarju in patrijarhu.

Epan. II, 1, 2, 3, 5, = Syntagma, B, cap. 5.
Epan. III, 1—4, 8—11, = Syntagma, Π, cap. 8.

---

[50] Zachariae: Jus Graeco-Rom. V. Lipsiae 1869.

[51] Zachariae: Jus Graeco-Rom. I. Lipsiae 1856.

[52] Zachariae: Jus Graeco-Rom. II. Lipsiae 1856.

[53] Rhallis in Potlis, 6. zv. Ματθαίον τοῦ Βλαστάρεως σύνταγμα κατὰ στοιχειον. Atene 1895. Prim. tudi: Ersch und Gruber: Encyklopädie. Bd. 86. S. 468.

Tudi Harmenopulos je v svojem Šestoknjižju (Ἑξάβιβλος)[54] uporabljal Epanagogo tako v tekstu zbornika

Epan. XII, 18 = Hexabiblos I, 6, 43
Epan. XIII, 1 = Hexabiblos I, 8, 1

kakor tudi v sholijih:

Epan. XI, 5—8 = Hexabiblos I, 4, 45 schol.
Epan. II, 4 = Hexabiblos I, 1, 21 schol.

V dodatku je Harmenopulos četrti naslov (Περί χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων) sestavil iz različnih poglavij 8, 9, in 11 naslova Epanagoge.[55]

Iz teh navedenih primerov sledi, da je bila Epanagoge sicer pravnikom vedno znana, a vendar so jo sestavitelji pravnih zbirk v 9. in 10. stol. le skopo uporabljali. Šele poznejše zbirke so prevzele nekoliko večje število poglavij iz Epanagoge. V primeri s Prohironom pa igra Epanagoge v bizantinski pravni zgodovini povsem drugotno vlogo.

V tiskani Krmčiji (Moskva 1653) je v 36. poglavju poleg pisma o simoniji, katerega je poslal patrijarh Tarazij papežu Hadrianu I (772—795), priobčen tudi »izvleček iz 14. poglavja

[54] J. E. Heimbach: Constantini Harmenopuli manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus legibus agrariis. Leipzig 1851.

[55] Na tem mestu je treba omeniti tudi takozvana Enchiridia privata, t. j. zasebne predelave Ekloge, Prohirona in Epanagoge (Zachariae: Prochiron § 3, Delineatio § 42). Najvažnejše take zbirke, ki vsebujejo tudi poglavja iz Epanagoge so: Epanagoges tituli XIII, Epanagoge cum Prochiro composita, Prochiron Vaticanum in Epanagoge aucta. Domneva Zachariae-va (Collectio, S. 59.), da vsebuje tudi rokopis Prohirona, katerega hrani monakovska državna knjižnica (Cod gr. 309, tu naveden kot Proch. M.) poglavja iz Epanagoge je povsem pravilna. Za zgled naj bodo tu navedeni le viri prvega naslova (περὶ συναινέσεως μνηστείας) tega rokopisa:

Proch. M. I, 1	= Proch. I, 1	Proch. M. I, 10	= Epan. XIV, 11
„ I, 2	= „ I, 2	„ I, 11	= Proch. I, 9
„ I, 3	= Epan. XIV, 3	„ I, 12	= Epan. XIV, 13
„ I, 4	= Proch. I, 3	„ I, 13	= Proch. I, 11
„ I, 5	= „ I, 4	„ I, 14	= „ I, 12
„ I, 6	= „ I, 5	„ I. 15	= „ I, 13
„ I, 7	= Epan. XIV, 14	„ I, 16	= „ I, 14
„ I, 8	= „ XIV, 10	„ I, 17	= Bas. XXVIII, 1, 8 schol.
„ I, 9	= Proch. I 7	„ I. 18	= Epan XIV, 9
		„ I, 19	= Bas. XXVIII, 1, 15

Zachariae, ki je v svoji izdaji Prohirona (s LXVI—CXXXII) o teh zbirkah obširneje pisal in jih skušal tudi datirati, se je pozneje (Collectio. S. 59) zelo previdno izrazil: Quo tempore tum Prochiron Vaticanum tum reliqui libri ex Epanagoge efformati compositi sint, dijudicare admodum difficile est. Verjetno pa je, da so bile nekatere teh zbirk sestavljene že v 10. stol. (Prim. Zachariae: Jus Graeco-Rom. IV. S. 177—178).

osmega naslova svetih in pobožnih cesarjev Bazilija, Konstantina in Leona.« Ta izvleček tvorijo 13. 15. in 1. poglavje 8. naslova Epanagoge. Sokolskij[56] je bil mnenja, da so sestavitelji Krmčije rabili slovanski prevod Epanagoge, v katerem pa so bila imena zakonodajcev Bazilija, Leona in Aleksandra — te navaja predgovor Epanagoge — zamenjana z zakonodajci Prohirona. Avtorji Krmčije pa so smatrali Epanagogo za oficijalni zakonik, katerega so publicirali gori imenovani bizantinski vladarji.

K tem Sokolskijevim izvajanjem je treba pripomniti, da nimamo nobenih neposrednih dokazov, da bi bila Epanagoge kdaj prevedena na slovanski jezik. Le ti gori omenjeni odlomki iz Krmčije so nam znani. Da imena zakonodajcev, ki jih navaja odlomek Epanagoge v Krmčiji, res niso odločilna za določitev uporabljenega pravnega vira, nam priča dejstvo, da je isto zamenjavo imen zakonodajcev Prohirona in Epanagoge zagrešil sestavitelj zbirke, katera se imenuje Prochiron Vaticanum[57] in pozneje Leunclavius v svoji izdaji Grško-rimskega prava.[58] Iz dejstva, da je bil odlomek Epanagoge sprejet v Krmčijo, pa ni moči sklepati, da je bila Epanagoge oficijalen zakonik.Da avtorji Krmčije niso sprejeli v svojo zbirko samo formalno veljavnih zakonov, dokazuje Ekloga Leona in Konstantina Izavrijskega, ki tvori 49. glavo tisl ane Krmčije kljub temu, da jo je Bazilij I. v predgovoru k Prohironu izrečno razveljavil.[59]

Pomisleki Zachariae v. Lingenthala proti oficijalni naravi Epanagoge ostanejo končno močnejši kot Sokolskijevi nasprotni dokazi. Prav tako je še najboljša rešitev vprašanja o postanku in pravni naravi Epanagoge ona, ki jo je predlagal Zachariae[60] : bili sta sestavljeni dve komisiji, ki naj bi priredili veliko pravno zbirko ἀνακαθάρσις τῶν παλαιῶν νόμων, ena komisija iz svetnih pravnikov, druga komisija tudi iz pravnikov-teologov, med katerimi je bil tudi Fotij.[61] Vsaka

[56] Sokolskij, op. c. s. 25—26; prim. tudi Vasiliev: Histoire de l' Empire byzantin, I, S. 451.

[57] Zachariae: Collectio, s. 58—59.

[58] J. Leunclavius: Jus Graeco-romanum, I. s. 296, 394.

[59] Prochiron, prooem.: εἰδέναι χρή, ὡς οὐκ ἐκλογὴ μέλλον ἢ ἀνατροπὴ ὁ καλούμενος ἐ χειρίδιος καθίστατο τῶν καλῶς νομοθετηθέντων... Prim. C. A. Spulber: L' Eclogue des Isauriens. Cernauti 1929. S. 93—102.

[60] Zachariae: Geschichte, s. 23.

[61] Zachariae: Collectio, s. 56: atque etiam in contextu Epanagoges, veluti tit. IX. c. 16, tit. XI c. 5, tit. XII c. 18, tit. XIV c. 11, tit. XXXVIII c. 20, satis multa occdurunt, quae clericum sapiant.

izmed teh komisij je sestavila učbenik v 40 naslovih, kateri naj vsebuje za studij najpotrebnejše pravne določbe. Delo svetne komisije, Prohiron, je cesar odobril in publiciral ter je ostalo skozi vso bizantinsko dobo najvažnejši pravni priročnik. Delo druge komisije, Epanagoge, dasi popolnoma dovršeno in opremljeno tudi z uvodno novelo, ni bilo uzakonjeno. Kot zbirka pravnega gradiva, se nam je ohranilo, bilo je večkrat prepisano in deloma uporabljeno pri sestavljanju poznejših pravnih zbirk. Epanagoge omenja v uvodni noveli kot zakonodajce Bazilija, Leona in Aleksandra. Ni pa to edinstveni primer, da nam je pravna zbirka ohranjena z imeni vladarjev, ki niso bili nje zakonodajci. Tako ima sirsko rimska pravna knjiga (iz 4. stol.?) naslov: Leges Constantini Theodosii Leonis, dasi je bilo sprejetih v to zbirko le 5 zakonov imenovanih cesarjev.[62] Ali νόμος γεωρ ικός, ki je bil sestavljen v prvi polovici 8. stol. pa ima v naslovu Justinijanovo ime: Κεφαλαια νόμου γεωργικοῦ κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βιβλίου.[63]

IV.

Različna mnenja o pravni naravi Epanagoge pa v zadnjem času niso nastala toliko zaradi njenih določb zasebnega prava, temveč radi njenega nauka o razmerju med cesarjem in patrijarhom, t. j. med cerkvijo in državo, ki se v Epanagogi prvič pojavi v pravni zbirki, dočim so že prej ista načela propovedovali borci za osvoboditev cerkve izpod oblasti cesarjev. Epanagoge, ki v 2. in 3. naslovu podaja opredelitev cesarja in patrijarha ter našteva njih dolžnosti, določa razmerje med cerkvijo in državo s temi-le besedami: »Država je sestavljena kot posamezni človek iz delov in udov. Najvažnejša in najvzvišenejša dela sta cesar in patrijarh. Zato sta duševni in telesni mir in sreča podložnikov odvisna od složnosti in edinosti nositeljev cesarskega in najvišjega duhovskega dostojanstva«.[64] Teorijo o harmonični diarhiji med cesarjem in patrijarhom je Sokolskij[65] apliciral na Rusijo in

[62] Prim. G. Bruns- E. Sachau: Das syrisch-römische Rechtsbuch. Leipzig 1880. S. 319—20.

[63] J. et P. Zepos. Jus Graecoromanum, II, S. 65 Prim. tudi G. Vernadskij: Sur les origines de la Loi agraire byzantine (Νόμος Γεωργικός). Byzantion, II, (1926) 169—180, Vernadskij misli, da je bil νόμος γεωργικός publiciran za vlade Justinijana II. Rinotmeta (685—695).

[64] Epan. III, 8: Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνεσταμένης τά μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεύς ἐστιν καὶ πατριάρχης. Διὸ καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν, καὶ σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καὶ εὐδαιμονία βασιλείας ἐστὶ καὶ ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσιν ὁμοφροσύνη καὶ συμφονία.

[65] Sokolskij, op. c. S. 43. ss.

nakazal, kako je živela ideja o vzajemnem sodelovanju cesarja in patrijarha po padcu Carigrada v moskovskih vladarjih in patrijarhih. Razmerje med cerkvijo in državo v Bizancu in Rusiji pa je bilo v zadnjem času predmet znanstvenih raziskovanj G. Vernadskega in G. Ostrogorskega.[66] Oba zgodovinarja se v svojih razpravah sklicujeta na Epanagogo kot oficijalni zakonik — nje oficijalno naravo naj bi bil nasproti Zachariae-u dokazal Sokolskij — in učita, da je bilo idealno razmerje, kakršnega ureja Epanagoge, značilno za odnos države do cerkve za vso poznejšo bizantinsko dobo.

Dasi je Epanagoge ostala le zakonski osnutek, se vendar njen vpliv na nauk o razmerju med cerkvijo in državo ne da tajiti. Kajti vprav določbe, ki jih podaja Epanagoge o cesarju in patrijarhu, so bile sprejete v skoro vse poznejše pravne zbirke; toda pomniti je treba, da so vse te zbirke le zasebna dela in ne oficijalni zakoniki. V znamenitem citatu Epanagoge III, 8 je pa izražen Fotijev ideal: ekumenski in ortodoksni cesar kot zaščitnik cerkve ter ekumenski, od Rima in od cesarjeve samovolje neodvisni patrijarh.

---

[66] G. Vernadskij: Vizantijskija učenija o vlasti carja i patriarha. Sbornik statej, Posvjaščennih pamjati N. P. Kondakova. Praga 1926. S. 143—154. Drugo naziranje o tem predmetu je izrazil v kritiki te razprave H. F. Schmid v Zeitschrift für Savigny-Stiftung und Rehtsgeschichte. Bd. XLVII., kan. Abt. XVI. S. 530—535. G. Vernandskij: Die kirchlich-politische Lehre der Epanagoge und ihr Einfluss auf das rusische Leben in XVII. Jahrhundert. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, VI (1927) 119—142.

G. Ostrogorskij: Otnošenje cerkvi i gosudarstva v Vizantii. Seminarium Kondakovianum, IV (1931) 121—134. Prim. odklonilno kritiko F. Dölgerja v Byzantinische Zeitschrift, XXXI (1931) 449—50. Prim. tudi: F. Dölger: Die mittelalterliche Kultur auf dem Balkan (die Periode von der Gründung der unabhängigen Staaten bis zur Türkenherrschaft). Revue internationale des études balkaniques, I. (1934/35) 449—50, G. Ostrogorskij: Zum Stratondienst des Herrschers in der byzantinisch - slavischen Welt. Seminarium Kondakovianum, VII (1935) 187—204. M. Mitard: Le pouvoir impérial a temps de Léon VI le Sage. Mélanges Diehl, Paris 1930. Vol. I. s. 217—223.

Ministrska odgovornost in njena pozitivnopravna ureditev pri nas.

Dr. Gorazd Kušej.

I.

Ljudje živimo po nujnosti svoje prirode v državni prisilni organizaciji. Ta prisilna organizacija, d r ž a v a je po svojem bistvu nujno oblast, s i l a. V tem je obenem vsa njena problematika. Kajti v goli stvarnosti je oblast samo diferencijacija ljudi po njihovih najraznovrstnejših sposobnostih, potom katerih eni drugim učinkovito zapovedujejo, v l a d a j o. To spoznanje daje sodobnemu človeku, ki se zaveda svoje individualne vrednote, nevšečen, grenak občutek. Z njim začenja razkroj dejanske, socijalne vrednote države in njene idejne moči, če državna ureditev ni taka, da po svoji kakovosti odvrača sum, da ravnajo vladajoči kot izvrševalci državne oblasti in sile samovoljno.

Zato mora iti razvoj moderne države za tem, da smotreno reši vprašanje primerne organizacije javne oblasti. Oblast in njeno izvrševanje dobita svoj razlog obstoja izključno kot sredstvo za dosego priznanih državnih smotrov. S tem je odpravljen vsak moment o s e b n e p r a v i c e do javne oblasti, ona postane pridevek nadosebne državne skupnosti, njeno izvrševanje je samo k o m p e t e n c a ljudi, o r g a n o v te skupnosti. Seveda bi bila zgolj teoretična preosnova temeljev javne oblasti iz osebnih v nadosebne, institucijonalne, nezadovoljiva. Praktični poudarek je na i z v r š e v a n j u oblasti, vendar ima že njeno teoretično preoblikovanje toliko praktičnega pomena, kolikor odraža njen nov namen in preko njega novo smer njenega izvrševanja.

Ko dobiva izvrševanje javne oblasti in z njim oblast sama svoje opravičilo le po svoji sposobnosti za zadovoljevanje priznanih državnih smotrov, nastane nujno potreba po čim večji in tesnejši odrejenosti teh smotrov in sredstev, dopustnih za njihovo dosego. Kot izvajanje ideje moderne države se mora zato smatrati poskus, v čedalje v e č j i meri na p r i s i l e n oziroma u č i n k o v i t n o r m a t i v e n n a č i n (pravno) vezati državno delovanje. Ta normativna vezanost čim večjega obsega državnega izživljanja je znak p r a v n e d r ž a v e, čije ideal bi bila absolutna, brezizjemno strnjena normativna enotnost vsega državnega delovanja in bistva.[1] Praktično pa nastaja samo vprašanje, k a k o naj-

[1] Ta ideal je pač dosegljiv v enostranski teoretični trditvi, da sta država in pravo istovetna, katero zastopa sedaj tudi že nekoliko oblaženo

bolj učinkovito navezati oblast in silo, ki ju oklepa državna zveza, na red, ki veljaj za njuno izvrševanje. Vendar se državna sila izživlja le preko ljudi, obdarjenih z realno psihološko voljo, njenih takozvanih organov; gre torej za to, da se uredi in ustvari učinkovito jamstvo, da bodo ti ljudje temu utrjenemu normativnemu redu ustrezno ravnali, kolikor pač more biti njihovo ravnanje po takem redu vezano.

Gotovo je sicer, da ima posebno moderna država mnogo racijonalnih ter teleoloških prvin, vendar poleg tega ne smemo prezreti, da je v prav taki, če ne še večji meri skupnost, nastala po naravnem nenamernem razvoju ustanov človeške družbe. Zato je podvržena nedoumljivi iracijonalni, usodni prigodnosti vsega zgodovinskega dogajanja. To je vzrok, da ni moči utesniti njeno izživljanje po vsem obsegu v naprej določen, vedno več ali manj statičen normativen okvir in da ji je še celo v tem okviru samem potrebna neka mera sproščenosti in prožnosti v obliki normativno nevezanega, svobodnega odločanja njenih organov. Vendar se iščejo tudi za to sfero nujno svobodnega delovanja in odločanja države, konkretno njenih vrhovnih organov primerna kontrolna sredstva, kajti prav tu gre navadno za najusodnejše odločitve, ki utegnejo poseči neposredno ali posredno zelo občutno v položaj državne zveze kot celote ali vsaj v položaj posameznih njenih članov.

Bistvena naloga sodobne države je zato učinkovita organizacija odgovornosti vseh tistih vrhovnih državnih organov, ljudi, ki so edini pristojni in v stanju, dejansko sprožiti dejstvovanje državne sile; pri teh osebah je namreč vedno dana možnost namerne ali vsaj malomarne zlorabe njim poverjene oblasti in sile.[2] Ta organizacija odgovornosti pa je odvisna od kakovosti izvrševanja javne oblasti. Čim gre za tako izvrševanje, ki ni samo po obliki ampak

predvsem Kelsen; v bistvu se pri tem država premesti iz materijalnega sveta vzroka in učinka v svet čistega duha, kjer ji gre idealna realnost kot sklenjenemu sistemu dolžnostnih norm človeškega ravnanja. V dejanskem življenju, kjer se država kaže kot kompleksen pojav socijalnega življenja i duhovne i gmotne prirode, je pa ta ideal še manj dosegljiv kakor katerikoli drugi.

[2] Ena posledica tega spoznanja je, da vrhovni državni organ (monarh, predsednik republike) ne more osebno izvrševati javne oblasti, če je v tem pogledu proglašen za neodgovornega, druga posledica je bolje ali slabše urejena odgovornost resničnih, osebnih detentorjev javne oblasti za njeno pravilno, njim poverjeno izvrševanje.

tudi vsebinsko vezano po pravnih normah, je presoja njegove pravilnosti mogoča raz objektivno motrišče danih pravnih pravil. Zato se odgovornost vrhovnih državnih organov za to stran njihovega delovanja lahko uredi na način, ki ima vse znake justičnega postopka. Drugačna je stvar z odgovornostjo teh organov za tisti del njihovega delovanja, ki se giblje v nujno nevezani, svobodni sferi. Tu gre le za presojo smotrenosti ne pa pravne ustrežnosti njihovega delovanja. Za tako presojo pa ni stalnih objektivnih meril. S tem se ta stran delovanja vrhovnih državnih organov po samem svojem bistvu nujno odmika odgovornosti, ki bi mogla biti neposredno pravno urejena. Edino ustvarljiva odgovornost za ta del delovanja vrhovnih državnih organov je takozvana politična odgovornost, čije težišče in uspešnost leži edinole v odnosu politične sile, ki je podan med organi, ki na eni strani odgovarjajo, in med organi, pred katerimi na drugi strani odgovarjajo.

Bistven značaj sodobnim pravnim, meščanskim državam daje organizatorno načelo delitve, ali morda točneje razločevanja posameznih glavnih gran delovanja državne oblasti. Smisel in praktični namen tega načela je, da vrše različni organi (fizične osebe) posamezne glavne državne funkcije, da se tako ustvari možnost kontrole državnega delovanja s tem, da ti različni organi nadzirajo drug drugega delovanje.

Če se ozremo na državno dejavnost v njeni običajni trodelbi na zakonodajo, sodstvo in upravo, moramo reči, da je uprava, ki vsebuje tudi funkcijo čistega vladanja, t. j. usmerjanja državnega življenja v sferi, ki pravno po svoji vsebini vsaj ni odrejena, praktično najvažnejše izživljanje državne sile. Medtem ko daje zakonodaja načeloma samo splošne pravne odredbe in ko predstavlja sodstvo le pravno urejeno korekturo kršitve teh odredb in represijo, predstavlja uprava najrazsežnejši del udejstvovanja državne vitalnosti v poedinostnih primerih, kjer neposredno vpliva s svojo oblastjo in silo v obliki upravnih aktov.

Tako oklepa uprava največ možnosti za kršitev poedinčevega pravnega položaja, a ne samo njega, temveč objektivnega pravnega reda sploh. Jasno je tedaj, da mora država, če hoče veljati za pravno državo, stremeti za tem, da čimbolj utesni upravo v točno odrejen pravni okvir in da za učinkovitost te pravne vezanosti (zakonitosti)

uprave skrbi s tem, da primerno organizira odgovornost tistih fizičnih oseb, ki ravnajo kot organi upravne funkcije.

Vrhovni organi upravne funkcije in sledstveno dejanski pokretači javne oblasti in sile so ministri, ki stoje v modernih monarhijah neposredno pod ustavnopravno neodgovornim monarhom. Zato je posebno v monarhijah zakonitost državne uprave v svoji skrajnosti odvisna od organizacije pravne odgovornosti ministrov, smotrenost upravljanja in vladanja pa od načina organizacije njihove politične odgovornosti.

Naj sledi sedaj v kratkih potezah prikaz najpomembnejših značilnosti ministrske odgovornosti po našem pozitivnem pravu.

II.

Moderni pravni red določa dvoje vrst odgovornosti za kršitev dobrin in interesov, katere ščiti. Če gre za kršitve, ki bodisi po svoji vsebini bodisi po načinu izvršitve presegajo okvir zgolj zasebne prizadetosti, s čimer stopijo v javno sfero celokupnosti, organizira pravni red javnopravno, kazensko odgovornost, sicer samo zasebnopravno, imovinsko.

Čl. 18. ustave določa splošno neposredno kazensko odgovornost državnih in samoupravnih organov za kazniva, torej z zakoni kot taka predvidena dejanja, ki bi jih v službenem opravilu napravili zoper kateregakoli državljana. Glede imovinske odgovornosti pravkar naštetih organov pa določa, da za škode, ki jih store ti organi državljanom z nezakonitim ali napravilnim izvrševanjem službe, odgovarjata pred rednim sodiščem uslužbenec kot storilec in država oziroma samoupravno telo. Vendar izvzema ta člen poleg sodnikov in vojakov pod zastavo, za katere je zavoljo njihovega posebnega položaja in njihovih nalog v državi upravičen poseben režim, ministre. Za njihovo odgovornost veljajo posebne odredbe čl. 78 do 80 ustave, s čimer je dalekosežnost čl. 18 ustave bistveno utesnjena.

V popolnem nasprotju s čl. 18 ustave odteguje čl. 78 ministre v okviru njihovega izvrševanja službe neposredni odgovornosti, pa naj bo potem samo imovinska ali celo kazenska, napram tistim osebam, katerih pravno priznane in sicer zaščitene situacije in interese so kršili. Po čl. 78 ustave namreč odgovarja za škode, ki jih store ministri državljanom z nezakonitim izvrševanjem službe, država, ministri pa odgovarjajo državi. Brez dvoma so oškodovanci tedaj glede na svoj imovinskopravni položaj dovoljno zaščiteni, saj

velja država za vsak čas plačila zmožno dolžnico. V primeru take, po ministru z nezakonitim izvrševanjem službe storjene škode izvedejo svoj odškodninski zahtevek celo lažje, enostavneje in hitreje nego v primeru, da bi jim bili škodo povzročili drugi državni in samoupravni organi z nezakonitim ali nepravilnim izvrševanjem službe. Po veljavnih pozitivnopravnih predpisih v poštev prihajajočih zakonov odgovarja namreč za škode take vrste država oziroma samoupravno telo le subsidijarno.[3] Če pa je državljan oškodovan z ministrovim nezakonitim izvrševanjem službe, je v toliko ugodnejšem položaju, da je njemu neposredno in izključno odgovorna država in to po občih načelih zasebnega prava.[4]

Dasi je torej po ministrovem nezakonitem izvrševanju službe oškodovani državljan v svoji imovinski sferi dovoljno zaščiten po normi čl. 78 ustave, ni s stališča zahtev pravne

[3] Gl. § 78 zakona o uradnikih, § 32 zakona o banski upravi, § 109 zakona o mestnih občinah. O podrobnostih, Sajovic, Vermögensrechtliche Haftung aus obrigkeitlichen Handlungen nach jugoslavischem Recht, Zeitschrift für Ostrecht, 1934, zv. 3, str. 163 ss. in 173 s. Glede občin, ki spadajo pod zakon o občinah z dne 14. marca 1933, bi bilo sicer mogoče z oz. na § 78 tega zakona, ki ne ureja nikakih podrobnosti, smatrati ob pritegnitvi čl. 18 ustave, da gre tu za solidarno odgovornost organa in občine. Vendar govori proti pravilnosti in dopustnosti takega zaključka analogija po § 109 kesnejšega zakona o mestnih občinah z dne 22. julija 1934, ki izrečno normira povsem po vzorcu § 78 zakona o uradnikih izključno subsidijarno odgovornost mesta.

Zato mora oškodovanec v smislu teh predpisov naperiti odškodninsko tožbo, ki jo vloži pri pristojnem rednem sodišču (po kraju, kjer je bila škoda storjena) takoj zoper povzročitelja škode in državo oz. samoupravno telo, sicer prestane odgovornost slednjih dveh. Vrhutega pa je taka tožba vezana na zelo kratek zastaralen rok devetih mesecev, štet od dne, ko je bila škoda storjena, ali od dne, ko je oškodovanec zanjo zvedel. A tudi v tem drugem primeru ne sme biti rok za vložitev tožbe daljši nego leto dni od nastale škode. V vsakem primeru prisojene odškodnine mora oškodovanec nato najprej izterjati odškodnino od uslužbenca, le če in kolikor se od njega ne da izterjati, jo je dolžna plačati država oz. samoupravno telo.

[4] Gl. Krbek, Upravno pravo, II, str. 334, Kostić, Komentar ustava, str. 205. Tožitelj je torej predvsem na boljšem v pogledu zastaranja svojega odškodninskega zahtevka. V poštev bi prišel § 939 srb. gradj. zak., — saj bo v večini primerov škoda storjena od ministra na sedežu centralnega oblastva v Beogradu — ki določa običajni triletni zastaralni rok, štet od dneva, ko je škoda postala znana. Če pa je škoda nastala iz zločinstva, znaša zastaralni rok 24 let.

države izjema od splošnega pravila neposredne imovinske odgovornosti državnih oziroma samoupravnih organov za te primere upravičena. Kajti tu ne gre samo za zaščito državljanove imovine, v enaki meri gre za zaščito splošne vrednote, namreč zakonitosti vrhovne državne uprave. Ta pa bi bila gotovo učinkoviteje zajamčena, če bi smel oziroma moral oškodovani državljan ministra neposredno, osebno pozvati na imovinsko odgovornost za njegovo nezakonito vršenje službe, s katerim mu je storil škodo.

Ne smemo pa prezreti dejstva, da minister za take storjene škode v bistvu le odgovarja s svojo imovino, namreč državi, ki je s tem, da je prevzela pokritje škode oškodovanemu državljanu, sama utrpela škodo. Vendar je treba pripomniti, da se z ozirom na obstoječe pravno stanje celo osporava državi možnost, da izvede svojo regresno pravico napram ministru,[5] toda po našem mišljenju po krivici. Če namreč tudi sprejmemo stališče, da odreja čl. 78 ustave posebno z ozirom na čl. 80 samo načelo, ki zaenkrat praktično še ni izvedljivo, imamo normo čl. 18. zakona o ureditvi vrhovne državne uprave z dne 31. marca 1929. Ta člen določa, da je minister poleg kazenske odgovornosti za dejanja, ki jih navaja omenjeni zakon, tudi civilno odgovoren za škodo prizadeto državi. Po našem mnenju ta člen, ki je v svoji dikciji nekoliko dvoumen, nikakor ne določa kot pogoj državni regresni pravici izveden kazenski postopek napram ministru, temveč kvečjemu (a še to je dvomljivo) osnovo za morebitni kazenski pregon. Ker pa minister odgovarja za vsako kršitev državnih zakonov in ker država po čl. 78 ustave odgovarja državljanom za škode, ki jih njim store ministri z nezakonitim izvrševanjem službe, je v teh primerih vedno dana osnova za morebitni kazenski pregon, in z njo državi možnost, da na podlagi čl. 18 navedenega zakona izvede svojo regresno pravico napram ministru. Vsi ostali pomisleki, da ves III. oddelek omenjenega zakona, ki obravnava ministrsko odgovornost, ne more več veljati, ker je nastal v dobi absolutizma in je, preračunan na tedanjo ureditev vrhovne oblasti v državi, v opreki z današnjim ustavnim stanjem, so že glede na samo jasno dikcijo čl. 118 ustave brez vsake pravne osnove.[6]

[5] Gl. Sajovic, o. c., str. 172.

[6] Glede pomena in dalekosežnosti čl. 118 ustave gl. Kostić, o. c., str. 294 s. Kljub pravilnemu stališču, ki ga je razvil o pomenu čl. 118, dvomi tudi on v veljavnost III. oddelka zak. o ur. vrh. drž. uprave na

Čl. 78 ustave pa prvenstveno določa neko drugo vrsto odgovornosti ministrov za vse prekršitve ustave in državnih zakonov, učinjene v službeni dolžnosti. Pristojna sprožiti to odgovornost sta samo kralj ali narodna skupščina s posebno obtožbo. Lapidarno določilo čl. 78 ustave ne daje tej odgovornosti, ki je vsekakor javnopravne narave, nikake odrejenejše označbe. Jasno je le to, da minister po navedenem členu odgovarja na eni strani samo, na drugi strani pa za vsako (četudi najmanjšo) prekršitev ustave in državnih zakonov, medtem ko za morebitne še tako težke pogreške proti državnim interesom, katere je napravil v sferi svojega organskega, po pravu vsebinsko nevezanega političnega ravnanja, ne odgovarja. Po sankcijah, ki jih predvideva čl. 17 zakona o ureditvi vrhovne državne uprave z dne 31. marca 1929, se vidi, da gre za posebno kazenskopravno odgovornost, ki se uveljavlja po deloma specijalnem postopku in to pred posebno sodno instanco, državnim sodiščem. Navedeni člen namreč določa, da se minister kaznuje, kadar odgovarja za dejanje, kaznivo po predpisih poedinih zakonov, s kaznijo, predvidevano po teh predpisih. Za dejanja pa, ki v obstoječih zakonih niso kvalificirana kot kazniva, se sme kaznovati minister z zaporom do petih let.[7] Čim

str. 207 svojega cit. dela; prav zato podlaga njegovemu dvomu ni jasna.

Drugega mnenja glede pomena čl. 118 ustave je Andrejka, ki v svoji zbirki »Državni svet in upravna sodišča« trdi na str. 7 v opombi, da so v čl. 118 ustave mišljeni le takšni zakoni, ki niso v navzkrižju z ustavo. Zgrešenost te razlage je vidna pri samem prečitanju čl. 118 ustave, ki izrečno navaja eno samo izjemo od svoje norme. Če bi bilo Andrejkino mnenje pravilno, bi se ustavotvorec pač poslužil običajnejše dikcije po vzgledu čl. 142 odst. 1 Vidovdanske ustave, ki mu je itak tudi stilistično služila za vzor.

Specijalno za veljavnost III. oddelka zak. o ur. vrh. drž. uprave se da navesti še en praven razlog. Po proglasitvi sedanje ustave je bil namreč zak. o ur. vrh. drž. uprave spremenjen z zakonom o ukinitvi, izpremembi in dopolnitvi zakonskih predpisov, ki se nanašajo na vrh. drž. upravo, z dne 3. decembra 1931 (Sl. N. št. 285, XCIII) in sicer je bil njegov čl. 7 spravljen v sklad z ustavo. Ves III. oddelek pa je pustil ta zakon nedotaknjen.

[7] Maklecov vidi v tej določbi izrečno izjemo od načela nullum crimen sine lege. Gl. Analogija v kazenskem pravu, Slovenski Pravnik, 1935, št. 6—8, str. 154. Praktične pomembnosti ta izjema posebno glede na čl. 78 sedanje ustave ne bo imela. Po čl. 78 ustave odgovarjajo ministri zaradi prekršitve ustave in državnih zakonov, učinjene v službeni dolžnosti. S tem je dejanski stan posebnih, samo za ministre

Dr Radko Pusey

je minister obsojen na zaporno kazen, izgubi sposobnost za javna zvanja za pet let od dne prestane ali odpuščene kazni.

Glede dejanj, za katera ministri kazensko odgovarjajo, je treba pripomniti, da ne obsegajo samo njihovih dejanj lastnega delokroga, temveč tudi kraljeva dejanja, kolikor so vezana na njihovo sodelovanje. Kralj je po ustavi neodgovoren (čl. 35), zato pa odgovarjajo za zakonitost oziroma nezakonitost vršenja njemu dodeljenih kompetenc ministri. Za pismene čine kraljevske oblasti, ki so v svoji veljavnosti vezani na sopodpis pristojnega ministra ali ministrskega sveta, izhaja to izrečno iz čl. 34 ustave. Velja pa to pravilo v isti meri za morebitne kraljeve kršitve ustave in obstoječih zakonov z opustitvijo dejanj, odrejenih po ustavi in zakonih. Saj je službena dolžnost ministrov, da kralju predlagajo dejanja, katera zahtevajo ustava in zakoni. Če bi jih kralj odklonil, morajo podati ostavko,[8] sicer se smatra, da so se s svojim vztrajanjem na položaju solidarizirali s temi pravnimi kršitvami, ker so jih prav s tem omogočili.[9] Ne gre zato v teh primerih ministrske odgovornosti za izjemno kazensko odgovornost po tuji krivdi, temveč ostaja ta odgovornost povsem v okviru običajne kazenske odgovornosti za lastno krivdo.

Po čl. 79 ustave (in čl. 16 zak. o ur. vrh. drž. uprave) sme biti minister tožen v času, ko traja njegova služba, kakor tudi v petih letih po odstopu. Ne gre tu za kako zastaranje, nego za prekluziven rok, ki se ne da podaljšati s kako prekinitvijo[10] ali po kateri drugi okolnosti, ki tok običajnega zastaranja ustavi. Predlog, da se minister obtoži, se mora podati pismeno in mora navajati točke obtožbe.

V primeru, da narodna skupščina obtoži ministra, mora biti odločba, da se minister postavi pred sodišče, sklenjena z večino dveh tretjin glasov skupnega, po zakonu (o volitvah nar. poslancev) določenega števila narodnih poslancev. Take večine ustava niti za svojo lastno spremembo ne zahteva.

---

normiranih kazenskih deliktov dovolj določen. Zaradi drugih dejanj narodna skupščina ministrov ne sme obtožiti, a tudi kralj jih na podlagi čl. 17 zak. o ureditvi vrh. drž. uprave ne bo, ker se bo enostavneje poslužil svoje pravice, da ministra odpusti.

[8] Gl. Kušej, Kraljevska oblast in njen obseg po Ustavi kraljevine Jugoslavije z dne 3. septembra 1931, Zbornik znanstvenih razprav, l. 1934/1935, str. 103.

[9] Gl. Jovanović Sl., Ustavno pravo, str. 297.

[10] Gl. Kostić, o. c., str. 207.

Prav z ozirom na ustavno normirano pravico narodne skupščine do obtožbe ministrov so, kakor že omenjeno, nastali dvomi o veljavnosti III. odd. zak. o ur. vrh. drž. uprave, vendar glede na čl. 118 ustave brez pravne podlage. Na drugi strani pa bi na osnovi tega bilo krivo tolmačenje, da vse dotlej, dokler se ta zakon rednim potom ne spremeni, narodni skupščini sploh ni dana možnost ministrske obtožbe. Narodni skupščini gre ta pravica po samem jasnem določilu čl. 78 ustave, ki sama zase za svojo izvedbo ne potrebuje podrobnejše zakonske ureditve (rabil bi jo le nadaljnji postopek); materijalnopravna podstava kaznivosti ministrov za njihove kršitve ustave in državnih zakonov po pravilu »nulla poena sine lege« (čl. 8 ustave) pa je podana s čl. 18 navedenega zakona.[11]

Zaradi popolnosti bodi omenjeno, da sodi po čl. 20 istega zakona ministre posebno državno sodišče. Ko poda kralj obtožbo, imenuje obenem tri državne svetnike in tri kasacijske sodnike za člane tega sodišča, prav toliko namestnikov in še enega člana kasacijskega sodišča za državnega tožilca. Predsednik državnega sodišča je predsednik kasacijskega sodišča v Beogradu (dokler se ne ustanovi eno kasacijsko sodišče za vso državo). Postopanje se vrši po predpisih zakonika o kaz. sodnem postopku z dne 16. februarja 1929, kolikor ne odreja sam zakon o ur. vrh. drž. uprave drugače.

Iz navedenega sledi, da so po črki ustave ministri v mnogo večji meri odgovorni za zakonito vršenje službe kot drugi državni organi, ki stoje pod kazensko odgovornostjo le, kolikor kršijo zakone s kazensko sankcijo. Vendar pa odgovarjajo samo po obtožbi kraljevi ali narodne skupščine, ki jo mora skleniti z najjačjo večino, ki jo ustava sploh za kako odločitev narodne skupščine zahteva. S tem je seveda učinkovitost te odgovornosti kot uspešnega jamstva za ministrovo zakonito vršenje službe zaradi silno okorne, in prvenstveno pod političnimi vplivi stoječe pokrenitve potrebnega postopanja zmanjšana do praktične brezpomembnosti.[12] Medtem ko ima vsak državljan po čl. 18

[11] Gl. Maklecov, o. c., str. 154. s.

[12] Vrhutega daje sedanja ustava v svojem čl. 30 kralju celo oblast abolicije ministrske obtožbe s strani narodne skupščine ter amnestije in pomilostitve obsojenega ministra brez pristanka narodne skupščine. Gl. še Dolenc - Maklecov, Sistem celokupnega kazenskega prava kraljevine Jugoslavije, str. 196 s., kjer je razloženo to vprašanje tudi pod vidikom naših prejšnjih ustavnih stanj.

ustave pravico, neposredno in brez čigarkoli odobritve tožiti pri rednem sodišču državne organe (s tam navedeno izjemo) za kazniva dejanja, ki bi jih storili zoper njega v službenem opravilu, ni proti takim ministrovim dejanjem deležen prav nobene, le količkaj sigurnosti obetajoče kazenske zaščite. Vse, kar bi mogel storiti, bi bila obrazložena prošnja narodni skupščini, da obtoži ona ministra za njegovo kaznivo dejanje.[13] Po pravkar obrazloženem leži uspeh takega koraka na dlani. Tako je dejansko dosežena kazenska neodgovornost ministrov za vsa dejanja, storjena v izvrševanju službe, ki bi bila sicer kazniva in to brez vsakega ozira na pomembnost in intenzivnost kršitve pravnega reda.

Odveč je pač vsako dokazovanje, da je taka ureditev ministrske odgovornosti protivna ideji pravne države in da se ne da opravičiti v vsej dalekosežnosti svojih posledic z zatrjevano potrebo, da morajo biti najvišji državni funkcijonarji zaščiteni pred šikanoznimi kazenskimi preganjanji.

Preostane še vprašanje politične odgovornosti ministrov.

III.

V monarhijah postavlja vladar kot šef upravne oblasti ministre in jih odpušča, ne da bi bil zato osebno komu odgovoren. Ako vzdržuje ministre na njihovih položajih samo vladarjevo zaupanje, kar ne pomeni drugega kot to, da le njemu dejansko odgovarjajo za smotrenost ali nesmotrenost svojega ravnanja kot ministri, imamo opravka s čisto, tehnično konstitucijonalno (tudi dualistično imenovano) monarhijo. Narodno predstavništvo se v taki državni formaciji še ni povzpelo do pretežno odločilne politične sile in vplivnosti in se njegova pristojnost izčrpava poglavitno v udeležbi pri zakonodaji. Prav kot sočinitelju v zakonodaji mu je tudi dana možnost kontrole nad upravnim aparatom, ali vrši svoje delovanje v skladu z zakoni. To kontrolo vrši narodno predstavništvo predvsem s pomočjo kratkih vprašanj in interpelacij, stavljenih na ministre, ter še z morebitnimi avtonomno vodenimi anketami in preiskavami.

Tak tip konstitucijonalne monarhije tvori začasno tudi naša kraljevina po svojem ustavnem življenju kakor se je razvilo na osnovi ustave z dne 3. septembra 1931.[14] Po

[13] Jovanović Sl., o. c., str. 298.

[14] Prim. Jovanović Sl., Dvodomni sistem u našom ustavu, Arhiv za pravne i društvene nauke, l. 1933, str. 449, ss.; Kušej, o. c., str. 100.

čl. 68 ustave gre vsakemu članu senata in narodne skupščine pravica, naslavljati na ministre vprašanja in interpelacije. Ministri so dolžni odgovoriti nanje v teku istega zasedanja. To ustavno določilo je podrobneje izvedeno v §§ 71 do 78 zakonov o poslovnem redu v narodni skupščini in v senatu z dne 26. novembra, oziroma 3. decembra 1931. Seveda si je treba biti v svesti, da ni posebno učinkovitega jamstva, ki bi moglo ministre prisiliti, da bi res odgovorili na vprašanja in interpelacije. Kajti če oni odgovor zavlačujejo in ga ne dado v ustavno oziroma zakonito določenem roku, je edina sankcija skupščinska ministrska obtožba.[15] Pravica ankete kakor tudi preiskave gre narodnemu predstavništvu samo v volilnih in čisto administrativnih stvareh (čl. 67 ustave).

Gotovo se ne da tajiti, da daje čl. 102 ustave narodnemu predstavništvu z določbo, da ono vsako leto odobrava (in sledstveno arg. a contrario tudi lahko odkloni) državni proračun, veljajoč samo za leto dni, formalno tisto pravno osnovo, na kateri se je logično razvil parlamentarizem v sistem politične odgovornosti vlade napram parlamentu in ne več napram vladarju. Vendar kaže ustavna praksa, da je taka pravna osnova brez ustrezne vsebine v dejanski politični premoči parlamenta nad krono zgolj p r a z e n z v o k. A tudi ta pravna osnova je po čl. 103 v zvezi s čl. 32 odst. 6

S t e f a n o v i ć J., Dvodomni sistem u modernim ustavima, Mjesečnik, l. 1932, str. 200 je mnenja, da se je praksa opredelila za parlamentarni sistem in navaja kot argument dejstvo, da so ministri zadržali svoje ministrske položaje, čeprav so bili izbrani za narodne poslance, ter izjave, katere je dala vlada ob priliki pretresa proračuna za l. 1932/1933, ko je proglasila svojo politično odgovornost pred narodno skupščino. Istega mnenja je tudi K o s t i ć, o. c., str. 3, ki posebno na podlagi pozitivnih določb naše ustave dokazuje, da je naša država parlamentarnega tipa. Glede zgrešenosti te argumentacije prim. K u š e j, o. c., str. 100 s., op. 72 ter J u r k o v i ć, Kostić — Komentar ustave, Slov. Pravnik, l. 1934, str. 293 s. Zmotnost naziranja, da se je praksa opredelila za parlamentarni režim, pa so najbolje dokazali jedva pretekli politični dogodki; vlada, ki je na svoj volilni program dobila pri volitvah večino v narodni skupščini, je morala odstopiti in prepustiti svoje mesto drugi, pri tem pa je najznačilnejše, da narodna skupščina niti ni bila formalno vprašana, ali novi vladi zaupa ali ne, niti ni bila razpuščena.

[15] Tu bodi omenjeno, da niti okretnejša politična ministrska odgovornost, katero je prožil parlamentarni sistem Vidovdanske ustave, ni mogla zagotoviti, da bi ministri odgovorili na vsa vprašanja in interpelacije. Gl. P r ž i ć, Poslovnik narodne skupštine kraljevine SHS, str. 172 ss.

ustave močno oslabljena. Kajti na podlagi teh dveh ustavnih določil je kralju dana možnost, podaljšati proračun prošlega proračunskega leta z ukazom do konca novega proračunskega leta in razpuščati vse tekom tega časa izvoljene, a njemu oziroma z njegovim zaupanjem v položaju vzdrževani vladi nevšečne narodne skupščine.

Drugačno sliko kaže ustavno življenje, čim doseže politično premoč narodno predstavništvo, oziroma pri dvodomnem sistemu predvsem narodna skupščina. Tedaj odgovarjajo ministri, katere zbere kralj po običaju parlamentarnega sistema pretežno iz večinske frakcije v narodni skupščini, — če in kolikor pa izbere ljudi, ki niso narodni poslanci te večinske frakcije (senatorje in neparlamentarce) je pri njihovem izboru vezan v toliko, da morajo tudi te osebe uživati zaupanje večine v narodni skupščini, — za smotrenost oziroma nesmotrenost svojih dejanj narodnemu predstavništvu. Čim zgube ministri zaupanje narodnega predstavništva, so dolžni podati ostavko na svoj položaj, a kralju ne preostane drugega nego ostavko sprejeti oziroma narodno predstavništvo (ali pa samo tisti dom, ki je nezaupanje izrekel) razpustiti (seveda v mejah določil konkretnega ustavnega prava). S tem je poklican narod (volilci), da kot najprimarnejši državni organ z aktom volitve odloči o usodi vlade. Pravno osnovo prisiliti vlado, ki kljub izraženi nezaupnici ne bi hotela odstopiti, daje narodnim predstavništvom v vseh modernih demokratičnih ustavah zajamčena proračunska pravica. Kajti preko nje je dana narodnim predstavništvom možnost, odreči nevšečnim vladam proračun in jih s tem pravno prisiliti k odstopu, ker bi sicer padle v nezakonito izvenproračunsko stanje.

Naša ustava nudi to pravno osnovo narodnemu predstavništvu v že citiranem členu 102. Na podlagi naših pozitivnopravnih ustavnih določil pa nastaja nadaljnje vprašanje, ali gre tudi senatu pravica izrekati vladi nezaupnico,[16]

[16] Tu gre samo za vprašanje, ali bi mogel senat tako nezaupnico izreči spontano, na čisto lastno pobudo. Kajti če stavi vlada vprašanje zaupnice v smislu § 76 zakona o poslovnem redu v senatu, je senat seveda na podlagi zakona upravičen, zavzeti k vprašanju vlade svoje stališče. A tudi vlada bo tedaj vezana na izjavo senata. V tej zvezi bodi mimogrede omenjeno, da §§ 75 in 76 zakonov o poslovnem redu v narodni skupščini in senatu nista v skladu s čistim konstitucijonalnim oz. dualističnim sistemom. Kajti vlada, katero vzdržuje na položaju edino-le kraljevo zaupanje, bi s tem, da bi iz lastnega nagiba stavila vprašanje zaupnice, posegla v prerogative krone, ki bi bila v primeru nezaupnice politično

ki se koncem koncev zaostri v vprašanje ali bo imel senat, ko bo prišlo pri nas do parlamentarnega sistema, dejansko možnost odreči vladi proračun potem, ko ga ji je že izglasovala narodna skupščina.[17] Vse to vprašanje je že po načinu, kakor je zastavljeno, pretežno politične in ne pravne narave. Vsekakor bo imel senat na osnovi svoje proračunske pravice, izhajajoče iz čl. 102 ustave pravno možnost, izsiliti z odklonitvijo proračuna odstop vlade ali pa razpust narodne skupščine.[18] Vendar se izvaja mimo te pozitivnopravne določbe, da senatu pri nas ne more pristojati pravica, izrekati vladi nezaupanje. Osnovo ima to naziranje v zatrjevanju, da pomeni parlamentarni sistem ravnovesje med vlado in parlamentom, ki zahteva na eni strani, da ima vlada zaupanje parlamenta, a na drugi strani tudi pravico parlament razpustiti. Senat pa je po naši ustavi stalna institucija in ga kralj (oziroma vlada) ne more razpustiti (arg. a contrario iz čl. 32 odst. 3, čl. 53, odst. 1).

Jasno je, da se taka izvajanja gibljejo na politično-spekulativni planoti. Pomen jim gre le toliko, kolikor so osnovana na primerjavi z ustavno prakso drugih držav, ki se upravljajo na podlagi parlamentarnega sistema.[19] Vendar se nam zdi, da daje naša ustava sama mnogo važnejši argument, za to, da se naš senat ne bo upiral vladi, ki bi uživala zaupanje narodne skupščine in da ji nikoli ne bo odrekel proračuna. Ta argument je po našem mišljenju čl. 64 ustave v zvezi z njenim čl. 115, odst. 8, ki daje parlamentarni vladi možnost, odvzeti senatu njegovo proračun-

prisiljena vlado, čeprav proti svoji volji, odpustiti. Za dopustnost takega vprašanja bi bila potrebna privolitev krone, ki pa bi bila več kot problematična.

[17] V tem je ena posebno praktičnih pomembnosti čl. 102, odst. 2 ustave, ki določa, da mora proračun biti najprej predložen v razpravo in sklepanje narodni skupščini.

[18] Gl. tudi Kušej, o. c., str. 110 s. Interesanten primer iz francoske ustavne prakse, ko je senat s pomočjo svoje proračunske pravice l. 1896 izsilil odstop vlade, ki se poprej kljub trem njegovim izjavam nezaupanja ni hotela umakniti, navaja Stefanović J., o. c., str. 149.

[19] Mirkine - Guetzévitch, Les Constitutions de l'Europe Nouvelle, Paris, 1928, pravi zelo dobro na str. 27: »L'usage (podčrtal pisec) a consacré la responsabilité devant la Chambre basse seulement.« Stefanović J., o. c., 201 ss. in Kostić, o. c., str. 5 jemljeta za podlago svojih izvajanj parlamentarni sistem, pojmovan bolj idealno kot ravnovesje oblasti.

sko pravico s spremembo čl. 102 ustave tudi proti njegovi volji.[20]

S tem bodi končan ta čisto sumarični prikaz ministrske odgovornosti po našem pozitivnem pravu. Spremlja ga želja, da bi se z uvedbo parlamentarnega režima našel okretnejši, v pretežni večini primerov že preventivno učinkujoč in kontrole po javnem mnenju sposoben način ministrske odgovornosti, ki bi v najvišje dosegljivi meri zagotavljal i zakonitost vrhovne državne uprave i smotrenost politične usmeritve njenega delovanja. Dasi bi bil tedaj zakon o ministrski odgovornosti, kakor ga predviđeva čl. 80 ustave, mnogo manj nujen, bi bilo kljub temu njegovo skorajšnje donošenje že zavoljo popolne izgraditve našega ustavnega prava potrebno.

O novejši bančni zakonodaji.

Dr. Vladimir Murko.

Ker je bilo o jugoslovanski bančni zakonodaji oziroma pravilneje o jugoslovanski zakonodaji o denarnih zavodih v zadnjem času v Ljubljani več predavanj, sem se hotel omejiti prvotno predvsem na inozemsko zakonodajo. Hotel sem pokazati, katere materije iz delovanja denarnih zavodov so smatrali za potrebne zakonske ureditve in kako se je urejalo to vprašanje drugod. Sicer pa bom obdelal že zaradi primerjave kratko tudi jugoslovansko zakonodajo o denarnih zavodih vseh vrst, kolikor jo imamo.

Bančna zakonodaja je del trgovinskega prava, ki ima za seboj v pretežni večini držav še zelo mlado zgodovino. Za primer si moremo vzeti avstrijsko zakonodajo; imamo le malo zakonitih določb, ki bi govorile izključno o denarnih zavodih. Tak predpis je hranilnični regulativ iz l. 1844, ki velja še danes in ureja precej podrobno pravna razmerja hranilnic ter nalaganje njih sredstev. Pozneje je izšel še

[20] Glede čl. 64 ustave prim. Kušej, o. c., str. 104 ss in tam navedeno literaturo. V tekstu se noče trditi, da bi imela že tista vlada, katero bi kot prvo doletela nezaupnica senata, možnost na podlagi cit. ustavnih določil odvzeti senatu njegovo proračunsko pravico. Dejanski postopek bi bil brez dvoma dosti kompliciran, ker bi senat verjetno izrabil vse možnosti za zaviranje, katere mu ustava nudi. Vendar je povsem ustvarljiva možnost zadosti uspešna pretnja.

hranilnični vzorčni statut. Za banovinske hranilnice velja danes zakon o banski upravi. Pravna razmerja ostalih denarnih zavodov pa niso posebe nikjer urejena, temveč vsebovana redno le v določbah o (trgovskih) družbah dotične vrste. Kreditne zadruge so normirane s splošnim zakonom o zadrugah, nobene zakonodaje pa nimamo o privatnih bankirjih. Izmed skupnih predpisov, veljavnih za zavode, ki se bavijo s kreditnimi posli, je omeniti ministrsko naredbo z dne 28. okt. 1865, drž. z. 110, ki daje denarnim zavodom vseh vrst razne privilegije glede izterjavanja in izvršbe njih terjatev.

Sicer veljajo za delniške banke predpisi trgovinskega zak., ki zahteva seveda tudi zanje koncesijo; delniške banke pa so izrečno izvzete in zanje ne velja delniški regulativ (1899). Za denarne zavode v obliki zadrug (posojilnic) so veljali le predpisi zadruž. zakona, za družbe z o. z. pa predpisi tega zakona. Vendarle je bila zadrugam potrebna koncesija za izdanje zastavnih listov, obveznic na imetnika in obrestnih blagajniških nakaznic, dočim družbe z o. z. niso potrebovale državnega dovoljenja le za iste tri posle, temveč tudi za sprejemanje obrestonosnih denarnih vlog na vložne knjižnice in vložne liste.

Iz tega pregleda vidimo torej, da avstrijska zakonodaja vprašanju denarnih zavodov in njih poslovanju ni posvečala skoro nobene pozornosti in je ščitila vlagatelje edinole, kolikor je šlo za sprejemanje vlog po družbah z o. z. Predpise o vladnem komisarju pri delniških družbah in hranilnicah ne moremo smatrati za bančno zakonodajo. Sicer je urejala avstrijska zakonodaja le formalno stran njih postavitve ter je bilo njihovo območje neznatno, ker niso imeli časa za nadzorovanje. Pri zadrugah so bile namesto komisarja predpisane ponavljajoče se revizije. Končno je avstrijska zakonodaja uredila izdajanje zastavnih listov in komunalnih obligacij.

V drugih državah vidimo začetke bančne zakonodaje že prej, najprej l. 1846 na Švedskem. Švedska je bila prva država, ki je uredila vprašanje nadzorstva nad denarnimi zavodi in uvedla za to nadzorovanje posebno strokovno institucijo. Vendar je švedski primer ostal dolgo osamljen in v stvarnem oziru ni mnogo spremenil.

Šele v povojnih letih opažamo, da začenja država, ki je doslej urejevala največ pravno obliko denarnih zavodov. urejati tudi način njih poslovanja. Pravni predpisi se utegnejo nanašati ali na aktivno stran bilance, torej one posle, iz katerih postaja denarni zavod upnik ali pa tudi na pasivne posle, t. j. one, iz katerih postane denarni zavod dolžnik.

Cilj takšne zakonodaje utegne biti dvojen. Ali naj se doseže s temi predpisi samo varnost naložb in vlagateljev in pravilno poslovanje ter obenem dvigne zaupanje vlagateljev v denarne zavode sploh, ali pa naj zasleduje ta zakonodaja višji cilj; more namreč težiti za tem, da nalagajo denarni zavodi zaupani jim denar v oni smeri, kakor zahteva to višja gospodarska politika države, ki hoče favorizirati določene panoge gospodarstva, določene pravne oblike podjetij in določene velikosti podjetij. Tu moremo govoriti že o načrtnem gospodarstvu države, ki hoče doseči s kreditno politiko to ali ono preusmeritev gospodarstva.

Običajno se zakonodaja o denarnih zavodih omejuje le na zahtevo, da se njihovo poslovanje vrši v redu in da so torej vlagatelji zavarovani po možnosti pred izgubami. Zato se danes zakonodaja o denarnih zavodih običajno ne omejuje več na posebne določbe o delniških bankah, n. pr. v zakonih o delniških družbah, temveč izhajajo posebni zakoni, ki urejajo nastanek, poslovanje in prestanek denarnih zavodov ter državno nadzorstvo nad njimi.

Zelo obširni so postali v zadnjem času predpisi o ustanovitvi denarnih zavodov. Razne države so bile v tem oziru prav iznajdljive in je zato težko najti enotne predpise. Vendar moramo ugotoviti, da so ti predpisi o nastanku novih denarnih zavodov zelo problematične vrednosti, ker se v sedanjih časih novi denarni zavodi skoro nikjer ne ustanavljajo, ker je denarni trg že prenasičen z njimi in izhajajo celo ponekod posebne prepovedi nadaljnjega ustanavljanja novih denarnih zavodov (ČSR, Nemčija).

Predpisi o ustanavljanju denarnih zavodov imajo lahko določbe naslednjega značaja: državno dovoljenje, minimalna osnovna glavnica in rezerve, kvalifikacija ustanoviteljev, dokaz o potrebnosti ustanovitve, pravna oblika podjetja.

Državno dovoljenje se zahteva običajno nele za ustanovitev novega denarnega zavoda, temveč sedaj ponekod tudi za ustanovitev navadnih podružnic ali celo sprejemnic, kakor pač smatra državna oblast ustanovitev za potrebno in koristno s posebnim ozirom na krajevne razmere in dosedanjo preskrbo dotičnega kraja z denarnimi zavodi. Za denarne zavode, ki vršijo take posle, kateri so po mnenju državnih oblasti potrebni posebne zaščite, se zahtevajo že pri ustanovitvi posebne kautele, n. pr. posebna koncesija. To velja zlasti glede izdaje obveznic na imetnika, kakor za zastavne liste, pa tudi blagajniške nakaznice.

Dosti pogosta je določba, s katero se zahteva za ustanovitev denarnega zavoda najmanjša osnovna glavnica, ki utegne biti kaj različno odstopnjevana in sicer po velikosti kraja, v katerem bo sedež. Velikega pomena so lahko v tem oziru predpisi Narodnih bank o kreditiranju, ki je vezano na neko minimalno glavnico denarnega zavoda. Sploh vidimo, da se je bančna zakonodaja razvila zelo pogostoma praeter legem s tem, da je emisijska banka zahtevala od svojih klijentov bank izpolnjevanje raznih svojih predpisov. Za denarne zavode, ki imajo podružnice, so lahko posebni predpisi. Zlasti strogi so taki predpisi o minimalnem kapitalu na Turškem.

Kvalifikacija ustanoviteljev se upošteva v moralnem, strokovnem in političnem oziru. Predvsem se more zahtevati, da imajo tako kvalifikacijo nele vodilni uradniki novega zavoda, temveč tudi ostali funkcijonarji, torej predvsem predsedniki in člani upravnega sveta ali morebitnega nadzornega odbora, ki more biti tudi obligaten. Kvalifikacija mora biti strokovna, t. j. dotični ustanovitelj odn. funkcijonar mora imeti potrebno strokovno znanje, ki ga lahko zakon točno fiksira, razen tega pa mora biti v moralnem oziru popolnoma neoporečen. Zlasti se zahteva, da ni bil obsojen zaradi konkurza in zločinov, izvršenih iz koristoljubja. Nadaljnji pogoj je često ta, da je funkcijonar državljan države, v kateri denarni zavod deluje.

Zadnja določba je že v zvezi s posebno politiko države, ki hoče imeti denarne zavode v domačih rokah, da more lažje uveljavljati svojo gospodarsko politiko, ker obstoji sicer nevarnost, da ne bi denarni zavod zastopal interesov neke tuje države. Zato vidimo, da zahtevajo ponekod, da mora biti ves osnovni kapital v domačih rokah odn. da smejo tujci imeti v svojih rokah le določen del osnovne glavnice (Norveška, Mexiko, Chile). V Mexiku izgubi celo banka svojo koncesijo, ako preide večina delnic v inozemsko posest. Zlasti strogi so običajno predpisi o emisijskih bankah, ki prepovedujejo ponekod tujcem posest njihovih delnic (Jugoslavija). Take določbe zahtevajo seveda tudi natančnejše določbe o značaju delnic, kajti točna kontrola o državljanstvu delničarjev je možna le, ako se glase delnice na ime . . .

Za ustanovitev se zahteva tudi polog neke minimalne varnosti v Narodni banki (Turčija itd.). Ako ni položena ta varnost, ki utegne biti tudi predpisana le za tuja podjetja, denarni zavod ne sme pričeti s poslovanjem. Pri ustanovitvi se denarnemu zavodu še ne dovolijo vsi običajni denarni

posli. Tako n. pr. smejo na Češkoslovaškem delniške banke sprejemati hranilne vloge šele po triletnem uspešnem obstoju. Ponekod je omejeno sprejemanje vrednostnih papirjev v shrambo po novih denarnih zavodih ali pa za več let trgovanje z lastnimi delnicami.

Tudi pravna oblika podjetja more biti pri denarnih zavodih omejena le na izvestne pravne oblike. Tako vidimo, da družbe z o. z. ponekod sploh ne smejo vršiti bančnih poslov, ponekod so prepovedane vse druge pravne oblike razen delniških bank, hranilnic in zadrug. Zlasti misli zakonodajec s takimi prepovedmi tudi na bankirje-poedince, ker je pri njih najtežje izvedljiva kontrola o točnosti poslovanja in imovinskega stanja, ki se pri njih redno ne izkazuje v javni bilanci.

Končno more biti pri ustanovitvi važna gospodarska potreba novega denarnega zavoda. V dotičnem kraju utegne biti že zadostno število denarnih zavodov, samostojnih ali pa tudi le podružnic drugih večjih zavodov, ki zadostujejo vlagateljem in nudijo tudi dovolj kredita. Ako hoče torej država doseči racionalno urejeno kreditno gospodarstvo, bo omejila ustanavljanje novih denarnih zavodov ali celo samo podružnic v krajih, za katere smatra, da v njih ni več potrebe po ustanavljanju novih denarnih zavodov, ker stari zadostujejo popolnoma potrebam vlagateljev in posojilojemalcev. Odločitev o »krajevni potrebi« je seveda prepuščena upravnemu oblastvu, ker zakonodavec sam ne pozna natančno potreb vsakega kraja in ne more predpisati enotnih predpisov za vso državo, zlasti kolikor se nahajajo posamezni deli države na različnih stopnjah gospodarskega razvoja.

Važnejši kakor predpisi o ustanavljanju novih denarnih zavodov, ki so sedaj malo praktični, so predpisi, ki urejajo sedanje poslovanje obstoječih denarnih zavodov. Sicer pa imajo tudi ti predpisi praktično vrednost le, kolikor se res vršijo novi posli, dočim je težko posegati z njimi v obstoječe posle.

Taki predpisi so ali enotni za vse denarne zavode, ali pa so omejeni le na posamezno kategorijo denarnih zavodov, ali pa veljajo končno poleg splošnih predpisov za vse vrste denarnih zavodov še posebni za posamezne kategorije, kolikor niso pravna razmerja denarnih zavodov urejena le v zakonih o posameznih vrstah trgovinskih družb sploh.

Predpisi o poslovanju se nanašajo na nekatere ali vse naslednje predmete: pasivne posle, aktivne posle, indiferentne posle, razdelitev čistega dobička, lastna sredstva in

nalaganje rezerv, prepovedane posle, posle med zavodom in njegovimi funkcijonarji, sestavo upravnega sveta, režijske stroške, razmerje zavoda napram njegovim nameščencem, notranjo in zunanjo kontrolo poslovanja, objavljanje bilanc in poročil, skupne organe denarnih zavodov, ev. še posebne določbe za primer, da država sanira denarne zavode.

Najvažnejše so določbe o posameznih vrstah poslovanja, zlasti o medsebojnem razmerju bilančnih postavk, torej likvidnosti, rentabilnosti in varnosti.

Pasivni posli so podlaga poslovanja, kajti iz njih nastane denarni zavod dolžnik, z njimi dobi sredstva za svoje poslovanje.

Normalno mislimo tu le na vloge na knjižice ali v tekočem računu, ki tudi tvorijo običajno večino pasiv. Vendar so zlasti v drugih državah z dobro urejenim kapitalskim trgom zelo razširjene tudi dolgoročne obligacije, kakor zastavni listi in komunalne zadolžnice, iz njihovega izkupička se dajejo izključno dolgoročna posojila, ki so ponekod odplačljiva šele v 70 letih. To je seveda za denarni zavod idealno, ker nima taka hipotekarna banka nobenih skrbi zaradi zahtev vlagateljev.

Pri teh hipotekarnih bankah pa opažamo že zelo zgodaj predpise, ki naj skrbijo za to, da ni več takih obveznic v obtoku, kakor znašajo vsakokratna posojila ustrezne vrste. Razen tega imajo taki hipotekarni zavodi redno posebne rezerve, ki služijo samo za pokritje teh obveznic, četudi se bavi tak hipotekarni zavod morda tudi s sprejemanjem kratkoročnih vlog. Nadalje je pri teh zavodih že vedno običajno državno nadzorstvo, ker bi izgube takih zavodov oz. izgube lastnikov teh papirjev utegnile slabo vplivati tudi na kredit države same. Razen tega se je pri teh zavodih že vedno določalo posebno največje razmerje med obveznicami v obtoku in lastnimi sredstvi zavoda.

Sedaj moremo videti, kako se uveljavljajo taki predpisi tudi glede ostalih denarnih zavodov, odn. tudi drugih poslov denarnih zavodov, ki dajejo pretežno kratkoročna posojila iz kratkoročnih sredstev. Pri onih hipotekarnih zavodih se s povojno bančno zakonodajo ni mnogo spremenilo, ponekod so seveda bili udarjeni s kmečko zaščito. Zato vidimo, da jim je n. pr. Nemčija pomagala s tem, da jim je država dala predjem na obresti, ki jih zaenkrat od svojih kmečkih dolžnikov niso mogli izterjati, razen tega pa jim je še prispevala k obrestni diferenci, katero so utrpeli zbog znižanja obresti svojih kmečkih posojil, dočim so plačevali zavodi lastnikom obveznic naprej enake obresti. Končno pa je tudi Nemčija

morala znižati obrestno mero takih zastavnih listov prisilno za vso državo enotno, dočim je l. 1934 pristopila k napol prisilni konverziji teh obligacij.

Pri takih obligacijah v domači ali tuji valuti je tudi važna zlata klavzula. To spada sicer v devizno zakonodajo, vendar pa je za vse denarne zavode, ki so izdajali obveznice v tuji valuti ali z zlato klavzulo, vprašanje veljavnosti zlate klavzule naravnost življenjske važnosti. Pomislimo na primer, ko prepove država svojim državljanom ali zavodom zahtevati od njihovih dolžnikov plačila v tuji valuti ali z zlato klavzulo, dočim mora dotična hipotekarna banka plačevati obresti imetnikom svojih obveznic v zlatu. Predpisi o zlati ali valutni klavzuli utegnejo biti seveda važni tudi za običajne vlagatelje denarnih zavodov, ako so si pogodili, da se bodo njihove vloge vodile v tuji valuti odn. z zlato klavzulo. To je bilo na Poljskem, vendar je tam vlada take valutne vloge odpravila v interesu denarnih zavodov, ki bi sicer bili v nevarnosti, in deloma tudi njihovih vlagateljev, ker bi eni ali drugi mogli trpeti škodo, ako bi se razvrednotila tuja ali domača valuta in ako pri denarnih zavodih vloge z valutno ali zlato klavzulo ne bi odgovarjale posojilom z isto klavzulo.

Vloge delimo navadno na hranilne vloge in depozite; to so vloge, ki se smatrajo za poslovne kapitale in so torej podvržene precejšnjim spremembam, ker jih lastnik potrebuje v svojem podjetju. Depoziti so torej kratkoročnega značaja in služijo za plačilni promet. Nasprotno smatramo za hranilne vloge one, ki so jih lastniki prihranili ter jih smatrajo za rezervo, recimo za primer brezposelnosti, za starost, hčerkino doto ali sinov studij. Te hranilne vloge so torej po svojem namenu dolgoročnega značaja in bo zato mogoče velik del teh hranilnih vlog v normalnih prilikah tudi dolgoročno naložiti.

V resnici pa razdelitev vlog na kratkoročne depozite in dolgoročne hranilne vloge ni tako enostavna, ker na zunaj namen vloge ni vedno razviden. Tako so smatrali za bistven znak kratkoročnega ali dolgoročnega značaja vloge njeno višino. Ako namreč vloga presega nek maksimum, se že začne prištevati k depozitom, čeprav je za lastnika le rezerva, nasprotno pa utegne biti depozit zelo nizek, ker ima lastnik take račune v več zavodih, da je deležen prednosti nakazilnega prometa.

Razlikovanje je važno, ker veljajo v raznih državah za obe vrsti vlog različni predpisi. Ponekod je n. pr. bankam prepovedano sprejemati hranilne vloge ali kratkomalo vloge

na vložne knjižice sploh, ponekod je zopet hranilnicam prepovedano sprejemati depozite ali vsaj sprejemati depozite iznad določenega odstotka vseh njihovih vlog. Važna je ločitev obeh vrst vlog tudi zato, ker smejo ponekod banke sprejemati hranilne vloge le do določenega mnogokratnika lastnih sredstev. Ta mnogokratnik je prav različen. Ako se uvede na novo, je treba velike opreznosti, ker sicer taki predpisi lahko zelo škodujejo denarnim zavodom, ki imajo že več vlog. Ponekod je hranilnicam dovoljeno sprejemati vloge enega vlagatelja le do določenega absolutnega zneska, v Nemčiji sicer neomejeno, vendar pa s to omejitvijo, da se sme iz hranilne vloge pri hranilnici dvigati mesečno brez odpovedi le do 300 Mk, večje zneske pa le po predhodnji odpovedi.

Pri vlogah je važna višina obresti. V tem oziru posega vedno več držav avtoritativno v razmerje med denarnim zavodom in njegovim vlagateljem ter določa ali najvišjo obrestno mero za vloge, izpod katere smejo denarni zavodi iti, ali pa določa točno enako obrestno mero vsaj za denarne zavode iste vrste, vendar včasih krajevno različno. Za vloge, ki so vezane na odpovedni rok, dovoljujejo predpisi običajno višjo obrestno mero, obenem pa celo ponekod prepovedujejo izplačilo vezanih vlog pred dospetkom odpovednega roka. Višina obrestne mere za vloge je navadno določena absolutno (številno), dočim je najvišja obrestna mera za posojila denarnih zavodov navadno vezana na obrestno mero Narodne banke, katero sme presegati le za določen odstotek, ki se giblje od 1—3%, ali pa tudi absolutno.

Uspeh denarnega zavoda ni odvisen od vlog, ki določajo obseg njegovega poslovanja, temveč od aktivne strani njegove bilance, to je predvsem od njegovih posojil in ostalih naložb. Zato vidimo, da posvečajo bančni zakoni največjo pozornost vprašanju naložb. V tem pogledu so predpisi naravnost neizčrpni.

Predvsem velja za nekatere vrste denarnih zavodov omejitev, da smejo nalagati denar le na pupilno varen način. To načelo se vedno bolj širi, vendar ni popolnoma izvedljivo, ker sicer trgovina in industrija, ki često ne moreta nuditi realnih nepremičninskih garancij, ki bi se dale tudi realizirati, ne bi imeli dostopa do kredita. Saj prepovedujejo tudi razni hranilniški zakoni posojila na tovarne, obrtne delavnice, rudnike, gledališča, celo poslopja s trgovskimi lokali.

Krediti se često omejujejo po velikosti. Najobičajnejši predpis je ta, da posamezen kredit ne sme presegati dolo-

čenega odstotka lastnih sredstev zavoda, t. j. njegove glavnice in rezerv. Ponekod za dovolitev večjega kredita ni potreben le pristanek upravnega sveta, temveč tudi nadzorstva, ki je v nekaterih državah za banke obvezno predpisano. Zakon ali omejuje nekrite kredite z določenim odstotkom vseh obveznosti denarnega zavoda ali pa določa, da se morajo vsi krediti, ki niso kriti ali pa presegajo določen maksimum, javiti nadzornemu organu nad denarnimi zavodi (Nemški Aufsichtsamt). Centralna evidenca vseh večjih kreditov posameznih firm naj bi izključila prezadolžitev posameznika in nevarnost izgub (ČSR). Omejitve obstoje glede dajanja posojil pridruženim podjetjem različne vrste, torej denarnim zavodom, trgovskim in industrijskim podjetjem, ki so odvisni od denarnega zavoda na tak način, da more to povzročiti nevarnost. Po čl. 63 naše uredbe o zaščiti denarnih zavodov se smatra za afilirano podjetje, v čigar glavnici je denarni zavod udeležen vsaj s 30% odn. kateremu je denarni zavod dal kredit, ki dosega vsaj 40% lastnih sredstev tega podjetja. Iz tujih predpisov vidimo, da je podeljevanje kreditov takim podjetjem vezano na posebno stroge pogoje, ker postane zaradi medsebojnega jamstva takih afiliranih podjetij kritje upnikov ev. iluzorno.

Stroge omejitve obstojajo glede dajanja kreditov funkcijonarjem zavoda in njegovim uradnikom. Ponekod so taki krediti prepovedani sploh. Ratio legis je, da se prepreči dajanje takih kreditov, ki se niti ne podeljujejo niti ne izterjavajo na tako strog način kakor sicer ostali krediti, ker obstoje neki oziri. Kolikor so tudi taki krediti dovoljeni, se zahteva soglasje vseh članov upravnega odbora ali celo nadzorstva. Vsekakor so taka posojila povzročila mnogo izgub. Nasprotno pa se s tem omejuje kreditna sposobnost uradnikov denarnih zavodov.

Zanimive so ponekod določbe, ki prepovedujejo javnim denarnim zavodom dajanje posojil državi sami. Ta omejitev naj bi preprečila inflacijo, vendar je velika nevarnost, da se taki predpisi obidejo. Na Portugalskem je celo prepovedano dajanje posojil onim dolžnikom, ki so odnesli svoj denar v tujino. Taka določba bi bila tudi v Jugoslaviji zelo koristna. V Mexiku obstoji tudi določba, da denarni zavodi ne smejo posojati denarja v tujino. Ta določba je bila naperjena proti tujim bankam, ki so v Mexiku zbirale vloge in jih nalagale v svoji domovini.

Važni so predpisi o ostalih vrstah naložb. Glede hranilnic opažamo ponekod predpis, da morajo del svojih naložb zaupati svojim hranilniškim bankam, sicer pa vidimo,

da zahtevajo različni predpisi v interesu likvidnosti zavoda, da ima določen odstotek svojih vlog naložen razen v gotovini tudi pri Narodni banki, Poštni hranilnici in ponekod tudi pri drugih tuzemskih denarnih zavodih. Doseže naj se likvidnost, t. j. tako razmerje med dospelostjo vlog in obveznostjo, ki naj zajamči izplačilo vseh verjetnih zahtev upnikov.

Vprašanje likvidnosti ima dve strani. Na eni strani gre za to, da so vloge kolikor mogoče dolgoročne, kakor to zahteva nemški zakon glede hranilnih vlog, ki se smejo dvigati le do 300 Mk mesečno; na drugi strani dovoljujejo zakoni, da se sme le določen odstotek kratkoročnih vlog naložiti z daljšim odpovednim rokom kakor znaša odpovedni rok pri vlogi. Vendar vidimo, da se zakoni redno zadovoljujejo s tem, da je le t r e t j i n a kratkoročnih vlog naložena kratkoročno, dočim sme biti ostanek naložen z daljšim rokom.

Seveda je zelo različno rešeno vprašanje, kaj je smatrati za kratkoročno naložbo. Predvsem prihaja seveda v poštev nek odstotek kratkoročnih vlog, ki mora biti razpoložljiv v gotovini, t. j. v gotovem denarju, pri Narodni banki in Poštni hranilnici. Ta odstotek znaša ponekod 2 %, ponekod celo 15 ali 20 %, je odvisen od mentalitete vlagateljev in se imenuje likvidnost prve vrste. Likvidnost druge vrste je običajno izračunana tako, da vsebuje skupaj z likvidnostjo prve vrste tretjino kratkoročnih vlog. Sem spadajo devize, čeki, menice na največ 3 mesece, lombardna posojila na podlagi državnih papirjev in ponekod tudi državni papirji sami ali pa tudi drugi vrednostni papirji z velikim trgom. Zato so ponekod, n. pr. v nemškem zakonu, izpadle naložbe pri denarnih zavodih, ker utegne biti njihova likvidnost lahko dvomljiva.

Kar se tiče likvidnosti, so naši novi predpisi o nalaganju novih vlog, vsebovani v uredbi o zaščiti denarnih zavodov, prestrogi, ker zahtevajo 100% likvidnost, dočim se drugod zadovoljujejo s 33%. Zato leži po naših denarnih zavodih precej denarja, ki ga ne morejo plasirati, in nekateri zavodi celo odklanjajo nove vloge v času tako velike tezavracije! Taki strogi predpisi o likvidnosti povzročajo seveda vedno večjo škodljivo deflacijo, postanejo pa nepotrebni tam, kjer imajo denarni zavodi svojo glavno likviditetno rezervo v svoji Narodni banki, ker vedo, da morejo v potrebi dobiti pri nji reeskontno ali lombardno posojilo. Tako pa velik del naložb denarnim zavodom pod zaščito sploh nič ne nese in še bolj znižuje njihov dobiček.

Tu smo pri vprašanju reeskonta, ki ga dajejo emisijske banke svojim denarnim zavodom. Sicer je reeskont pogosto urejen le po notranjih predpisih emisijske banke, pogosto pa posega tu država vmes. Povsod vidimo, da so v tem oziru šli denarnim zavodom v času krize na roko s tem, da so povečali možnost reeskonta samo zato, da so mogli denarni zavodi zadovoljiti vse zahteve svojih vlagateljev in s tem vzdržati zaupanje v sebe in v denarni in kreditni mehanizem sploh. Zato so tudi predpise glede podeljevanja reeskonta v večini držav omilili, omogočili so tudi hranilnicam neomejen dostop do reeskontnega kredita Narodne banke in so gledali manj strogo na pojem »trgovske menice«. Ponekod je to blažjo prakso uvedla Narodna banka sama, brez zakonite podlage. Različne Narodne banke so se pač postavile na stališče, da so v izrednih časih potrebni tudi izredni ukrepi.

Dočim je bil nakup državnih vrednostnih papirjev večinoma dovoljen v večjem obsegu odn. ponekod celo vsiljen, pa vidimo večinoma tendenco k omejevanju nakupa vrednostnih papirjev drugih vrst, zlasti delnic. Seveda je ponekod za den. zavode izdana prepoved, nabavljati delnice trgovskih in industrijskih podjetij, iluzorična, ker se utegne zgoditi, da se sanira industrijsko podjetje na ta način, da se terjatev denarnega zavoda spremeni v nove delnice industrijske družbe. Omejitve se ponekod nanašajo na višino delnic e n e g a podjetja, ki jih sme denarni zavod imeti ali pa je vsa posest denarnega zavoda na delnicah najrazličnejše vrste omejena z določenim odstotkom njegovih vlog. Najstrožje so določbe glede nakupa lastnih delnic. Mnogokrat je prišlo do nakupa lastnih delnic tako, da je denarni zavod dal svojemu delničarju kredit na podlagi delnic zavoda samega ter jih je moral pozneje prevzeti v kritje svoje terjatve. Tudi glede sprejemanja vrednostnih papirjev obstoje ponekod stroge omejitve, da se preprečijo zlorabe.

V mnogih državah opažamo, da se poskuša pomagati denarnim zavodom, ki so pridobili na gori navedeni način svoje delnice, da se jim dovoli znižanje delniške glavnice brez izpolnitve včasih nedosegljivih predpisov našega trgovskega zakona o znižanju kapitala delniških bank. Obenem pa seveda različni zakoni prepovedujejo tudi lombard na podlagi delnic banke same.

Glede rezerv opažamo tendenco, da se nalagajo v državne vrednostne papirje ter torej ne tvorijo več samo računske postavke. Pri sanacijah denarnih zavodov je tudi

običajno, da se morebitni pokojninski zakladi ne porabijo za kritje splošnih izgub, temveč ohranijo svojemu namenu. V naši uredbi obstoje ti pokojninski zakladi naprej kot ustanova.

O upravi denarnih zavodov je poudariti, da se zahteva vedno pogosteje poleg upravnega sveta tudi nadzorni odbor. Zanimiva je tudi tendenca, da dobijo tudi vlagatelji zastopstvo v upravnem svetu, tako n. pr. na Norveškem, kjer jim pripada tretjina uprave. Končno predstavljajo vlagatelji običajno mnogo večji kapital kot upravni odbor in je ta zahteva po njihovem zastopstvu upravičena. Težko pa je pritegniti anonimne vlagatelje, ki nočejo biti znani.

Neverjetno natančni so predpisi novejših zakonov o službenem razmerju nameščencev denarnih zavodov. Skoro vsi predpisi slonijo na odklonitvi pridobljenih pogodbenih pravic, kajti dosmrtne službene pogodbe spreminjajo v največ dve- ali večletne, itd., znižujejo plače, ukinjajo nagrade uradnikom denarnega zavoda, ki so obenem funkcijonarji nekega od denarnega zavoda odvisnega podjetja, znižujejo pokojnine in odpravnine ter omogočajo redukcije zlasti starejših nameščencev. Obenem pa isti zakoni postrožujejo civilno in kazensko odgovornost uradnikov in tudi ostalih funkcijonarjev, zadovoljujoč se ponekod celo z objektivno krivdo. Zlasti čsl. zakon je tako strog, da je zapisala »Die Börse«, da zakon sam domneva, da so vsi bančni funkcijonarji rojeni goljufi, zaradi česar ne bo hotel nihče več vršiti te funkcije. Kazni so predpisane v čsl. zakonu celo za dejanja, ki niso niti prepovedana. Blizu 40 kazenskih določb ima ta čsl. zakon.

Materijalna odgovornost je ponekod (ČSR) postrožena celo s tem, da mora vsak funkcijonar položiti varščino, ki zapade, četudi se mu ne more dokazati objektivna krivda. Zadostuje, da je bil v kritičnem času v upravi. Vendar ne gre prezreti, da ni prišlo do izgub le po krivdi funkcijonarjev, temveč zaradi splošne krize in deloma tudi zaradi državnih ukrepov glede zaščite raznih vrst dolžnikov — kmetov, občin, ponekod, kakor na Bolgarskem, celo trgovcev, obrtnikov, delavcev in uradnikov.

Logična posledica takih moratorijev in zlasti prisilnega znižanja dolga je ta, da priskoči država na pomoč prizadetim upnikom; to se je zgodilo v Nemčiji, na Poljskem, zlasti pa na Bolgarskem in Rumunskem. Rumunija mora v teku 10 let vstaviti v državni proračun vsako leto 400 milijonov lejev za kritje izgub, ki nastanejo denarnim zavodom, zlasti Narodni banki, zaradi teh odpisov na kapitalu, ki

znašajo do 60 %. Razen tega so vse države, ki so uvedle moratorije, nudile prizadetim denarnim zavodom denarno pomoč s tem, da so jim vsaj zasigurale kredite, da so mogle izplačati svoje vlagatelje. Tak kredit državo večinoma nič ne velja, ker je vračljiv. Pri nas je ostalo pri obljubi v uredbi o zaščiti denarnih zavodov z dne 4. decembra 1933, ki je obljubila denarnim zavodom prednostno pravico do lombardnega kredita v višini 50 % njihovih zaščitenih kmečkih terjatev. Nova uredba o zaščiti kmetov z dne 30. IX 1935 določa isto. Vendar je za denarne zavode s terjatvami napram kmetom ta kredit predrag.

Da se doseže izpolnjevanje vseh predpisov, je bila skoro izključno šele po vojni uvedena kontrola nad denarnimi zavodi. V tem oziru so — popolnoma upravičeno — šle najdlje one države, ki so največ žrtvovale za vzpostavitev rednega poslovanja svojih denarnih zavodov. To so Nemčija, Češkoslovaška in Avstrija.

Kontrolo nad denarnimi zavodi je izvrševal prej vladni komisar, vendar ta običajno nima za to dovolj časa. Zato vidimo, da uvajajo razne države posebne strokovne nadzorstvene organe, poleg njih pa razne posvetovalne odbore i. t. d., ki ne nadzorujejo le bilanc, temveč tudi tekoče poslovanje. Za kontrolo služi tudi objava bilanc in sicer nele letnih, temveč ponekod celo polletnih ali četrtletnih ali celo mesečnih. Nadzorstvo je moči prepustiti tudi emisijski banki, ki je imela še vselej dober vpogled v poslovanje denarnih zavodov, ki so od nje odvisni glede kreditov. Ponekod pa nadzorstveni organi niso odvisni od vlade, temveč so popolnoma samostojni kakor v ČSR in v Švici, ker država noče vzbuditi vtisa, kakor da izkorišča denarne zavode, niti da odgovarja moralno ali morda celo materijalno za vse poslovanje denarnih zavodov, katere pregledujejo njeni organi.

Poleg predpisov, ki normirajo način uprave denarnih zavodov in naložbo njih denarnih sredstev, pa je še druga skupina predpisov, ki hočejo popraviti napake v denarnem sistemu z denarnimi sredstvi. Predvsem so to vsi ukrepi najrazličnejših držav, ki so dale na razpolago sredstva za sanacijo bank s tem, da so prevzele del njih delniške glavnice ali pa dale denarnim zavodom vloge, ki naj jih vrnejo le, ako se zboljša njih položaj, in ki tako niso rešile propada le dotičnega denarnega zavoda, temveč obenem tudi vse druge, ker se run na en zavod širi bliskovito tudi na druge. Seveda ni žrtvovala nobena država milijardnih zneskov za sanacijo bank in drugih denarnih zavodov v gotovini, marveč le v

obliki brezobrestnih državnih bonov, tako da davkoplačevalci teh sanacij niso skoro sploh čutili. Kljub temu pa je bila ohranjena banka, njeni vlagatelji in njeni dolžniki. Dolžniki, ki kredita nimajo več na razpolago, morajo zapreti svoje tovarne in tisoči in tisoči so na cesti. Zato vidimo, da so pomagale skoro vse države svojim denarnim zavodom na ta ali oni način. Kjer je bil zavod le ilikviden, je zadostovalo povečanje kredita pri Narodni banki, kjer je bil pasiven, je priskočila država na pomoč z denarjem ali boni. Naravno je seveda, da so si pridržale države najstrožjo kontrolo nad takimi denarnimi zavodi in so si ponekod pridržale celo pravico veta, ki ga izvršuje na vseh sejah takega saniranega zavoda vladni zaupnik. Poseben način, ki naj prepreči v bodoče naval vlagateljev in dvigne zaupanje, je ustanovitev zavarovanja vlog. Denarni zavodi odvajajo od svoje glavnice ali čistega dobička ali izplačanih obresti določen odstotek v tak fond, ki ima morebitno državno garancijo in jamči vlagateljem za izplačilo vlog (ČSR, USA). Novi so še predpisi o ureditvi vzajemne konkurence med denarnimi zavodi, ki jih nahajamo skoro v vseh državah. Ponekod zadostujejo za to splošni predpisi o nepošteni tekmi, večinoma pa veljajo posebni predpisi glede obrestne mere za vloge in tudi posojila (Jugoslavija) glede pristojbin in provizij, ki jih smejo pobirati denarni zavodi posameznih kategorij, ponekod tudi glede načina reklame in nabiranja vlog.

Iz navedenih primerov, ki pa bi se še dali dopolniti z neštetimi drugimi, vidimo, kako države uvidevajoč važnost rednega poslovanja denarnih zavodov in ohranitve plačilnega in nakazilnega prometa skrbijo z vsestranskimi predpisi in ponekod celo z materijalno pomočjo za to, da ostane zaupanje vlagateljev ohranjeno.

Končno hočem še omeniti posebnosti naše zakonodaje o denarnih zavodih, čeprav je bila že večkrat predmet razprave. Predvsem vidimo, da nimamo enotnega zakona o denarnih zavodih, niti o posameznih vrstah denarnih zavodov. Načrt zakona o denarnih zavodih, ki je bil izdelan že pred več leti, še ni postal zakon, ker se je pojavila potreba po spremembi nekaterih določb za denarne zavode tako naglo, da so pač izšle le nekatere določbe. Prvotno je vsebovala uredba o zaščiti kmetov tudi določbo o zaščiti denarnih zavodov, pozneje pa smo dobili samostojne uredbe o zaščiti denarnih zavodov, od katerih šteje sedaj veljavna z dne 23. nov. 1934 nič manj kakor 72 členov, ne glede na to, da obstoji posebna uredba o zaščiti kmečkih kreditnih zadrug, pravilnik o sestavljanju prečiščene bilance denarnih

zavodov za prošnjo o zaščiti, pravilnik o pregledu denarnih zavodov z dne 8. oktobra 1934 ter uredba o posvetovalnem odboru za bankarstvo, ki pa nima tako obsežnih nalog kakor drugod, kjer sme celo usmerjati kreditno politiko denarnih zavodov vseh vrst. Naš sme le »oddajati svoje mnenje o predmetih iz bančne stroke, ki so bili postavljeni na dnevni red«.

Dočim je torej za zavode pod zaščito posebna uredba, za zavode, ki se zaščite niso poslužili, ni nobenih skupnih predpisov. Praeter legem so se razvila med nezaščitenimi denarnimi zavodi in vlagatelji razmerja, ki pač skušajo ustreči obema; denarni zavod skuša ustreči, kolikor more in apelira na uvidevnost vlagatelja, češ, ako me boš tožil, pa grem pod zaščito ter morda 6 mesecev ne dobiš ničesar, tako pa ti dajem vsaj mesečne obroke.

Ako primerjamo naše predpise z inozemskimi, vidimo, da urejajo predvsem le zaščito denarnih zavodov, v njenih treh oblikah—odlog plačil, sanacija v obliki spremembe enega dela vlog v delnice ali rezerve ter končno izvenstečajno likvidacijo. Naši predpisi stoje torej popolnoma osamljeni na stališču, da si naj denarni zavodi pomagajo sami, kakor pač znajo. Na tem enostavnem stališču nikjer drugod ni ostala nobena država, temveč je povsod smatrala za svojo dolžnost pomagati denarnim zavodom, v eni od omenjenih oblik, kajti zavedala se je, da brez rednega poslovanja denarnih zavodov ni mogoče redno poslovanje gospodarstva in trpi tudi kredit države same.

Zato moramo pozdraviti prvo izjavo novega guvernerja Narodne banke dr. Radosavljevića, da smatra za svojo dolžnost, da zopet vzpostavi redno poslovanje denarnih zavodov. Praksa emisijske banke je torej lahko važnejša kakor vsi predpisi.*

---

* Izmed literature opazarjam zlasti na:

M. Pollak: Bankensanierung und Bankenrekonstruktion 1932. Banksystem im Umbau. Beiträge zur Bank - Enquete. Frankfurt 1933 (Societas - Verlag).

Untersuchungsausschuss für das Bankwesen 1933: Untersuchung des Bankwesens, Berlin 1933. Članki od autorjev: Hasse, Puhl, Nordhoff, predvsem pa R. Deumer, ki pa omenja le zakonodajo glede kreditnih bank.

Švambérg: Ozdravéni našeho peněžnictví. (Vsebuje tudi bančni zakon iz l. 1932). Praga 1932.

O klirinških nakaznicah.

Dr. Leo Pretner.

Na podlagi § 63 finančnega zakona za leto 1934/35, podaljšanega z zadnjim zakonom o budžetskih dvanajstinah je izdal ministrski svet na predlog finančnega ministra uredbo o klirinških nakaznicah z dne 5. oktobra 1935 (Služb. Nov. št. 237—LVIII), s katero se ustvarja našemu trgovskemu prometu doslej neznano kreditno sredstvo v obliki takozvanih klirinških nakaznic.

I. Gospodarski značaj klirinških nakaznic.

Klirinške nakaznice so se rodile iz potrebe, da se pospeši in razmahne naša zunanja trgovina in to s tem, da se našemu izvozniškemu trgovskemu svetu nudi možnost, da realizira takoj iz izvoza domačega blaga izvirajoče terjatve, ki so zaradi veljavnih deviznih predpisov in prepovedi več ali manj »zamrznjene«.

Kakor je znano, je zaradi omenjenih deviznih predpisov v današnjih prilikah vsako neposredno nakazovanje ali pošiljanje gotovine iz naše države v tujo državo in obratno skoro popolnoma onemogočeno ter se vsa plačila vršijo le preko takozvanega oficijalnega kliringa. To pomeni:

Naši trgovci, ki so uvozili blago na pr. iz Nemčije, plačujejo to blago na ta način, da položе pri Narodni banki v Beogradu dolgovano vsoto v dinarjih na poseben zbirni račun. Enako položijo, da ostanemo pri našem primeru, tudi nemški trgovci, ki so uvozili blago iz naše države, dolgovano vsoto v nemških markah na poseben zbirni račun, ki ga vodi nemška Državna Banka v Berlinu. Na ta način se na omenjenih zbirnih računih nabirajo vsote, ki si jih naša in nemška banka medsebojno odobravata in s katerimi se plačujejo pri nas terjatve naših izvoznikov v Nemčijo, v Nemčiji pa terjatve nemških trgovcev, ki izvažajo blago k nam. Z drugimi besedami, da bi naš trgovec prišel do plačila svoje terjatve, ne zadošča samo to, da je njegov dolžnik v Nemčiji položil pri nemški Državni banki gotov znesek v markah, ampak je poleg tega tudi še to potrebno, da je bilo pri nas pri naši Narodni banki v medčasju nabranih toliko dinarskih vplačil s strani naših uvoznikov-dolžnikov, da je z njimi moči poplačati terjatve naših izvoznikov, preračunane na domačo valuto po dnevnem tečaju.

Ker pa naša država v nekatere tuje države več izvaža kot pa uvaža, terjatve naših trgovcev napram tem država-

vam hitreje rastejo kot pa dolgovi onih naših trgovcev, ki iz teh držav uvažajo. Dinarska vplačila se zaradi tega pri naši Narodni banki počasneje nabirajo kot rastejo terjatve naših izvoznikov. Posledica tega je pa seveda ta, da morajo naši izvozniki ponekod čakati mesece in mesece, preden pridejo do plačila in s tem do gotovine, ki je kri v žilah narodnega gospodarstva.

Ta zakasnitev ne pomeni samo znatne izgube na času, ampak tudi na obrestih, ki jih Narodna banka za klirinška vplačila niti ne obračuna niti ne izplačuje.

Edina olajšava za naše trgovce je bila doslej ta, da so na podlagi pismenega obvestila Narodne banke, da je njihov dolžnik v inozemstvu položil v njihovo korist izvestno vsoto inozemske valute, zaprosili Narodno banko bodisi za predjem ali pa za odkup njihovih terjatev. Narodna banka je sicer dajala take predjeme ali pa odkupovala te terjatve, toda le po odbitku eskonta, ki je prav občuten. Tako na primer so se odkupovale terjatve napram Nemčiji z 11% eskontom. Če pomislimo, da se te terjatve po trenutnem stanju nemškega kliringa izplačujejo z zamudo 6 mesecev, pomeni to, da znaša ta eskont, preračunan na 1 leto, nič manj kot 22%, tedaj več kot $^1/_5$ cele terjatve.

Naši izvozniki so mogli sicer tudi pri zasebnih zavodih prositi za posojilo, toda v tem primeru so jim morali radi garancije odstopiti svoje terjatve in ta odstop je bil mogoč le na ta način, da so izstavili posebno cesijsko listino, ki je — zaradi predpisov Narodne banke — morala imeti overjene podpise, Narodna banka je dalje morala biti o tej cesiji obveščena in je morala dati svoj pristanek in o tem obvestiti cesijonarja. Skratka, postopek ni bil samo skrajno zamuden, ampak tudi zvezan z obširno korespondenco in s — stroški, zlasti kadar je bila ena in ista terjatev prenesena zaporedoma na več oseb.

II. Oblika in pravna ureditev klirinških nakaznic.

Da bi se vsi pod I. opisani nedostatki odpravili ali vsaj omejili, je izdal ministrski svet uvodoma citirano uredbo o klirinških nakaznicah, s katerimi se uvaja pri nas doslej še nepoznan lik vrednostnih papirjev.

Te nakaznice, ki se izdajejo za vse države, s katerimi izkazuje naša klirinška bilanca prebitek v našo korist, izgledajo takole (primer klirinške nakaznice za Nemčijo):

Rajhsmarka ..... *Broj* .....

KLIRINŠKA UPUTNICA

Na sumu od Rajhsmaraka .....

.....

koja je uplačena kod NEMAČKE OBRAČUNSKE KASE, Berlin, na zbirni račun Narodne banke Kraljevine Jugoslavije u korist .....

.....

a koje će se protiv-vrednost u dinarima isplatiti hronološkim redom iz uplata u Beogradu saobrazno sporazumu o kliringu sa Nemačkom, po dnevnom tečaju na dan isplate odnosno obračuna.

Broj ove uputnice u isto vreme je i redni broj za isplatu odnosno obračun.

Beograd, ... *193*..... *god.*

NARODNA BANKA KR. JUGOSLAVIJE

Ta nakaznica je po določbi čl. 3 klirinške uredbe podvržena vsem predpisom menič nega zakona, čigar določila se analogno uporabljajo tudi nanjo.

To pomeni praktično, da se prenaša z indosamentom, da veljajo zanjo predpisi o regresu, da se njeno izplačilo lahko avalira itd.

Ako čitamo to nakaznico, pade v oči, da ni naznačen dan dospelosti oziroma dan izplačila, odnosno, da je ta sicer omenjen, ne pa fiksiran. To je povse razumljivo. Ker ni moči predvideti v naprej, kakšno bo stanje naše klirinške bilance s posameznimi državami — saj se ista dnevno menja — v nakaznici rok izplačila tudi ni bilo moči naznačiti na običajni koledarski način. Pač pa je iz nakaznice razvidno, da nosi posebno redno številko in da je v njej rečeno, da je ta številka merodajna za vrstni red izplačila. To pomeni: vse nakaznice se izplačujejo po redu; kdor ima nižjo številko pride prej na vrsto; katere številke pa se izplačujejo, bo pa naznanjeno v dnevnih časopisih, na sličen način, kot se objavljajo številke, ki so izžrebane pri državni loteriji. Rok izplačila bo v glavnem seveda zavisel od hitrosti, s katero se bodo pri Narodni banki nabirala plačilna sredstva, ki jih polože naši uvozniki dolžniki. Čim več bo takih vplačil, tem hitreje bo nakaznica izplačana.

Formalno legitimirani posestnik nakaznice se bo, čim bo v časopisih objavljena številka njegove nakaznice, javil pri Narodni banki za izplačilo in prejel v nakaznici naznačeno vsoto, preračunano na domačo dinarsko veljavo.

Praktičen pomen teh klirinških nakaznic bo tedaj v tem, da se bodo iste brez posebnih zamudnih formalnosti z enostavnim indosamentom prenašale od osebe na osebo, da se bodo z lahkoto eskontirale pri raznih zasebnih denarnih zavodih in pa, da bodo postale kot vsako drugo blago predmet trgovskega in borznega prometa.

Končno bodi še omenjeno, da je le malo verjetno, da bi posestniki teh nakaznic prišli kdaj v položaj, posluževati se pravice regresa in da imajo predpisi meničnega zakona o zavarovanju menične terjatve zanje le prav malo pomena, ker je pač jasno, da bo Narodna banka v nakaznici naznačeno vsoto izplačevala točno in brez zamude.

Nekaj pogledov na pravno organizacijo plebiscita na Koroškem dne 10. oktobra 1920.

Univ. docent dr. Ivan Tomšič.

V mirovnih pogodbah, sklenjenih ob koncu svetovne vojne 1914—1918, je bilo glede nekaterih pokrajin, med drugim tudi glede celovške kotline, predpisano, da naj ondotni prebivalci z glasovanjem določijo državo, h kateri želijo, da naj se dotično ozemlje priključi. To se je zgodilo predvsem po zaslugi W. Wilsona, zagovornika zamisli samoodločbe narodov, ki je smatral, da je plebiscit (ljudsko glasovanje) idealno sredstvo, s pomočjo katerega bodo prebivalci mogli odločiti o priključitvi ozemlja edinole na temelju svoje narodnostne zavednosti. Wilson se ni dovolj poglobil v evropska narodnostna vprašanja in ni pomislil, da bo marsikateri, pa tudi narodnostno zavedni glasovalec, upošteval pri oddaji glasu še gospodarsko stran odločitve (primum vivere deinde philosophari!) in da utegnejo popačiti pravo sliko ljudske volje razni psihološki vplivi, katerih se ljudstvo v kratkem roku do odrejenega plebiscita ni moglo dovolj jasno zavedati.

Na južnem Koroškem, kjer je ogromna večina prebivalstva slovenskega rodu in kjer je bilo celo pri avstrijskem uradnem štetju l. 1910 ugotovljeno, da je 68.6% prebivalcev izjavilo slovenski jezik kot svoj občevalni jezik, so bili Slovenci ob prevratu preveč pod raznovrstnimi vplivi germanizacije, da bi se moglo pričakovati od njih, da bodo 10. oktobra 1920 glasovali strnjeno za Jugoslavijo, s katero jih veže ista narodnostna vez.[1] Del glasovalcev je upoštevajoč zemljepisen položaj cone I in bližino trga (Celovec in Beljak) glasoval za Avstrijo, kjer si je nadejal boljšega gospodarskega razvoja kot v Jugoslaviji.

Ne sme se prezreti, da se je plebiscit izvršil kmalu po končani svetovni vojni, katere strahote so široke ljudske plasti podzavestno zavajale v nagonski odpor proti monarhističnemu in militarističnemu ustroju države. Pri koroškem plebiscitu se je bilo treba odločiti, ali za republiko brez vojaške obveznosti ali pa za vojaško dobro organizirano monarhijo, kjer je bilo treba odslužiti vojaški rok v neznanih južnih, po časopisnih vesteh zdravstveno oporečnih krajih (malarija i. t. d.), glasovalno pravico pa so imele tudi ženske, ki jih je pri tem vodil ozir na brata, sina, zaročenca, moža! Zato ni čudno, da je nemško (republikansko in protimilitaristično) socijalistično vodstvo v Celovcu in Beljaku vse do plebiscita ohranilo tudi v slovenskem delu Koroške svoj odločilen vpliv na številno industrijsko in obrtniško delavstvo kakor tudi na široke sloje kmečkega prebivalstva.

Navzlic psihološkim vplivom, izmed katerih sem se omejil na enega (navedel bi jih lahko celo vrsto!), in kljub raznovrstnim kvarnim vplivom, o katerih se ne more javno razpravljati, bi se bil po mojem mnenju dosegel v prid Jugoslavije izid nad 50%, ako bi bil plebiscit pravno boljše organiziran.

Namen teh vrstic je vprav ta, pokazati na nekaterih primerih, da je koroški plebiscit bil normiran izredno pomanjkljivo in na način, da so bili favorizirani Nemci, ter da so še one temeljne določbe, na podlagi katerih bi Jugoslavija imela izvesten vpliv na izvršitev plebiscita, bile spremenjene tako, da je ljudsko glasovanje bilo pripravljeno v mnogih pogledih v nasprotju z že itak pomanjkljivimi temeljnimi določbami in nepravilno izvršeno.

---

[1] Gl. Dr. Janko Brejc, Od prevrata do ustave. »Slovenci v desetletju 1918—1928«. Ljubljana, 1928, str. 198 in d.

I. Obče o pravni osnovi koroškega plebiscita.

Pravno osnovo koroškega plebiscita je tvorila senžermenska mirovna pogodba od 10. septembra 1919,[2] torej pogodba, pri kateri nista bili med pogodbenimi strankami samo pri plebiscitu neposredno prizadeti državi (Jugoslavija in Avstrija), ampak še 16 tzv. zavezniških in udruženih sil. Koroškemu plebiscitu sta posvečena le dva člena te pogodbe: člena 49 in 50. Čl. 49 določa mejo celovškega ozemlja, v katerem naj se vrši ljudsko glasovanje. V čl. 50 se v svrho organizacije plebiscita celovško ozemlje deli na dve coni (pasova), v katerih naj se vrši ločeno; nadalje je določena meja med obema conoma, sestava, naloga in kompetenca MPK-e, zasedba in uprava obeh con, rok glasovanja, pravica glasovanja, določitev, sporočitev in proglasitev izida glasovanja, pravne posledice izida glasovanja, prenehanja oblasti MPK-e in poravnanje stroškov MPK-e. Ta dva člena pa vsebujeta le določbe obče narave. Glede podrobnejših predpisov ni izrečne določbe, analogne določbi 4. odstavka §-a 34 dodatka k čl. 50 versajske mirovne pogodbe, po kateri naj podrobnosti glede plebiscita v Posaarju predpiše Zveza narodov. Čl. 50[3] le normira, da ima celovška Medzavezniška plebiscitna komisija (Commission interalliée de plébiscite de Klagenfurt)[4] nalogo, da »pripravi glasovanje v celovškem ozemlju (la région de Klagenfurt) in da tej zagotovi nepristransko upravo« (odstavek 2, stavek 1.). nadalje da »organizira glasovanje in da ukrene vse mere, ki jih smatra za potrebne, da zagotovi svobodo. iskrenost in tajnost glasovanja« (odst. 6). S tem se je MPK-i sami prepustilo, da predpiše podrobnejša pravila, kako naj se plebiscit izvrši.

Nekateri predpisi čl. 49 in 50 so bili bistveno spremenjeni na temelju dveh not Vrhovnega sveta mirovne konference, odposlanih avstriiski in jugoslovanski vladi dne 1. in 8. junija 1920,[5] odločb Veleposlaniške konference[6] in odločb

[2] Glej Začasni zakon od 10. maja 1920, Službene Novine od 19. junija 1920, štev. 133a.

[3] Členi brez druge navedbe so členi senžermenske mirovne pogodbe od 10. septembra 1919.

[4] V tem spisu okrajšano: MPK.

[5] Besedilo je ponatisnjeno v Sarah Wambaugh, Plebiscites since the World War. With a Collection of Official Documents. Publications of the Carnegie Endowment for International Peace. Washington, 1933, II, str. 126—128. V nadaljnjem navajam to delo skrajšano: Wambaugh, Plebiscites.

[6] MPK se je smatrala kot podrejena Veleposlaniški konferenci; kajti MPK ji je 24. julija 1920 sporočila, da se je 21. julija 1920 v Celovcu for-

MPK-e.[7] Ker ni bilo drugega, nasprotnega določila, so za spremembe senžermenske mirovne pogodbe (in s tem tudi za predpise o koroškem plebiscitu!) bile kompetentne edinole pogodbene stranke. Vrhovni svet mirovne konference, Veleposlaniška konferenca in še najmanj MPK niso bili pristojni, da izdajo glede koroškega plebiscita odločbe, na podlagi katerih bi se spremenile temeljne določbe členov 49 in 50, razen če bi bile na to pristale pogodbene stranke, posebno Jugoslavija, katero so te določbe najbolj zadevale. Iz dejstva, da Jugoslavija ni formalno protestirala proti tem določbam, ter da je dopustila, da se je plebiscit izvršil v skladu z njimi, se mora sklepati, da je ona molče pristala na tako izvršene spremembe temeljnih določb čl. 49 in 50.

Jugoslovanski delegat v MPK-i je dobival navodila za svoje ravnanje v tej komisiji neposredno od centralne vlade v Beogradu. Deželna vlada za Slovenijo, ki je boljše poznala koroške razmere, ni mogla niti najmanj vplivati na ravnanje jugoslovanskega delegata in je centralna vlada celo v najvažnejših vprašanjih niti ni vprašala za mnenje niti ni upoštevala nasvetov, ki jih ji je ona spontano poslala. Beograjska vlada pa je v bistvenih vprašanjih popustila, verjetno[8] zaradi notranjepolitičnih razmer (nemiri na Hrvatskem!) in težkega zunanjepolitičnega položaja, v katerem je bila Jugoslavija takrat napram Albaniji, na Reki in posebno napram Italiji, s katero je bila vprav tedaj v pogajanjih, ki so mesec dni po koroškem plebiscitu dovedla do rapalske pogodbe (12. novembra 1920). Beograjska vlada je imela namreč več prilik, da plebiscit, proti kateremu se je jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci zaman borila,[9] sploh onemogoči, da bi se vršil, oziroma, ako naj bi se vendarle vršil, da naj bi se to zgodilo pod ugodnejšimi pogoji, in sicer ob priliki, ko Združene države Sev. Amerike niso poslale v MPK-o svojega reprezentanta, ko italijanska vlada ni hotela umakniti svojih čet iz okolice Beljaka in ko so bile kršene, kot bom spodaj na nekaterih primerih pokazal, temeljne

malno konstituirala. Tekom priprav za plebiscit se je MPK nanjo večkrat obrnila za rešitev določenih vprašanj in njej je MPK (Po čl. 50, od. 12 je MPK bila zavezana storiti to napram poglavitnim zavezniškim in udruženim silam!) sporočila izid glasovanja in poslala 27. X. 1920 poročilo.

[7] Nekatere odločbe MPK-e so ponatisnjene v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 129—159.

[8] Prim. Brejc, l. c., str. 204.

[9] Prim. Dr. Lambert Ehrlich, Mirovna konferenca in Jugoslavija. Koledar Družbe sv. Mohorja l. 1922, str. 36 in d.

določbe čl. 49 in 50. Ko je jugoslovanski delegat sopodpisal dne 13. oktobra 1920 zaključni zapisnik o izidu plebiscita, ni podal proti plebiscitu formalnega protesta, ampak samo izjavo, da je 15.278 Slovencev glasovalo za Jugoslavijo in da Jugoslavija ne bo nikdar pozabila in tudi ne pustila na cedilu teh rojakov na Koroškem, ki so glasovali zanjo.[10] Sicer se je jugoslovanska delegacija nekaj dni kasneje (19. X. 1920) pritožila v posebnem pismu pri MPK-i »proti zlorabam in nepravilnostim, katerim je pripisati zanjo neugoden izid glasovanja«.[11] [12] Toda pri Veleposlaniški konferenci jugoslovanska vlada ni formalno spodbijala plebiscita in ni zahtevala revizije celotnega plebiscitnega postopanja.

II. Kako je bil koroški plebiscit normiran, pripravljen in izvršen.

A. Sestava celovške Medzavezniške plebiscitne komisije.

Plebiscit na Koroškem se je izvršil pod nadzorstvom MPK-e, katere sestava je normirana v čl. 50, odst. 2, st. 2 in 3.[13] [14]

[10] Prim. Klagenfurt Plebiscite Commission. Minutes of the twenty — second meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission held at the Burg, Klagenfurt, on the 13 th October 1920, at 10.30 p. m. — V nadaljnjem navajam okrajšano: Minutes z dnevom dotične seje.

[11] Prim. Minutes 19. X. 1920. Jugosl. delegat je izjavil na tej seji, da se je s tem hotelo obvestiti MPK-o, da jugosl. vlada namerava vložiti protest.

[12] Dr. Brejc, tedanji predsednik Deželne vlade za Slovenijo, je tik po plebiscitu poslal beograjski vladi pismeno vlogo, v kateri so bile med glavnimi ugovori proti veljavnosti plebiscita navedene številne kršitve določb čl. 49 in 50 in predlagano, da naj Jugoslavija ne prizna plebiscita na Koroškem, ampak da naj z diplomatičnimi pogajanji skuša doseči korekturo. Gl. Brejc, l. c., str. 204—206.

[13] »Ta komisija bo sestavljena takole: štirje člani, od katerih bodo po enega imenovale Združene države Sev. Amerike, Vel. Britanija, Francija in Italija, enega Avstrija, enega Država SHS; avstrijski član se bo udeleževal posvetovanj (délibérations) komisije le tedaj, kadar se bodo ta posvetovanja nanašala na drugo cono, srb.-hrvat.-slov. član se bo udeleževal posvetovanj komisije le tedaj, kadar se bodo ta nanašala na prvo cono. Odločbe (décisions, decisions) komisije se bodo donesle z večino glasov.«

[14] Veleposlaniška konferenca je za predsednika MPK-e imenovala britanskega člana. Takoj na svoji prvi seji je MPK ustanovila Medzavezniško tajništvo, sestoječe iz glavnega tajnika (Britanec) in treh tajnikov (po eden Britanec, Francoz, Italijan) z nalogo, da vodi zapisnike komisije in vobče posle Medzavezniške sekcije. Vsaka delegacija je organizirala svojo sekcijo. Prim. Minutes 21. VII. 1920.

1. Sestava celovške MPK-e se je razlikovala od sestave drugih povojnih plebiscitnih komisij. Dočim so namreč v teh plebiscitnih komisijah bile reprezentirane, bodisi samo zavezniške in udružene sile, bodisi razen teh še sile, ki so v svetovni vojni ostale nevtralne, a vsakokrat brez prizadetih držav, je MPK bila sestavljena iz reprezentantov 4 poglavitnih zavezniških in udruženih sil in pod določenimi pogoji tudi še obeh prizadetih držav: Jugoslavije in Avstrije. Ta posebnost je nujno izhajala iz druge posebnosti pravne ureditve koroškega plebiscita, normirane v čl. 50, odst. 3 in 4, po katerih določbah naj drugo cono zasedejo avstrijske čete in naj bo upravljana po občih pravilih avstrijske zakonodaje, a prvo cono naj zasedejo čete SHS države in naj bo upravljana po občih pravilih zakonodaje te države. Čim namreč MPK ni imela v teh conah obče upravne oblasti, ampak le nadzorstvo nad upravo teh con in je uprava sama pripadala v coni I Jugoslaviji, a v coni II Avstriji, je bilo nujno potrebno, da sta jugoslovanska in avstrijska reprezentanta sodelovala v MPK-i, ker bi sicer plebiscita na tem ozemlju ne bilo moči organizirati.

2. Ena izmed zahtev modernega plebiscita je, da naj bo plebiscitna komisija sestavljena iz reprezentantov držav, ki bi bile dovolj oddaljene od spornega ozemlja, ker je sicer nevarnost, da bi se eni izmed prizadetih držav dajala prednost pred drugo prizadeto državo.[15] To pravilno načelo je bilo glede koroškega plebiscita grobo kršeno s tem, da na eni strani ni sodeloval reprezentant neprizadetih Združenih držav S. A., a na drugi strani da je član MPK-e bil reprezentant Italije, ki je pri ljudskem glasovanju podpirala Avstrijo, ker je imela interes, da Jugoslavija ne dobi večine glasov.

V primeru namreč, da bi Jugoslavija dobila večino glasov v obeh conah, bi bile njene meje pomaknjene na vrhove Osojskih Tur, na Krnsko in Magdalensko goro, torej tik do železniške proge Beljak—Št. Vid, po kateri teče najkrajša železniška zveza med Vidmom in Dunajem po izključno italijanskem oz. avstrijskem ozemlju. Pa tudi če bi Jugoslavija zmagala samo v prvi coni, bi obvladala celovško kotlino, kar bi bilo velikega pomena s strategičnega vidika.

Ako bi bila v coni I Jugoslavija poražena, je bila celo nevarnost, da bo zahtevala italijanska vlada pri pogajanjih,

[15] Gl. Sarah Wambaugh, La pratique des plébiscites internationaux. Académie de droit international de La Haye. Recueil des Cours. 1927, zv. 18, str. 243. V nadaljnjem navajam to delo skrajšano: Wambaugh, La pratique.

ki jih je imela baš tedaj z jugoslovansko vlado, če ne popolne suverenosti nad bohinjskim in blejskim kotom z Jesenicami, pa vsaj izvestne služnosti na železniški progi Podbrdo-Podroščica, ki si jo je Italija že na pariški mirovni konferenci zaman skušala pridobiti.

Da je bila Italija pri koroškem plebiscitu manj kot nenaklonjena, dokazujejo zapisniki o sejah MPK-e, iz katerih je razvidno, da so se Italijani v vseh položajih, ki so jih zavzemali v organizaciji plebiscita (po svojem reprezentantu v MPK-i, po svojem članu v Medzavezniškem sodišču, v posvetovalnem upravnem svetu, po svojih članih v distriktnih svetih — reklamacijsko postopanje! in po svojih častnikih, dodeljenih za nadzorstvo jugoslovanskega orožnistava in na glasovališča), očitno zavzemali le za interese Avstrije.

Nadalje sta se ves čas plebiscita nahajali na avstrijskem ozemlju v okolici Beljaka in vzdolž ob severni meji druge cone dve brigadi italijanske vojske v popolni bojni opremi, ki sta se tamkaj utaborili še pred prihodom MPK e, da čuvata za posebno medzavezniško nadzorno komisijo skladišča vojnega materijala.[16]

Navedeni smoter pa je služil le kot pretveza. Za čuvanje teh skladišč namreč ne bi bile potrebne tako številne čete in ne bi bile razpostavljene ob severni meji cone II, kjer teh skladišč sploh ni bilo.

Iz teh razlogov je prisotnost italijanskih čet značila kršitev predpisov senžermenske mirovne pogodbe. Poleg tega je ta prisotnost imela neposreden vpliv na svobodo glasovanja. Jugolosvanska vlada je namreč dala nalog za umaknitev čet dne 14. septembra 1920, kar se je izvršilo dobrih 14 dni pred plebiscitom. Avtoriteta jugoslovanskih oblastev je med prebivalstvom močno padla, ker so smatrali kot poraz jugoslovanskega vpliva, da so se jugoslovanske čete morale umakniti, dočim so ostale italijanske čete na avstrijskem ozemlju.[17] Prisotnost italijanskih čet je vršila neposreden pritisk na prebivalstvo cone I in je onemogočila svobodo glasovanja posebno, ker so nemški propagatorji širili

[16] Gl. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 191.

[17] Ko je jugoslovanski delegat izjavil, da se jugoslovanske čete ne bodo umaknile tako dolgo, dokler italijanske čete ostanejo v bližini celovškega ozemlja, je predsednik MPK-e odgovoril: »Vprašanje čet izven celovškega ozemlja je mednarodno vprašanje in izven mojega delokroga.« Prim. Minutes 1. IX. 1920.

vesti, da bodo te italijanske čete zasedle cono I, brž ko bi tam dobila Jugoslavija večino glasov.

3. Senat Združenih držav Sev. Amerike ni ratificiral senžermenske mirovne pogodbe, zaradi česar ta država ni poslala svojega reprezentanta v MPK-o. Vrhovni svet mirovne konference je zaradi tega odločil, da »mora predpise čl. 50 v pogledu udeležbe jugoslovanskega in avstrijskega člana v MPK-i razlagati v tem smislu, da naj se reprezentanta obeh na plebiscitu interesiranih držav udeležujeta sej MPK-e le s posvetovalnim glasom. Spričo pomanjkanja take odločbe in dokler vlada Združenih držav S. A. ne bo reprezentirana v okrilju medzavezniške komisije, bi število komisarjev, poklicanih, da glasujejo v večini primerov, bilo štiri; komisija bi se često našla v težkem položaju, da bi mogla izdati odločbe, za katere se zahteva večina glasov.«[18]

Ta določba pomeni kršitev predpisa čl. 50, odst. 2, st. 2. Po tem predpisu sestoji MPK vedno iz 5 članov, med katerimi je tudi en reprezentant Združenih držav S. A. Dejansko je MPK bila sestavljena iz 5 članov, toda med njimi ni bilo reprezentanta Združenih držav S. A. Nadalje bi vseh 5 članov moralo imeti enake pravice in dolžnosti, kajti omenjeni predpis ne določa ničesar nasprotnega. Toda po omenjeni razlagi naj bi jugoslovanski in avstrijski član imela v sejah MPK-e le posvetovalen glas, tako da naj bi MPK bila sestavljena iz 3 članov (britanskega, francoskega in italijanskega), ki so imeli pravico odločati, in iz 2 članov (jugoslovanskega in avstrijskega), ki te pravice nista imela, ampak sta smela prisostvovati sejam le s posvetovalnim glasom.[19] V čl. 50, odst. 2, st. 2 je izrečno predpisano, kdaj naj se udeležuje poleg 4 članov, reprezentantov določenih velesil, posvetovanj MPK-e še peti član, in sicer avstrijski član le tedaj, kadar se bodo ta posvetovanja nanašala na cono II, a jugoslovanski član le tedaj, kadar se bodo posvetovanja nanašala na cono I. Iz tega izhaja, da bi MPK morala biti sestavljena vedno iz 5 članov, in sicer tako, da bi peti član bil vsakokrat, bodisi jugoslovanski, bodisi avstrijski član, po

[18] Prim. noto Vrhovnega sveta v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 128.

[19] Dočim se v tozadevnih predpisih senžermenske mirovne pogodbe in v obeh notah Vrhovnega sveta mirovne konference uporablja za vse člane MPK-e enak naziv: Membre oz. Member, temu ni tako v zapisnikih sej in v spisih MPK-e. Naziv »Commissioner« se namreč uporablja le za britanskega (Commissioner and President), francoskega in italijanskega člana, dočim sta jugoslovanski in avstrijski član označena edinole kot »Representative.«

Victor Doerry

tem, ali bi šlo za posvetovanja, ki bi se nanašala, bodisi na cono I, bodisi na cono II. Na temelju gori omenjene odločbe Vrhovnega sveta pa sta se vseh sej MPK-e udeleževala oba člana (jugoslovanski in avstrijski) hkrati, vsled česar se je avstrijski član udeleževal tudi posvetovanj o onih vprašanjih, ki so se nanašala na cono I,[20] kar je bilo v nasprotju z izrečnimi predpisi senžermenske mirovne pogodbe.

Vrhovni svet mirovne konference je opravičeval svojo odločbo s tem, da bi bilo drugače komisiji težko, izdajati odločbe. Ker je bil odsoten reprezentant Združenih držav S. A., bi bila MPK dejansko sestavljena vsakokrat le iz 4 članov (v določenih primerih britanski, francoski, italijanski in jugoslovanski član, v določenih pa britanski, francoski, italijanski in avstrijski član). V primeru, da bi pri posvetovanjih, ki bi se nanašala na cono I, le eden član komisije, ki ne bi bil predsednik (n. pr. francoski), bil istega mnenja, kot bi bil jugoslovanski član, bi bilo nemogoče prodreti z nasprotnim mnenjem, razen če bi predsednik uporabil pravico, dano mu s čl. 379, in glasoval še enkrat. To trajno ne bi bilo mogoče in to je verjetno bil razlog, da je Vrhovni svet izrekel omenjeno odločbo. Vrhovni svet pa je s tem obrnil delo MPK-e v smer, ki je bila Jugoslaviji očito v škodo, kajti dočim sta avstrijski in italijanski reprezentant nastopala kot en mož, se je znašel britanski reprezentant, ki po svoji politični vzgoji ni mogel imeti razumevanja za narodnostna in jezikovna vprašanja in ki je videl le »naravne« državne meje na grebenu Karavank, skoro v vseh spornih vprašanjih v nasprotnem taboru, a francoski reprezentant je kolebal med obema stališčema, tako da je razmerje glasov pri posvetovanju MPK-e moglo biti v najugodnejšem primeru 3 : 2, a pri odločanju 2 : 1, obakrat v škodo Jugoslavije. Posledice tega protipogodbenega stanja so znane.

B. Uprava plebiscita in plebiscitnega ozemlja.

Versajska mirovna pogodba je pri vseh plebiscitih normirala, da naj dotično ozemlje izpraznijo čete obeh prizadetih držav kakor tudi določeni uradniki, nadalje da naj ga zasedejo antantine čete in da naj se postavi pod avtoriteto dotične medzavezniške plebiscitne komisije.[21] Medzavezniške plebiscitne komisije v Šlezviku, Allensteinu in Marienwer-

[20] Posebno potem, ko je MPK tolmačila izraz »cona« v tem smislu, da obsega celotno celovško ozemlje.

[21] Prim. glede plebiscitov v Šlezviku, Allensteinu, Marienwerderju in Zg. Šleziji Wambaugh, La pratique, str. 203 in d.

derju so imele v dotičnem plebiscitnem ozemlju občo upravno oblast. V Zgor. Šleziji je v smislu § 3 priloge k čl. 88 versajske mirovne pogodbe imela ta komisija, ki se je imenovala »Medzavezniška vladna in plebiscitna komisija«, vse oblasti, ki sta jih izvrševali nemška ali pruska vlada razen v zakonodajnih in davčnih stvareh, in je »stopila na mesto vlade province ali vladnega okraja.« V vsakem plebiscitnem ozemlju so bile številne upravne panoge podrejene odredbam plebiscitne komisije, ki je v večini primerov postavila njim na čelo svoje člane ali delegate. Vsi uradniki na plebiscitnem ozemlju so bili tako v pogledu svojih funkcij kot v pogledu obče discipline podrejeni plebiscitni komisiji, ki jih je imela pravico imenovati in odstaviti, ki jih je plačevala in kateri so morali položiti prisego zvestobe. N. pr. v Zg. Šleziji je Medzavezniška vladna in plebiscitna komisija ustanovila upravne oddelke (departments) za notranje stvari, pravosodje, finance, promet, za nadzorstvo nad prehrano, vojaški in ekonomski oddelek ter glavno tajništvo (kasneje oddelek za zunanje zadeve). Poljska in nemška vlada sta imenovali vsaka svojega predstavnika, ki je služil kot vez z medzavezniško komisijo. Ta komisija je ustanovila v vsakem okrožju medzavezniški nadzorstveni urad (Bureau interallié de controle), da nadzoruje uradnike dotičnega okrožja. Tem uradom kakor tudi direktorjem nekaterih oddelkov je komisija pridelila po enega poljskega tehničnega svetovalca, da ne bi uradniki drugih narodnosti kršili interesov prebivalstva poljskega jezika. Komisija je rekrutirala v dotičnih krajih posebno plebiscitno policijo in jo podredila medzavezniškim oblastvom. Redna krajevna sodišča so se obdržala, vendar je komisija abrogirala oblasti vrhovnega državnega sodišča v Lipskem in višjega deželnega sodišča v Breslavi, kolikor so zadevale sodišča plebiscitnega ozemlja, ter je ustanovila za Zg. Šlezijo vrhovno in apelacijsko sodišče v Oppelnu. Razen tega je komisija ustanovila za Zg. Šlezijo posebno plebiscitno sodišče.[22]

Organizacija, postavljena za nadzorstvo in za nevtralizacijo celovškega ozemlja, se je bistveno razlikovala od pravkar v glavnih obrisih orisane organizacije.

V čl. 50, odst. 4 je izrečno predpisano, da naj »prvo cono zasedejo čete srbsko-hrvatsko-slovenske države in naj bo upravljana po občih pravilih zakonodaje te države.« Analogno normira čl. 50, odst. 3 za Avstrijo v coni II.

[22] Gl. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 221 in d.

V senžermenski mirovni pogodbi torej ni bilo določeno, da naj jugoslovanske čete in uradniki izpraznijo prvo cono, da naj prvo cono zasedejo antantine čete in da naj se to ozemlje postavi pod avtoriteto MPK-e.

V prvi coni so ostala jugoslovanska krajevna civilna in vojaška oblastva. Občo upravno oblast, pro forma organizirano po starem avstrijskem sistemu, sta izvrševala okrajna glavarja v Borovljah in Velikovcu, podrejena Deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani. Sodna oblast je bila urejena po starem avstrijskem sistemu. Obstojalo je 6 okrajnih sodišč v Rožeku, Borovljah, Žel. Kapli, Doberli vesi, Velikovcu in Pliberku), prva dva podrejena deželnemu sodišču v Ljubljani, a druga štiri okrožnemu sodišču v Mariboru. V coni I so nadalje bili poštni, telegrafski in telefonski uradi (podrejeni poštnemu in brzojavnemu ravnateljstvu v Ljubljani), 7 davčnih okrajev in oddelki finančne straže (podrejeni finančnemu okrajnemu ravnateljstvu, deloma v Ljubljani, deloma v Mariboru) in carinski uradi (podrejeni neposredno ministrstvu financ v Beogradu).

V prvih letih po prevratu se je uveljavljala zamisel, da bi obča uprava uspešnejše delovala, ako bi se juristu-predstojniku ne dopuščal vpliv na delo strokovnih referentov (šolstvo, zdravstvo, veterinarstvo, inženjerska stroka i. t. d.) To naziranje se je kmalu pokazalo za neprimerno in ni našlo več izraza v novejših naših zakonih. V plebiscitnem času pa je to naziranje dovedlo v coni I do kvarne razcepljenosti v obči upravi. Da ta razcepljenost ni mogla biti v prilog smotrenemu delu, je na dlani. Ako pa še upoštevamo, da sta se močno razvita vojaška uprava s sedežem v Velikovcu ter propagandna organizacija Narodnih svetov nenehoma vtikali (in čestokrat prav nespretno: poudarjalo se je, da imata samo oni odgovornost za izid glasovanja!) v posle obče uprave, postane razumljivo, da civilna uprava cone I ob najboljši volji ni mogla delovati brezhibno.

MPK je imela upravo nad plebiscitom, nad operacijami ljudskega glasovanja, ni pa imela uprave nad plebiscitnim ozemljem. MPK ni imela obče upravne oblasti analogno, kot so jo imele medzavezniške plebiscitne komisije pri drugih plebiscitih. Zato določene upravne panoge, ki bi mogle biti pomembne pri plebiscitu, niso bile podrejene ukazom MPK-e, ampak je ostala uprava cone I podrejena jugoslovanskim oblastvom, ki so imela svoj sedež izven cone I.

MPK je bila po predpisih čl. 50, odst. 2, st. 1 in odst. 6, navedenih zgoraj na strani 3, pristojna le, da upravo plebi-

scitnega ozemlja, in sicer jugoslovansko upravo cone I in avstrijsko upravo cone II, nadzira. MPK je organizirala to nadzorstvo s tremi organizmi, ki jih je ustanovila sama: distriktni sveti, posvetovalen upraven svet, Medzavezniško plebiscitno sodišče.

Na sedežu vsakega izmed 6 okrajev (District), na katere je MPK v svoje namene razdelila celovško ozemlje (cono I in cono II), je MPK postavila distriktne (okrajne) svete (The District Councils)[23], ki so bili sestavljeni iz treh medzavezniških častnikov (po eden britanski, francoski in italijanski). MPK je proglasila glede organiziranja plebiscita sicer načelo, na katerem je temeljil podroben načrt, izdelan od predsednika te komisije, namreč, da naj se izvéde pod njenim nadzorstvom tako, da bodo k sodelovanju kolikor le mogoče pritegnjeni ondotni prebivalci.[24] Toda dočim se je pri drugih povojnih plebiscitih to načelo več ali manj uresničilo,[25] se to ni zgodilo pri organiziranju koroškega ljudskega glasovanja. V distriktnih svetih v celovškem ozemlju, ki so poleg MPK-e bili najvažnejši organizmi tako za nadziranje uprave cone I kakor tudi za vpis glasovalnih upravičencev in za izvedbo glasovanja, ni bilo reprezentantov ne Jugoslavije ne Avstrije.

Naloga distriktnih svetov je bila, nadzirati upravo dotičnega distrikta, in posebno skrbeti, da krajevna oblastva ne bi uporabila svojih položajev v to, da bi vplivala na glasovalce ali da bi izvajala nanje pritisk. Distriktni sveti so bili MPK-i odgovorni za vso podrobno organizacijo plebiscita v mejah svojih distriktov, oni so tvorili »kanal«, po

[23] V coni I so sedeži distriktnih svetov bili v Sv. Jakobu, Borovljah, Velikovcu in Pliberku.

[24] Prim. Minutes 21. VII. 1920.

[25] Distriktnim svetom na Koroškem je odgovarjala v Šlezviku kontrolna komisija, ki je razen predsednika bila sestavljena iz 4 članov, imenovanih od medzavezniške plebiscitne komisije iz vrst upravičencev za glasovanje v dotičnem ozemlju (Gl. Regulations concerning registration and voting, ponatisnjeno v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 11); analogno za plebiscit v Allensteinu (Gl. Regulations, istotam, str. 64) in v Marienwerderju (Gl. Regulations, istotam, str. 89). Za plebiscit v Zgornji Šleziji je medzavezniški nadzorstveni urad bil sestavljen slično kot na Koroškem iz 3 medzavezniških funkcionarjev z razliko, da sta bila upravičena, udeleževati se njegovih posvetovanj s posvetovalnim glasom »en reprezentant poljske stranke in en reprezentant nemške stranke« (Gl. Regulations of the Commission governing the plebiscite, čl. 19, istotam, str. 213.)

katerem so se odloki (orders) MPK-e pošiljali na občinske glasovalne svete, in morali so skrbeti, da so se ti odloki izvršili. Vendar MPK ni imela sredstev, s katerimi bi izsilila izvršitev svojih odlokov, slično kot so jih imele druge plebiscitne komisije.[26] Ta sredstva so imela v coni I jugoslovanska upravna oblastva.

V svrho brezhibnega in hitrega poslovanja MPK-e je v smislu odločbe predsednika pariške mirovne konference, sporočene v noti od 1. junija 1920, predsednik ministrskega sveta v Beogradu z brzojavnim razpisom od 26. julija 1920 odredil, da ima jugoslovanski delegat v MPK-i in v njegovi odsotnosti njegov namestnik pravico, izdajati neposredno krajevnim civilnim in vojaškim oblastvom v coni I naredbe glede izvrševanja odlokov MPK-e, ne da bi moral o tem prej poročati vladi in čakati njenega ukrepa. Krajevna civilna in vojaška oblastva so bila dolžna, pokoriti se naredbam jugoslovanskega delegata v MPK-i oz. njegovega namestnika, jih brez odloga izvršiti in o njih izvršitvi poročati v vsakem posameznem primeru nadrejenim jugoslovanskim oblastvom (večinoma v Ljubljano, deloma v Beograd).

Posvetovalni upravni svet (The Advisory Administrative Council) je bil sestavljen iz 3 članov: po eden britanski (predsednik), francoski in italijanski častnik, in je imel nalogo čisto posvetovalnega značaja, in sicer da nadzira in MPK-i poroča o upravi in vladi obeh plebiscitnih con, posebno pa zagotoviti, da noben uradnik ali nameščenec ne uporabi svojega položaja ali urada za to, da bi vplival kakorkoli že na glasovanje. Ta svet ni imel izvršilne oblasti razen kolikor mu je ni dala MPK za vsak primer posebej.

Medzavezniško plebiscitno sodišče za celovško ozemlje (The Inter-Allied Plebiscite Tribunal for the Klagenfurt Area) je bilo ustanovljeno za čas trajanja MPK-e počenši s 16. julijem 1920 in je bilo sestavljeno iz treh članov (members), imenovanih od britanskega, francoskega in italijanskega člana MPK-e. Jugoslovanski in avstrijski reprezentant sta vanj imenovala po enega prisednika (assessor), ki sta imela le posvetovalno funkcijo in ne pravice glasovanja. Pod kompetenco tega sodišča, kateremu je predsedoval britanski član, je spadalo 13 vrst deliktov, izvršenih v plebiscitnem ozemlju proti avtoriteti MPK-e, proti namerni motitvi ali oviranju MPK-e ali njenih organov v izvrševanju

[26] Ko jugoslovanska oblastva niso izvršila odločbe MPK-e, da naj se demarkacijska črta odpre na dan 1. avgusta 1920, je MPK poslala na Veleposlaniško konferenco telegrafsko poročilo. Prim. Minutes 4. VIII. 1920.

službe, nanašajoče se na plebiscit, proti oviranju glasovalnih upravičencev, da stopijo na glasovališče itd.[27] Posvetovalni upravni svet je sestavil na temelju angleškega prava pravila o postopanju pred tem sodiščem.[28]

Smoter nadzorstva, ki ga je MPK izvrševala nad jugoslovansko upravo v coni I po navedenih organizmih, je bil, da se zagotovi nepristranska uprava tega ozemlja (čl. 50, odst. 2, st. 1) in da se zagotovi svoboda, iskrenost in tajnost glasovanja (čl. 50, odst. 6). MPK je bila v izvrševanju tega nadzorstva omejena po določbi čl. 50, odst. 4. Ona je bila namreč zavezana, nadzirati upravo cone I tako, da ne bi pri tem ovirala jugoslovanskih oblastev, da bi upravo vršila po občih pravilih jugoslovanske zakonodaje.

Senžermenska mirovna pogodba je v čl. 50, odst. 4 dala Jugoslaviji izvesten vpliv na plebiscit v coni I analogno kot v odst. 3 Avstriji v coni II. Res je sicer, da iz predpisov senžermenske mirovne pogodbe samih ne izhaja, kaj je razumeti pod pojmom: nadzorstvo MPK-e nad jugoslovansko upravo cone I. V okrilju MPK-e so se pojavili celo pomisleki, kako daleč sega jugoslovanska uprava cone I,[29] čeprav je bilo znano, da je ona organizirana po starem avstrijskem sistemu in da je zanjo odgovorna Jugoslavija.

Predpisi čl. 50, od. 2 in 6 so zelo splošne narave in bi jih MPK morala razlagati restriktivno, in sicer na način, da ne bi kršila Jugoslaviji po senžermenski mirovni pogodbi zajamčene pravice, imeti v coni I upravo. Dejansko je MPK razlagala te predpise ekstenzivno in tako, da je posegala občutno v jugoslovansko upravo in izvrševala oblast, ekvivalentno oblastem, ki so jih izvrševale druge povojne plebiscitne komisije,[29a] s čemer je ona prekoračila okvir svoje

[27] Prim. tozadeven proglas MPK-e, ponatisnjen v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 133—135.

[28] Pred tem sodiščem, ki naj bi izrekalo odločbe v imenu MPK-e (Prim. Minutes 27. julija 1920), se ni pričel noben proces.

[29] Avstrijski delegat je na XVI. seji MPK-e bil mnenja, da je pod upravo razumeti samo aplikacijo pravil, ki so neobhodno potrebna za ekonomsko in politično življenje obeh con. Prim. Minutes 14. IX. 1920.

[29a] MPK je pri tem stala pod vplivom mnenja italijanskega delegata, ki je zatrjeval, da ima MPK pravico upravljati obe coni, češ da mirovna pogodba ne določa, da naj bo uprava avstrijska oz. jugoslovanska (Prim. Minutes 20. avgusta 1920). To mnenje pa ni bilo utemeljeno v pozitivnih predpisih. V senžermenski mirovni pogodbi ni nikjer določeno, da naj ima MPK upravo celovškega ozemlja, pač pa je določeno, da naj bo cona I zasedena od čet jugoslovanske države, upravljana

kompetence in kršila jasno določene predpise senžermenske mirovne pogodbe. MPK se je pri tem sklicevala na načelo, normirano v čl. 50, odst. 6, namreč da naj MPK ukrene vse mere, ki jih bo smatrala za potrebne, da z njimi zagotovi svobodo, iskrenost in tajnost glasovanja. Ona je smatrala, da ima v navedeni namen neomejeno oblast ter je dejansko večino svojih odločb opravičevala s to normo.[30] Kot primer, kako je MPK prekoračila okvir svoje kompetence, navajam njeno odločbo od 28. avgusta 1920 glede pravic distriktnih svetov.[30a]

---

po občih pravilih zakonodaje te države in podrejena samo nadzorstvu MPK-e. Dejansko so v coni I izvrševala upravo jugoslovanska oblastva. MPK je prevzela upravo cone I šele po končanem glasovanju, namreč 18. oktobra 1920, in jo je izvrševala do 18. novembra 1920, ko jo je izročila Avstriji.

[30] Kot primer odločb, ki jih je MPK izdala, sklicevaje se na navedeno načelo, navajam samo nekatere, in sicer da se do izvršenega plebiscita v coni I in v coni II:

1) proti volji dedičev ali legatarjev ne smejo izvesti sodne cenitve premoženja v svrho odmere zapuščinskih pristojbin in ne izterjati take pristojbine;

2) suspendirajo delovanje in pooblastila državnih nadzornikov in se v tem času nihče ne sme odstraniti iz v zakup vzetega posestva ali iz hiše, ki jo ima v najemu;

3) zapro gostilne za prodajanje in točenje alkoholne pijače v dneh 9. 10. in 11. oktobra 1920;

4) ne sme nobeni stranki odpovedati najemninska pogodba odnosno naj se izvršitev take odpovedi do tega dneva prekine;

5) glasovalne izkaznice (legitimacije) morajo smatrati na dan glasovanja in tri dni prej kot potni listi in sme vsaka oseba, ki poseduje glasovalno izkaznico, svobodno prekoračiti kjerkoli mejo celovškega ozemlja. Dodatno k temu je MPK sklenila, da je vstop v cono I iz katerekoli strani dovoljen tudi s posebnimi, od Medzavezniškega tajništva izdanimi izkaznicami, podpisanimi ali od predsednika ali od glavnega tajnika MPK-e;

6) smejo časopisi izhajati in krožiti v celovškem ozemlju le, v kolikor to ne restringira ali suspendira MPK. (Prim. Minutes 29. IX. 1920).

[30a] 1) Distriktni sveti imajo pravico, zahtevati vpogled v vse listine in spise v vseh kazensko- in civilno-pravnih primerih. Na njihovo zahtevo se jim morajo te listine in spisi pokazati. 2) Distriktni sveti imajo pravico, zahtevati pojasnila in informacije od lokalnih oblastev. Ta pojasnila in informacije se jim morajo dati pismeno. 3) Kadar distriktni sveti smatrajo za potrebno, intervenirati v katerikoli zadevi, imajo tudi pravico suspendirati izvršitev oblastvenega postopanja dotlej, dokler v zadevi ne odloči MPK. 4) Lokalna oblastva na celovškem ozemlju niso

Medtem pa je pravi smisel predpisov čl. 50, odst. 2, st. 2 in odst. 6 bil ta, da naj ima MPK nadzorstvo nad tem, da se poslovanje jugoslovanskih oblastev vrši dejansko po obstoječih občih pravilih jugoslovanske zakonodaje in da se ne zlorablja v politične, specielno v plebiscitne namene. To nadzorstvo bi se moralo izvršiti tako, da bi ostalo meritorno poslovanje jugoslovanskih oblastev efektivno. Temu pa ni bilo tako, kajti MPK, posamezni člani te komisije kakor tudi distriktnih svetov, medzavezniški nadzornik orožništva in podrejeni medzavezniški častniki so intervenirali direktno pri jugoslovanskih oblastvih v coni I in jim dajali ukaze, bodisi v splošnem, bodisi v konkretnih primerih.[31] Nobenega predpisa ni bilo, kako naj se uredi spor, ki bi nastal med MPK-o in jugoslovanskimi upravnimi oblastvi pri vršenju tega nadzorstva.

Jugoslovanska uprava cone I je postala iluzorna prav posebno vsled določene ureditve vprašanj orožništva, državnega nadzorstva nad veleposestvi in demarkacijske črte.

a) Po čl. 50, odst. 5, st. 2 naj bi se jugoslovanske čete umaknile iz cone I in nadomestile s policijsko silo (une force de police), rekrutirano v dotičnih krajih. S tem predpisom se je hotelo zadostiti zahtevi modernega plebiscita, da naj se dotično ozemlje ne zasede od čet, ki pripadajo neposredno prizadetima državama.[32]

---

odgovorna nobenemu oblastvu izven tega ozemlja. MPK izvršuje najvišjo nadzorstvo v celovškem ozemlju in distriktni sveti so njeni zastopniki. Vsakemu distriktnemu svetu je bil dodeljen jugoslovanski zaupnik, ki je imel nalogo, posredovati med njim in jugoslovansko upravo, če se je distriktni svet hotel o čem poučiti ali izraziti kako željo. Okrajna sodišča v coni I naj bi koncem vsakega tedna poročala distriktnim svetom o vseh primerih, v katerih naj bi sodila, in o onih primerih, ki so jih bila uredila v toku preteklega tedna (Prim. Minutes 28. VIII. 1920).

[31] MPK si je neupravičeno prisvajala tudi kompetenco, odstaviti ali izmenjati posamezne funkcijonarje jugoslovanske uprave. Ako bi se kateremu funkcijonarju očitala konkretna inkorektnost, bi morala biti edinole jugoslovanska uprava kompetentna, da po obstoječih predpisih to preišče in ev. sanira.

[32] Avstrijska vlada je 9. in 17. septembra 1920, a MPK 27. septembra 1920 formalno zaprosila Veleposlaniško konferenco, da v celovško ozemlje odpošlje del medzavezniških čet, da se zagotovi svobodno glasovanje. Veleposlaniška konferenca je odbila te prošnje, pač pa je odobrila predlog MPK-e, ki ga je tej stavil avstrijski delegat, namreč da MPK odredi na dan glasovanja po enega medzavezniškega častnika na vsako glasovališče in na važnejše prehode v coni I. V to svrho je med-

Kot že rečeno, so se jugoslovanske čete umaknile iz cone I dobrih 14 dni pred dnevom glasovanja. Že tekom aprila 1920 pa so jugoslovanska oblastva ustanovila »policijsko četo na Koroškem,« ki je bila rekrutirana deloma iz domačinov. Ker ta policijska četa baje[32a] ni hitro izvršila odlokov, ki jih je izdala MPK, je slednja izmenjala več kot $^2/_3$ te policijske čete in postavila za celovško ozemlje posebnega Medzavezniškega nadzornika orožništva (The Inter-Allied Controller ob Gendarmerie). Temu je podredila po enega medzavezniškega častnika v Celovcu, Velikovcu, Borovljah, Rožeku in Pliberku, ki so imeli nalogo, da nadzirajo delo krajevnih zapovednikov orožniških čet. Na dan glasovanja je MPK odredila vsakemu občinskemu glasovalnemu svetu in na važnejše prehode v cono I po enega medzavezniškega častnika, ki je imel nalogo, da nadzira operacije glasovanja, in kateremu je bilo podrejeno orožništvo v dotičnem okolišu.[33]

S tem je MPK kršila določbe senžermenske mirovne pogodbe in obča pravila jugoslovanske uprave.

Senžermenska mirovna pogodba izrečno ne predpisuje, da naj ima MPK nadzorstvo nad orožništvom. Tega mirovna pogodba logično tudi ne bi smela predpisati, čim je določila, da je uprava v coni I jugoslovanska. Kajti vsaka uprava mora imeti svoje organe. Orožništvo je bilo organ jugoslovanske uprave in čim je uprava v coni I bila prepuščena Jugoslaviji, je moralo tudi orožništvo biti jugoslovansko. Orožništvo je na Koroškem upravljalo poleg varnostne službe tudi vsakovrstne upravne posle in funkcije vojaštva in bi moralo biti v to usposobljeno. Zato se orožništvo ne bi smelo rekrutirati izmed neveščih in nesigurnih domačinov ali državljanov medzavezniških sil. MPK nadalje ni bila kompetentna, da izvrši rekrutacijo, torej upravni akt, ki je v coni I pripadal jugoslovanskim upravnim oblastvom.

Od navedenega je obstojala izjema, ki se je izvajala iz predpisa senžermenske mirovne pogodbe, po katerem MPK nadzira jugoslovansko upravo cone I. Kot sem pravkar poudaril, bi pod tem nadzorstvom bilo treba razumeti brigo MPK-e, da se poslovanje jugoslovanskih oblastev vrši dejansko po veljavnih občih pravilih jugoslovanske zakono-

zavezniška nadzorna komisija na Dunaju na prošnjo MPK-e poslala v prvo cono 58 častnikov, večinoma Italijanov, manj Britancev in Francozov. (Prim. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 195).

[32a] Gl. Wambaugh, La pratique, str. 216.

[33] Prim. Minutes 20. IX. 1920.

daje in da se ne zlorablja v plebiscitne namene. V to svrho in v tem obsegu je MPK bila upravičena, nadzirati tudi delovanje organa jugoslovanske uprave, jugoslovansko orožništvo, in sicer neposredno ali po distriktnih svetih. V toliko je bila kompetenca jugoslovanskih oblastev, zapovedovati orožništvu v coni I, omejena. Vprašanje je le, kako bi se moral določiti obseg te pravice MPK-e v praksi.

b) Vrhovni svet mirovne konference je v svoji že navedeni noti od 1. junija 1920 sporočil odločbo, da naj se takoj razveljavijo vsi ukrepi, ki sta jih jugoslovanska in avstrijska vlada odredili po 3. novembru 1918, bodisi začasno, bodisi dokončno, v svrho konfiskacije ali sekvestracije imetij, ležečih v eni izmed con in pripadajočih osebam, ki imajo pravico glasovanja. Ta imetja naj se brez odloga vrnejo njihovim lastnikom.

Na temelju te odločbe je MPK suspendirala jugoslovansko državno nadzorstvo nad veleposestvi, ki so bila podvržena agrarni reformi.[34] S tem so nemški veleposestniki in njihovi oskrbniki zopet dobili močan vpliv na od njih odvisno prebivalstvo, kar je vplivalo kvarno na svobodo glasovanja, ki jo je MPK bila dolžna zagotoviti.

Omenjena odločba Vrhovnega sveta je bila v nasprotju s čl. 50, odst. 4; kajti ako naj se cona I upravlja po občih pravilih jugoslovanske zakonodaje, morajo v tej coni veljati tudi obči jugoslovanski zakoni glede državnega nadzorstva; kajti to nadzorstvo je bilo uvedeno enako na vsem ozemlju, ki je tedaj bilo pod jugoslovansko upravo in sicer v namenu, da se zagotovi plačevanje davkov in pristojbin in kot pripravljalni ukrep za agrarno reformo. To državno nadzorstvo tudi ni moglo vplivati na pravico glasovanja; kajti oseba, katere imetje je bilo pod tem nadzorstvom, ni bila morebiti izgnana in tudi ne omejena v izvrševanju svojih političnih svoboščin in je torej mogla izvrševati svojo pravico glasovanja svobodno in brez katerihkoli omejitev.

Odločba MPK-e o suspenziji državnega nadzorstva je nepravilno razlagala izraz »konfiskacija ali sekvestracija«, normiran v omenjeni odločbi Vrhovnega sveta, na ta način, da vključuje v sebi tudi državno nadzorstvo, uvedeno od jugoslovanske vlade kot socijalen ukrep. Če bi bil Vrhovni

[34] Gl. Predhodne odredbe za pripravo agrarne reforme, od 25. II. 1919, Ur. 1. LXI; Naredba ministra za trgovino in industrijo o popisu, sekvestru in likvidaciji imovine neprijateljskih podanikov, od 30. IV. 1919, Ur. 1. XCV; Izvršilna naredba celokupne Deželne vlade za Slovenijo od 21. V. 1919, Ur. 1. XCVI.

svet tedaj res tega mnenja, bi bil moral omenjeno odločbo v tem smislu formulirati; kajti tedaj (dne 1. VI. 1920) je bil on brezdvoma obveščen o nadzorstvu, uvedenem že z zakonom z dne 25. II. 1919.

c) V noti Vrhovnega sveta mirovne konference od 8. junija 1920 je izrečno predpisano: »Da se zagotovi nepristranska uprava, konferenca smatra za neobhodno potrebno, da se takoj potem, ko komisija stopi v funkcije, zagotovi svoboden promet med cono I in cono II: straže se bodo morale odstraniti z ene in z druge strani in med obema conama se bo uvedla svobodna trgovina«.

MPK je odredila, da naj se ta odločba izvrši, nakar so jugoslovanska oblastva odprla demarkacijsko črto dne 5. avgusta 1920 (torej dva meseca pred plebiscitom!) v tem smislu, da je odslej promet z vsem blagom med glasovalnima conama preko demarkacijske črte bil carine prost. Jugoslovanska carinska meja se je z demarkacijske črte prenesla na mejo: Jesenice-Ljubelj-Jezerski vrh-Sp. Dravograd. Ob demarkacijski črti so sicer ostale jugoslovanske straže, orožništvo in finančna straža, toda zaradi odloka MKP-e one niso smele tamkaj ustavljati in nadzirati tujcev, ampak so se morale pomakniti en kilometer izza demarkacijske črte.

MPK je vršila absolutno oblast nadzorstva nad vstopom in izstopom v oz. iz cone I in cone II. Kajti na podlagi, bodisi glasovalnih izkaznic, bodisi posebnih osebnih izkaznic, izdanih od Medzavezniškega tajništva (in sicer podpisane ali od predsednika ali od glavnega tajnika MPK-e!), je bil dovoljen prehod iz Avstrije in cone II čez mejno črto v cono I ne samo tzv. izgnancem[35] in drugim osebam, za katere je MPK ugotovila, da so izpolnile pogoje za glasovanje v coni I, ampak celo tudi sumljivim elementom, ki v coni I niso imeli pravice glasovanja in ki so prišli tjakaj z namero, da s terorjem vplivajo na prebivalstvo, da glasuje za Avstrijo.[36]

Odločba Vrhovnega sveta je bila v nasprotju s predpisi senžermenske mirovne pogodbe, po katerih se plebiscit vrši v vsaki coni posebej in se prebivalstvo v vsaki coni zase kot ena celota odloči, h kateri državi naj dotična cona pripade. Nadalje je meja med obema conama, točno določena

[35] Wutte, Kärntens Freiheitskampf, str. 159 navaja, da se je tedaj vrnilo okoli 3.000 Nemcev v cono I.

[36] MPK ni sprejela predloga jugoslovanske plebiscitne delegacije, da morajo osebe iz cone II, ki želijo potovati v cono I, imeti potni list, izdan od pristojnega okrajnega glavarstva in vidiran od jugoslovanske plebiscitne delegacije.

v čl. 50, odst. 1, bila upravna meja. Čim je cona I bila pod jugoslovansko upravo, bi jugoslovanska upravna oblastva morala biti kompetentna, da demarkacijsko črto (mejo med obema conama) nadzirajo tako za osebni promet (da se prepreči prehod osebam, ki bi ogrožale javni red in mir), za blagovni promet (da se ne dovede v nevarnost preskrba cone I z onimi gospodarskimi potrebščinami, glede katerih je ta cona pasivna) in iz razlogov finančne narave (nevarnost, da se v cono I uvaža slaba avstrijska valuta).

Beograjska vlada je napravila pogreško s tem, da je popustila v vprašanju demarkacijske črte. Slovensko ljudstvo v coni I, ki se je pod kratkotrajno jugoslovansko upravo komaj dodobra oddahnilo od strahu pred svojimi prejšnjimi tlačitelji, je bilo namreč vse preplašeno in zbegano, ko je uvidelo, da je v tem najodločilnejšem vprašanju zmagala avstrijska teza. To je značilo, rušiti ugled Jugoslavije in odpreti vrata mnogovrstnemu pritisku odlično organiziranih Nemcev in z njimi združenih številnih narodnih odpadnikov (nemčurjev), ki so odslej javno in v velikih trumah prihajali v cono I. S tem je bil zadan močan udarec svobodi glasovanja in dosežen nasprotni učinek, kot ga je predvideval predsednik MPK-e, ki je na IV. seji izjavil, da se plebiscit ne more izvršiti na svoboden in nepristranski način, ako se ne dovoli posameznikom, da se svobodno gibajo iz ene cone v drugo.[37]

Deželna vlada za Slovenijo je bila dobro poučena o razmerah na Koroškem in o vplivu, ki bi ga odločitev v tem vprašanju imela na izid glasovanja, ter je beograjski vladi odsvetovala popuščanje. Toda, kot že rečeno, brez uspeha. Dobri poznavalci koroškega vprašanja so bili že tedaj mnenja, da je bila v trenutku, ko je bilo odrejeno, da se demarkacijska črta odpre, usoda plebiscita zapečatena Jugoslaviji v škodo.[38]

Last not least naj poudarim, da bi se moralo jugoslovanski upravi v coni I dati dovolj časa, da bi se mogla uvesti in izkazati. Čl. 50, odst. 7 določa, da naj se ljudsko glasovanje vrši v treh mesecih potem, ko senžermenska mirovna pogodba stopi v veljavo, in na dan, določen od MPK-e. Senžermenska mirovna pogodba je stopila v veljavo dne 16. julija 1920 in MPK je določila kot dan ljudskega glasovanja 10. oktober 1920. Cona I je na ta način bila pod jugoslovansko upravo le eno leto dni, nato pa pod nadzorstvom MPK-e

[37] Prim. Minutes 27. VII. 1920.

[38] Gl. Brejc, l. c., str. 202—203.

skoro 3 mesece tik pred plebiscitom. V tako kratkem času pa se ni moglo odpraviti razpoloženja in odvisnosti, v katero so prišli koroški Slovenci pod vplivom dolgotrajnega zgodovinskega razvoja in germanizacije. Ako bi se bil plebiscit na Koroškem vršil šele po preteku 15 let (kot po versajski mirovni pogodbi v Posaarju) bi bilo več jamstva, da bi bili koroški Slovenci pri izražanju svoje volje svobodni in neodvisni.

C. Pravica glasovanja.

1. Po čl. 50, odst. 10[39] je imela pravico glasovanja oseba moškega ali ženskega spola, ki je izpolnila predvsem dva pogoja: starost najmanj 20 let in redno bivališče dne 1. januarja 1919.[40] Toda to še ni zadoščalo, ampak je morala biti izpolnjena še ena izmed alternativ, omenjenih pod c) člena 50, odst. 10.[41]

Potemtakem so osebe, ki so se rodile v kateri izmed obeh con, imele pravico glasovanja le, če so imele tamkaj dne 1. januarja 1919 svoje redno bivališče. Če so bili izpolnjeni drugi pogoji, so imele pravico glasovanja celo osebe, ki so se slučajno rodile v dotični coni, n. pr. otroci uradnikov, častnikov ali vojakov v garniziji v tem ozemlju.

Pred svetovno vojno je mnogo koroških Slovencev zaradi kulturnega in političnega zatiranja, posebno pod pritiskom gospodarskih razmer (in koroški Slovenci so bili vedno socijalno šibkejši!), bilo prisiljenih izseliti se v tujino. Sedaj pa te osebe, čijih dedi in pradedi so obdelovali to zemljo in ki so se rodile v coni I, a ki dne 1. I. 1919 niso več tamkaj prebivale, niso imele pravice glasovanja.

[39] »Pravica glasovanja se bo dala vsaki osebi brez ozira na spol, ki bo izpolnila sledeče pogoje: a) ako je dosegla starost 20 let pred ali na dan 1. I. 1919; b) ako je imela dne 1. I. 1919 svoje redno bivališče (sa résidence habituelle) v coni (zone), podvrženi plebiscitu; c) ako je, ali rojena v imenovani coni (zone), ali ima že izza dobe pred 1. I. 1912 tamkaj svoje redno bivališče ali pravico pristojnosti (pertinenza).«

[40] Za koroške Slovence bi bilo ugodnejše, ako bi se bil določil kasnejši datum, n. pr. 10. IX. 1919, ko se je senžermenska mirovna pogodba podpisala, ali 16. VII. 1920, ko je ta stopila v veljavo, torej potem ko so del Koroške zasedle jugoslovanske čete in ko se je marsikateri dotedaj izven svoje domovine živeči koroški Slovenec vrnil na svojo domačijo.

[41] Pri plebiscitu v Posaarju dne 13. I. 1935 je imela pravico glasovanja vsaka oseba, stara najmanj 20 let, ki je 28. VI. 1919 imela tam svoj domicil. Tudi v primeru z drugimi povojnimi plebisciti je bila glasovalna pravica pri koroškem plebiscitu bolj omejena. Prim. Wambaugh, La pratique, str. 223 in d.

Imele pa so to pravico osebe, ki se niso rodile v coni I, ki pa so tamkaj imele, ali pravilnejše rečeno, za katere so plebiscitna oblastva ugotovila, da so tamkaj imele svoje redno bivališče dne 1. I. 1919 in že izza dobe pred 1. I. 1912, bodisi redno bivališče, bodisi pravico pristojnosti. V to skupino je šteti kolonizirane in naturalizirane nemške priseljence, ki so se posebno po letu 1908 začeli s podvojeno silo naseljevati na Koroškem. Za njih bi se bil moral postaviti zgodnejši rok, n .pr. 1. I. 1900 (kot pri plebiscitu v Šlezviku), tako da bi morali prebivati zdržema najmanj 19 let na ozemlju, da bi bili upravičeni, soodločati o njegovi usodi. Toda ne samo, da se to ni zgodilo, ampak ti nemški priseljenci so bili celo favorizirani na podlagi odločbe Vrhovnega sveta mirovne konference v pogledu »izgnancev«[42] in na podlagi odločb MPK-e glede razlage izrazov »cona« in »redno bivališče«.[43] [44] S temi odločbami sta Vrhovni svet in MPK dodala k tozadevnim predpisom senžermenske mirovne pogodbe podrobna pojasnila, s katerimi so se pogoji za pravico glasovanja temeljito spremenili.

[42] »Velesile smatrajo, v sporazumu s člani Medzavezniške komisije, da se morajo osebam, ki izpolnijo pogoje za glasovanje, določene v čl. 50, in ki bi bile izgnane iz kateregakoli razloga od 3. IX. 1918 dalje, bodisi iz cone I, bodisi iz cone II, nuditi vse olajšave, da se takoj vrnejo s svojimi družinami na svoje domove.« Gl. noto Vrhovnega sveta z dne 1. VI. 1920, ponatisnjeno v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 126—128.

[43] »Beseda »cona« (zone) v čl. 50, t. a in b naj se razlaga v svojem širšem pomenu, po katerem ona znači celokupno plebiscitno cono (the whole zone of plebiscite). — Oseba ima »redno bivališče«, ako se je na dan ali pred dnem 1. I. 1919 nastanila v plebiscitnem ozemlju (the plebiscite area) z očitno namero ali z namero, ki izhaja iz okoliščin, tamkaj stalno prebivati. »Redno bivališče« po namenu teh pravil ne bo prekinjeno vsled odsotnosti, ako bodo okoliščine kazale na namero, obdržati bivališče, in tudi ne vsled obveznosti, odslužiti vojaško službo ali kot posledica vojne.« Gl. navodila za organizacijo plebiscita, izdana od MPK-e dne 16. IX. 1920 in ponatisnjena v Wambaugh, Plebiscites, II, str. 136.

[44] B. H. Stare navaja v svojem poučnem članku o organizaciji in poteku koroškega plebiscita (Ob desetletnici koroškega plebiscita. Koledar Družbe sv. Mohorja, 1931), da je MPK svojelastno spremenila predpis senžermenske mirovne pogodbe, po katerem naj ima glasovalni upravičenec dne 1. I. 1919 v dotični coni svoje redno bivališče, s tem, da je sklenila, da naj glasovalni upravičenec glasuje »v oni glasovalni občini, v kateri je v dobi, ki se konča s 1. I. 1919, prebival nazadnje šest mesecev zaporedoma« (str. 78). Prim. Minutes 16. VIII. 1920.

V smislu predpisov senžermenske mirovne pogodbe ima pravico glasovanja v coni I le oseba, ki je za to cono izpolnila vse pogoje, a v coni II samo oseba, ki je tam izpolnila vse pogoje. MPK pa je sklenila, da naj se beseda »cona« v čl. 50, odst. 10, t. a in b razlaga v širšem pomenu, po katerem ona znači »celokupno plebiscitno cono«.

Ta razlaga je v nasprotju z jasno določenimi predpisi senžermenske mirovne pogodbe. Predvsem čl. 49, odst. 1 izrečno določa, da bodo prebivalci »celovškega ozemlja« (la région de Klagenfurt, the Klagenfurt area) poklicani, da na spodaj navedeni način z glasovanjem odredijo državo, h kateri želijo, da se to ozemlje priključi. V nadaljnjih predpisih člena 49 je točno opisana meja tega celovškega ozemlja. Čl. 50, odst. 1 izrečno določa, da se bo »celovško ozemlje v svrho organizacije plebiscita razdelilo v dve coni (zone): prva cona na jugu in druga cona na severu od poprečne črte, katere opis sledi«. V senžermenski mirovni pogodbi se uporabljajo torej le izrazi »celovško ozemlje«, »prva cona,« »druga cona«, nikjer pa ni normiran izraz »celokupna plebiscitna cona« ali »plebiscitno ozemlje«.[45] MPK pa je uporabljala poslednja dva izraza v svojih odločbah posebno potem, ko se je odprla med obema conama demarkacijska črta, in je s tem kršila predpise senžermenske mirovne pogodbe.

Razlaga, ki jo je MPK dala izrazu »cona«, je v nasprotju s predpisi senžermenske mirovne pogodbe nadalje tudi radi tega, ker po tej razlagi ne bi imela pravice glasovanja v coni I samo oseba, ki je v tej coni izpolnila vse pogoje, ampak tudi oseba, ki jih je izpolnila deloma v coni I in deloma v coni II. Tako n. pr. je MPK priznala pravico glasovanja v coni I osebi, ki se je bila rodila v coni II in ki je v coni I v dobi, ki se konča s 1. 1. 1919, nazadnje prebivala šest mesecev zaporedoma.

2. Načini za vpis glasovalcev v glasovalne imenike in za reklamacije so bili pri koroškem plebiscitu pomanjkljivo normirani, in to zopet v škodo Slovencev. Te naloge je MPK dala paritetičnim občinskim glasovalnim svetom in distriktnim svetom.

---

[45] Francoski član je na XIV. seji MPK-e poudaril, da je na pariški mirovni konferenci prilikom preliminarnih razgovorov o plebiscitu Vesnić navajal v svojem pismu točke a, b in c sedaj veljajočega člena 50 in da je pri tem brezdvoma razumel izraz »zone« v ožjem pomenu, torej ne vključujoč celotnega celovškega ozemlja. Prim. Minutes 28. VIII. 1920.

Občinski glasovalni sveti so bili postavljeni v vsaki občini[46] in sestavljeni iz 6 članov, večinoma ondotnih domačinov, od katerih so 3, imenovani od avstrijskega člana MPK-e, »predstavljali avstrijske koristi«, in 3, imenovani od jugoslovanskega člana MPK-e, »predstavljali slovenske koristi«. Predsednika in tajnika so imenovali distriktni sveti, in sicer tako, da v nobenem občinskem glasovalnem svetu nista obadva bila reprezentanta istih (slovenskih oz. avstrijskih) koristi in da je skupno število predsednikov ali tajnikov, ki so predstavljali slovenske oz. avstrijske koristi, moralo biti v vsakem distriktu enako. Ti sveti so imeli nalogo, sestaviti prvotne in končnoveljavne glasovalne imenike, odločati v prvi instanci o prijavah za vpis v imenike ter o ugovorih, ki so se vložili zaradi pomote, neupravičenega vpisa ali izpustitve katere osebe, ter predsedovati na dan glasovanja na glasovališčih. Občinski glasovalni sveti so za svoje delo bili odgovorni pristojnemu distriktnemu svetu.

Distriktni sveti niso bili ustanovljeni od MPK-e samo v svrho, da nadzirajo jugoslovansko upravo cone I in avstrijsko upravo cone II, ampak so bili obenem organizmi, ki jih je MKP postavila, da se bavijo z vpisom glasovalnih upravičencev in z operacijami glasovanja. Oni so imeli namreč nalogo, odločati o zadevah, o katerih je v občinskih glasovalnih svetih glasovalo enako število članov za in proti, ter kot prizivna instanca (Court of Appeal) razsojati o prizivih, ki so bili vloženi zoper glasovalne imenike, sestavljene od občinskih glasovalnih svetov. Odločba distriktnega sveta je bila dokončna v vseh vprašanjih, ki so se nanašala na vpis glasovalnih upravičencev. V distriktnih svetih so odločali samo britanski, francoski in italijanski častniki. Jugoslavja in Avstrija nista bili upravičeni imenovati reprezentanta, ki bi bila kompetentna, udeleževati se razprav, tičočih se prizivov proti glasovalnim imenikom.

Dočim so plebisciti, izvršeni na temelju versajske mirovne pogodbe (razen v Posaarju) v letih 1920—1921, vzeli za podlago rojstvo glasovalnih upravičencev, je pri koroškem plebiscitu bilo vzeto za podlago bivališče.[47] Bivališče pa je okolnost, ki se da težko ugotoviti in ki zahteva točno in podrobno normiranje, ker drugače so odprta vrata zlorabam. Dočim je namreč bilo lahko ugotoviti osebe, ki so se v določenem kraju rodile in tam prebivale, ker so se med seboj kot sosede poznale, je bilo že težje ugotoviti osebe, ki so se

[46] V coni I jih je bilo 51.

[47] Prim. Wambaugh, La pratique, str. 225 in d.

v določenem kraju sicer rodile, ki pa niso tam tudi prebivale kakor tudi osebe, ki so tam nekaj časa (6 mesecev!) prebivale, a se tamkaj niso rodile. Najtežje pa je bilo, ugotoviti osebe, ki so iz določenega kraja bile »izgnane«. Vprašanje je namreč bilo v vseh primerih, ali je oseba, ki je prosila za vpis, res ona, za katero se je izdajala, nadalje, ali je določena oseba imela dejansko v dotičnem kraju »redno bivališče« v določenem času, ali je njeno redno bivališče bilo »prekinjeno« in ali je dejansko bila prisiljena zapustiti dotično pokrajino. Navedbe, ki so jih distriktni sveti vzeli za podlago svojih sklepov, niso mogle biti kontrolirane, ker jugoslovanski predstavnik ni bil pripuščen k sklepanju in ker ni bil dovoljen vpogled v spise, a distriktni sveti so bili zadnja instanca v teh vprašanjih. Morebitne nepravilnosti, ki so se pri tem zgodile, bi se mogle dokazati edino-le na podlagi plebiscitnih spisov MPK-e, ki pa so nedostopni. Tudi se ni nikjer (celo ne v poročilu MPK-e o glasovanju, poslanem na veleposlaniško konferenco!) objavilo, koliko je bilo reklamacij vloženih, kakšne vrste so bile, kako so se rešile itd., tako da ni nobenega jamstva, da niso bile vpisane osebe, ki po senžermenski mirovni pogodbi niso bile upravičene glasovati.

Kot primer pristranosti MPK-e navajam njeno postopanje v pogledu reklamacijskega roka, ko se MPK ni držala niti svojega odloka.[48] MPK je namreč javno razglasila, da je pravico glasovanja dopustno reklamirati samo do 29. septembra 1920, da sme vsakdo reklamirati samo za sebe, da treba reklamacije predložiti na posebnem formularju, opremiti jih s predpisanimi dokumenti in vložiti pri občinskih glasovalnih svetih. Slovenci so se držali tega odloka. Medtem pa je MPK podaljšala reklamacijsko dobo od 29. septembra do 3. oktobra 1920, ne da bi to bila objavila. Slovenci o tem niso bili obveščeni. Pač pa so bili o tem obveščeni Nemci, ki so tedaj izreklamirali mnogo Slovencev (ki zaradi poteka reklamacijskega roka niso imeli nobenega priziva!) in vpisali mnoge nemškomisleče osebe. Nemški zastopniki so ta imena predložili kar en bloc za stotine nemških glasovalcev skupno in to pogostokrat brez vsakih dokumentov. Te reklamacije[49] so sprejemali distriktni sveti brez zaslišanja občinskih glasovalnih svetov in jih rešili vse v prilog Nemcev.

[48] Povzel iz Brejc 1. c., str. 205.

[49] Koliko jih je bilo, je sklepati iz izjave predsednika MPK-e na XX. seji, češ da so distriktni sveti tačas preobloženi z delom: da morajo »v 4 ali 5 dneh pregledati okoli 2.000 reklamacij«. Prim. Minutes 5. X. 1920.

Č. Postopanje z glasovalnim gradivom v času med zaključitvijo glasovanja in skrutinijem.

MPK je v svojih navodilih z dne 16. IX. 1920 izdala med drugim tudi predpise glede postopanja z glasovalnim gradivom v času med zaključitvijo glasovanja in skrutinijem kakor tudi glede štetja glasov.[50] Naknadno pa je MPK spremenila nekaj teh predpisov, česar pa ni objavila. V splošnem se glede vseh teh predpisov more reči, da so bili sestavljeni tako, da je njih zloraba bila kaj lahko mogoča. Da navedem nekaj primerov!

Glasove so prešteli distriktni sveti, in sicer to pot v navzočnosti po enega predstavnikov jugoslovanskih in avstrijskih interesov, na seji v svojih uradnih prostorih (v Rožeku, Borovljah, Velikovcu in Pliberku), kamor so bile po končanem glasovanju, torej v noči po 18. uri dne 10. oktobra 1920, prepeljane vse glasovalne žare iz 50 glasovališč cone I.

Skrutinij se ni vršil takoj na mestu v vsakem glasovališču. Ni se torej ugotovila na licu mesta pred člani občinskih glasovalnih svetov, ki so bili ves čas navzoči pri glasovanju, vsebina žar in se posvedočila na zapisniku.[51] Občinski glasovalni svet je zapečatil žare in ostalo glasovalno gradivo, in to ne s pečati predsednika in tajnika občinskega glasovalnega sveta, kot je to bilo v prvotnih navodilih MPK-e določeno, ampak s posebnimi pečati MPK-e, nakar ga je medzavezniški častnik, določen za dotično glasovališče, pre-

[50] Prim. Instructions for the organization of the plebiscite. Wambaugh, Plebiscites, II, str. 147—156.

[51] Za plebiscit v Šlezviku je bilo predpisano, da naj se izid glasovanja določi takoj po končanem glasovanju na javni seji občinskega glasovalnega sveta na točno predpisani način, da pa dokončni izid določi medzavezniška plebiscitna komisija. Analogno je bilo predpisano za plebiscit v Allensteinu. Za plebiscit v Marienwerderju je bilo normirano, da naj takoj po končanem glasovanju izid v vsaki občini posebej določi občinski glasovalni svet, da naj dokončni izid določi kontrolna komisija dotičnega okrožja (ki je odgovarjala distriktnim svetom na Koroškem), dočim naj medzavezniška plebiscitna komisija razglasi izid glasovanja v vsaki občini. Za plebiscit v Zg. Šleziji je bilo normirano, da naj izid glasovanja določi takoj po končanem glasovanju za vsako glasovališče posebej občinski glasovalni svet, da naj ga nato določi kompetentni medzavezniški nadzorstveni urad (ki je odgovarjal distriktnim svetom na Koroškem), a medzavezniška vladna in plebiscitna komisija naj potrdi na ta način določen izid glasovanja. Prim. Wambaugh, Plebiscites, II, str. 17, 18, 67—68, 96—97, 228—230.

vzel in dal odpeljati v pisarno pristojnega distriktnega sveta. Žare so bile sicer vse dotlej, dokler se skrutinij ni dovršil (v sredo dne 13. oktobra 1920 zvečer), zastražene od medzavezniških vojakov,[52] toda člani občinskih glasovalnih svetov jih niso smeli nadzirati. Ko so se žare odprle (skrutinij se je začel v ponedeljek, 11. oktobra 1920, dopoldne), predstavnik jugoslovanskih interesov, ki je bil pripuščen k skrutiniju, ni imel možnosti, ugotoviti avtentičnosti in intaktnosti pečatov, ki jih sploh ni poznal.

Pomanjkljivo normirano postopanje z glasovalnim gradivom kakor tudi dejstvo, da je MPK naročila izdelati žare, glasovnice, pečatnike, vosek in trakove v Celovcu, da so žare bile tako zapečatene, da se je dno moglo odpreti, ne da bi se pečati mogli poškodovati itd., so omogočale zlorabe. Ako bi se glasovi prešteli takoj na vsakem glasovališču posebej, ne bi bilo dvoma, da bi bil izid, določen od posameznih občinskih glasovalnih svetov, res predstavljal voljo, izraženo z glasovanjem od strani glasovalnih upravičencev.

D. Pravna podlaga za določitev meje.

Pri plebiscitih, izvršenih na temelju versajske mirovne pogodbe, so zavezniške in udružene sile bile kompetentne, odločiti o meji »po črti, ki temelji na izidu glasovanja, določenem po občinah, in ki jo jim predloži plebiscitna komisija, uvažajoč posebne zemljepisne in gospodarske pogoje spornih krajev«.[53]

[52] To so bili britanski, francoski in predvsem italijanski ordonance, ki so spremljali 58 medzavezniških častnikov, poslanih, kot že rečeno, od Medzavezniške nadzorne komisije na Dunaju MPK-i, ki jih je dodelila na dan glasovanja na posamezna glasovališča in na važnejše prehode v coni I.

[53] Prim. §§ 4 in 5 priloge k čl. 88 (Zg. Šlezija, čl. 95 (Allenstein in Marienwerder) in čl. 109, odst. 4 ter čl. 110 (južna cona Šlezvika) versajske mirovne pogodbe. Kot primer naj navedem plebiscit, ki se je vršil dne 11. julija 1920 v Allensteinu v vzhodni Prusiji. Predpisano je bilo, da naj se izid glasovanja določi po občinah, in sicer po večini glasov v vsaki občini. V prid Nemčije je glasovalo 1.694 občin, v eni občini so glasovi bili enako porazdeljeni, dočim je v prid Poljske glasovalo le 9 občin. Od teh 9 občin so samo 3 občine bile ob poljsko-nemški meji in bi se mogle odcepiti od svoje okolice in dodeliti Poljski, ne da bi se ustvarile geografske in ekonomske komplikacije. Ostalih šest občin, ki so glasovale za Poljsko, so bile tako izolirane od meje, da bi se v primeru, ako bi se bile dodelile Poljski, žrtvovale nemške občine, v katerih so glasovi, oddani za Nemčijo, številično mnogo nadkrilili glasove, oddane za Poljsko. Zato je

Za koroški plebiscit ni bilo analognih predpisov. Jugoslovanska delegacija na pariški mirovni konferenci se je potem, ko ni mogla plebiscita sploh preprečiti, sicer prizadevala, da se plebiscit vrši po občinah. Vendar se je temu protivil W. Wilson, češ da celovško ozemlje tvori gospodarsko enoto.[54]

V smislu čl. 50. odst. 11, 13 in 14 je ljudsko glasovanje v celovškem ozemlju imelo imperativen značaj, kajti za določitev glede pripadnosti tega ozemlja in s tem glede bodoče meje med Jugoslavijo in Avstrijo na tem delu je bila odločilna le želja glasovalnih upravičencev, izražena z glasovanjem, torej edinole izid glasovanja. O vprašanju, h kateri izmed obeh držav naj se celovško ozemlje priključi, so glasovalci sami odločali v tem smislu, da je država, v prid katere je glasovanje izpadlo, že na temelju tega dejstva bila upravičena, da končno ustanovi (Jugoslavija) oz. vzpostavi (Avstrija) svojo oblast na dotičnem ozemlju. Niso pa bile ne zavezniške in udružene sile in tudi ne Zveza narodov kompetentne, odločati o pripadnosti in s tem o meji, bodisi na temelju izida glasovanja (kot pri odločitvi Sveta Zveze narodov o meji Posaarja), bodisi oziraje se še na druge okolnosti (kot so bile kompetentne zavezniške in udružene sile pri drugih povojnih plebiscitih, ki so se vršili na temelju versajske mirovne pogodbe).

Izid glasovanja v celovškem ozemlju je bil predpisan, da se določi globalno v vsaki coni, vzeti kot celoti, in sicer po večini glasov v vsaki coni. Nasprotno pa je za plebiscite, normirane v versajski mirovni pogodbi, bilo predpisano, da naj se izid glasovanja določi po občinah, in sicer po večini glasov v vsaki občini. V severni coni v Šlezviku je bilo slično normirano kot glede celovškega ozemlja, namreč da se glaso-

plebiscitna komisija predlagala konferenci veleposlanikov, da naj se Poljski dodelijo le one 3 obmejne občine (s 4.786 prebivalci), ki so oddale večino glasov za Poljsko, dočim naj se ves ostali del plebiscitnega ozemlja Allenstein obenem z onimi izoliranimi poljskimi občinami dodeli Nemčiji. Konferenca veleposlanikov je sprejela ta predlog in dodelila omenjene tri občine Poljski (Prim. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 136—137). Tozadevni predpisi o posaarskem plebiscitu (§§ 34 in 35 priloge k čl. 50 versajske mirovne pogodbe) se razlikujejo od pravkar navedenih v tem, da je o vprašanju, pod katero suverenost naj se Posaarje postavi, bil kompetenten odločati Svet Zveze narodov v skladu z voljo, izraženo z glasovanjem.

[54] Gl. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 177. Wambauch ne navaja, kaj je jugoslovanska delegacija predlagala o tem, kdo naj odloča, katera naj bo meja po glasovanju.

vi štejejo globalno za celo cono in da je Danska za primer, če se glasovanje konča v njen prid, upravičena, takoj po proglasitvi izida to cono zanesti (Prim. čl. 109, odst. 3 versajske mirovne pogodbe). Torej razen v severni coni Šlezvika je edinole še za koroški plebiscit bilo predpisano, da se izid glasovanja ne določi po občinah. Zaradi tako normiranega načina določitve izida glasovanja je odločitev glede priključitve celovškega ozemlja bila možna le sledeča: eni oz. drugi izmed obeh prizadetih držav je mogla pripasti, ali ena sama cona, ali obedve coni, ali nobena cona.

Glasove je najprej preštel za vsak distrikt posebej dotični distriktni svet, nakar je tako ugotovljene izide Medzavezniški posvetovalni svet sestavil in končen izid predložil MPK-i. Predsednik MPK-e je na seji dne 13. X. 1920 zvečer prečital in določil izid glasovanja.[55] MPK je takoj, čim je določila izid glasovanja v coni I, bila zavezana, izid sporočiti poglavitnim zavezniškim in udruženim silam obenem s podrobnejšim poročilom o operacijah glasovanja ter ga proglasiti (čl. 50, odst. 12). MPK ni bila kompetentna, da poglavitnim zavezniškim in udruženim silam ev. pošlje predlog o črti, ki naj jo te sile določijo kot bodočo mejo med obema prizadetima državama, analogno kot je bilo urejeno pri drugih plebiscitih. Brž ko je MPK proglasila, da je Avstrija dobila večino glasov v coni I, je Avstrija bila upravičena, da sporazumno z MPK-o dokončno vzpostavi svojo oblast ne samo nad cono I, ampak tudi nad cono II (čl. 50, odst. 14). Celotno celovško ozemlje je s tem dokončno ostalo pod avstrijsko suverenostjo (čl. 50, odst. 9) in proti temu ni bilo pravnega leka. Avstrija ni bila zavezana, da odstopi Jugoslaviji one občine, v katerih se je večina (in sicer od 51 občin 18!) izrekla za priključitev k Jugoslaviji. Ona nadalje pravno ni bila zavezana, prevzeti upravo cone I z omejitvijo. Zato je bil pravilno odklonjen predlog jugoslovanskega člana, da naj ima posebna medzavezniška komisija na Koroškem tako dolgo, dokler Avstrija ne bi postala članica Zveze narodov, nalogo, nadzirati, ali Avstrija izpolnjuje obveznosti, ki jih je prevzela v pogledu zaščite manjšin.[56]

---

[55] V coni I je bilo glasovalnih upravičencev 39.291. Od teh jih je glasovalo veljavno 37.304 (95.76%), in sicer za Avstrijo 22.025 (59.04%), a za Jugoslavijo 15.278 (40.96%) glasov, 1.987 glasov je bilo proglašenih za neveljavne. Prim. Wambaugh, Plebiscites, I, str. 198.

[56] Prim. Minutes 19. X. 1920.

Če bi bilo glede koroškega plebiscita predpisano v senžermenski mirovni pogodbi, da naj bi, bodisi določene zavezniške in udružene sile, bodisi Svet Zveze narodov, bile kompetentne, da odločijo o meji na temelju izida, določenega v vsaki občini posebej po večini oddanih glasov, in uvažujoč zemljepisne in gospodarske pogoje teh občin, bi bila Jugoslavija upravičena, zahtevati od kompetentne instance, da kot mejo določi Dravo, ker se je južno od nje večina (55% občin) izrekla za Jugoslavijo, ker je to ozemlje kompaktno naseljeno ob jugoslovanski meji in ker bi bili dani v to deloma tudi gospodarski pogoji. Ker pa take določbe ni bilo, je Veleposlaniška konferenca, sklicujoč se pravilno na čl. 50, odst. 11, zavrnila zahtevo Jugoslavije od dne 26. marca 1921, da naj se kot meja določi Drava.

O valutnih klavzulah.[1]

Dr. Josip Voršič.

I. Njih smoter.

Stranke sklepajo v medsebojnem poslovanju najrazličnejše pravne posle. Večina teh poslov obstoji v denarnih dajatvah, ki se glase z ozirom na denarno enoto, s katero je dajatev označena, na dinarje, dolarje, marke itd.

[1] Temeljitejših razprav o valutnih klavzulah kot takih v domači literaturi ni. Vendar opozarjam na nekatere razprave, v katerih se pisci bavijo z denarnimi vprašanji bodisi neposredno ali posredno, odnosno s položajem, ki je ustvarjen z uveljavljenjem tk. zv. »deviznih predpisov.« Tako:

dr. E. Pajnič: Denarna vrednost in sodne odločbe, Pravni vestnik, Trst 1924;

isti: Pitanje valorizacije, izšlo v Spomenici na drugi kongres pravnika kraljevine SHS, Ljubljana 1927;

dr. S. Lapajne: Razvoj in sedanje stanje našega državljanskega prava, v Ljubljani 1934, str. 21. in sl.;

dr. R. Sajovic: Izvršba in devizni predpisi, Slovenski pravnik 1934.

Dr. J. Mudrović: Valorizacija, Mjesečnik 1927,

isti: Rastu li novčane tražbine, kad valuta pada? Zagreb 1925. in tam obširno navedena literatura;

Toda znano nam je — in tega mi ni potrebno še posebej dokazovati — kako zelo se spreminja kvalitativnost denarnih dajatev katerih nositelj je papirnata valuta. To pa za radi spreminjajoče se vrednosti denarja, ki pride v notranjosti države do najbolj vidnega izraza v njegovi naraščajoči oziroma padajoči nakupni moči.

Prav posebno se spreminja kvalitativnost ali bolje rečeno vrednost denarnih dajatev ob izrednih prilikah, kot so: vojna, mobilizacija, gospodarske katastrofe itd., pri čemer niti ne omenjam raznih valutnih manevrov in borznih spekulacij. Če kje, tedaj velja ravno glede stabilnosti denar-

---

dr. I. Politeo: Padanje valute i obvezno pravo, Mjesečnik 1919.;

dr. Drag. Arandjelović: Clausula rebus sic stantibus i nedostižnost davanja, Arhiv za pravne i društvene nauke 1921, str. 417—434;

dr. G. Avakumović: Promena valute i privatni pravni poslovi, Arhiv 1924, str. 23—49, 107—123;

dr. Dušan Uzelac: Odnosi državne vlasti i emisione banke, Arhiv 1934;

dr. M. Stahuljak: Psihologija novca, Mjesečnik 1931.;

dr. Franjo Milobar: Na ruševinama metalnih valuta i novčanih teorija, Mjesečnik 1928.;

dr. B. Eisner: Pad valute kao problem privatnog prava, Sarajevo 1923.

isti: Das Aufwertungsproblem in der Gesetzgebung und Rechtsprechung Jugoslaviens, Zeitschrift für Ostrecht, 1927—1.

Kosta M. Ljubisavljević: Sammlung der Devisenvorschriften des Königreiches Jugoslawien, Beograd 1935.

Zucker—Holzmann: Die Devisenvorschriften in Jugoslawien, Zagreb 1933.

Inozemska literatura je o naslovni temi obširna. Zato omenjam le:

Dr. Klang: Kommentar zum allg. bürg. Gesetzbuch 1933, § 984. in sl. str. 731—763. in tam navedena literatura.

Ehrenzweig: Sistem des oesterr. allg. Privatrechts 1915, § 298.

Nussbaum: Vertraglicher Schutz gegen Schwankungen des Goldwertes (Goldklausel und andere Abreden zur Minderung des Valutenrisikos), Berlin 1928.

Drechsler: Die Valutahypothek, Gerichtshalle 1932, str. 2. in sl.

Mestre—James: La clause—or en droit français, Paris 1925.

H. Guisan: La dépréciation monétaire et ces effets en droit civil 1934.

Sumner: The English Bank Restriction, — v: A History of American Currency, Newyork.

ne vrednosti stara resnica: »nikjer je stalne ni stvari«.

Sprememba vrednosti denarja pa nima občutnih posledic samo na narodno gospodarskem, finančnem in političnem polju, temveč posega prav živo tudi v privatne imovinsko pravne odnošaje, to pa ne v formalnem, temveč v materijalnem smislu besede.

Za vzgled navedem le dva primera:

Upnik je imel prejeti leta 1914 na takrat v gotovini odštetem posojilu 100.000 K. Po vojni pa je dolžnik ta dolg nominalno sicer poplačal, toda v resnici s povračilom par kron predvojne vrednosti.

Upnik A je odštel B leta 1922. hipotekarno posojilo 100.000 Din — na posestvo, ki je bilo takrat vredno 250.000 Din. Za njim se je vknjižil upnik C za posojilno terjatev 50.000 Din. Posestvo pride na dražbo leta 1935. in se izkupi zanj 90.000 Din. Kaj vidimo? Upnik A trpi 10.000 Din izgube, upnik C sploh ni prišel do plačila. Dolžnik sam pa pride ob celo posestvo, to je ob 100.000 Din, ki bi mu v letu 1922 ostali v žepu, ako bi posestvo takrat prodal; povrh pa še dolguje upniku A 10.000 Din, upniku C pa celo terjatev z morebitnimi obrestmi, pravdnimi in izvršilnimi stroški.

Navedel bi še lahko mnogo primerov, ki pričajo o težkih posledicah, ki zadenejo upnika ali dolžnika zaradi spreminjajoče se vrednosti denarja, zlasti velja to takrat, kadar je med nastankom in dospetkom terjatve daljše razdobje, ko gre za dolgoročno pravno razmerje.

In prav pred takimi posledicami se skušajo stranke zavarovati. V to svrho vstavljajo v svoje pravno veljavne izjave odnosno pogodbe razne klavzule, valutne, blagovne ali zlate, ki naj po svoji podlagi: tuja valuta, blago ali zlato, služijo kot merilo — tertium comparationis — za določitev višine denarne dajatve, ki jo naj upnik prejme na dan plačila.

V primer navedem tri take dogovore, ki sem jih našel v pogodbah:

1. Najemojemalka se obveže za primer, da bi se tekom najemne dobe — 30 let — vrednost denarja zvišala ali znižala, plačati temu zvišanju ali znižanju ustrezno nižjo ali višjo najemnino, pri čemer se določi vrednost denarja na dan sklenitve pogodbe po razmerju napram švic. franku na borzi v Zürichu in sicer za 100 Din 7 švic. frankov . . .

2. Elektrarna se je zavezala dobaviti podjetniku električno energijo in sicer kw uro po ceni, ki jo bo imel 1 kg premoga zdrobovca na dan dobave...

3. Upnik je odštel dolžniku posojilo v dinarjih z dogovorom, da mora dolžnik ob vračilu upniku vrniti glavnico v isti vrednosti in v isti kakovosti, kakor je posojilo sprejel v smislu § 983. o. d. z., pri čemer se določi vrednost odštetega posojila po tečaju dinarja napram čistemu zlatu v Londonu...

Navedeni primeri dokazujejo, da skušajo stranke z valutnimi klavzulami doseči to, da prejme upnik na dan plačila[2] za svojo denarno dajatev po svoji notranji[3] vrednosti ekvivalenten denarni znesek, kakor bi ga prejel v primeru, ako bi se vrednost, ali bolje rečeno, nakupna moč denarja izza nastanka pravnega razmerja pa do dneva plačila ne spremenila.

II. Pojem valutnih klavzul.

S smotrom, ki ga zasledujejo valutne klavzule, je podana tudi vsebina pojma samega. Zato lahko rečemo, da govorimo o valutnih klavzulah v najširšem smislu besede takrat, kadar stranke v zavarovanje denarnih dajatev dogovore ali določijo, da se ima višina denarne dajatve (papirnate valute) na dan plačila določiti na podlagi izvestnega merila, bodisi da je to merilo tuja valuta, blago ali zlato.

Zbog valutne klavzule same se tedaj ne zamenja valuta, v kateri je izražena denarna obveznost.

V ožjem smislu besede pa govorimo o valutnih, blagovnih in zlatih klavzulah takrat, kadar se vzame za podlago temu preračunavanju tuja valuta (valutna klavzu-

---

[2] Po praksi avstrijskih, čehoslovaških, poljskih, belgijskih in rumunskih sodišč odloča za preračunavanje dejanski dan plačila, dočim po praksi italijanskih, ogrskih in švicarskih sodišč dan dospelosti. Glej: Wahle: Welche währungsrechtlichen Bestimmungen empfehlen sich auf dem Gebiete des Privatrechtes. Temeljita razprava v monografiji: Sechster Deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei, Praga 1933, str. 208.

[3] Enako stališče so zavzeli angleški in amerikanski člani International Law Association prilikom posvetovanja tkzv. Vienna Rules, katera načela naj služijo kot splošna pogodbena določila, ako se pogodba izrečno ali molče nanje sklicuje. Reports of the 34. Conference of the Int. Law. Ass., str. 547. glej Wahle: op. cit. str. 184.

la), izvestno blago (blagovna klavzula), ali zlato (zlata klavzula).

Bistvo »zlate klavzule« ne tiči tedaj v efektivnem plačilu zlata ali zlatnikov, temveč v tem, da služi zlato za podlago pri določevanju višine denarne vsote — papirnate valute — na dan plačila (vrednostna klavzula).

Kolikor ni izrečno določeno kaj drugega, je smatrati vse valutne klavzule, tako zlasti zlato klavzulo, za neefektivne.[4]

Kakor so tedaj različna sredstva, ki se jih stranke poslužujejo za preračunavanje denarnih dajatev, tako različno se v praktičnem življenju nazivajo klavzule, dasi jim je v stvarnem pogledu smoter docela isti. Kot rečeno gre za zavarovanje upnika — in razume se tudi dolžnika — pred morebitno spremembo vrednosti papirnate valute, s katero je denarna dajatev izražena.

Za obstoj valutne klavzule pa je docela vseeno, na kakšno vrsto valute glasi denarna obveza. Kot se določa na podlagi valutne klavzule višina domače, istotako se določa višina tuje valute, kateri dolg sme dolžnik pri nas plačati v smislu čl. 336. odst. 2. trg. zak. v domači valuti pod pogojem, da ni bilo izrečno dogovorjeno, da se mora na vsak način plačati dotična valuta odnosno vrsta denarja (efektivna klavzula).[5]

Iz tega pa izhaja, da ima valutna klavzula enak pomen tudi pri denarnih obveznostih z efektivno klavzulo (efektivno-valutna klavzula).

Važen poudarek valutnih klavzul je končno tudi v tem, da se z njimi ovrže vsak dvom in s tem spor, ali ima plačilo odgovarjati samo nominalni[6] ali notranji vrednosti denarja.

---

[4] Enako v francoskem, amerikanskem in italijanskem pravu. glej Wahle: op. cit. str. 194. in sl. s tam navedeno literaturo in odločbami.

[5] V smislu § 8. odst. 2. nemške devizne uredbe z dne 1. avgusta 1931. je smatrati za terjatve v tuji valuti le one, če glase na efektivno plačilo tuje valute. Od valutnih klavjul v tem smislu je razlikovati »valutne klavzule«, o katerih je govora v meničnem pravu in s katerimi se označujejo pravna razmerja med trasatom in remitentom. (glej dr. Škerlj Menični in čekovni zakon, Ljubljana, 1929. str .11.).

[6] Praksa najrazličnejših držav se je postavila na nominalistično stališče. Sprememba vrednosti dolžne valute je brezpomembna ne glede na to, ali je dolg izražen v domači ali tuji valuti. Tako je razsodilo Internacijonalno razsodišče v Haagu leta 1929 v procesu Francije

III. Valutne klavzule in zakonita stabilizacija denarja.

V naši državi je dinar zakonito plačilno sredstvo. Njegova notranja vrednost je zakonito stabilizirana, kar se pravi, da ostane vrednost dinarja v okviru države tako dolgo stabilna, dokler velja in se tudi izvaja zakon o stabilizaciji denarja z dne 11. maja 1931., s katerim zakonom je bila za našo valuto uvedena zlata podlaga.[7] Ta zakon namreč določa v čl. 1., da mora vrednost dinarja odgovarjati vrednosti težini 26½ mg čistega zlata.

Ko je vrednost dinarja pri nas zakonsko stabilizirana, utegne kdo vprašati, ali so valutne klavzule kljub temu na mestu.

Na to vprašanje odgovorim najbolje, če opozorim na naslednja dejstva:

Predvsem si moramo biti na jasnem,[8] da niso kvantiteta zlate, srebrne, skratka metalne podlage, ali likvidacija državnih dolgov pri Narodni banki ali visoko aktivna trgovinska bilanca itd., edini činitelji, ki določajo vrednost denarja, temveč da so pri določanju vrednosti denarja enako važni še mnogi drugi momenti, ki se morajo prav tako upoštevati.

Ni prezreti, da z normiranjem še ni podana resnična, trajna in stabilna vrednost denarja in to radi tega ne, ker vrednost denarja ni funkcija pravne norme.

Vsakokratna vrednost denarja predstavlja namreč rezultanto vseh na vrednost denarja odločujočih in kot komponent delujočih sil. Kakor in kolikor se spreminjajo te komponente, tako in v toliko se spreminja tudi rezultanta, to je vrednot denarja.

Če delujejo komponente enako (v normalnih časih), ni razloga za spreminjanje rezultante in vrednost denarja ostane tako dolgo stabilna.

Ali večina komponent je plod življenja, plod ponudbe in povpraševanja, tedaj že po svojem bistvu spreminjajoča se sila. Prav zato pa tudi ni mogoče z zakonom vpostaviti trajne in absolutno stabilne vrednosti denarja, čeprav je

zoper Jugoslavijo. Enaka je praksa avstrijskih, čeških, nemških, italijanskih, angleških, francoskih, belgijskih, norveških, poljskih itd. sodišč, glej: Wahle: op. cit. str. 185 in sl. s tam citiranimi odločbami in literaturo.

[7] Službene Novine z dne 14. maja 1931 št. 107. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, z dne 22. maja 1931. kos 32.

[8] Dr. J. Voršič: Kritičen pogled na valutno reformo — v monografiji: Valutne reforme v Jugoslaviji v letu 1930.

na razpolago določena količina zlata in deviz.[9] Zato pa lahko kljub zakonski stabilizaciji dinarja doživimo katastrofalne posledice zaradi padca vrednosti dinarja. To je razlog, da bodo stranke tudi v normalnih gospodarskih prilikah sklepale take klavzule, da preprečijo nepotrebno zlo bodisi na račun upnika ali dolžnika.

Nikdar namreč ne smemo pozabiti, da je denar sicer merilo vrednosti, toda se razlikuje od drugih meril po tem, da ni stalno in za vse čase tako določeno kot n. pr. meter, kilogram, liter ali kakorkoli že imenujemo dolžinske, širinske in druge mere.

IV. Klavzula — „v zlatih dinarjih".

V zvezi z valutno klavzulo smatram iz čisto praktičnih razlogov za potrebno, da posebej opozorim na one obveznosti, ki se glase na — zlate dinarje.

Neredko se primeri, da si upnik, ki je posodil papirnate dinarje, izgovori povračilo v zlatih dinarjih. Nastane vprašanje:

1. ali so taki dogovori pravnoveljavni ali ne,
2. kaj je razumeti pod zlatim dinarjem.

Ad 1. V bistvu posojilnega razmerja je povračilo *tantundem eius generis:* obveznost do vračila zlatih dinarjev namesto papirnatih pa gotovo ni eiusdem generis.

Da so taki dogovori pravno obvezni, ne more biti dvoma. To sledi iz splošnih določb o. d. z. o novaciji (§ 1376. a. o. d. z.) glasom katerih se morejo pogodbeniki sporazumeti o spremembi ali zamenjavi dolžnega predmeta. Nikjer, prav nikjer pa ni zakonite norme, da bi vprav glede valute veljale izjeme! Ako bi naj veljale kakšne izjeme glede valute, potem bi morale tudi zakonsko obstojati, kot n. pr. v Italiji.[10]

Ad 2. Ko tedaj ni in ne more biti nobenega dvoma, da so dogovori o povračilu zlatih dinarjev veljavni, se je baviti z vprašanjem, kaj je prav za prav razumeti pod tako klavzulo, ko vemo, da izza svetovne vojne zlatih dinarjev ni v prometu, niti niso zlati dinarji v pro-

[9] Čl. 5. cit. zakona: Narodna banka je obvezana, da vzdržuje kritje v zlatu ali devizah, ki se glase na denar, zakonski in praktično zamenljiv za zlato, svobodno za izvoz: to kritje mora znašati najmanj 35 % skupnega zneska vseh njenih obveznosti na pokaz s tem, da mora biti najmanj 25 % zneska bančnih obveznosti na pokaz kritih z zlatom v tresoru ali položenim v inozemstvu z možnostjo svobodnega izvoza.

[10] Glej Wahle: op. cit. str. 191.

metu z uveljavljenjem zakona o denarju kraljevine Jugoslavije, temveč so in slejkoprej ostanejo v prometu le papirnati dinarji[11] in to navzlic čl. 286. finančnega zakona iz leta 1924/25., s katerim je bil finančni minister pooblaščen kovati en milijon zlatnikov v vrednosti od 20 milijonov dinarjev v zlatu, in je bil proglašen dotični denar za zakonito plačilno sredstvo. Ta člen je le specijalna določba, s katero se ni zasledovalo drugega kakor to. da se je spravilo v sklad obstoječe stanje pri Narodni banki s tem, da so nakovali za 20 milijonov zlatnikov, za kolikor je bil po svetovni vojni povečan kapital Narodne banke. Za kovanje teh zlatnikov je bilo v smislu zakonitega predpisa uporabljeno zlato, ki se je nahajalo pri Narodni banki pod pogojem, da bo vrnjeno Narodni banki prav toliko zlatnikov, za kolikor je bilo iz Narodne banke v to svrho vzetega zlata. Zato funkcija tega zlatega dinarja, s tem pa tudi pravni položaj ni enak dejanskemu in pravnemu položaju predvojnega srbskega zlatega dinarja, ki je bil denarna enota in obče zakonito plačilno sredstvo, ki je v prometu dejansko tudi cirkuliral.[12]

Kaj je tedaj razumeti pod izrazom »zlatega dinarja?« V prvi vrsti bo za obrazlago in presojo odločilno, kar so stranke povedale same. Šele če stranke niso določile ničesar, kaj je razumeti pod zlatim dinarjem, ali če so se izrazile nejasno in nepopolno, se bo poslužiti dotičnih zakonitih predpisov, ki govore o zlatih dinarjih.

V tem pogledu pa moram opozoriti na zakon o srbskim narodnim novcima z dne 10. decembra 1878. S tem zakonom je pristopila kraljevina Srbija k takratni latinski denarni uniji (čl. 1.) usvojivši načela in določbe, ki so bile izražene v konvenciji, sklenjeni dne 23. decembra 1865. v Parizu med Francijo, Belgijo, Italijo in Švico.

V smislu čl. 3. cit. zakona je bila srbska valuta bimetalna (zlata in srebrna) ter je izdala Narodna banka kraljevine Srbije papirnate dinarje šele pred svetovno vojno na podlagi posebnega zakonitega pooblastila.

Glasom »Pravilnika o kovanju zlatnog novca« v pogledu čistoče (čl. 2. in čl. 4. cit. zak.) je kraljevina Srbija pristopila k latinski denarni zvezi tudi z vsemi odredbami, ki so predpisovale čistočo in sestavine francoske zlate valute.

Kakor je določila Francija na osnovi zakona z dne 28. marca 1804. da mora vsebovati en zlatnik 0.900 g čistega zla-

[11] Glej opombo pod [8].

[12] Glej dr. M. Marković: »Zlatni dinar kao domača valuta«. Jugoslovenski Lloyd z dne 15. marca 1931.

ta in 0.100 g bakra, prav tako je predpisal tudi čl. 1. »Pravilnika« in čl. 4. cit. zak. enako vsebino za zlati dinar.

Zato je pravilno razumeti pod »zlatim dinarjem« predvojni srbski dinar, ki je bil enak švicarskemu franku. Saj sta imela po načelih in določbah latinske denarne zveze dinar kot švicarski frank zakonito določeno vrednost, ki je bila za obe denarni enoti enako izražena v zlatu.

Kot povedano, je bila Narodna banka kraljevine Srbije zakonito pooblaščena izdajati tudi papirnate dinarje. To pa proti obvezi, da je morala vsako novčanico, ki se ji je predložila v izplačilo, takoj izplačati v zlatu.

Spričo gospodarskih in finančnih težkoč, ki so zavladale v kraljevini Srbiji ob času svetovne vojne, pa je bila srbska Narodna banka razrešena obveznosti, zamenjavati papirnate novčanice v zlate dinarje. To je imelo za posledico, da je rastel aggio zlatega dinarja napram papirnatemu dinarju ter dosegel v prometu višino ca 1.100%, to je, da se je moralo plačati za en zlat dinar 11 papirnatih dinarjev.

V zlatih dinarjih je pri nas določeno tudi plačilo carine.

Izza ukinitve dolžnosti Srbske narodne banke do zamenjave, je tedaj prestal biti dinar zlat dinar, ker po svoji vrednosti ni enačil več švicarskemu franku, ki je tudi po svetovni vojni obdržal svojo po zakonu določeno vrednost. Zato je pravilno razumeti pod izrazom »zlat dinar« — predvojni dinar, (ki je bil po svoji vrednosti enak švicarskemu franku) in bo omenjeno klavzulo tudi tako obrazložiti, da mora upnik ob plačilu sprejeti tako vsoto papirnatih dinarjev, ki se dajo na denarnem trgu zamenjati za ono količino zlata, ki jo predstavlja dotično število zlatih dinarjev (odnosno švicarskih frankov).

V. O pravni veljavnosti valutnih klavzul.

Ko govore dovolj tehtni razlogi za sklepanje valutnih klavzul, zato je potrebno odgovoriti še na vprašanje, ali so take klavzule tudi pravno veljavne ali ne.

Pri reševanju tega vprašanja se bo v prvi vrsti ozirati na obstoječe zakonske predpise ter na tista načela civilnega prava, ki utegnejo priti pri presojanju pravne veljavnosti v poštev. Nadalje bo razlikovati, ali je bil pravni posel z valutno klavzulo sklenjen pred uveljavljenjem ali izza uveljavljanja tkzv. deviznih predpisov. Zakaj v vsakem primeru utegne biti odgovor drugačen.

A. Valutne klavzule do uveljavljenja deviznih predpisov.[13]

Ni prezreti, da temelje določbe, nanašajoče se na imovinsko pravne odnošaje civilnega prava, na priznanju zasebne lastnine. Biti lastnik se pravi s stvarjo neomejeno in svobodno razpolagati. To razpolaganje se vrši v pravnem prometu, kot vemo, na temelju pravnih poslov: eno ali dvostransko pravno veljavnih izjavah. Načelo svobodnega razpolaganja z imovino pa je v izvestnem pogledu utesnjeno. Pravec tej utesnitvi daje socijalna funkcija dotične imovine, stvari. Kakor je pomen izvestne stvari, imovine večji in pomembnejši za socijalno edinico oziroma »občni blagor« — kot pravi § 364. o. d. z. — toliko večje ali manjše so omejitve pri svobodnem razpolaganju z dotično stvarjo. Poglejmo torej, ali je po obstoječih zakonitih predpisih strankam zabranjeno vezati plačilo denarnih terjatev z valutno klavzulo!

1. Ustava[14] kraljevine Jugoslavije z dne 3. 9. 1931. ne določa ničesar o denarju, ne o denarnih dajatvah, še celo ne o valutnih klavzulah. Pač pa usvaja načelo svobodne lastnine, čije vsebina in obseg sta določena po zakonu (čl. 22.) ter priznava svobodo sklepanja pogodb v gospodarskih odnošajih (čl. 23.) ali bolje rečeno v imovinsko-pravnih odnošajih. Po ustavi je torej priznano, da smejo stranke svobodno sklepati pravne posle ter razpolagati s svojo imovino, v kolikor to razpolaganje po obstoječih zakonih — ne uredbah — ni omejeno. Še posebej je opozoriti, da nalaga ustava v istem členu državi dolžnost in pravico, da intervenira v imovinsko-pravnih odnošajih državljanov »v duhu pravice«, toda le na podstavi zakona.

Kaj se pravi intervenirati v duhu pravice, tega ustava ne pove. Pač pa je tolmačiti ta izraz v tem smislu, da ima država dolžnost in pravico intervenirati v imovinsko-pravnih odnošajih svojih državljanov, če to zahteva pravni čut. Pravni čut pa se zopet, kot vemo, spreminja ter je v raznih razdobjih glede na vsakokratne vladajoče politične, kulturne, socijalne ali gospodarske razmere drugačen. Če je tedaj

[13] Glej pravilnik o ureditvi prometa z devizami in valutami z dne 7. oktobra 1931. Sl. N. z dne 8. oktobra 1931, št. 234. ter Sl. l. z dne 17. oktobra 1931, kos 63.

[14] Vprašanje, ali je ustava zakon ali ne, je za nas brezpredmetno, ker ustava določa v čl. 120., da smo vsi in vsakdo ter vsa oblastva dolžni pokoravati se njenim določbam.

»v duhu pravnega čuta« ali kot pravi ustava »v duhu pravice«, potem je država po svojih organih, sodnih ali administrativnih dolžna in upravičena intervenirati; predpostavka za tako intervencijo pa je, da jo zakon dopušča. Toda ustava ne zahteva, da naj bo v zakonu izrečno določeno, kdaj naj država intervenira v imovinsko-pravnih odnošajih svojih državljanov. Zato je kot povse logično sklepati, da država sme odnosno mora intervenirati ne samo takrat, kadar to zakon izrečno določa, temveč tudi takrat, kadar je to indirektno izraženo v poedinem zakonu, ali kot se pravi, kadar je to »v duhu zakona«. Če pa naj država intervenira, kar se izvrši končno s tem, da z vso svojo avtoriteto prisili stranke, da spoštujejo dogovore, — v našem primeru valutno klavzulo, — potem bo državna intervencija odvisna od tega, če je za to podana zakonska podlaga. Ali in koliko pa je podana zakonska osnova, bo razvidno iz nastopnih izvajanj.

2. Občni državljanski zakonik. Občni državljanski zakonik izrečno ničesar ne določa o valutnih klavzulah, dasi so se kodifikatorji bavili tudi z imovinsko pravnimi posledicami, ki nastopijo zaradi razvrednotenja »kovanega« denarja.

Ob rojstvu našega državljanskega zakonika so namreč zaradi neprestanih vojn vladale enake razmere kot pri nas po svetovni vojni: inflacija. Država je za vojne potrebovala denar. Poskrbela je zanj na tak način, da je pričela vrednost srebrnega denarja zmanjševati in izdajati namesto njega bakren in končno papirnat denar. Te izpremembe so kodifikatorji upoštevali ter so svoje mišljenje glede spremembe vrednosti denarja izrazili v poglavju o posojilnih pogodbah — §§ 983-1101 avstr. o. d. z. odnosno v §§ 593-608 srb. gradj. zakona.

V določbah §§ 983, 988, 989 a. o. d. z. ter v §§ 593, 598, 608 srb. gradj. zak. je uzakonjeno načelo, da mora upnik v vsakem primeru prejeti povrnjeno isto denarno vrednost, kakršno bi prejel, če bi se vrednost denarja izza nastanka pravnega razmerja pa do dneva vračila ne spremenila.

Določba § 989 a. o. d. z., da mora prejeti upnik povrnjeno na dan plačila »notranjo vrednost tega, kar je dal«, se nanaša na kovan denar — glej finančni patent z dne 20. februarja 1811 v zvezi s § 9. razglasilnega patenta k o. d. z., — ki je bil takrat v prometu, dočim je ostalo odprto vprašanje, kaj je z obveznostmi, ki glase na papirnato valuto.

Toda nobenega dvoma ne more biti, da je določbo § 989. a. o. d. z. uporabljati analogno na obveznosti, ki glase na papirnato valuto, kajti zakonodajec je poudaril, da gre za

to, da prejme upnik ob dnevu plačila ne nominalno, temveč notranjo, stvarno vrednost tega, kar je dal.[15] Pa tudi iz zapiskov k obč. drž. zakoniku sledi, da so bili kodifikatorji po večini naziranja, da se naj stranke s posebnim dogovorom zavarujejo pred razvrednotenjem papirnate valute, ki pride do izraza v padanju njene nakupne moči. (Glej: Dr. Avakumović: Promena valute i privatni pravni odnosi. Arhiv 1924. str. 23. in sl. ter 107. in sl. — Dr. Loeb—dr. Oszczynski: Die Regelung der Fremdwährungs- und Goldschulverhältnisse, Wien, 1933, str. 4 in sl.).

Čim pa ni uzakonjeno načelo dolžnosti nominalne,[16] temveč ekvivalentne denarne protidajatve, potem pa je samoobsebi razumljivo, da je strankam prepuščeno, da že vnaprej določijo način, kako se bo ugotovila ob dnevu plačila višina denarnega zneska, ki se mora plačati. Ali se pri tem poslužujejo tkzv. valutne, blagovne ali zlate klavzule — je pravno irelevantno. Gre za to, da so te klavzule tako jasno in določno izražene, da ne dopuščajo nikakega dvoma in da morejo stranke — v sporu pa sodnik — brez nadaljnjega določiti, kakšno vsoto denarja mora dolžnik plačati na dan plačila. Ker je v imovinskem pravu uzakonjeno načelo svobodnega razpolaganja z imovino, zato je strankam prepuščeno, sklepati kakršnekoli pogodbe, le da niso zoper dobre običaje in zoper zakonite prepovedi (§ 879 a. o. d. z.).

Da bi bili dogovori z valutno klavzulo proti dobrim običajem, ni razloga. Saj stremijo stranke za tem, da se zavarujejo pred občutnimi posledicami, ki bi jih utrpele zaradi spreminjajoče se denarne vrednosti. Prav zaradi spreminjajoče se denarne vrednosti postajajo vse na papirnato valuto glaseče se obveznosti več ali manj aliatorne narave. Vprav zato pa skušajo stranke s takimi klavzulami že naprej preprečiti aliatornost pravnega posla. In to gotovo ni in ne more biti zoper dobre običaje!

---

[15] Praksa avstrijskih sodišče se kljub temu ne drži te določbe, temveč se je postavila na nominalistično stališče. Glej Wahle: op. cit str. 181—217.

[16] Temu nasproti pa določa Code civil v art. 1895.: L' obligation qui, résulte d'un prêt en argent, n est toujours que de la somme numérique énoncée au contrat. S'il y a en augmentation ou diminution d' espèces, avant l' époque du payement, le débiteur doit rendre la somme numérique prêtée, et ne doit rendre que cette somme dans les espèces ayant cours au moment du payement.

Pa tudi zoper zakonite prepovedi niso take klavzule in to zaradi tega ne, ker take zakonske prepovedi ni.

Končno pa tudi ni v interesu javnosti, da bi se ne priznavala veljavnost valutnih klavzul. Saj država ni interesirana na tem, ali prejme upnik ob dnevu plačila namesto posojenih papirnatih 100 Din — Din 150.— ali le Din 75.—. Stranke so vendar suverene v dogovarjanju višine denarne dajatve! In če se dogovore, da in kako se ima višina denarne dajatve na dan plačila določati, potem se niti upnik niti dolžnik ne more prisiliti, da bi sprejel ali dal (plačal) kaj drugega kakor to, kar je bilo dogovorjeno (§ 1413. a. o. d. z. in § 883. srb. gradj. zak.)

3. Trgovinski, menični in čekovni zakon. Opozoril sem na določbe § 1413 a. o. d. z. in § 883 srb. gradj. zak., ki določata, da niti upnik niti dolžnik ni dolžan sprejeti odnosno dati (plačati) kaj drugega, kakor je bilo dogovorjeno. Od teh določb pa tvorijo izjemo določbe čl. 336. trg. zak., § 40 Mz. in 23 Čz., ki dopuščajo dolžniku, da plača namesto v tuji valuti z valuto, ki je v tečaju na plačilnem mestu.

V primeru (čl. 336 odst. 2. trg. zak.) da se denarne dajatve glase na valuto, ki ni v tečaju na plačilnem mestu, more dolžnik plačati tujo valuto z valuto, ki je v tečaju na plačilnem mestu in sicer v vrednosti, ki jo ima ob dospelosti,[17] oziroma na dan, ko se more plačilo zahtevati, kakor določa § 40. Mz., vse to pa pod pogojem, da v pogodbi, menici ali čeku ni izrečno določeno, da je treba na vsak način dolžno vsoto plačati v dotični valuti.

S preračunanjem ene valute v drugo po tečaju na plačilnem mestu pogodbenika nista prikrajšana, ker se vprav s tečajem izravnava vrednost raznih valut.

Samo po sebi se razume, da se mora to preračunavanje vršiti po resničnem in ne po fiktivnem tečaju, saj gre za to, da prejme upnik v valuti na plačilnem mestu ekvivalent za to, kar bi imel prejeti v valuti, na katero se glasi terjatev. Zato je povse pravilno, da se je dodal k uradnemu tečaju kake valute na beograjski borzi 28.5% aggio,[18] ko je Narodna ban-

[17] Enako po § 326 hrv. trg. zak., § 342. bos-herc. trg. zak., v smislu katerih se ima tečaj določiti po dnevu dospelosti.

[18] Če pa med našo in državo z dotično valuto ni bilo clearing konvencije — le 20% aggio.

ka dejanski nakupovala in prodajala tuje valute z dodatkom 28.5% aggia k uradnemu tečaju.[19]

Čim pa dajo zakoni strankam pravico do sklepanja efektivnih klavzul ter dopuščajo, če na plačilnem kraju pogodbena valuta ni v tečaju, možnost preračunavanja in plačila z domačo valuto, potem ni videti nobenega zadržka, da bi tudi valutne klavzule ne bile dopustne. Saj se z valutnimi klavzulami doseže dejanski isti učinek, kakor če stranke sklenejo pravni posel, glaseč se na valuto, ki v plačilnem kraju ni v tečaju.

Na pr. Jugoslovanska tvrdka kupi pri nas blaga za 1.000 švic. frankov. Kraj plačila je v Ljubljani.

Ljubljanska tvrdka kupi pri nas blaga za 11.000 Din. Kraj plačila je v Ljubljani. Toda pogodbenika se dogovorita, da se ima v domači valuti izražena kupnina zvišati ali znižati v enakem razmerju, kakor se bo zvišala ali znižala vrednost dinarja napram švic. franku. V prvem primeru more dolžnik pravilno plačati dolg v švicarskih frankih, sme pa plačati tudi v dinarjih, vendar po tečaju švic. franka na plačilnem kraju. Kakšen bo ta tečaj ob »dospetku«, pogodbenika seveda nista mogla vedeti ob sklenitvi pravnega razmerja. V drugem primeru pa se izvrši plačilo v dinarjih, toda višina se mora ob »dospetku« odnosno »ko se more plačilo zahtevati« šele določiti. Stvarni efekt je tedaj v enem kakor v drugem primeru enak. Čim pa je temu tako, potem pa ni niti najmanjšega razloga, ki bi govoril zoper dopustnost in pravno veljavnost valutnih klavzul.[20]

B. Valutne klavzule izza uveljavljenja deviznih predpisov.

Dovolj prilike imamo zasledovati, kakšnih sredstev se poslužujejo razne države, da spričo težkih gospodarskih prilik zavarujejo svojo valuto. To zavarovanje skušajo do-

[19] To stanje je bilo pri nas v glavnem odpravljeno z uredbo o likvidaciji revolving-kreditov Narodne banke z dne 15. januarja 1935. Sl. N. z dne 28. januarja 1935 št. 21., Sl. l. kos 11.

[20] Vrhovno sodišče v Ameriki (The Supreme Court of U. S. A.) je glede vprašanja zlate klavzule v zasebnih-nejavnih obveznostih in zadolžnicah dne 18. 2. 1935. odločilo s 5:4 glasovom v prilog Rooseveltovi valutni politiki, ki je ukinila zlato klavzulo, z motivacijo: da ukinitev zlate klavzule ni v protislovju z določbami ustave ameriških združenih držav. Vsekakor je manjšina zahtevala, da se njih mišljenje posebej vstavi v zapisnik, rekoč, da oni smatrajo ukinitev zlate klavzule za protiustavno. Glej The Times z dne 19. 2. 1935. str. 15.

seči na najrazličnejše načine. Največ tako, da čimbolj omeje trgovino z devizami in valutami, da prepovedujejo oziroma omejujejo izvoz deviz in valut v inozemstvo itd.

V ta namen je tudi pri nas izdal finančni minister na podlagi čl. 9 zakona o odobritvi pogodbe med državo in Narodno banko z dne 17. junija 1931[21] ukrepe, ki so vsebovani v Pravilniku o ureditvi prometa z devizami in valutami z dne 7. oktobra 1931[22] ter v naknadnih dopolnitvah in spremembah.

Ker pa so tudi valutne klavzule predmet nekaterih naredb finančnega ministra, zato se moramo najpoprej (a) z njimi seznaniti ter nato (b) izvesti zaključke, ki se tičejo vprašanja njih veljavnosti.

a)

1. Pravilnik o ureditvi prometa z devizami in valutami z dne 7. oktobra 1931 ne govori nič o valutnih klavzulah. Zaradi tega je ostalo glede njih veljavnosti vse pri starem.

2. Šele z naredbo finančnega ministra pod št. 115.682/II z dne 23. oktobra 1931[23] o fakturiranju blaga v dinarjih je določeno: da se blago v državi ne sme fakturirati v tuji valuti, niti vezati na tujo valuto, ampak se mora fakturirati samo v dinarjih brez katerekoli klavzule. Vsak odstopek od te naredbe se kaznuje po zakonu o kazenskih odredbah z dne 8. oktobra 1931 glede izvrševanja čl. 9 pogodbe med državo in Narodno banko. (Dr. Šik: Koji se tečaj ima primjeniti kod plaćenja faktura s inostranom valutom u dinarima. Odvjetnik 1934, br. 5.)

S to naredbo finančnega ministra je tedaj prepovedano izstavljati v državi fakture z valutno klavzulo. Kdor kljub temu to stori, podleže kazni, ki jo določa pravkar citirani zakon; finančni minister je pooblaščen kaznovati kršitelje Pravilnika o ureditvi prometa z devizami in valutami kakor tudi vseh drugih naredb, izdanih na podstavi čl. 9 pogodbe med državo in Narodno banko, z denarno kaznijo do 300.000 Din, v težjih in ponovnih primerih pa tudi še z odvzemom pravice poslovati z devizami in valutami. Da li in kakšne privatno pravne posledice pa imajo kršitve de-

[21] Sl. N. z dne 20. junija 1931, št. 137., Sl. l. z dne 17. oktobra 1931, kos 63.

[22] Sl. N. z dne 8. oktobra 1931, št. 234., Sl. l. z dne 17. oktobra 1931, kos 63.

[23] Sl. N. z dne 28. oktobra 1931, št. 252., Sl. l. z dne 3. novembra 1931, kos 68.

viznega pravilnika na pravne posle same, o tem zakon ne določa ničesar.

3. Drugi ukrep, ki ga je izdal finančni minister in ki omenja valutne klavzule, datira z dne 31. decembra 1931.[24] Ta ukrep slove med drugim: ad 2.) Zavarovalne police, izdane v dinarjih, se ne smejo vezati na tujo valuto ali zlato in se tudi ne sme določiti v zavarovalni polici ali posebni listini kakršnakoli klavzula, ki bi se nanašala na tujo valuto ali zlate dinarje. Vsaka prekršitev teh odredb se kaznuje z denarno kaznijo po zakonu o kazenskih odredbah z dne 8. oktobra 1931. — K temu ukrepu je finančni minister dodal pojasnilo glede zavarovanj v naši državi.[25] Vendar se to pojasnilo ne nanaša na valutne klavzule same. Kot razvidno, ta ukrep ne prepoveduje »blagovnih klavzul«.

4. Nadalje je izdal minister financ na osnovi čl. 9. pogodbe med državo in Narodno banko za izvrševanje zakona o denarju kraljevine Jugoslavije spremembe pravilnika o ureditvi prometa z devizami in valutami z dne 13. junija 1934.[26]

V čl. 1. cit. spremembe določa: V državi se ne smejo sklepati posli v tuji valuti, niti vezati na tujo valuto ali zlato, marveč se morajo sklepati v dinarjih brez katerekoli klavzule.

Razume se, da so kazenske sankcije za prekršitve tega predpisa iste, kakor so zgoraj omenjene.

Nobenega dvoma ni, da se je s to določbo v naši državi na splošno prepovedalo sklepati pravne posle kakršnekoli vrste z valutno klavzulo. Vseeno je, kdo sklene v naši državi pravni posel. Tudi uredba ne razlikuje, ali so bili pravni posli dogovorjeni ustno ali pismeno. Ko pa naredba prepoveduje le v naši državi sklepanje pravnih poslov z valutno klavzulo, zato ni potrebno še posebej poudarjati, da je dovoljeno v inozemstvu sklepati pravne posle, ki glase na dinarje, toda z valutno klavzulo.

5. Končno je minister financ dne 14. avgusta 1935 spremenil čl. 11 Pravilnika o ureditvi prometa z devizami in valutami, ki se sedaj glasi med drugim:

---

[24] Sl. N. z dne 13. januarja 1932, št. 9. Sl. l. z dne 23. januarja 1932, kos 6.

[25] Sl. N. z dne 17. februarja 1932, št. 37. Sl. l. z dne 27. februarja 1932, kos 16.

[26] Sl. N. z dne 19. junija 1934, št. 138. Sl. l. z dne 30. junija 1934, kos 52.

Za ustanavljanje kakršnekoli obveznosti v naši državi v tuji valuti ali zlatu, kakor tudi za zadolžitve v državi v tuji valuti, sklepanje poslov v tuji valuti in temu enake transakcije, je potrebno — predhodno dovoljenje itd.

b)

Drugo in za nas zanimivejše vprašanje pa je, ali so valutne klavzule kljub navedeni devizni prepovedi pravno veljavne ali ne. Na prvi pogled izgleda, da so pravni posli zaradi »prepovedi« valutnih klavzul neveljavni (§ 879 a. o. d. z.). Toda samo na prvi pogled. Kajti če le malo premotrimo devizne predpise in njih zakonito podlago, bomo videli, da temu ni tako.

1. Ni prezreti, da je v smislu čl. 9 zakona o odobritvi pogodbe med državo in Narodno banko za izvrševanje zakona o denarju kraljevine Jugoslavije z dne 11. maja 1931 — kateri zakon datira z dne 17. junija 1931 — finančni minister sicer pooblaščen izdajati naredbe z zakonsko močjo, toda le toliko, kolikor je to potrebno, da se v prihodnjosti krepi ali slabi stalnost (stabilnost) denarja. S to določbo je točno omejen obseg pooblastila finančnega ministra. On sme izdajati zadevne naredbe odnosno ukrepe le v toliko, kolikor je to za okrepitev ali za slabljenje stabilnosti denarja potrebno.

Kakšnih sredstev se poslužuje, to odvisi od uvidevnosti finančnega ministra, ko zakon ne razlikuje, kaj vse smatra pod »operacijami«, ki naj krepe ali slabe stalnost denarja. Vsekakor bo smatrati ukrepe v Pravilniku o ureditvi prometa z devizami in valutami z dne 7. oktobra 1931 za duhu in besedilu čl. 9 cit. zak. popolnoma ustrezne operacije. Kajti če finančni minister v deviznih predpisih določa — razume se, da obstoje izjeme — :

a) da imajo pravico do trgovanja z devizami, valutami in zlatom ter do posredovanja plačilnega prometa le izvestne osebe in zavodi, ki morajo za to biti pooblaščeni od Narodne banke;

b) da se mora za vsak izvoz plačilnih sredstev v inozemstvo uvoziti v državo ustrezna količina blaga in dobiti dovoljenje Narodne banke za otvorjenje kreditov v dinarjih inozemskim firmam;

c) da je za nabavljanje inozemskih plačilnih sredstev v svrho plačevanja v inozemstvu, kakor za vsak polog vrednosti v korist inozemcev, kakor za zadolževanje v inozemstvu, potrebno državno dovoljenje — potem je to docela skladno z nalogo, ki jo ima vršiti.[27]

[27] Ljubisavljević: op. cit. str. 9 in sl.

Če pa finančni minister prekorači območje danega pooblastila, potem so dotične njegove naredbe oziroma ukrepi protizakoniti. Zato so sodišča dolžna v vsakem primeru preskusiti, ali in koliko je poedina odločba finančnega ministra zakonita ali ne. Saj se more zgoditi, da finančni minister svoje zakonito območje prekorači ter izda ukrepe, ki nimajo zakonite podlage ter jih zaradi tega sodišča niso dolžna upoštevati.

2. Devizni predpisi so javnopravnega, odločno pa ne privatno-pravnega značaja. Vežejo tedaj administrativna, ne pa sodna oblastva, v kolikor jim manjka zakonite osnove.

3. Z valutnimi klavzulami se nikakor ne posega v stabilnost denarja. Saj stranke s klavzulami le dogovore, v kakšni višini imajo na dan plačila dati ali prejeti plačilo. Ako pa ima upnik na dan plačila prejeti zbog padca nakupne moči dinarja namesto Din 1.000.— Din 1.500.—, potem to ne vpliva in ne more vplivati na stabilnost denarja samega, ker je vprav tako povišanje odnosno znižanje dolžne vsote posledica njegove nestabilnosti.

Ako bo finančni minister izdajal smotrene ukrepe, bo denar ostal stabilen ter valutna klavzula praktično ne bo prišla v poštev. V poštev bo prišla šele takrat, če se vrednost denarja spremeni.

Čim pa so valutne klavzule za stabilnost vrednosti denarja brezpomembne, potem tudi niso in ne morejo biti predmet tistih operacij, o katerih govori čl. 9 cit. zak. Ako jih finančni minister kljub temu »prepoveduje«, je taka prepoved, kot rečeno, brez zakonske osnove ter brez civilnopravnih sankcij v smislu § 879 a. o. d. z. Z drugimi besedami: sklepanje denarnih obveznosti z valutnimi klavzulami je pravno veljavno (nasprotnega naziranja je Demelius, Jur. Bl. 1932, str. 75.).

4. Prepoved sklepanja pravnih poslov z valutno klavzulo ima za posledico denarno globo. Drugih sankcij niti zakon o kazenskih odredbah glede izvrševanja čl. 9 pogodbe med državo in Narodno banko, niti devizni Pravilnik ne določata. Zlasti ne, da bi bili nični pravni posli, ki so sklenjeni kljub prepovedim finančnega ministra, četudi bi bile izdane prepovedi zakonito osnovane.

Zaradi tega je pravilno sklepati, ko zakon in devizni pravilnik o tem molčita, da je z uveljavljenjem deviznih

predpisov ostala veljavnost pravnih poslov z valutnimi klavzulami nedotaknjena.

5. Finančni minister prepoveduje v državi sklepanje pravnih poslov v dinarjih z valutno klavzulo. Nastane vprašanje, ali je pravno veljavno plačilo, ki se je kljub tej prepovedi izvršilo ob upoštevanju valutne klavzule.

Rešitev tega vprašanja zavisi od tega, ali smatramo plačilo kot pravni posel ali ne. Če plačila samega ne smatramo za pravni posel, temveč za činjenico, ki ima za učinek prestanek obveznosti odnosno oprostitev dolžnika, potem ni mesta za uporabo določbe § 879 a. o. d. z., ki se nanaša samo na pravne posle, ne pa tudi na izvestne akte, četudi imajo pravno relevantne učinke. Ako pa smatramo plačilo kot pravni posel, potem je plačilo kljub prepovedi veljavno, ker je prepovedano v državi le sklepanje pravnih poslov v dinarjih z valutno klavzulo, nikakor pa ni prepovedano tudi tako plačilo.

Ko po deviznih predpisih — ne glede na to, da jim v pogledu prepovedi valutne klavzule nedostaje zakonite podlage — plačilo ob upoštevanju valutne klavzule ni prepovedano, radi tega bo v obeh primerih odgovoriti, da je plačilo veljavno.

6. Devizni predpisi sami pa nudijo dovolj podlage, da smemo s sigurnostjo sklepati na dopustnost valutnih klavzul, četudi so »verbaliter« prepovedane.

V smislu deviznih predpisov je namreč nabavljanje tujih valut in deviz omejeno in vezano na izvestne pogoje. Zato utegne priti dolžnik, ki mora izpolniti denarne obveznosti z efektivno klavzulo, v položaj, da ne more izpolniti obveznosti, n. pr. v efektivnih dolarjih (glej dr. Sajovic: Izvršba in devizni predpisi). Devizni predpisi tak položaj predvidevajo. Zato določajo, da je tujo valuto, na katero se glasi obveznost, spremeniti v ustrezni znesek domače valute.Čim dolžnik ta znesek plača, je obveznost izpolnjena.

In obligatione je sicer tuja valuta, toda z deviznimi predpisi je nastala za dolžnika facultas alternativa — in solutione; da plača ali v tuji, ali v domači valuti.[28]

Ko devizni predpisi predvidevajo, da se mora tuja valuta spremeniti v ustrezni znesek domače valute, potem ne more biti utemeljenega dvoma, da bi se stranke ne smele dogovoriti o načinu določitve ustreznega zneska domače valute. Čim pa obstoji zanje ta možnost, namreč da se

[28] Weinberger: Gerichtshalle 1932. str. 1. in sl.

dogovore o načinu, kako bodo preračunale tujo valuto v domačo, potem smemo sklepati, da jim je dopustno dogovoriti se, kako določiti višino dolžnega zneska na dan »plačila« oziroma »dospetka«, to je: poslužiti se valutnih klavzul.

Z ozirom na gornja izvajanja je pravilen zaključek: da so pri nas valutne klavzule kljub obstoječim prepovedim po deviznih predpisih pravno veljavne.

VI. Ali so valutne klavzule potrebne.

1. Smoter valutnih klavzul tiči v valoriziranju denarnih dajatev, le da je način valorizacije od strank fiksiran s klavzulami. Ker pa smatram valorizacijo denarnih dajatev v vsakem primeru za pravno utemeljeno, zato so po mojem mnenju valutne klavzule odveč.

V podkrepitev tega navajam določbo § 914 a. o. d. z., ki zahteva, da se morajo pogodbe razlagati tako, kakor to ustreza običaju poštenega prometa. Pošten promet pa zahteva, da ne sme biti ena ali druga stranka radi razvrednotenja denarja oškodovana ali okoriščena. Ta določba v zvezi s § 7 a.o. d. z., ki nalaga sodniku, da mora pravni primer v dvomu odločiti glede na skrbno zbrane in dobro preudarjene okolnosti po naravnih pravnih načelih, nudi več kot dovolj možnosti, da sodniki pripomorejo strankam brez valutnih klavzul, — ki jih bodo lajiki večinoma nedoločno in nejasno izrazili — do tega, da bodo ob plačilu dolžne denarne vsote v resnici prejeli ekvivalent tega, kar je denarna dajatev ob nastanku pravnega razmerja po svoji notranji vrednosti predstavljala. Pa tudi v tem pogledu menim, da bi se moralo uveljaviti načelo, da bi se majhne spremembe v vrednosti denarja, to je do 50% analogno določbi § 934 a. o. d. z. — v privatno pravnih odnošajih ne upoštevale, razen če so se stranke tako izrečno sporazumele.

2. Dolžnost valorizirati denarne terjatve v dinarjih pa je utemeljena tudi v zakonu o denarju kraljevine Jugoslavije z dne 11. maja 1931.[29] V smislu čl. 1 cit. zak. mora vrednost dinarja — denarne enote — ustrezati vrednosti 26.5 mg čistega zlata. Torej je dinar enak dinarju le, ako odgovarja njegova vrednost vrednosti 26.5 mg čistega zlata.

[29] Sl. N. z dne 14. maja 1931, št. 107. Sl. l. z dne 22. maja 1931, kos 32.

Ako bi tedaj nastale v državi take razmere, ki bi vplivale na spremembo vrednosti dinarja, da bi ne odgovarjal vrednosti 26.5 mg čistega zlata, potem je upnik upravičen zahtevati od dolžnika toliko, da prejme ekvivalentno vrednost v papirnatih dinarjih. V obratnem slučaju, če bi vrednost dinarja narastla, pa je dolžnik upravičen zahtevati zmanjšanje plačila.

Problem lastniških cerkva in samostanov v pravni zgodovini Jugoslovanov.*)

Dr. jur. et phil. Jos. Žontar.

U. Stutz,[1] ki je zamislil 1895 glavno in še danes vladajočo teorijo »lastniške cerkve« za germansko - romanski svet, vidi temeljni znak pravnozgodovinskega instituta v lastnini ali bolje lastninski oblasti na cerkvah, ki se izraža ne le v imovinskopravnem razpolaganju, marveč tudi v popolni oblasti v strogo cerkvenih stvareh. Ker je Stutzu samostanska cerkev pravno središče samostana, velja isto za »lastniški samostan.« Oba instituta sta mu specifično germanskega izvora, ki imata svoje korenine v ger-

*) Uporabljam kratice: DHC = Fr. Rački, Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia (Monum. spect. hist. Slavorum merid. VII. Zagreb 1877); CD = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sabrao T. Smičiklas, E. Laszowski, M. Kostrenčić II.—XV. Zagreb 1904—1934. MHJ = Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. V. VI. Zagreb 1894, 1898; GMBH = Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo; ZRG = Zeitschrift d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte.

[1] U. Stutz, die Eigenkirche als Element d. mittelalterlich-germanischen Kirchenrechts. Berlin *1895*, id., Realencyklopädie f. Protestant. Theologie u. Kirche herausgegeben v. Herzog—Hauck, Bd. XXIII. Leipzig *1913*, 366 sl. H. v. Schubert, Geschichte d. christlichen Kirche im Frühmittelalter, Tübingen 1921, 27 sl., 163 sl., 261 sl., 369, 547 sl.; M. Dolenc, Dušanov zakonik, Ljubljana *1925*, 40; R. Kušej, Cerkveno pravo katoliške cerkve, 2. izd. Ljubljana *1927*, 47 sl., 195 sl., 529; V. Vaněček, Základy pravního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě. č. 1. Zakladatelska práva (Prace ze seminaře československ. pravních dějin, vyd. Prof. dr. Jan Kapras, č. 18.) Praha *1933*, 94—107.

manski dobi cerkvenega prava in ki sta se razširila v zvezi s fevdalizacijo cerkvenih naprav v 10. in 11. stoletju. Zemljiški gospodje so zgradili na svojih obsežnih posestvih kapele, pri katerih so nastavljali in odstavljali duhovnike ter si lastili cerkvene dohodke. Tudi pozneje, ko so nastale iz kapel farne cerkve, so jih smatrali zemljiški gospodje še vedno za zasebno last, s katero so razpolagali kakor z ostalimi svojimi nepremičninami.

Nasprotno pa so iskali Francozi (P. Imbart de la Tour, P. Thomas, J. Declareuil in dr.)[2] izvore našega instituta v pravnem redu in socijalnem ustroju pozne antike. Mnogo pristašev je pridobil tudi A. Dopsch,[3] ki veže pojav lastniških cerkva z zemljiškim gospodstvom. (Podobno V. Ernst, V. Fuchs, M. Torres, M. Handelsman, deloma tudi A. Pöschl.) Nove smeri je ubral Stutzov učenec, H. F. Schmid,[4] ki je preiskal pravne temelje organizacije fara na zahodnoslovanskih tleh ter ugotovil pri polabskih Slovanih, Čehih in Poljakih elemente podobnih pravnih institutov, ki pa ne kažejo enotne strukture lastniške cerkve v germansko - romanskem svetu in sežejo ponekod v dobo, ko Slovani še niso poznali zemljiškega gospodstva kot oblike gospodarske organizacije. S tem je bilo postavljeno vprašanje slovanske lastniške cerkve oziroma samostana. H. F. Schmid se je dotaknil v svojih obsežnih delih tu pa tam tudi vzhodno in južnoslovanskih prilik.[5] Po njegovih stopnjah želim ponazoriti v splošnih obrisih ta zanimivi problem za pravno območje Slovencev, Hrvatov in Srbov s posebnim ozirom na srednji vek. Pri tem moram upoštevati tudi ugotovitve bizantologov, zlasti A. Steinwenterja,[6] ker so se na jugoslovanskem

---

[2] J. Declareuil, Histoire générale du droit français des origines a 1789. Paris 1925, 68 sl.

[3] A. Dopsch, Wirtschaftliche u. soziale Grundlagen d. europäischen Kulturentwicklung 2. izd. II. 1924, 230, 245; Deutsche Literaturzeitung 53. Jg. Leipzig 1932, 373; A. Pöschl, die Entstehung des geistlichen Beneficiums, Archiv. f. kat. Kirchenrecht 106. Bd. 1926, 40 sl.

[4] H. F. Schmid, die rechtlichen Grundlagen d. Pfarrorganisation auf westslavischen Boden u. ihre Entwicklung während d. Mittelalters, I. d. ZRG kanon. Abt. 46. 1. (1926), 1—161; II, d. 48. 1. (1929), 264—358; 49. 1. (1929), 235—562, 50. 1. (1930), 354—671; III. d. 51. 1. (1931) 202—456.

[5] ZRG kanon. Abt. 51. 1. (1931) 279, 351—385, 394 sl., 399 sl. 413 sl.

[6] A. Steinwenter, die Rechtsstellung d. Kirchen u. Klöster nach den Papyri. ZRG kanon. Abt. 50. 1. 3—19.

ozemlju deloma ohranile, deloma so bile prevzete bizantinskopravne uredbe.

Pogosto se omenjajo v naših virih primeri, ko razpolagajo gospodarji s cerkvami in samostani kakor z drugimi deli svoje »lastnine.« V tradicijah briksenške cerkve[7] izročajo zemljiški gospodje v drugi polovici 11. stol. polovico, četrtino oziroma šestino cerkve sv. Daniela v Grabelni vesi na Koroškem. Govore o *»pars ecclesie, quam hereditario jure possederunt«*. V Železni Kapli se omenja zemljiški kompleks s četrtino ondotne cerkve.

Splitski nadškof Pavel je zapustil 1030 v svoji oporoki Marijino cerkev *»de Paludo«* mestnemu načelniku ali priorju Prestanciju, ki jo je izročil dalje svojemu sinu Črnu. Prior Črne pa jo je prepustil ob svoji smrti sinu Dabru, ki je bil opat samostana sv. Štefana *»non in consanguineorum hereditatem sed in possessionem servorum dei s. Stephani«*. Dejanski prenos lastnine je izvršil Dabro šele ob smrti ter poudaril v listini, da sorodniki nimajo pravice lastiti si to cerkev.[8]

Skupina oseb, ki je 1064 prepustila v Trogirju svojo cerkev sv. Dujma novo ustanovljenemu ženskemu samostanu, je stavila kot pogoj, da prejme njihov zastopnik pravico, voditi gospodarske posle in da ne sme samostan razen njih priznavati nikogar za svojega gospodarja.[9]

Zemljiški gospod Peter Črne, ki je ustanovil okoli 1080 samostan in cerkev sv. Petra v Selu pri Splitu, jih je obdaril med drugim tudi s tretjino cerkve sv. Martina, katero je kupil od duhovnika Germana.[10] V Dobrinju na Krku je zgradil in opremil l. 1100 Dragoslav cerkev sv. Vida ter določil, naj pripade po njegovi smrti sinovom ter njih potomcem. Ko ne bo več potomstva, prevzame cerkev kapitelj v Dobrinju. Podobno določa 1230 Pariježić za svojo cerkev sv. Jurija v Dobrinju.[11] Duhovnik Peter v Splitu se imenuje l. 1173. *»possessor ecclesie s. Michaelis in Sabulo, quia pertinebat ad me jure predecessorum meorum.*[12]

---

[7] Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev III. 100 št. 146, 102 št. 150, 111 št. 171, 154 št. 258, 192 št. 274; 111 št. 173.

[8] DHC 39 sl. št. 30, 40 sl. št. 31, 61 sl. št. 44, 120 sl. št. 102; splošno Vl. Mažuranić, Prinosi za pravnopovjesni rječnik. Zagreb 1908—1922, 132—142 s. v. crkva.

[9] DHC 66 sl. št. 46.

[10] DHC 127—136 št. 111.

[11] MHJ VI. 428 sl. št. 1, 4 sl. št. 3.

[12] CD II 133 št. 128.

Za hrvatsko ozemlje med Gvozdom (Kapelo) in Dravo nai navedem značilne primere iz 14. stoletja. Pred kapitljem v Čazmi je prodal 1335 magister Ladislav svoj zemljiščni kompleks v Račici s pritiklinami, med katerimi navaja tudi *»porcio in ecclesia b. Stephani prothomartiris ipsum contingenti«*.[13] Plemiči iz Topolce so razmejili l. 1353 svojo dedovino tako, da je prejel vsak tretjino kapele sv. Kozme in Damijana, tretjino pokopališča in *»tributum fori«*.[14] Zemljiški gospodje, ki so se 1377 pravdali pred bosenskem kapitljem v Djakovu, so zahtevali zase tudi četrtino cerkve sv. Petra v Pačinti.[15]

V srbskem pravnem ozemlju so posebno pogosti primeri »lastniških cerkva,« ki so predmet lastninske pravice posestnikov. Prodajajo, zamenjavajo in darujejo jih, ne da bi pri tem pravnem prometu izgubile cerkve svojega bistvenega namena. Vladarji darujejo cerkve in samostane zlasti Hilandaru na Atosu, toda po svoji vrhovni oblasti, ki izhaja od časov prvih Nemanjev, tudi odvzemajo zopet cerkve Hilandaru, da jih dajejo drugam. Tako je izročil kralj Dušan hilandarsko cerkev sv. Petra Koriškega pri Prizrenu menihu Gregorju v dosmrtni užitek. Ako bi pa želel omenjeni menih prebivati v vladarski zadužbini sv.Arhangelov, mu stavi v njem na razpolago dva »bratska deleža«. Podobno je bilo s samostanom sv. Nikolaja Orehovskega pri Ćustendilu in drugod. Toda nas ne zanimajo taki primeri javnopravnega značaja, mnogo bolj »baštinske« cerkve plemstva (vlastele in vlasteličićev) in duhovščine (popov in menihov). Pri tem pa moramo upoštevati, da niso bili sloji v srednjeveški Srbiji tako zaključeni kakor na zahodu, da je bil možen prehod še v 14. stol. iz sloja meropahov v sloj vlastele ter obratno padec iz reda vlasteličićev med nesvobodne »otroke«. Od številnih »baštinskih« cerkvic naj navedem cerkev Spasa Mladena Vladojevića in njegovega rodu (1348), Janeza Krstnika vlasteličića Ivanka Pribištitovića v Štipu (1350), sv. Nikolaja na Psači vlastelina Vlatka (1355), sv. Vavedenja v selu Kukanu vlastelina Obrada Dragosalića (1387) ter samostan M. B. župana Vlkoslava v dolini Morave pri Paračinu. L. 1360 ga je daroval Hilandaru, toda sinova Crep in Držman sta dosegla vrnitev samostana. Sin vojvode Crepa, pop Benedikt Crepović, je postal

[13] CD X 199 sl. št. 143; o pomenu kapitlja prim. Lj. Ivančan, Čazmanski kaptol (1232—1932), Croatia sacra II. Zagreb 1932, 101—149.

[14] CD XII 179 sl. št. 131.

[15] CD XV 267 sl. št. 194.

iguman in gospodar »baštinskega« samostana ter ga je vodil nad 40 let.[16]

Po socijalni pripadnosti in številu upravičencev, ki razpolagajo s cerkvami in samostani, moremo razlikovati:

1. Cerkve in samostani rodov (hišnih ali bratskih skupnosti i. t. d.). V dalmatinskem primorju in na otokih je bilo zelo mnogo patrimonijalnih »opatij,« o katerih pričajo razvaline stavb s skromnimi dimenzijami in primitivno stavbeno tehniko (Lj. Karaman), ki segajo deloma tja v dobo hrvatskega narodnega kraljestva nazaj. Bile so prav za prav le kapele z nadarbino za klerika, ki se je zval *»abbas et rector eclesiae«*.[17] Oblast nad cerkvicami so vršili rodovi ustanoviteljev, katerih člani se zovejo *»hereditarii ecclesie«*.

Značilno je, da srečavamo isti naziv *»heres«* v srednjeveških virih polabskih Slovanov in Poljakov s pomenom gospodarja ali zaščitnika (patrona) cerkve.[18] *»Hereditarii«* v Dalmaciji ponekod navajajo, od koga izvira njihova pravica. Ustanovitelji navadno postavljajo za opata koga iz svoje srede ali bližnjega sorodnika, ako je klerik, sicer pa tretjo osebo, toda s pridržkom, ako bi bil pozneje med ustanovitelji kak klerik, je upravitelj cerkvice dolžan odstopiti dotičnemu kleriku del cerkvenih dohodkov. Pod vplivom kanonskopravnih določb poudarjajo pozneje »hereditarii,« da ne postavljajo koga za opata, ker pripada rodu ustanoviteljev, marveč ker je vreden dostojanstva in nadarbine. Vobče sodelujejo *»hereditarii«* pri vseh pomembnejših pravnih poslih, ki tičejo njihove cerkve. Skupaj z opatom oddajajo zemljišča cerkve v zakup, v posestnih spo-

[16] A. Solovjev, Odabrani spomenici srpskog prava, Beograd 1926, 125 sl. št. 63, 137 št. 67, 150 sl. št. 72, 155 sl. št. 75; isti, Jedno sudjenje iz doba kneza Lazara, Arhiv za pravne i društv. nauke, Beograd XXXV. l. 1929, 188—197; T. Taranovski, Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi III.—IV. d. Beograd 1935, 16, 19, 30, 33, 35, 57—61; 62; 78; 81; 95 sl. 97 sl. 106. A. Grujić, Lična vlastelinstva srpskih crkvenih pretstavnika u XIV i XV veku, Glasnik srpskog naučnog dr. XIII (7), 1934, 47—67; isti, Jedna docnija interpolacija u hrisovulji kr. Vladislava I., ib. 200—203.

[17] J. K. Jireček, Geschichte d. Serben II. 1. Gotha 1918, 84; id. Staat u. Gesellschaft im mittelalt. Serbien III. (Denkschr. d. Wiener Akad. d. Wiss., phil. hist. Kl. 58. Bd. 1914) 43.

[18] ZRG kanon. Abt. 49. l. 347—361, 553; 50. l. 451 sl., 51. l. 399.

rih vrše na čelu obhodne komisije s križem v roki razmejitev, skrbe tudi za popravo cerkvenih stavb.[19] i. t. d.

Cerkveni krogi so skušali odpraviti pravice »*hereditarijev*«. Zato je priporočil 1222 papeški legat dubrovniškemu plemiču Ivanu Gunduliću in njegovi soprogi Dobroslavi, ki sta zgradila ter bogato obdarovala benediktinski samostan v Višnjici, naj ga izročita rimskemu papežu v neposredno varstvo. Opata naj izvolijo samostanski bratje brez vpliva »*hereditari*«-jev. Bratje ustanovitelja in njegovi potomci se ne smejo imenovati »*hereditarii ecclesie*«, marveč le svetovalci in zaščitniki samostana.[20] Kdo ne bi primerjal tega pojava s stremljenjem nemških samostanov v 11. stol. otresti se odvetništva plemičev-ustanoviteljev! Tudi oni so se zatekli pod neposredno zaščito papeža.

Podobne prilike so morale biti tudi na dalmatinskih otokih na pr. na Braču, kjer so se pri povaliski opatiji sv. Janeza v 15. stol. borili »ustanovitelji« s hvarskim škofom, ki je skušal ukiniti patronatno pravico plemičev. Zmagali so patroni in še tja do 18. stol. predlagali upravitelje cerkve.[21] L. 1579 omenja apostolski vizitator na tem otoku še mnogo cerkvic, pri katerih ima »svojta« pravico izbrati si duhovnika.[22]

V jedru hrvatske narodne države med Neretvo in Gvozdom, kjer je bivalo med drugimi tudi pleme Lapčanov, je sprejel 1183 Stanko, sin Petra iz omenjenega plemena nekega Prediko za svojega pobratima.[23] Dal mu je delež pri vsem, kar je skupnega njegovemu rodu, tako »*de ecclesiis*«, kakor tudi glede ostale rodovne posesti. Poudaril je pri tem, da je prispeval pobratim »*quando edi-*

[19] GMBH XLIII. 1931, 37 št. l. (1186) CD IV. 400 št. 353 (1249), VI. 675 št. 567 (1289), IV. 611 št. 527 (1255); GMBH XLIII. 38 št. 2 (1193), CD VIII. 490 št. 397 (1318), IX. 201 št. 162 (1324); V. 523 št. 985 (1270), VI. 20 št. 22 (1273), VII. 148 sl. št. 133 (1275), GMBH XLIII. 38 št. 3, 52 št. 27 (1275), CD IV. 365 sl. 325 (1248), V. 451 št. 916 (1267).

[20] CD III. 216 sl. št. 190, 399 sl. št. 345 (1234). H. Brunner — v. Schwerin, Grundzüge d. deutschen Rechtsgeschichte 8. izd. Leipzig 1930, 147 sl.

[21] J. Ostojić, Povaljska opatija, Narodna starina IX. 2. 1930, 149 do 184, zlasti 163 sl.

[22] A. Jutronić, Apostolska vizitacija otoka Brača g. 1579., Croatia sacra III. 1933, 71—87; Mažuranić, Prinosi... 1419 sl. s. v. svojat.

[23] CD II. 186 sl. št. 182; Vj. Klaić, Hrvatska plemena od 12. do 16. stol. Rad jugoslov. akad. 130. 1897, 18 sl., 59—66.

ficare ceptimus cum parentela nostra in Lapco ... ecclesiam, tu ... ad collectam partem dedisti sicut omnes«. Kako krepko se je v plemenu Lapčanov držala rodovna skupnost, kaže ravno posest omenjenega Stanka. Pred zadrskim mestnim sodiščem je njegov sin Jurislav podaril *»pro anima«* vas Kokićane samostanu sv. Krševana v Zadru, toda tega pravnega posla ni odobril župan. Ko so bile 1202 radi vojne prekinjene zveze Zadra z zaledjem, je obnovil rod Lapčanov svojo oblast nad vasjo Kokićani ter se ni oziral na razsodbo svetnih in cerkvenih oblasti v Zadru. Šele nad 150 let pozneje je dal Ludovik I. uvesti opata sv. Krševana po pristavih v posest sporne vasi, pa še pri razvodu so skušali rodovni člani prevarati odposlance.[24]

V popisu fara zagrebške škofije iz l. 1334, ki ga je sestavil Ivan arhidijakon goriški, se omenjajo pogosto cerkve *»in possessione filiorum«* ... ali *»de generatione«*[25] ... Za nekatere primere rodovnih skupnosti se da ugotoviti iz listin, da so kmalu razpadle, z njimi so bile deljene tudi cerkvice. Leta 1347 so pri delitvi posestev pred kapitljem v Čazmi določili, da dobi vsak polovico cerkve sv. Nikolaja s pokopališčem vred. Pri tem se potegne mejna črta po sredi cerkvene stavbe.[26] Podobno sta se 1344 pogodila sinova Abre s Petrom, sinom Stepka, da je pripadel prvima vzhodni del posesti s polovico cerkve sv. Jurija in polovico pokopališča poleg nje, zahodni del z drugo polovico cerkve pa Petru.[27] Da ne bi nastali glede cerkva v razdeljenih zemljiških kompleksih spori, so določile stranke na pr. 1367 pred zagrebškim kapitljem, da preide s prenosom lastninske pravice tudi patronatna pravica do cerkve, ki stoji na dotičnem delu zemljišča. Pravica prezentacije ostane le pri cerkvah, ki so v posameznem deležu.[28] O priliki prezentacije se je zbralo l. 1345 v cerkvi sv. Damijana na Rabu 23 upravičencev iz posameznih rodov.[29] Ako se niso mogli zediniti na enega kandidata, se je utegnilo zgoditi, da je

---

[24] CD II. 179 sl. št. 178 (1182), III. 2 sl. št. 3 (1201), IV. 46 št. 42 (1238), 56 št. 49 (1238), 59 št. 52 (1238), 75 št. 71 (1239), 82 št. 77 XII. 513 sl. št. 394 (1358), XIII. 69 sl. št. 54 (1360), 79 sl. št. 60 (1360), 90 št. 63 (1360), 102 št. 73 (1361), 106 sl. št. 76 (1361).

[25] Starine IV. 203, 206 sl. 211, 213, 217, 220, 222, 224.

[26] CD XI. 393—395 št. 301.

[27] CD XI. 142 sl. št. 106.

[28] CD XIV. 80 sl. št. 51.

[29] CD XI. 258 sl. št. 195.

investiral škof oba predlagana klerika, vsakega na polovico beneficija.[30]

V 14. stoletju so razpadale rodovne skupnosti povsod na jugoslovanskih tleh; vzporedno s tem si lasté posamezniki pravico patronata pri bivših rodovnih cerkvah. Morali pa so podleči v sporu ob dokazu, da je bila cerkev zgrajena in opremljena od celega rodu.[31] Vobče je ta oblika lastniških cerkvic izginjala, ako ni prešla v eno izmed naslednjih dveh vrst.

2. Cerkve oziroma samostani duhovnikov. Duhovnikova oblast na cerkvi je nastala deloma s tem, da so bile škofijske cerkve prepuščene nižjim duhovnikom. Iz podeželskih občin Krka s središči Baška, Dobrinj, Vrbnik in Omišalj, kjer je igrala duhovščina važno vlogo v notranji organizaciji že v 12. in 13. stoletju,[32] imamo primere, da so duhovniki kot mali zemljiški posestniki tudi sami zgradili cerkvice ter jih »dotirali« z nepremičninami. Dasi se v jadranskem primorju zaradi strogih predpisov celibata ni mogla razviti dedna lastnina duhovnika v razmerju do njegove cerkvice, ki je del njegovega posestva, vendar ne manjka značilnih poskusov, zagotoviti svojo cerkvico bližnjim sorodnikom, ako bo kateri izmed njih »pop«, na pr. bratu ter njegovim moškim potomcem (1487). Ako bi ne bilo sinov, pa naj preide cerkvica na sinove bratove hčere, končno na starešino bratovega rodu. Ako bi mu kdo odvzel cerkvico, naj ostane bratovemu rodu cerkveno premoženje. L. 1527 je določil pop Papič v Baški v svoji oporoki, da prepušča kapelo sv. Mihaela v Baški dragi nečaku popu Petru z obveznostjo bogoslužja. Za njim imajo pravico do cerkvice moški potomci brata, ako bodo duhovniki, v nasprotnem primeru določi dediča iz bratovega rodu omenjeni Peter sam. Ako pa so zapustili duhovniki svoje cerkve drugim klerikom izven svojega roda skupno s cerkvenim premoženjem in obveznostjo, da opravijo določeno število maš za ustanovitelja, so kmalu prešle v posest samostanov ali kapitljev oz. drugih cerkva.[33]

---

[30] CD XI. 508 sl. št. 388 (1349).

[31] Vjesnik zemalj. arhiva u Zagrebu XVIII. 186, 211, 215; CD X. 593 sl. št. 420 (1341).

[32] Wl. Namyslowski, das Gerichtswesen nach den in kroatischer Sprache verfassten Rechtsdenkmälern d. kroat. Küstengebiets (Przewodnik Historycznoprawny II. 1931). 150 sl.

[33] MHJ VI. 4 sl. št. 3, 325 sl. št. 216; 76 sl. št. 10, 428 sl. št. 1, 157 sl. št. 89; Vjesnik drž. arhiva u Zagrebu VI. 1934, 25 sl. št. 22.

Lastninska in dedna pravica svečenikov do njihovih cerkvic se je mogla razviti krepko le v pravoslavnem svetu srbske države srednjega veka. Tam je bilo mnogo malih »baštinskih« (očevinskih) cerkvic in samostanov v rokah nižje in višje duhovščine. Primer župana Dimitrija, ki je postal menih David ter 1281 sklenil v Dubrovniku delovršno pogodbo za gradnjo cerkvice v Brodarevi (župa Ljubovići) ni osamljen.[34] Še v 15. stol. (1434) je v bogatem Novem Brdu posinovil menih Savatij popa Bogdana ter mu zapisal polovico *»cerkve moje baščine«*.[35] Mnoge take cerkvice so postale sicer odvisne od kakega zemljiškega gospodstva in izgubile s tem svojo gospodarsko samostojnost. S tem so prenehale biti primer druge vrste lastniških cerkva. Zlasti samostan Hilandar je pridobil obilo malih cerkva in samostanov, saj je v dobi gospodarskega viška v začetku 14. stol. imel 30 upravnih okrajev s približno 360 vasi od Halkidike do Sev. Srbije, Slavonije in Bolgarije. Ko so pa uničili Turki v teku 14. in 15. stoletja balkanske države, je prenehala v Srbiji srednjeveška oblika zemljiških gospodstev, razsula se je posest cerkva in samostanov; takrat se je poživela oblika svečeniških cerkvic v dedni lastnini popovskih rodbin, ki so stremele ohraniti ta vir dohodkov svojim potomcem. Obdržale so se tja do 19. stoletja na pr. v kotlini Skoplja.[36]

3. Cerkve in samostani zemljiških gospodstev. Pojav, ki ga nazivamo s splošnim izrazom »zemljiško gospodstvo« za jugoslovansko ozemlje še ni razčiščen; o tem pa drugod. Cerkev te vrste je bila zgrajena po zemljiškem gospodu za dušne potrebe podložnikov ali pa je prišla po kakem pravnem opravilu v okvir zemljiškega gospodstva. Ponekod se zato ujemajo farne in gospodstvene meje.

Sem spadajo primeri iz slovenskega ozemlja.[37] Toda biti si moramo svesti, da je na naših tleh razvoj zemljiških go-

[34] Gr. Čremošnik, Istoriski spomenici dubrovačkog arhiva III. 1. Beograd 1931, 65 sl. št. 143.

[35] A. Solovjev, Odabrani spomenici 202 št. 118; drugi primeri pri R. Grujiću, Srednjevekovno srpsko parohijsko sveštenstvo, Skoplje 1923, 15, 56 sl. in dr.

[36] J. Hadži-Vasiljević, Prosvetne i političke prilike u južnim srpskim oblastima u XIX. v. Beograd 1928, 1 op. 1. O sličnih razmerah v Rusiji prim. ZRG kanon. Abt. 50, (1930) 469.

[37] M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana 1933, 117, 126 sl., E. Klebel, Zur Geschichte d. Pfarren u. Kirchen

spodstev (na pr. Višnjegorskih, Spanheimov in dr.) vezan na nemški gospodarski in pravni red. Pod njegovim vplivom so se razširile lastniške cerkve plemičev v 10. stol. posebno na Koroškem, v 11. stol. pa tudi na Štajerskem in Kranjskem. Za naše kraje je veljala tudi karolinška zakonodaja, ki je predpisovala minimalno dotacijo cerkva, razvila se je posebna cerkvena imovina, na katero spominja še danes ledinsko ime »videm« v bližini mnogih naših mest in vasi.[38] Le na slovenskih tleh se je krepkeje razvil poseben pravni institut cerkvenih ali samostanskih odvetnikov,[39] ki so — tako moremo trditi — tuji slovanskemu pravu. O tem več drugod.

Na hrvatskem ozemlju so izšle iz plemenske organizacije nekatere rodbine velikih zemljiških gospodov, ki so absorbirali plemensko posest, jo zaokrožili ter s spretno roko podredili svobodne kmete in občine. Baboniči, ki so imeli na svojih posestvih mnogo »dednih« cerkva, so 1321 podarili samostanu M. B. v Kostanjevici cerkev sv. Jurija pri Žumberku, ki je bila njihova »jure hereditario«.[40] Pavel Šubič, ki je zgradil na svojem gospodstvu poleg Skradina cerkev sv. Janeza Krstnika, ji je odmeril »dos«, toda vse ostane »in nostro arbitrio«, upravo vodijo bribirski knezi sami.[41] Največ dokazov za samovoljno razpolaganje s cerkvami in kapelami imamo iz zemljiškega gospodstva krških Frankopanov.[42] Ker cerkvica M. B. na Glavotoku ni prinašala dohodkov, jo je prepustil 1445 knez Ivan nekemu Dujmu v zakup z obveznostjo, da daje desetino in druge služnosti svečeniku, ki ga bodo pri omenjeni cerkvici nastavili Frankopani. Isti knez je podaril 1464 svojemu služabniku fratru Gujašiču cerkev sv. Janeza na Sužanu ter mu dovolil svobodno razpolagati z njo. Knez Štefan je celo plemiča Oštreheriča nagradil za zvesto službovanje s tem, da mu je dal cerkev sv. Janeza Krst. v Modruši in dovolil, »slobodno i oblastno to kapelo udržati i oddavati po svojih rokah komu njemu drago« ter najeti kaplana zanjo. Fran-

Kärntens, Carinthia I. 115. l. 1925, 26, 28; 116. l. 1926, 3, 7, 13 sl. 17, 50. L. Hauptman, Grofovi Višnjegorski, Rad jugoslov. akad. knj. 250 (112), 1935, 215—239.

[38] J. Kelemina, Pravne starine slovenske v filološki luči. Glasnik muzej. dr. za Slov. XIV. 1933, 89 s. v. videm.

[39] Vaněček, o. c. 97—100.

[40] CD IX. 30 sl. št. 22.

[41] CD VII. 331—336 št. 289 (1299).

[42] Starine XX. 17, MHJ VI. 240 sl. št. 146, 206 sl. št. 122, MHJ V. 37.

kopani so razpolagali z nadduhovništvom v Gacki, Vrhovini in Dabru ter dosegli ustanovitev lastne škofije v Otočcu (1461 do 1535)[43] S tem se je približevala njihova oblast oni deželnega kneza Friderika III., o čigar vplivu na imenovanje (nominacija) škofov istočasno ustanovljenega ljubljanskega škofijskega sedeža nam priča pismo devinskega in reškega kapitana Gašparja Ravbarja z dne 22. jul. 1493, ki obljublja vrniti postojnsko zastavno pismo 10.000 zlatnikov, ako podeli Krištofu Ravbarju ali enemu izmed njegovih sinov ljubljansko škofijo ter doseže potrebno dovoljenje papeža Aleksandra VI.[44]

Najvišjo stopnjo organizacijske dovršenosti je doseglo zemljiško gospodstvo na srbskih tleh, kjer so se križali kulturni krogi Dalmacije in prefinjenega Bizanca. Z bizantinskim nazivom *»ktitorstvo«*[45] označujejo srbski viri pravno razmerje gospodarja do njegove cerkve ali samostana. Po bizantinskem vzoru razpolagajo srbski ktitorji z »baštinskimi« cerkvami, ki jih morejo graditi z »zgonom« svojih »sebrov«. Izročajo jih z vsem premoženjem kakemu sorodniku ali podložniku oziroma darujejo kakemu samostanu za »metohijo«. Dovoljujejo na pr. dosmrtni užitek samostana neki vlastelinki. Po mili volji izkoriščajo delovno moč podložnikov svojega samostana ter dovoljujejo celo tujim osebam naturalne rente iz samostana (*»komat«* ali *»adelfat«* = bratski delež). Ktitor je mogel posegati tudi v notranje prilike samostana ter določati igumana. Ker srednjeveška Srbija ni imela farne organizacije, ki bi nudila oporo nižji duhovščini, zato je pomenila zakonodaja carja Dušana tako velik napredek, da ga primerja H. F. Schmid[46] z reformami Karla Velikega. V čl. 45 je v načelu priznal Dušanov zako-

---

[43] H. F. Schmid, Grundzüge u. Grundlagen d. Entwicklung d. kirchlichen Zehntrechts auf kroatischen Boden während d. Mittelalters, Šišićev zbornik 1929, 433 in op. 48.

[44] Izv. listina v drž. arhivu na Dunaju, repert. 24. Krištof Ravber, škof ljubljanski 1497—1536.

[45] Steinwenter, n. n. m.; R. Grujić, Svetogorski azili za srpske vladaoce i vlastelu posle kosovske bitke, Glasn. skop. nauč. dr. XI. 5. 1932, 71 sl., V. Marković. Ktitori, njihove dužnosti i prava, Prilozi za književnost V. l. Beograd 1925, 100—124; recenzija H.-F. Schmida v ZRG kanon. Abt. 47 (1927) 530—539.

[46] ZRG, kanon. Abt. 51. l. 366, 397.

nik[47] »očevinske cerkve« plemstva. Nihče ni smel takih cerkva podrejati patriaršijski cerkvi brez gospodarjevega dovoljenja, toda pristojni škof je smel vršiti tudi nad cerkvijo zemljiškega gospoda *»duhovno delo«*. Preden je postavil gospodar pri svoji cerkvi popa, ga je moral blagosloviti škof. Še več! Čl. 65 je predpisal minimalno »dos«, popovo ždrebije, tri zakonite njive, proste davkov ali robot. Ako bi zanemarjal ktitor dolžnosti do svoje cerkve, mu je mogel patriarhov sabor odvzeti vse pravice, kar se je zgodilo celo samostanu Hilandaru v dobi kneza Lazarja.

Zadnja vrsta lastniških cerkva se še najbolj približuje obliki lastniške cerkve na germansko-romanskih tleh. Toda na jugoslovanskih tleh je bil razvoj prekinjen v velikem delu z vpadom Turkov.

4. Cerkve in samostani naselbinskih (teritorijalnih) edinic. Povsod na jugoslovanskih tleh so prevzele teritorijalne edinice, — tu preje, tam pozneje — funkcije plemenskih organizacij. O njihovem razvoju pripravljam posebno primerjalnopravno študijo. Take edinice so deloma prevzele, deloma same zgradile na skupni zemlji svoje kapele ter jih vzdrževale s perijodičnimi dajatvami ali pa jih opremile z nepremičninami. Na zunaj se je kazal seveda močan javnopravni značaj, toda v jedru je vršila zajednica napram svojemu duhovniku funkcije zemljiškega gospodstva. Svobodne plemenske občine na Hrvatskem so imele svoje zbore v javnih poslih poleg svojih cerkva »u klupi«, tam so sklepale pravne posle, razsojale spore, duhovnik je zaprisegal stranke ter izstavljal po potrebi listine. Pri cerkvah so se vršili živahni sejmi.[48] Oblast nad cerkvami so imeli župani občin, v bližini dalmatinskih mest najdemo »kaštalde«. Še v Vinodolskem zakoniku iz leta 1288,[49] ki je poln sledov starejše organizacije, se omenjajo občinske cerkve, ki jih nadzirajo občine tudi v tem pogledu, ali vrše duhovniki redno predpisane cerkvene funkcije. Kjer so prišle občine pod oblast zemljiških gospodov, izginjajo pravice županov. V »istrskem razvodu«, ki ga stavi M. Kos[50] v sredo 15. stoletja, imajo le častno nalogo »obsluževati in osvečevati cerkev« ali »kandel užigati«. Ker je stala cerkev sv. Voldriha

[47] M. Dolenc, Dušanov zakonik, Ljubljana 1925, 34 sl., 45, 181, 183; T. Taranovski, Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi I. Beograd 1931, 49 sl., 104, 110, 210.

[48] R. Lopašić, Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895 10 sl.

[49] M. Kostrenčić, Vinodolski zakon, Rad 227. (1923), 145—157, 194; MHJ VI. 363 sl. št. 243.

na meji treh občin, so jo prisodili sicer momjanskemu komunu, toda sosednja piranska in kaštelska občina sta prejeli pravico vsako leto »storit čtet« določeno število maš in skupno z momjansko občino postavljati in vzdrževati duhovnika. Na dalmatinskih otokih (Brač, Mljet, Koločep, Hvar itd.) so nastale vaške in otoške občine (*universitas insulae*), ki igrajo podobno vlogo pri svojih cerkvah.[51]

V opisanih vrstah lastniških cerkva in samostanov, med katerimi so bili možni prehodi iz ene skupine v drugo, se javljajo pravice gospodarjev, ki jih zovejo *»jus hereditarium«*, *»baština«*, ki so morale biti prvotno še daleko bolj obsežne.

Primitivno pravo Jugoslovanov v starejši dobi ni moglo poznati pojma »pravne osebe,«[52] ki se je razvil v rimskem pravu in šele ob koncu srednjega veka prešel v druga prava. Tudi v srbskih virih iste dobe po mojem mnenju ni možno videti v vsaki omembi svetnika izraza misli o cerkvah in samostanih kot pravnih osebah. Le veliki samostani, zlasti vladarjeve zadužbine in Hilandar so uživale izjemen položaj. Zato se mi zdi razumljivo, da so se smatrali ustanovitelji cerkva in samostanov za lastnike. Toda z izrazom »moja« ali »naša« ali »baštinska« cerkev ni bil mišljen abstraktni pojm rimskopravne lastninske pravice kot popolne pravne oblasti nad kako stvarjo. Tudi germanskopravna lastnina je bila sprva osebna pravica, ki se je ravnala po sloju, kateremu je pripadal lastnik.[53] Ko je pričela Cerkev v večjem obsegu vplivati na Germane, se je bila vsebina germanske lastninske pravice že močno razvila. Premagala je že tesne vezi hišne skupnosti ter pričela izločevati posebne imovine. Južni Slovani pa še niso bili tako daleč v svojem razvoju. Zato moremo upravičeno govoriti o pravnem institutu »slovanske« lastninske pravice,[54] ki se je torej

[50] M. Kos, Studija o istarskem razvodu, Rad 240. (1931), 198 s. v. crekva; MHJ VI, 19, 27, 44, 69 sl.

[51] Na pr. V. Lisičar, Koločep nekoć i sada. Dubrovnik 1932, 188—191 (listina od 1515, 14. junija).

[52] S. Reicke, Stiftungsbegriff u. Stiftungsrecht im Mittelalter ZRG LIII. german. Abt. 1933, 247—276.

[53] O. Dungern, Über die Freiheit des Eigentums im Mittelalter, ZRG german. Abt. 53. (1933), 287—291; G. Krek, Lastnina na divjačini (Spomenica Mauroviću) 1934, 226 sl.

[54] Kadlec-Taranovski, Prvobitno slovensko pravo pre X. veka. Beograd 1924, 85 sl.; Wl. Namysłowski, Zarys serbskiego prawa majątkowego w wiekach srednich, Lwów 1925, 3 sl., H. F. Schmid, die rechtlichen

bistveno ločila od prej omenjenih po okoliščini, da so tvorile vse nepremičnine nedotakljivo in nedeljivo osnovo hišne skupnosti ali »zadruge«. Zato je še pozneje odkupna pravica bližnjih sorodnikov veljala tudi za »lastniške cerkve«. O tem pričajo primeri hrvtskega in srbskega pravnega ozemlja. Ako so se udeležili pravnega posla odsvojitve, so izgubili pravico terjati odsvojeno »dedovino« nazaj.

Pri takem stanju tudi Cerkev sprva ni mogla za dušni blagor vernikov pridobiti posebnih pravic do nepremičnin. Ni se mogla izločiti posebna cerkvena imovina kakor pri germanskopravni lastniški cerkvi.

Šele z razkrojem hišnih in bratskih skupnosti in z razvojem zemljiških gospodstev, ki so razpolagala s številnimi zemljišči in imovinskimi deli, je nastala tudi pri nas oddeljena cerkvena nepremičina. Najlepše in najdlje se je držala imovinska skupnost pri pravoslavnih svečeniških cerkvicah, kjer sta imovina gospodarja in cerkve istovetni.

Osebno razmerje med gospodarjem cerkve in duhovnikom dolgo ni bilo pravno določeno. Utegnil je biti uslužbenec gospodarja, kar velja za zemljiško gospodstvo in teritorijalno edinico. Dušanova zakonodaja ga je skušala socijalno dvigniti, toda do one višine ni dospel kot na slovenskem in pozneje tudi na hrvatskem ozemlju, kjer so prodrla germanskopravna načela zajma ali fevda. Iz tega se je moglo razviti obilo vrst podeljevanja cerkvenih služb poznega srednja veka,[55] toda tam, kjer so ostali temelji slovanskega pravnega reda krepki, ni bilo mesta za fevdništvo. O razmerju med fevdništvom in slovanskim pravnim redom pa so še nujno potrebne temeljite študije.[56]

Ker niso odločali pri ustanovitvi in ohranitvi »lastniških cerkva« zgolj idealni nameni, marveč močno tudi gospodarski, prišteva H. Oppikofer[57] »lastniško cerkev«

Grundlagen ... ZRG kanon. Abt. 51. l. 334, 377 sl., 380, 383 sl., 394 sl., 401., isti, recenzija Vaněčkove knjige, Zaklády právního postavení ... v ZRG kanon. Abt. 54. (1934), 436—443.

[55] K. Fröhlich, die Rechtsformen der ma. Altarpfründen, ZRG kanon. Abt. 51. (1931), 457—543.

[56] Pripravlja jo H. F. Schmid; prim. Lehnswesen u. slavische Rechtsordung, VIIe Congrès International des Sciences Historiques, Résumés des comunications présentées an Congrès. Varsovie 1933 II. t. 442—444.

[57] H. Oppikofer, das Unternehmensrecht in geschichtlicher, vergleichender und rechtspolitischer Betrachtung, Tübingen 1927, recenzija H. Meyerja v ZRG ,german. Abt. 48. l. 544 sl.; M. Kos, Zgodovina Slovencev 127; R. Grujić, Lična vlastelinstva ... 60 sl.

med vrste srednjeveških gospodarskih podjetij. V slovenskem ozemlju južno od Drave so pobirali lastniki lastniških cerkva desetino od njih, nasprotno pa se zdi, da je patrijarh ni jemal od svojih cerkva v teh krajih. Kako važno vlogo so igrale »lastniške cerkvice« pri kolonizaciji in gospodarskem dvigu južnosrbskih pokrajin, priča primer cerkve M. B., ki jo je zgradil dijakon Dragoje v planini Belasici nad Gabrovim na carski zemlji. Vladar mu jo je potrdil na državnem zboru v Skoplju 21. maja 1349 »*da jest taj crkv slobodna na vjeki i ovaj dijak Dragoje s svojim t sninom da priebivajut u njej slobodno*«. Ker je smel naseljevati pri cerkvi svobodne ljudi, od koder bi prišli, se je kmalu razvila vaška naselbina, ki je obdelala zemljo daleč naokrog. Iz cerkvice je nastal večji samostan, ki se omenja še v dobi Dejanovičev. Vso gospodarsko korist pa je užival lastnik cerkve. Nastoj podobnih cerkva je pospešil, kakor poudarja R. Grujić, čl. 26. Dušanovega zakonika, ki je oprostil vse take cerkvice državnih dajatev. Sledove »lastniških« cerkva iz 14. in 15. stol. najdemo še danes v številnih razvalinah v južni Srbiji.

Ugotavljam torej, da so nastale na jugoslovanskih tleh »lastniške cerkve«, ki so se v jedru naslanjale na slovansko vezano »lastninsko pravico«, toda jugoslovanska tla so bila močno prepojena s starimi kulturnimi vplivi, pozneje je prodiralo vanj območje nemškega in ogrskega pravnega reda. Zato je jugoslovanska pravna zgodovina tako zanimiva in njen sintetični prikaz tako potreben.[58]

---

[58] Ogrskega pravnega vpliva nisem dovolj upošteval, ker trenutno pravnozgodovinska strokovna literatura v madžarščini pri nas ni dostopna. Vprašanje pomena cerkvic na plemenščinah bosanskega plemstva pa vobče ni obdelano iz pravnozgodovinskih vidikov.

Književna poročila.

Dr. Tasić Djordje, Uvod u pravne nauke (enciklopedija prava). Beograd, 332 str.

Potreba uvoda v pravoslovje, tej vedi, ki se za naš zapadnoevropski sistem razvija in raste od Rimljanov dalje, leži na dlani: treba je začetniku v pravnih študijah raztolmačiti v velikih in jasnih potezah bistvo ogromne snovi, s katero se mu je v podrobnosti baviti 4 leta, pokazati na povezanost vseh pravnih disciplin in njih vzajemno odvisnost ter dati totalitaren pogled na vse pravno področje iz tako visoke perspektive, da dopušča lahko, a obenem točno orijentacijo v tako kompliciranem, a obenem po svojih smernicah tako jasnem sistemu pravil, ki ureja življenje človeških udruženj. Kakor pa je uvod važen za začetnika, ni nič manj koristen za onega, ki ima pravne študije že za seboj: tudi njemu se ob takem celotnem pogledu na vso pravno snov odpirajo novi pogledi in marsikatera zveza in podrobnost se mu povsem razjasni šele tedaj, ko gleda na ves predmet nekako iz ptičje perspektive kakor na pokrajino, ki jo more v celoti pregledati in opazovati iz aeroplana.

Kakor sta torej potreba in koristnost očitna, pa stavi tak uvod, ki naj resnično služi svojemu namenu, neobičajno visoke zahteve na avtorja. Varovati se mora prevelike detajlnosti, ki često zastira pogled na celoto in utegne povzročiti zmedo tam, kjer bi morala ustvariti jasnost. Po drugi strani pa se mora prav tako varovati prevelike splošnosti na področju, ki je kakor pravo itak že razkričan po svoji abstraktnosti. Da se najde prava pot in izogne vsem tem nevarnostim, je potrebno mnogo takta in predvsem pedagoške izkušnje.

Če iz vseh teh vidikov motrimo knjigo profesorja Tasića, moramo priznati, da je avtor svoj smoter v polni meri dosegel in nam dal tak uvod v pravoslovje, ki združuje sintetičnost širokih pogledov s fineso analize, zgodovinsko poglobitev snovi z originalnimi perspektivami na sedanjost in bodočnost. Iz vse knjige veje zdrav dinamičen duh, ki pokaže povsod za mrtvimi formulami in za togim pravnim formalizmom živo razgibanost pravnega ustroja v zvezi z njegovimi stvarnimi gospodarskimi in splošno-kulturnimi osnovami. Knjiga je nova priča visokega znanstvenega erosa njenega avtorja, kateri se že dolgo vrsto let neumorno bori za neko dinamično pojmovanje pravne filozofije, ki naj predstavlja harmonično sintezo idealizma in realizma, normativizma in sociologizma. Ugodno se knjigi pozna, da je izšla iz živega akademskega učiteljevanja, tekom katerega si je avtor mogel nabrati obilo pedagoških izkušenj, a prav tako, da je avtor v njej uspešno uporabil dognanja iz svoje bogate publicistične dejavnosti na različnih pravnih področjih. Končno naj poudarimo še filozofski duh, ki preveva vso knjigo in ki je vodil avtorja pri obravnavanju problemov, v katerih brez globlje filozofske izobrazbe ne more priti do zadovoljivih rezultatov.

Avtor pojmuje pravno enciklopedijo kot uvod v pravoslovje ali kot splošno teorijo prava, katere predmet je analiza osnovnih pojmov prava. Avtor povsem pravilno izvaja, da se je enciklopedija prava v tradicijonalnem smislu preživela: rezultati, nabrani iz raznih posebnih ved na enem mestu, ne predstavljajo nobene logične celote, marveč le konglomerat

pojmov, ki se sami po sebi še ne morejo spraviti v harmonijo. Temu nasproti prikazuje avtor pravno zgradbo kot harmonično celoto in nas vodi takoj v prvem delu v središče vse pravne problematike, v pojem prava. Pravna pravila predpostavljajo kot družbeni predpisi neko omejevanje, notranjo in zunanjo disciplino človeka. Odtod važnost analize pojma človeka za družboslovje. Človeka kot kulturno bitje, ki izdeluje orodje, razmišlja o svetu in sebi, izroča in predaja kulturne vrednote iz roda v rod, pa moremo razložiti samo iz družbenega življenja samega, v katerem se psihološko ustvarja, razvija in menja. Svojstvo družbenih predpisov, pod katerimi živi človek, je njih praktičnost, ker oni ustvarjajo pravice in obveznosti in ne ugotavljajo le odnosa vzrokov in posledic kakor teoretični (naravni) zakoni. Ko razčlenja bitne elemente pravnih pravil, ne polaga avtor glavnega poudarka niti na vsebino norme niti na svojstva sankcije, ker imamo razne vrste sankcij z raznimi stopnjami učinkovitosti, ki često skoro neopazno prehajajo iz ene v drugo. Moremo sicer ugotoviti neko hierarhijo sankcij, v kateri predpostavlja sankcija višje vrste vedno sankcijo nižje vrste, n. pr. državna sankcija predpostavlja socijalno, itd., toda sankcija kot taka je nesposobna da bi nam podala točen kriterij za razlikovanje raznih vrst pravnih pravil. V to svrho sta važna predvsem način in oblika, kako se norme pojavljajo in kako nastajajo. O definiciji prava se trdi, da jih je toliko, kolikor je pravnikov, vendar jih avtor s fino analizo reducira na tri glavne tipe: 1) pravo kot organizacija, ki razpolaga z fizičnimi sredstvi; 2) pravo kot organizacija sploh brez ozira na prisilna sredstva; 3) pravo kot socijalna zavest, ki se pojavlja z zunanjo avtoriteto. Avtor sam utemeljuje širšo, rekli bi sintetično definicijo pojma prava, v prilog katere govori predvsem to, da objame in more razložiti vse historične oblike prava v njihovem razvoju in njihovi raznovrstnosti ter se tudi ozira na razne prehode v oblikah sankcije. Ta razširjena koncepcija mu omogoča, da vključi v pojem prava tudi nekatere oblike samopomoči, vsaj one, pri katerih se poedinci smejo smatrati kot organi družbe in izvršilci kolektivne zavesti. Po razmotrivanju vprašanja obveznosti pravnih pravil za državo in njene vezanosti na pravo, v katerem si ostro nasprotujeta pozitivistično in idealistično pojmovanje, obravnava avtor problem prava kot imperativa: državni zakon se pojavlja kot povelje, v kolikor se z njim izvaja volja celote s pomočjo tehničnih sredstev, s katerimi razpolaga samo država. Pri tem pa ima posameznik aktivni pomen, bodisi kot državni organ, ki v njemu pridržani sferi svobodno odloča, bodisi kot nosilec subjektivnih pravic, bodisi kot oni, ki tolmači in uporablja pravne predpise. Odtod tudi pogojno veljavni predpisi in le posredno imperativni zakoni. Avtor odločno odklanja Jellinekovo avtoritarno koncepcijo, po kateri naj bi bila državna sila nekaj absolutnega in neodoljivega, pravni predpisi pa adresirani le na državne organe. Nasprotno so povelja naslovljena tako organom kakor posameznikom. Poglavje o pojmu prava zaključujejo še razprave o pravilih z manjšo pravno učinkovitostjo, o pravilih, iz katerih nastajajo pravna pravila, ter o standardih in direktivah, ki so neke vrste tipične rešitve in običaji v poslovnem prometu. Končno je pridana še etimologija besed pravo in pravica. Če tako analiziramo svojstva vseh pravnih norm, je treba predvsem

poudarjati njih pozitivnost, ki je v ozkem odnosu s pojmom politične oblasti in katere ni mogoče opredeliti bližje kakor da se povelja oblastev dejansko izvršujejo med nekim maksimom in minimom. Nadalje ima vsaka norma redno tudi svojo sankcijo, tako da obstoji poleg glavnega predpisa, ki uravnava pravice in dolžnosti, tudi sekundarni predpis, ki predvideva sankcijo, vendar najdemo tudi norme brez sankcije. Glavni smoter norm je pač ta, da se izvršujejo, tako da niso možne le zelo različne sankcije, kakor smo že zgoraj poudarili, marveč tudi da jih sploh ni. V normi sami kot taki pa moremo razlikovati dva aspekta: moremo jo motriti iz stališča splošnosti kot splošno abstraktno pravilo in iz stališča individualnosti kot posamezni akt, s čigar pomočjo se izvrši konkretiziranje in preciziranje pravnih predpisov. Avtor poudarja povsem pravilno, da ima norma tudi v poslednjem smislu samostojno vrednost. Nadalje razlikujemo tehnična in normativna pravila. To razlikovanje je v tem, da skuša ena grupa norm bolj neposredno ostvariti idejo pravičnosti, druga pa je bolj izraz gole smotrenosti. To razlikovanje se tudi lahko formulira tako, da izvirajo ena pravila iz nekega prepričanja ali svetovnega nazora, druga pa so bolj strokovne narave. Seveda je ta razlika več ali manj relativna. V procesu konkretiziranja norme oziroma v razvoju od vrhovne norme do uporabe na konkretni primer se pokaže potreba po neki svobodi pri uporabi norme. Ta problem obravnava avtor v poglavju, ki govori o svobodi in diskrecijonarni oblasti ter o absolutnih in dispozitivnih normah. Meja svobode, ki je dopustna pri uporabi norm, ali diskrecijonarna oblast, je nujen izraz dinamičnosti socijalnega življenja. Razlika med absolutnimi in dispozitivnimi pravnimi predpisi se kaže v glavnem v tem, da se poslednji uporabljajo predvsem tedaj, kadar stranke niso drugače odločile. Nadaljujoč na poti od absolutnih norm pridemo preko dispozitivnih predpisov do one sfere, katere pravo ne regulira pozitivno, marveč se zadovoljuje le z njeno zaščito. V tej sferi se razvijajo odnosi, ki jih regulirajo predpisi različne vrste, predvsem seveda etični.

Tako se nam pod avtorjevim spretnim vodstvom polagoma odkrivajo vse strani te ogromne stavbe, ki se imenuje pravo. Po obravnavanju vprašanj, ki smo jih bežno zgoraj omenili, lahko pristopi avtor k problemu države, kateremu je posvečen ves četrti oddelek in ki arhitektonsko zaključuje prvi del knjige. Državo razmotriva avtor najprej s socijološkega vidika, kot posebno vrsto ustanove, ki razpolaga z oblastjo kot socijalni, ne kot fizični sili, teorija pa ji daje posebno obeležje kot politični organizaciji. Država je samo eden izmed faktorjev v socijalnem življenju, ki je lahko dominanten, toda nikoli absoluten. Nadalje obravnava avtor v tem oddelku problem suverenosti države, vprašanje njene opravičbe kot historične tvorbe s kulturnimi in civilizatoričnimi nalogami, socijološke tipe države, razvoj državnih funkcij, posebno sodne oblasti in končno problem države kot pravne organizacije, kjer avtor izčrpno obravnava razne značilnosti in svojstva države s pravnega stališča in podaja pravno definicijo njenega ustroja, kakor je prej isti ustroj obravnaval s socijološkega stališča.

Drugi del knjige nam prikazuje vlogo, ki jo ima v socijalnem ustroju pravo kot moralni činitelj. Pravo in etika imata oba svoj koren

v socijalnih vrednotah in preko socijalne ideje vzdržuje pravo tudi zvezo z etiko. Tako vpliva etika tudi stalno na pozitivno pravo in prodira v njega. V tem delu obravnava avtor nadalje tako pereče in aktualno vprašanje pravičnosti in miru ter problem naravnega prava, okrog katerega se še vedno bije srdita borba. Logično sledi na to problem odgovornosti, katero avtor opredeljuje kot pojem moralnosti, v osnovi različne od vzročnosti. Pogoja odgovornosti sta vračunljivost in krivda, kriterija pravičnosti in oportunosti pa utegneta zahtevati odgovornost tudi brez krivde. Avtor izvaja pravilno pojem odgovornosti iz pojma relativno moralne svobode in odklanja tako stališče absolutnega determinizma kakor absolutnega indeterminizma, ki vodita oba do praktično nesprejemljivih zaključkov. Razvoj odgovornosti gre od kolektivne k individualni, od objektivne brez krivde k subjektivni. Etično prečiščene in globoke analize o borbi za pravo in pravico ter o zlorabi prava zaključujejo ta del knjige.

S tem je podan celotni pogled na pravno zgradbo s teoretičnega vidika in avtor more pristopiti k problemom, ki jih postavlja praktično ostvarjanje prava. S temi se bavi avtor v tretjem delu, ki obravnava probleme pravnih virov in tolmačenja prava. Iz prvega, ki vsebuje poglavja o formalnih in materijalnih virih, o Common lawu, sodni praksi, doktrini, svobodnem pravosledstvu in splošnih pravnih načelih, naj omenimo tu le problem običajnega prava, ki ga pojmuje avtor kot kolektivno obliko življenja, v kateri se spajajo zavest obveznosti in dejanska izvršitev. V odnosu do zakona pripisuje avtor običajnemu pravu samostojno vrednost. Dejstvo, da zakon izpodriva vedno bolj običaj, se objasnjuje s tem, da država vedno bolj pritiska v ozadje druge grupe in njihovo pravo. A popolnoma izpodriniti ga ni mogla nikoli in danes, ko so zakoniki zaostali in ne ustrezajo več spremenjenim življenjskim pogojem, prisostvujemo zopet neki renesansi običajnega prava. Poglavje o tolmačenju prava pa vsebuje sistematični in zgodovinski prikaz vseh problemov, ki so se do najnovejšega časa pojavili v tem področju. Izčrpno so obdelani pojem interpretacije, metode in razne šole, ekstenzivno in restriktivno tolmačenje, analogija in praznine.

Teoretična in praktična stran prava sta tako izčrpani, mi vemo, kaj je pravo in kako se ostvarja. A po vprašanju za objektom pride problem subjekta, ki objekt proučuje, po meritornem obdelovanju prava pride vprašanje, kaj je pravoslovje kot znanost, ki se bavi s pravom kot objektom. Ta vprašanja iz metodologije pripadajo najtežjim problemom, kakor je to tudi pri vseh drugih vedah. Zaradi tega se nam zdi didaktično povsem pravilno, da postavlja avtor ta vprašanja na konec knjige: učenec je imel priliko seznaniti se z živo tvarino prava v njenem historičnem razvoju in pristopi z mnogo boljšim razumevanjem k težkim metodološkim problemom. Ta način se nam zdi mnogo bolj priporočljiv kakor obdelovati metodološka vprašanja takoj spočetka in s tem ustrašiti in odvrniti nepoučenega čitatelja. Izmed najvažnejših vprašanj, ki jih obdeluje avtor v tem zadnjem delu svoje knjige, naj omenimo le poglavje o pravoslovju, katerega smoter je, da najde smisel pravnih pravil in jih sistematizira, nadalje poglavja o pravni filozofiji, njenega razmerja do socijologije in enciklopedije, poglavja o primerjalnem pravu in pravni tehniki itd.

Knjigo zaključujejo bibliografski podatki, izčrpni glede inozemske in domače literature (naša literatura vsebuje pet drobno tiskanih strani velike osmerke!) in alfabetski register imena piscev s kratkimi življenjepisnimi podatki in navedbo glavnih del.

Boris Furlan.

Dr. med. Gütt Arthur, dr. med. Rüdin Ernst in dr. jur. Falk Ruttke: Komentar k nemškemu sterilizacijskemu zakonu. Založba Lehman, München 1934. Cena 6 mark, strani 272.

Pisci komentarja spadajo k avtorjem zakona. Komentar tolmači tudi določbe zakona zoper nevarne zločince iz navade z dne 24. novembra 1933. V uvodnih besedah citirajo pisci Hitlerjeve besede (»Mein Kampf«): »Kdor ni telesno in duševno zdrav, ne sme svoje bolezni ovekovečiti na otrokovem telesu. Država mora za to skrbeti, da sme ustvariti otroke le, kdor je zdrav. Zahteva, da je treba defektnim ljudem onemogočiti ustvarjati otroke, je zahteva zdravega razuma, realizacija te zahteve pa je najbolj človekoljubno delo človeštva.« Avtorji pravijo, da je treba napraviti konec »malodušnosti zastarelega svetovnega naziranja in pretirani samomorilni ljubezni do bližnjega«. »Cilji obeh zakonov«, tako trdijo avtorji, »so etični in daleko presegajo čustvovanje liberalistične ere, da celó etiko krščanske ljubezni do bližnjega« (str. 6).

Uvodna izvajanja komentarja so vseskoz medicinska: tolmačenje osnovnih pojmov dedne biologije in dedne prognoze: »Spoznali smo, da veljajo prirodni zakoni, ki veljajo za rastline in živali, tudi za ljudi. Sterilizacijski zakon sloni na spoznanju, da je mogoče po dedni prognozi z veliko verjetnostjo določiti, kakšno bo potomstvo konkretnih staršev. Avtorji navajajo celo vrsto tabel o podedovanju bolezni, če je dedno nagnjenje dominantno ali recesivno, če sta oče in mati bolna ali če je bolan le eden izmed njiju (homozigoti, heterozigoti).

Tem uvodnim izvajanjem sledi obširen komentar sterilizacijskega zakona. Knjiga se ne peča s problemom sterilizacije kot takim, n. pr. iz vidika populacijske politike, iz vidika filozofije, etike, prava i. t. d., marveč daje le navodila, kako naj se zakon uporabi v praksi. Knjigo bodo s pridom uporabljali tudi dijaki, da se navzamejo dedno biološkega gledanja sveta.

Tolmačenje zakona zoper nevarne zločince iz navade je važno tudi za našo sodno prakso. V tem zakonu so namreč kvalificirali očuvalne odredbe in tudi nekatere druge določbe (n. pr. o vračunljivosti), ki imajo skoro isto besedilo kakor naš kazenski zakon.

Iz knjige, zlasti iz uvodnih izvajanj, veje borbeni duh, ki pa ni nesimpatičen. In kakšen bo uspeh teh stremljenj? Kdor misli, da bodo v nekaj letih po sterilizacijskem zakonu prenehale v Nemčiji vse duševne bolezni in antisocijalna nagnjenja, se seveda moti. Gotovo pa je, da bo zakon, če se bo sistematično izvajal, znatno znižal število duševnih bolezni; znižal bo s časom tudi bremena za vzdrževanje zavodov za defektne ljudi. Eno pomanjkljivost pa ima zakon in ta je v tem, da dovoljuje sterilizacijo le zaradi vidnih bolezni, ne pa tudi zaradi bolezenskih nagnjenj, ki na zunaj niso vidna (recesivna). Tega nedostatka se seveda avtorji zakona dobro zavedajo. Drugi nedostatek zakona je ta, da ne velja za zločince. Ta nedostatek pa je že odpravljen z zakonom zoper nevarne zločince iz navade, ki dovoljuje kastracijo nevarnih seksualnih zločincev. Nič manj važna pa

ni moralna stran zakona. Zakon sam in propaganda v zvezi s tem zakonom vplivata vzgojno na širše plasti ljudstva. Ljudstvo se bo navzelo dedno biološkega duha: vsakdo se bo čuval priženiti se v rodbino, ki je dedno bolna. In če se z zakonom trenotno nič drugega ne doseže kakor to, je že velik napredek. **Dr. Avgust Munda.**

Dr. Krek Gregor: Anton Randa. Gedächtnisschrift zur hundertsten Wiederkehr seines Geburtstages. Ljubljana, 1935, str. 41, cena 20 Din.

Ob stoletnici Randovega rojstnega dne je bila lansko leto priobčena v »Slovenskem Pravniku« daljša razprava, ki je bila posvečena spominu in delu velikega češkega učenjaka. Sedaj jo je izdal njen pisec, vseučiliški profesor dr. Gregor Krek na nemškem jeziku in jo poslal s tem med širši svet. Tega naj zopet opozori na nevenljive zasluge, ki si jih je pridobil Randa za avstrijsko, zlasti zasebno pravo in ki jih Randi mnogi tuji znanstveniki ne priznavajo ali ga pa vsaj omalovažujejo. Avtorju se je to nesporno posrečilo, naslikal nam je podobo »češkega Savignyja« s sijajnimi barvami in v blestečem slogu in predočil današnjemu svetu, zlasti tudi akademski mladini pravi pomen njegovega nastopa in uspehe njegovega dela.

Gotovo je, da avtor Randovega dela, ki je naravnost ogromno, v vseh njegovih podrobnostih ni hotel pokazati in zato tudi ne preceniti. Toda predočil nam je vsa njegova glavna dela in poudaril zlasti, kako so še danes po veliki večini vsa živa, kako še danes črpajo pravniki iz njih. To kaže, kako pomembno je bilo to delo, četudi ni Randa ustanovil nobene pravniške šole, četudi je bil le »znanstveni pozitivist«. In pri tem, ko razčlenjuje način Randovega znanstvenega delovanja, ko odkriva smernice, ki so vodile Rando pri njem, stopa avtor sam pred čitatelja in pove, katera metoda more edino privesti do resnične obogatitve pravne znanosti in do pravih praktičnih uspehov. Krek nam je nekoč že razodel svoj znanstveni nazor o tem, bilo je o priliki ustanovitve ljubljanske juridične fakultete, ko je izdal razpravo »Pomen rimskega prava nekdaj in sedaj« (Zbornik znanstvenih razprav I.). Nekatere misli te razprave so prišle sedaj v prečiščeni in izkristalizirani obliki v življenjepis o Randi, ki je s tem postal še posebno tehten. Pisec odkrito ocenjuje pomen prirodnopravne teorije za znanstveno obdelavo pozitivnih zakonov in praktično uporabo kot neplodne, odklanja pravna izvajanja edinole s pomočjo logičnih operacij, se postavlja v vidno nasprotje s prostopravniškim pokretom. Prav daje tudi Randi, ki ni kazal nobene vneme za spekulativno filozofske ekskurze, kajti dogmatik ne sme zaiti nikdar v labirintu filozofskih sistemov. Randi je bila vsa filozofija zgodovina, ki nas uči s pomočjo primerov. Temu nasproti pa vidi kot edino ploden način znanstvenega pravnega delovanja v sintezi zgodovinske, sistematične, dogmatične in primerjalnopravne metode. Ta metoda je tudi pri Randi rodila toliko uspehov kakor pri malokaterem drugem pravniku preteklega stoletja. Tako nam je ta življenjepis dvojno tehten, kot pravilna ocenitev razsežnega Randovega dela in kot »credo« znanstvenega nazora življenjepisca samega.

Tiskarniška oprema brošure je prvovrstna, reprodukcija večbarvnega Randovega portreta je odlična.

Dr. Rudolf Sajovic.

Publikacije Instituta za zakonodajne nauke. O izdanjih rimskega Istituto di Studi legislativi smo v Slovenskem Pravniku že parkrat poročali, bodisi da smo omenili njegove publikacije v celoti (v letnikih 1930, str. 31 in 1934, str. 229), bodisi da so bila naznanjena nekatera dela ki so izšla v njih, posamič (v letnikih 1930 str. 295, l. 1932 str. 130, l. 1933 str. 96, l. 1934 str. 39, 310). Tekom letošnjega leta pa je nastalo namesto doslejšnjih treh pet različnih publikacij, katerih vsebina naj služi enotnemu smotru, prikazovati veljavno pravo primerjalno in s tem omogočati zakonodajne nauke in jim nuditi potrebno gradivo.

1. Annuario di Diritto comparato e di Studi legislativi (XII, 1) prinaša kakor poprej članke iz najrazličnejših dežel. V tem sešitku so razen 5 knjižnih poročil priobčeni članki »Notizie storiche e sistematiche sul Diritto Civile Egiziano« (Garrana e Bogˈhadi), L' opera dell'American Law Institute« (Sims) in »Pragmatismo del diritto americano« (Littauer). Drugi del prinaša francosko judikaturo iz osebnega, rodbinskega in obveznostnega prava iz leta 1932, predelano in opremljeno z obširnimi kritičnimi opombami.

2. Giurisprudenza comparata di Diritto internazionale privato (I, 1). V tej knjigi izhaja judikatura, po možnosti iz čim največ dežel, in sicer le, kolikor se tiče mednarodnega privatnega prava. Ta del je poprej izhajal tudi v Annuariju, je pa sedaj iz njega izločen in izhaja samostojno. Po zamišljenem načrtu so opremljene tudi tu priobčene odločbe s pripombami, deloma pravnikov-priobčevalcev, deloma pravnikov tujih držav, kar daje prav posebno noto opombam. Pričujoči sešitek prinaša na prvem mestu judikaturo Kanade (Falconbridge) in Nemčije (Rheinstein), oboje iz l. 1932.

3. Repertorio della Legislatione mondiale (IV, 1). Ta knjiga prinaša zakonodajo iz vseh držav in nosi zato po pravici naznanjeni naslov. Gre pa le za pregled, zato je pod posameznimi gesli naveden samo naslov dotičnega zakona ali uredbe ter mesto publikacije. Te navedbe so podane na eni strani v italijanščini, na drugi pa v izvirniku. Po teh geslih je zato moči vsakomur, ki se zanima za zakonodajo, najti, ali je v odrejenem času kje bila kaka snov zakonodajno urejena ali ne, vendar za vsebino ne bo zaznal. To bi bilo tudi preobširno. Letos izišli sešitek obsega zakonodajno delo iz prvih mesecev letošnjega leta.

4. Legislazione internazionale (I, 1). Ta publikacija je dopolnitev prejšnje. Nje vsebina bodi prikazovanje pomembnejših zakonodaj in uredb in sicer ali tako, da je podan prevod dotičnega zakona, ali pa le kratek obris temeljnih pojmov. Po priliki so objavljeni zakoni tudi v izvirnem jeziku. Pričujoči sešitek prinaša zakonodajo držav Belgije, Združenih držav severoameriških in Italije iz leta 1932.

5. Bibliografia giuridica internazionale (I, 1). Vsebina te publikacije je ostala ista kakor poprej, obsega po možnosti čim popolnejši popis vseh pravniških del, izišlih tako v samostojnih knjigah kakor tudi v pravniških revijah, deloma z vsebinskimi podatki. Pregled pa skuša biti obširnejši kakor doslej, zato je tudi tisk temu primerno drobnejši, a vendar dobro čitljiv. Sešitek objavlja literaturo iz l. 1932, in sicer Italije, Avstrije, Belgije, Gdanskega, Estonske in Nemčije.

Iz teh kratkih vrstic bo moči zapaziti takoj napredek k prejšnjemu stanju. Ta je res tolikšen, da moremo izreči mirno sodbo, da se s takšno institucijo ne more ponašati nobena druga država. Važnost teh publikacij za primerjalno pravo je neizmerna, kajti nudijo znanstveniku možnost, da se kaj hitro razgleda po pravnih in literarnih virih, ki so mu potrebni. Želeti bi bilo le eno, da naj bi knjige prikazane vsebine izhajale bolj neposredno za pravnimi in literarnimi viri in da naj bi ne bila časovna razdalja od istih prevelika, kar je bilo doslej glede nekaterih publikacij. Kakor se je posrečilo profesorju Galganu, ki je bil tajnik zakonodajnega instituta in urednik njegovih izdanj, da je zasnoval vse delo tako razsežno in pregledno, tako smemo upati, da mu bo uspela tudi druga naloga, namreč izhajanje teh izdanj čim neposredneje za viri, kar moramo ugotoviti že za Repertorij svetovne zakonodaje. **Dr. Rudolf Sajovic.**

Dr. Jelić M. Ilija: Zaštita optuženih osudjenika i maloletnika kao socijalna potreba i način njena izvodjenja. Beograd, Društvo za zaštitu oslobodjenih osudjenika i maloletnika u Beogradu. 1934. Posebni odtis iz Život i Rad. Str. 112.

Dr. Lučovnik Hinko: Pravice branilcev v pripravljalnem postopku. Posebni odtis iz Spomenice Kongresa pravnika. Beograd, 1935, str. 28.

Dr. Maurović Ivan: Izvještaj o predosnovi gradjanskoga zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju. Zagreb. 1935. Str. 83.

Dr. Munda Avgust: Divji lov v naši bodoči zakonodaji. Posebni odtis. 1935. Str. 10.

Dr. Šik Lavoslav: Jevrejski jezik nije mrtav jezik. Posebni odtis iz »Židov«. Zagreb. 1935, Str. 8.

Dr. Vesel Josip in Timoškin Vladimir: Krivični Zakonik Kraljevine Jugoslavije i 343 rešenja svih Apelacionih sudova i svih odelenja Kasacionog suda god. 1930 — 1935. Sarajevo. 1935. Str. 297, cena 80 Din.

Dr. Žilić Franjo i dr. Šantek Miroslav: Zakonik o sudskom krivičnom postupku. Zagreb. 1935. Knjižara St. Kugli. Str. 531, cena 100 Din.

Članki in razprave v pravniških časopisih. Arhiv, XLVIII, št. 4: Spektorski E.: Stogodišnjica Kegleove »Socialne fizike«. Savković J.: Usmenost u Grpp. Nikolić V.: Psihoanalitičko posmatranje kriminologije. Petković I.: O pravnom dejstvu neblagovremeno podnetog odgovora na tužbu. Lederer Ž.: Značenje Argentinskog pakta od 1933. Bartoš M.: Prečutna hipoteka likvidacione banke. Novaković M.: Grčko-francuski spor oko kula svetilja. Mirković M.: Šta znamo, a šta ne znamo o našoj poljoprivredi. — **Branič št. 10:** Pelić D.: O zahtevu za zaštitu zakona. — Košturica J.: Propis § 92 Grpp. odnosi se jedino na advokatske nagrade iz gradjanskih sporova pred okružnim sudovima. Simić S.: Govor na svečanoj sednici otvaranja VII. skupštine Kongresa pravnika. Vukčević R.: VII. Kongres pravnika. — **Mjesečnik št. 10:** Frank S.: Djelovanje novog i blažeg kaznenog zakona. Digović P.: Državnopravni položaj Hrvatske prema ugovoru od 1868 god. Karlić P.: Otkriće »Statuta Lige kotara ninskoga«. Buć A.: Da li je § 506 k. z. od 1852 god. još na snazi? Andrassy J.: Sedma skupština kongresa pravnika u Beogradu. — **Policija št. 17 — 18:** Čubinski M.: O tzv. intelektualnom falsifikatu. Lazarević V.: Deca ulice. Lazarević A.: Državna intervencija u zaštiti maloletnika. Petrović Ž.: Akademija za Nemačko pravo u Minhenu. Mijušković J.:

Funkcijona nadležnost sudije pojedinca i § 203 Kp. Jelić I.: Deveti Medjunarodni Kongres za kaznene zavode. Jakovljević A.: Političko-upravni sekretari. Urošević M.: Suzbijanje prostitucije u vezi Zak. o suzb. polnih bolesti. Trenčević S.: Funkcije policiske vlasti po Kp. Vujanović V.: § 55 Zak. o činov. i njegova primena u praksi. Nikolić P.: Zakon o istupima. Pražić J.: Reforma opštinske samouprave. Grozdanović G.: Jedan pravni slučaj koji nije našao svoje striktno rešenje ni u jednom zakon. propisu pozitivnog zakonodavstva kod nas. — **Policija št. 19 — 20:** Tauber L.: Prestupi po Uredbi o kartelima. Blagojević V.: Sedmi Kongres pravnika Kraljevine Jugoslavije. Jovanović B.: Zajedničko podizanje kuća. Jelić I.: Deveti Medjunarodni Kongres za kaznene zavode. Kecojević S.: Jedan slučaj pokušaja opasne kradje iz § 316 Kz. Drljević I.: Važnost ugovora o prodaji tudje stvari. Milojković B.: Ekstradicija Paveliča i Kvaternika. Mitić P.: Odlaganje izvršenja kazne lišenja slobode. Petrović Ž.: Akademija za Nemačko pravo u Minhenu. Bubelj — Jarockij S.: Uticaj etnografije i geografije na kriminalitet.. Petrović V.: Pitanje opštinskih činovnika-delovodja i pisara još ni do danas nije regulisano. Petrović I.: Raskidanje zajednice izmedju očuha i pastorka. Mišić P.: Obim prava Zakupodavca iz § 686 grad. zak. — **Pravna misao št. 6:** Vukčević R.: Izborni zakon i narodna suverenost. Kulaš J.: Delovanje lekara kao telesna povreda. Medenica B.: Nekoliko protivurečnih odluka Kasacionog suda po pitanju zastarelosti naknade štete u sporovima kod glavne kontrole. Jovanović Lj.: Poništaj žiga. — **Pravni pregled št. 5:** Maširević B.: Rešenje o neotvaranju istrage. Lalošević S.: Opšti propisi o kamatama. Kamate po zakonima o Uredbama o Z. Z. Inotai Dj.: Nekoliko reči o bagatelnim parnicama. — **Pravosudje št. 7 — 8:** Krek Gr.: Pogreške u prevodu u našim zakonima. Goršič F.: Oko pitanja stvarne nadležnosti opštinskih sudova. Branković S.: Pravo retencije. Tomović B.: Devojačko pravo na deo pri podeli kućne zajednice. Bogdanović A.: Oduzimanje svojevlasti. Jeremić S.: Proširenje tužbi u subjektivnom smislu. Blagojević B.: Kodifikacija gradj. zakonika. Jagedić.: Kontumacija. Savić M.: Nadležnost po ugovorima o zakupu. Čosić F.: Još reč — dve o pitanju da li je sud dužan da prilikom izdavanja meničnog platnog naloga po zvaničnoj dužnosti ceni pitanje zastarelosti menice. Gavela A.: Poboljšanje krivičnog postupka. Mićović M.: Mogu li gradj. sudovi izricati vojnim licima uslovnu osudu i novčanu kaznu umesto lišenja slobode? Pavlović B.: Da li amnestija data za krivična dela obuhvata u isto vreme i disciplinske krivice, kad ove u aktu niso izrično pobrojane? Kulaš J.: Politički momenti u krivičnom pravu. Vdovenkov V.: Smisao § 13 Kz. Trenković S.: O pravilnom tumačenju § 218 Kz. Sladović E.: Institut akreditiva u privredi i pravnom poretku. Čulinović F.: Jedno zasluženo priznanje.

Razne vesti.

Šestdesetletnica prof. Spektorskega. Obenem s slavjem domačih jubilantov praznuje naše kulturno občestvo tudi drug pomemben dogodek, šestdesetletnico Evgena V. Spektorskega. Rojen 15. X. 1875. v Ostrogu (Rusija), je dovršil srednjo šolo v Radomu in pravno fakulteto ruske univerze v Varšavi. Po večletnem bivanju v inozemstvu, kjer se je pripravljal za magisterski izpit, se je habilitiral l. 1901, bil docent za pravno enciklopedijo v Varšavi, l. 1911. magister državnega prava na univerzi v Jurijevu (Dorpat), od l. 1913. izredni profesor za enciklopedijo in zgodovino pravne filozofije na univerzi v Kijevu, od l. 1917. dalje na isti katedri kot redni profesor. Tega leta je dobil tudi od Moskovske univerze naslov doktorja državnega prava, bil izvoljen za dekana pravne fakultete, l. 1918. pa za rektorja univerze v Kijevu. V emigraciji je bil honorarni profesor za primerjalno ustavno pravo v Beogradu, v l. 1924. do 1927. profesor na ruski pravni fakulteti v Pragi in l. 1927. tudi njen dekan, od l. 1927. do 1930. zopet v Beogradu, od l. 1930. dalje pa je redni kontraktualni profesor za ustavno pravo in pravno filozofijo na naši univerzi.

Njegovo najvažnejše, življenjsko delo je »Problem socijalne fizike v XVII. stoletju«, knjiga v dveh debelih zvezkih, 1911 — 1916, za katero je avtor dolga leta proučeval vire v evropskih bibliotekah. Problem je bil povsem nov, izven priljubljenih in udomačenih predmetov znanstvenega raziskovanja, ki so jih izbirali znanstveniki tedanje dobe. Odmev knjige je bil povsem nepričakovan: eden največjih geologov, član akademije Vladimir Vernadsky ji je posvetil obširno razpravo v reviji »Ruska Misel« in poudaril njeno pomembnost tudi za splošno znanstveno metodiko. Njen osnovni problem je raziskovanje vpliva, ki ga je imel nastajajoči mehanistični svetovni nazor na družbeno filozofijo XVII. stoletja. Cela vrsta socijalnih filozofov te dobe skuša po analogiji z naravoslovjem ustanoviti empirično vedo o človeški družbi in se pokaže tako kot idejni predhodnik Comta in drugih socijologov XIX. st. »Fizikalno« svetovno naziranje XVII. st. se strogo loči od prejšnjega »moralnega« naziranja, njegov pozitivni in prirodoslovno-znanstveni racijonalizem, oprt na Keplerja, Gallileja in Newtona, od dialektičnega racijonalizma Platonovega in terminološkega racijonalizma Aristotela. Racijonalistično metodologijo XVII. st. karakterizira Spektorski po svojstvih intuicije, dedukcije, demonstracije, konstrukcije, definicije, kavzalnosti, analize in sinteze, mathesis universalis, pantometrije, geometrične metode in panzofije. Intuicije XVII. st. ni pojmovalo v mističnem, marveč v geometričnem smislu Descarta. Kot logična posledica tega pojmovanja intuicije se javlja tudi dedukcija, demonstracija in konstrukcija. Problem kavzalnosti rešujejo ti racijonalisti s formulo: causa aequat effectum, v nasprotju s prejšnjo formulacijo: causa est potior effectu; tako se kavzalnost spremeni v matematično enačbo in racijonalisti 17. st. so tako predhodniki Roberta Mayerja. Kot posledica te usmerjenosti se javlja stremljenje uporabljati paradigme in modele matheseos universalis za družbene pojave. K temu je stremela takozvana pantometrija tega časa. Posebno interesanten je glede tega nauk Erharda Weigela o moralnem

prostoru, analognem fizičnemu, v katerem imajo svojo situacijo (situs) fizične in juristične osebe. Pod panzofijo pa je XVII. st. razumelo sistem univerzalnega monizma v duhu mehanističnega svetovnega nazora: človek je Descartu mahinamentum quoddam, Spinozi pa automa spirituale. Vrhunec vseh teh stremljenj predstavlja Spinozova etika. — Drugi zvezek se bavi s poskusi znanstvenih novatorjev 17. st., da bi ustanovili empirično bogoslovje, empirično etiko in politiko, empirično in univerzalno pravo. Spektorski zavrača tezo o vplivu humanistov na racijonalizem 17. st. in dokazuje v obširnem ekskurzu o racijonalizmu in protestanstvu, da poslednje niti v 16. st. niti v 17. st. ni bilo racijonalistično. Tako je postalo šele v 18. st. pod vplivom idej prosvetljenstva, medtem ko je glavni vir racijonalizma 17. stoletja tedanje novo naravoslovje. Vpliv tega naravoslovja se kaže tudi v racijonalni psihologiji, ki skuša prenesti nove ideje v antropologijo, v nauk de homine, in v racijonalni socijologiji, ki jih uporablja v nauku o družbi.

Za pomembnost tega dela, ki združuje globoko erudicijo s širokimi perspektivami in sintezami, naj govori tu le ena značilnost: problemu socijalnega prava, ki stoji danes v ospredju diskusije, je prof. Spektorski kot prvi odkril korenine v 17. st. Za racijonaliste te dobe je bil vrhovni princip socialitas, katero so, drugače kakor za naših dni, pojmovali bolj nominalistično, to je v smislu integracije, ne pa realistično, to je v smislu socijalnega masiva in socijalne elementarnosti. V skladu s tem je bila tudi formula teh racijonalistov: socius socio suum tribuat.

Seznam vseh znanstvenih del prof. Spektorskega s kratkimi biografskimi podatki je prinesel l. 1934. Godišnjak srbske akademije znanosti,[1] ki ga je imenovala za svojega dopisnega člana. Prav tako ga je imenoval za člana Slovanski institut v Pragi. Bil je tudi prvi predsednik Ruskega znanstvenega instituta v Beogradu in je eden glavnih organizatorjev ruskega znanstvenega dela v emigraciji. Izmed njegovih del v slovenščini naj omenimo tu le »Zgodovino socijalne filozofije«, Slovenska Matica 1932/3, ki je sad več kot tridesetletnega proučevanja in akademskega učiteljevanja, izmed srbskih pa »Država i njen život«, Srbska književna zadruga 1933.

»Slovenski Pravnik« se ob šestdesetletnici svojega uglednega člana in sotrudnika pridružuje mnogobrojnim prisrčnim čestitkam z željo, da bi še dolgo nadaljeval svoje delo v korist znanosti in splošnosti.

Boris Furlan.

Prof. Mihajl N. Jasinski. Dne 25. septembra t. l. je umrl v Nišu M. N. Jasinski, bivši profesor univerze Kr. Aleksandra I. v Ljubljani. Spadal je v vrste onih uglednih ruskih pravnih zgodovinarjev, ki so morali zapustiti svojo rodno zemljo, a so pri nas v Jugoslaviji z nezlomljivo voljo in svojstveno metodo proučavanja krepko zastavili z delom na jugoslovanski pravni zgodovini in katerim se imamo predvsem zahvaliti za doseženo stanje te panoge znanosti. V Kijevu, kjer je bil rojen l. 1862, je postal na vseučilišču eden najboljših učencev prof. M. F. Vladimirskega-Budanova (+ 1916), znamenitega zgodovinarja ruskega prava, ki je utiral

[1] Glej tudi Materiali dlja bibliografije ruskih naučnih trudov za rubežom (1920 — 1930), prvi zvezek, Beograd 1931.

pota primerjalni metodi proučavanja slovanske pravne zgodovine. Sledil mu je na stolici ruske pravne zgodovinske vede in to obogatil z lepimi študijami iz gospodarske in socijalne zgodovine ruskega kmeta, iz ustavne zgodovine ruske in litvanske države, prispeval je k tolmačenju zakonika »Ruskaja pravda«. Najgloblje delo je posvetil »Uloženju carja Alekseja Mihajloviča« iz l. 1649, ki je izšlo v spominskem zborniku na čast učitelju Vladimirskemu-Budanovu, katerega je uredil Jasinski l. 1904.

Ko je bila ustanovljena na vseučilišču v Ljubljani stolica za zgodovino slovanskega prava, jo je prevzel kot prvi prof. Jasinski, ki je razvil takoj v nastopnem predavanju smernice bodočemu znanstvenemu udejstvovanju. Glavno nalogo slovanske primerjalne pravne zgodovine je zrl v obdelovanju zgodovine prava posameznih slovanskih narodov. Zato je pričel proučevati vire jugoslovanske pravne zgodovine, nastale so temeljite študije o kastavskem, veprinačkem in trsatskem statutu, zanimal se je za pogodbo Dubrovnika in dr. Njegova lepa predavanja nas niso uvajala le v prvotne pojme nauka pravne zgodovine vobče, marveč tudi odkrivala bogastvo virov jugoslovanske pravne zgodovine. Žal profesorju Jasinskemu ni bilo iz zdravstvenih razlogov dano, da bi izdelal svoj sistem jugoslovanske pravne zgodovine. Deloval je na univerzi v Ljubljani kot redni vseuč. profesor do 1929, kot honorarni do 1934.

Zaslužnemu ruskemu znanstveniku večen spomin!

Dr. Jos. Žontar.

Sedma skupščina Kongresa pravnikov Kraljevine Jugoslavije. Letošnjo skupščino kongresa pravnikov je otvoril dne 22. septembra predsednik kongresa, zaeno predsednik ministrskega sveta, dr. Milan Stojadinović, naglašajoč važnost vseh vprašanj, ki so stavljena na dnevni red, v prvi vrsti pa glavnega vprašanja o sodniški neodvisnosti. Za njim so pozdravili kongres: minister pravde dr. Mile Miškulin, v imenu bolgarskih pravnikov minister pravde Angel Karadjozov, za češkoslovaške pravnike odvetnik dr. Ciril Bařinka iz Bratislave, za poljske pravnike vseučiliški profesor dr. Stanislav Borowski, za bolgarske pravnike še glavni prokuror Nikola Georgijev, za kraljevsko srbsko akademijo vseuč. profesor dr. Toma Živanović, za beograjsko sveučilišče dekan pravne fakultete dr. Živan Spasojević, za beograjsko občino Vlada Ilić, v imenu Udruženja pravnika vseuč. profesor dr. Dragoljub Arandjelović, v imenu Društva sodnikov kasac. sodnik Rusomir Janković in za odvetniško komoro v Beogradu Vladimir Simić. Po pozdravnih govorih so bili izbrani predsedniki posameznih sekcij in njih namestniki, nakar so referenti, deloma še dopoldne, po večini pa popoldne, podali udeležnikom kratek izvod iz svojih referatov.

Drugo dopoldne so zborovale posamezne sekcije, ki so formulirale naslednje resolucije:

I. sekcija: O jamstvih sodniške neodvisnosti. (Predsednik dr. R. Sajovic, referenti dr. Danilo Danić, dr. Ivo Krbek, dr. Djordje Tasić, dr. Rudolf Krivic in Nikola P. Georgijev).

»Kongres pravnikov Kraljevine Jugoslavije ugotavlja, da danes sodniki in sicer tako rednih kakor tudi upravnih sodišč ne uživajo jamstva sodniške neodvisnosti, ki tvori temelj vsake pravne in kulturne države, pa zato na svoji sedmi skupščini menijo,

da je treba, da se začno jamstva sodniške neodvisnosti takoj uporabljati. Kongres smatra, da je od jamstev kot posebno važno in nujno naglasiti: stalnost in nepremestljivost, postavljanje in imenovanje sodnikov po volitvah sodnih kolegijev na temelju razpisa, a napredovanje v načelu avtomatsko.

Kongres mora pokazati tudi nato, kako velike važnosti je materijalno zavarovanje sodnikov.«

II. sekcija: Zenačenje prava pogodbenega zavarovanja. (Predsednik dr. P. Rastovčan, referenti dr. Ž. Perić, dr. Milan Bartoš, dr. Hugo Werk, dr. Viktor Moro, dr. Milorad Milovanović in dr. Pio Pejev).

»Glede na specijalno socijalno in ekonomsko naravo zavarovanja, na pomanjkljivost in različnost predpisov o tem, pri čemer v posameznih področjih vobče ni nobenih predpisov, predlaga Kongres pravnikov, ko je razpravljal o tem vprašanju v sekciji, to-le resolucijo:

1. Da je potrebno takoj in po možnosti istočasno, zenačiti pravo zasebnega zavarovanja s posebnim zakonom o zavarovalni pogodbi (razumevajoč pri tem tudi pomorsko zavarovanje) in z zakonom o nadzoru nad zavarovalnimi društvi.

2. Da se pri tem ne smejo upoštevati samo rezultati primerjalnega prava, marveč tudi potreba domače zemlje in domači izviri, kako bi bilo moči zagotoviti najboljšo zaščito zavarovancev in pravilen razvoj zavarovalnih zavodov pri nas.«

III. sekcija: Kazenskopravna odgovornost organov in uradnikov denarnih zavodov. (Predsednik dr. J. Šilović, referenti dr. Stanko Frank, dr. Stevan Adamović, dr. Radoje Vukčević in dr. Sigfrid Perlberg.)

»1. Izvesti je najbrže unifikacijo akcijskega prava na osnovi obstoječega načrta, v katerem je potreba kazenske sankcije za organe denarnih zavodov poostriti. Po istih načelih je izdelati tudi zakon o javnih hranilnicah.

2. Na potvorbe, utaje, prevare, bankrotstvo in zlorabo zaupanja organov denarnih zavodov, pa bilo nasproti društvu ali nasproti tretjim osebam, je zagroziti kvalificirane kazni, kakor je to učinjeno za utajo in zlorabo zaupanja za izvestno vrsto izvršilcev.

Pri vseh teh delih je, po njih naravi, inkriminirati tudi malomarnost in poskus.«

IV. sekcija: Pravice branilcev v pripravljalnem kazenskem postopku. (Predsednik M. Dragović, referenti dr. Tomo Živanović, dr. Ljudevit Zimperman, dr. Hinko Lučovnik, dr. Arsen Boremović in dr. Mihail Genovski.)

»Kongres pravnikov ugotavlja, da pravice branilcev z zakonitimi predpisi o pripravljalnem postopku zbog tega, ker so ti preveč raztezni, niso dovoljno zaščitene. V interesu pravične obrambe obdolženca in potem tudi v interesu, da bi se ostvarili cilji kazenskega postopka, bi bilo potrebno te pravice razširiti in jače zavarovati.

Zaradi tega Kongres, v svesti si, da moderno kazensko zakonodavstvo, verno zgodovinskemu procesu svojega razvoja, nadaljuje ta proces še nadalje v pravcu, da se okrepe jamstva osebnosti in pravic obdolženca

kot subjekta kazenskega postopka — ne da bi se bavil že sedaj z vprašanjem obče reforme kazenskega pripravljalnega postopka — izraža željo, da se revidira in spremeni ustrezni del zakonika o sodnem kazenskem postopku v gornjem pravcu, — zlasti pa, da se izvrše spremembe v pogledu svobodnega občevanja branilca z branjenim, ki je v priporu ali preiskovalnem zaporu, v pogledu branilčeve pravice, da prisostvuje zaslišanju obdolženca in prič in drugim delom pripravljalnega postopka, kakor tudi pravice vpogleda v vse spise.«

Vse predlagane resolucije je plenum skupščine v ponedeljek dne 23. septembra popoldne soglasno sprejel. Prav tako tudi željo, ki jo je predlagala prva sekcija in ki se glasi: »Kongres pravnikov smatra, da bi bilo humano in oportuno dati amnestijo onim, ki so bili obsojeni zaradi političnih deliktov in ki stvarno kazen izdržavajo.« Nato je predlagal predsedajoči podpredsednik dr. Sajovic, da se izbere za mesto zasedanja prihodnje skupščine Novi Sad, kar je bilo z navdušenjem sprejeto. Z aklamacijo je izvolila skupščina tudi naslednji stalni odbor. Predsednik dr. Milan Stojadinović, podpredsedniki dr. Stevan Adamović (Novi Sad), dr. Metod Dolenc (Ljubljana), dr. Milan Ivšić (Zagreb); odborniki: Milan Antić, dr. Vidan Blagojević, dr. Danilo Danić, Vasa Lazarević, dr. Ilija Pržić in Aleksander Vukičević (vsi iz Beograda), dr. Stanko Frank, dr. Ivo Spevec, dr. Josip Šilović in dr. Franjo Žilić (vsi iz Zagreba), dr. Jure Adlešič, dr. Stojan Bajič, dr. Rudolf Sajovic, dr. Anton Urbanc (vsi iz Ljubljane), dr. Matija Belić (Djakovo), Milan Martinović (Sarajevo), dr. Jovan Savković (Novi Sad), Nikola Veljković (Skoplje), dr. Matija Vidoević (Dubrovnik), Milovan Vuković (Podgorica).

Po završenih volitvah se je podpredsednik dr. Sajovic zahvalil vsem, ki so se udeležili kongresa, prav posebno pa onim, ki so s svojim delom pripomogli do lepega uspeha. Posebno se je spominjal gostov Čehoslovakov in Poljakov in še prav izrečno Bolgarov, ki letos niso nastopali samo kot gosti, marveč kot sodelavci v vseh sekcijah. Omenjajoč, da se je vršil pravkar dovršeni kongres po desetih letih ustanovitve te institucije, je v zaključnem govoru konstatiral, da kongresna ideja, ki je postala prvič kri in telo v Beogradu, po teh letih ni izgubila še prav nič na svoji čilosti, da je prav tako še mladostna in sveža, kakor je bila takrat, in da ji je dovedel Beograd kakor ob nastanku tako tudi sedaj mlade in žive krvi. Z veselim upanjem v bodočnost je nato zaključil kongres.

Naslednjega dne (24. septembra) se je poklonila večja deputacija pravnikov manom velikega kralja Aleksandra I. Zedinitelja, drugi so poleteli v prijazno mestece Smederevo. Nekateri so odpotovali nato še na daljši izlet preko Vrnjačke Banje in Niša po vzhodni Srbiji in se vrnili po Donavi v Beograd. **Dr. R. S.**

Osebne vesti. Postavljeni so: za kasacijskega sodnika pri Stolu sedmorice v Zagrebu Vrančič Ivan, za predsednika apelacijskega sodišča v Ljubljani dr. Golia Vladimir, za sodnega pristava dr. Gangl Jakobina (Ljubljana). — Upokojeni so vseuč. profesor dr. Skumović Anton, višji državni tožilec dr. Graselli Mirko, starešina sreskega sodišča Vodošek Štefan, okrožni sodnik Kajetan Anton. — Umrla sta odvetnik dr. Koderman Karel in apel. sodnik dr. Peitler Franc.

kot subjekta kazenskega postopka — ne da bi se bavil že sedaj z vprašanjem obče reforme kazenskega pripravljalnega postopka — izraža željo, da se revidira in spremeni ustrezni del zakonika o sodnem kazenskem postopku v gornjem pravcu. — zlasti pa, da se izvrše spremembe v pogledu svobodnega občevanja branilca z branjencem, ki je v priporu ali preiskovalnem zaporu, v pogledu branilčeve pravice, da prisostvuje zaslišanju obdolženca in prič in drugim delom pripravljalnega postopka, kakor tudi pravice vpogleda v vse spise.«

Vse predlagane resolucije je plenum skupščine v ponedeljek dne 23. septembra popoldne soglasno sprejel. Prav tako tudi željo, ki jo je predlagala prva sekcija in ki se glasi: »Kongres pravnikov smatra, da bi bilo humano in oportuno dati amnestijo onim, ki so bili obsojeni zaradi političnih deliktov in ki stvarno kazen izdržavajo.« Nato je predlagal predsedujoči podpredsednik dr. Sajovic, da se izbere za mesto zasedanja prihodnje skupščine Novi Sad, kar je bilo z navdušenjem sprejeto. Za aklamacijo je izvolila skupščina tudi naslednji stalni odbor. Predsednik dr. Milan Stojadinović, podpredsedniki dr. Stevan Adamović (Novi Sad), dr. Metod Dolenc (Ljubljana), dr. Milan Vašić (Zagreb); odborniki: Milan Antić, dr. Vidan Blagojević, dr. Danilo Dančić, Vasa Lazarević, dr. Ilija Prašić in Aleksander Vukićević (vsi iz Beograda), dr. Stanko Frank, dr. Ivo Spevec, dr. Josip Šilović in dr. Franjo Žilić (vsi iz Zagreba), dr. Jure Adlešič, dr. Stojan Bajič, dr. Rudolf Sajovic, dr. Anton Urbanc (vsi iz Ljubljane), dr. Matija Belić (Djakovo), Milan Martinović (Sarajevo), dr. Jovan Savković (Novi Sad), Nikola Valjković (Skoplje), dr. Matija Vidoević (Dubrovnik), Milovan Vuković (Podgorica).

Po završenih volitvah se je podpredsednik dr. Sajovic zahvalil vsem, ki so se udeležili kongresa, prav posebno pa onim, ki so s svojim delom pripomogli do lepega uspeha. Posebno se je spominjal gostov Čehoslovakov in Poljakov in še prav izrečno Bolgarov, ki letos niso nastopali samo kot gosti, marveč kot sodelavci v vseh sekcijah. Omenjajoč, da se je vsili pravkar dovršeni kongres po desetih letih ustanovitve te institucije, je v zaključnem govoru konstatiral, da kongresna ideja, ki je postala prvič kri in telo v Beogradu, po teh letih ni izgubila še prav nič na svoji čistosti, da je prav tako še mladostna in svežа, kakor je bila takrat, in da ji je dovedel Beograd kakor ob nastanku tako tudi sedaj mlade in žive krvi. Z veselim upanjem v bodočnost je nato zaključil kongres.

Naslednjega dne (24. septembra) se je poklonila večja deputacija pravnikov manom velikega kralja Aleksandra I. Zedinitelja, drugi so poleteli v prijazno mestece Smederevo. Nekateri so odpotovali nato še na daljši izlet preko Vrnjačke Banje in Niša po vzhodni Srbiji in se vrnili po Donavi v Beograd. **Dr. R. S.**

Osebne vesti. Postavljeni so: za kazenskega sodnika pri Stolni sedmorici v Zagrebu Vrančić Ivan, za predsednika apelacijskega sodišča v Ljubljani dr. Golia Vladimir, za sodnega pristava dr. Gangl Jakobina (Ljubljana). — Upokojeni so vsečl. profesor dr. Skumović Anton, višji državni tožilec dr. Grašelič Mirko, starešina sreskega sodišča Vodošek Stefan, okrožni sodnik Kajezar Anton. — Umrla sta odvetnik dr. Koderman Karel in apel. sodnik dr. Peltler Franc.

Naročnina za „Slovenski Pravnik“ znaša 60 dinarjev. Gg. naročnike prosimo, da zaostalo naročnino čimprej poravnajo; tudi uprava mora poravnati svoj dolg tiskarni. Poslužijo naj se v to priloženih položnic; kdor pošilja naročnino s pošt. ali čekov. nakaznico, naj jo naslovi na „Društvo »Pravnik« v Ljubljani“ (ne osebno na blagajnika), ker se pripisuje vsa naročnina čekovnemu računu pri poštni hranilnici. Tudi reklamacije naj se naslavljajo tjakaj; upoštevajo se samo prvih 14 dni potem, ko je list izšel. Prav tam se dobe: Spomenica na drugi Kongres pravnika in letniki „Slovenskega Pravnika“ od l. 1909. naprej. Cena s poštnino vred za Spomenico o ljubljanskem Kongresu — 25 Din, za „Slovenski pravnik“ letniki od 1923 do 1934 po 70 Din, ostali letniki po 36 Din. Posamezni snopiči (dvojne številke) po 12 Din.

Dr. E. Pajnič: Sreska kot kazenska sodišča po novem zakoniku o sodnem kazenskem postopanju — cena 15 Din.

Uporedna slavenska pravnička terminologija — cena 30 Din.

Kupimo 1. in 2. številko letnikov 1930., 1931. in 1933. »Slovenskega Pravnika«. Ponudbe na upravo lista.